

ISSN 0132-3568
საქართველოს
ენციკლოპედია

გეოგრაფია

8

1986

ენათმეცნიერება

ქოველთვიური ლიტერატურულ-მხატვრული და სასოფლო-სამეურნეო-კოლმეცნიერების ჟურნალი

ფანდური 62-0

№ 8

აგვისტო, 1986 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შინაირი

პროზა, პოეზია

გიორგი ჯაფარიძე — ოთხი დღე ნაირის ძველანაში. ნარკვევი	3
გიორგი ჯაფარიძე — ლექსები	42
მარი აბაშიძე — ლექსები	48
თენგიზ ბურჯანიძე — მძინარე პოეზია ანუ მსახიობური ჩანაწერები	53
იზა ჯორჯაძე — ლექსები	72
ვახტანგ ბარბაქაძე — ლექსები	75
ვახტანგ ბარბაქაძე — ლექსები	77
სოლომონ სამხარაული — მძინარე. მოთხრობა	80
ბრუნა სტარინა-მელიქიძე — ისტ კომედი. პოემიდან „ოთხი კვარტეტი“ ინგლისურიდან თარგმნა ასმათ ბეწაძემ	102

კრიტიკა, პუბლიცისტიკა

ალექსანდრე რაფაელო-დენიანი — საერთო „მე“-ს ძიებაში. რუსულიდან თარგმნა მიხეილ ბეროვილიძემ	109
აკაკი ჯანაშვილი — კრიტიკა და პიროვნება	122
რაფინ რამიშვილი — არქიტექტორის კვლევა-ძიება არაბის ხეობაში	129

მეხიარება

ალექსი ლოსიანი — სიტყვა ქართულ ნოვოლატორებში. თარგმნა თამაზ ჩვენჯელიძემ	151
ოთარ ტყეშელაშვილი — თბილისის წარმოქმნა-განვითარება. დასასრული	155
როლანდ ბარბი — გლოვის მგოსანთა კრიტიკა და სალესო წყობა	168

წიგნების მიმოხილვა

აკაკი თოფჩიანი — მკვირვანი შენაძინი	174
-------------------------------------	-----

შთავარი რედაქტორი არჩილ სულაბაური

სარედაქციო კოლეგია:

პრ. აბაშიძე, ი. აბაშიძე, რ. ამბუშელი, მ. ბერძენიშვილი, ალ. გო-
შიაშვილი, ბ. დონანაშვილი, კ. კალაძე, მ. ლასური, მ. ლიბანიძე,
ე. მალრაძე, ლ. მრალაშვილი, ზ. ნატროშვილი, რ. პატარიაძე, ჯ. ჩა-
რკვიანი, ნ. წულეიხიძე, ი. შილაძე, ბ. ხარანაული (პ/მგ. მღვიანი)
რ. ჯაფარიძე, ბ. ჯიბლაძე.

ოთხი დღე ნაირის ქვეყანაში

ადრიან გაზაფხულზე, მარტის ცხრა-მეტს, სრულიად მოულოდნელად ერევანში მომიხდა გამგზავრება. სხვა ფროს იქნებ უარი არ მეთქვა და მიწვევა სიამოვნებით მიმეღო, მაგრამ ახლა, რომ იტყვიან, დანა და ყელი ერთად მქონდა და შინიდან ფეხის გადგმას სიკვდილი მერჩია. ჩემდა სამწუხაროდ, უარის თქმა არ ეგებოდა. მსურდა თუ არა, ყველა სხვა საქმე სახვალოდ უნდა გადამედო და დანიშნულ დროს ერევანში ჩავსულიყავი.

თბილისში ჯერ კიდევ საგრძნობლად ციოდა. აქა-იქ, ქალაქის გარშემო, მოშინებულნი ხროიკი მთების ჩრდილოეთ კალთებზე და ღრანტეებში მინდორ-მინდორ ახვეტილ მტვერში ამოგანგლული თოვლიც იღო. თავისი ბუნებრივი პირობების გამო, თუ ამინდის ბიუროსაც რაიმეს დაუჯერებ, ერევანში კიდევ უფრო სიცივე უნდა ყოფილიყო. ამიტომ ურიგო როდი იქნებოდა, თუ დროული კაცი თბილად ჩაიკვამდი და მოსალოდნელ სუსხიან სიცივეს, სომხეთში ზამთრის თვეებსა და გამოზაფხულზე რომ იცის, წინასწარ მომზადებული შეეგებებოდი.

რადგანაც თბილისის მთავარი სარკინიგზო სადგური ჯერ კიდევ, მეორედ თუ მესამედ, შენდება და პირველ მგზავრებს, მაინცდამაინც რომ არსად მიეჩქარებათ და თვითმფრინავით მგზავრო-

ბას ისევ მშვიდობიან მამაპაპურ მატარებელში ჩაბარგებას ამჯობინებენ, ვინ იცის, როდის მიიღებს, ერევანსა და ბაქოს მიმართულებით მატარებლები ნავთლულის სადგურიდან გადიან.

მე ფიქრით უკვე გზას ვაღიქვი, უკვე სომხეთში ვიყავი, ერევანის ქუჩებში დავაბიჯებდი და, არ დამავციანდეს-მეთქი, სამგზავრო ბარგი სახელდახელოდ შეეკარი, ქურჭი გადავიცივი და ნავთლულის სადგურს მატარებლის გასვლამდე ერთი საათით თუ საათნახევრით ადრე ვეწვიე. ვცდილობდი ცოცხლად წარმომდგინა, რაც ერევანში ოცი თუ ოცდახუთი წლის წინანდელი სტუმრობისას ვნახე. კარგა ხანი იყო, ჩვენში ხმა დადიოდა და ამ ხმას ოფიციალური ინფორმაციის წყაროებიც ადასტურებდნენ, სომხებმა თავიანთი რესპუბლიკის დედაქალაქი მას შემდეგ ხელახლა ააშენეს და იმისაგან, რაც იქ ოდესმე გინახავს, კვალიც აღარ დარჩენილაო.

რა მინახავს? რა უნდა გამჭრალიყო ასე უკვალოდ? რის გახსენება შემეძლო? ერთიმეორეზე მიჭუჭკული ხანოანი ქოხებისა, დღენიადაგ კარგით თვალეგამოლამებულნი მიწურებისა, კლდოვან გორებზე შეფენილი ერთიმეორეზე ლატაკი უბნებისა, ქოხმატების წინ გაფენილი ჰრელ-ჰრულა სარეცხისა, გამუდმებული უწყლობისაგან

საქართველოს
წიგლმწერთა კავშირი

ამმორებული მიხვეულ-მოხვეული შუა-კებისა, ქუჩების მაგივრობას რომ ეწეოდნენ, და ვარდისფერი ტუფისაგან ნაგები რამდენიმე თვალწარმტაცი შენობისა ქალაქის შუაგულში, რომელთა არსებობა კიდევ უფრო ამძაფრებდა მტრის მიერ უთვალავჯერ აკლებული და მიწისთან გასწორებული ამ დიდი სოფლის, დიხს, სოფლის საერთო უბადრუკ შესახედაობას.

ჩემდა სამარცხვინოდ, ცხოვრება ისე წარიმართა, ვერა და ვერ გამოვნახე დრო, მოგზაურის კვერთხი ხელში დამეჭირა და საქართველოსებრ მრავალჭირსა და ვაებაში გამოვლილი სომხეთის თვალის შესავლებად ერევანს ერთხელ კიდევ ვსტუმრებოდი. ახლანდელი მგზავრობა, თითქმის იძულებითი, სწორედ მისწრება გახლდათ: ქართული ანდაზისა არ იყოს, მაიმინისა ცნახადი და ცხენისა ცაგხედნიდი.

საათს ავხედე და ვინანე, ასე ადრე რომ მოვედი. ნავთლულის სადგური, რომლითაც მეზობელ მოძმე რესპუბლიკებს ეუკავშირდებოდა და რომლის გავლითაც ბაქოსა და ერევანში მიღეთის ხალხი მიდი-მოდიხ, ერთობ მოუვლელი და უყურადღებოდ მიტოვებული ყოფილა, თუმცა ტუფითა და ეკლარის ქვით მოპირკეთებული შენობის გარეხედი და დარბაზების განლაგება მაინც და მაინც არ დაიწუნება. სახურავში წყალი ჩამოსულა და ოდესლაც თეთრად შეფეთქილ ქერს პაპიროსის კვამლით რომ არის გაყვითლებული, ვეებერთელა ყავისფერი ლაქა აჩნია, რაც იმას მოწმობს, რომ შენობის სათანადოდ მოვლა-პატრონობისათვის არავის სცხელა, თავს არავინ იტყვივს. ლაქის ჩამოსწვრივ, მოზაიკით დაფარულ იატაკზე, მტვერში ახელილი წვიმის წყლის გუბე დამდგარა, გუბეში ჩადგმულ სკამებს კი, თუ შარვალი არ აიკარწახე და ქუსლებზე არ დადექი, ახლოსაც ვერ მიეკარები. აქ, ეტყობა, არამტოვ გავლა, დგომაც საშიშია. არ იცი, გულსაკლავად მოხა-

ტული სველი ბათქაში ქვეყნისა და დის ჩამოიქცევა და ქვეშელოდნი ქვე გიყოლებს!

მოსაცდელი დარბაზი, რომელიც ვაგზლის მოგრო შენობის მეორე სართულზეა, სადაც ქვის განიერ, ზვიად კიბეს აყავხარ, მგზავრებითაა გაჭედლი. სამოქალაქო ომისდროინდელი ვაგზლები გაგახსენდება. პაპიროსის ბოლში მოლოდინისაგან გულგადაღებული დაღვრემილი ადამიანები ძლივს ჩანან. ზოგან ჭგუფ-ჭგუფად სხედან თოკით გაბორკილი ჩემოდნებსა, მუყაოს ყუთებსა და ფუთებზე, ზოგი ზურგმობარატებულ გრძელ სკამებზე გაშხლართულა, თავქვეშ საკუთარი ნიდაყვი ამოუღია და არხეინად ხვრინავს, არად დაგიდევს ირგვლივ გამეფებულ გულისამრევ სიბინძურეს. დროდადრო რადიორეპროდუქტორის ხრიალი და დიქტორის ხმა იჭრება ბრბოს უთავბოლო ყაყანში. ბაქანზე საგარეუბნო მატარებელი შემოდის და მგზავრებაც უმაღ გამოცოცხლებიან. იწყება აქეთ-იქით სირბილი და გამახილ-გამოძახილი.

თვალი უიმედოდ მოვავლე იქაურობას. ვითომ ჩამოსაჯდომ ადგილს ვეძებდი. ნურას უკაცრავად! ადგილი კიდევაც რომ აღმოაჩინო, რამდენიმე წლის გაუწმენდავ, ჭუჭყისაგან უღმერთოდ გაშავებულ სკამებზე, რკინიგზისათვის დამახასიათებელი რალაც უცნაური მყარალი სუნი რომ ასდით, ბოდიში მომიხდია და თავისი თავის პატივისმცემელი კაცი კი არა, ძალიც არ დაჭდება.

რა არის ეს? გულგრილობა? უბასუხისმგებლობა? თუ ორივე ერთად აღებული და ერთმანეთზე გადამრავლებული?

საკუთარ სახლში, ოთხ კედელშია, კი ბატონო, ვისაც როგორ მოეპრიანება, ისე მოიქცეს, ნაგავს თუნდ წლობითაც ნუ გაიტანს, შიგ იბუნხალოს, კაცია და გუნება, დამძალებელი და მომთხოვნი არავინ ეყოლება, მაგრამ ეს — საჩინიგზო ვაგზალი, საზოგადოების თავმჯდომარის ადგილი, ერის საე-

რთო სახლი რომ არის? შიგ, როგორც სარკის ნატეხში, ერის, ქვეყნის სახე რომ მოჩანს? ნუთუ დღესდღეობით ვინმესათვის ძნელი მისახვედრია, რომ როდესაც მას ასერიგად პატრონობენ, როდესაც თავს ისე დაქანკალეებენ, როგორც მე ნავთლულის სადგურში ვნახე, ამით უდიერ შეურაცხყოფას აყენებენ თავიანთ ეროვნულ სახლს და ამ საქმისათვის პასუხისმგებელ პირთა საქციელი გაცილებით უფრო დიდ გულსწყრომას იწვევს, ვიდრე სიზარმაცისაგან წელმოწყვეტილი კაცის უბრალო გულგრილობა და უპასუხისმგებლობა გამოიწვევდა, თუმცა ერთიცა და მეორეც, რა მასშტაბისაც არ უნდა იყოს, ყველა დროსა და ყველა ვითარებაში უპატივებელი დანაშაულია.

არა და, პირი რომ აქეთ ვქენი და ჩემს მომავალ მოგზაურობაზე ვფიქრობდი, გული ამალღებული გრძობებით მქონდა სავსე, უაღრესად საბატიო მისიით სომხეთისაკენ მივიჩქაროდი, ათასნაირ გეგმებს ვაწყობდი, როგორ უკეთ შემესრულებინა ეს მისია და როგორღაც მეგონა, გულში ჩაბუღებული ეს საზეიმო განწყობილება აქ იქნება, თვით ნაადრევად დაჩაჩანაკევაგზლის ახალთ-ახალ შენობასაც კი უნდა ვეზიარებინა.

სომხეთში მეტად სამახსოვრო ამბავი ხდებოდა. იხდიდნენ გამოჩენილი სომეხი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის რაფის იუბილეს.

რაფი სომეხი ერის ერთი თავმოსაწონებელი და წმიდათა-წმიდა სახელია. მას უდიდესი წვლილი მიუძღვის თავისი მშობელი ერის თვითშეგნების ჩამოყალიბებაში. ღვაწლმოსილი მწერლისა და დაუღალავი ეროვნული მოღვაწის კალამს არა ერთი და ორი მაღალი ნიჭიერებით აღბეჭდილი რომანი, მოთხრობა, ნარკვევი და მეცნიერული გამოკვლევა ეკუთვნის. სომეხი მამულიშვილები მის სახელს სიამაყით წარმოთქვამდნენ ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნეში და ამ სახელის ბრწყინვალება ჩვენს დროში ოდნავადაც არ გამქრთალებულა, პირიქით, იგი კიდევ

უფრო ელვარე და საყოველთაოდ აღიარებული გახდა.

რაფი, ისევე როგორც ბევრი სხვა სახელმწიფოებრივი მოღვაწე სომხეთის ეროვნული კულტურისა, საქართველოში ცხოვრობდა, თითქმის მთელი სიცოცხლე თბილისში, ქართველებს შორის გაატარა და სამარადისო განსასვენებელიც აქვე, თბილისის მიწაში, ხოჯე-ვანქის სასაფლაოზე ერგო. მადლიანი მწერალი და მოქალაქე, მსგავსად მისივე თანამოძმე ოვანეს თუმანიანისა, რომელსაც ქართველი ერის უპირველეს შვილებთან ძმური ურთიერთობა და წარბშეუხრელი თანადგომა აკავშირებდა, არასოდეს არ შეზღუდულა ვიწრო ეროვნული ინტერესებით, არასოდეს არ დაავადებულა ეროვნული ეგოიზმის ბაცილით. რაფს საქართველო მეორე სამშობლოდ, მისი ტანჯული, ბრძოლაში გაუტეხელი ხალხის უძველეს და უპირველეს საიმედო თავშესაფრად მიიჩნდა და ამიტომაც თანამედროვეთა შორის, სომეხი იქნებოდა თუ ქართველი, ზეგარდმო ნიჭით მომადლებული შემოქმედის შესაფერისი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა. ეს პატივისცემა და სიყვარული მარტოოდენ ხალხის წიაღში როდი იყო ფესვგადგმული, იგი იმდროინდელ ქართულ პრესაშიც ჩანდა და დღეს, ასე წლის შემდეგ, ჩვენ, მადლიერ შთამომავლობას, საშუალება გვძლევს სომეხი მწერლისადმი ქართველი საზოგადოების დამოკიდებულება ნათლად წარმოვიდგინოთ.

რაფი, შეიძლება ითქვას, ახალგაზრდა გამოეთხოვა წუთისოფელს, ორმოცდაათი წლისაც არ იყო. დედა-სომხეთი ძაძით შეიმოსა. აი, რას წერდა ქართული ეროვნური აზრის სამარეკლო გაზეთი „ივერია“ 1888 წლის 88-ე ნომერში:

„დღეს, პარასკევს, ტფილისში ასაფლავებენ სომეხთა გამოჩენილ მწერალს რაფს, რომელიც ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა აღდგომა დღეს, შუალამისას. სომხურმა ლიტერატურამ დაპყარვა მისი ერთი პატიოსანი და

ნიჭიერი მწერალი. რაფი თბილისში მოღვაწეობდა და ქმნიდა დიდებულ ნაწარმოებებს მისი ერის ცხოვრების ქარგაზე. მთელი სომეხი ერი გლოვობს დღეს აგრე უდროოდ გარდაცვალებულ მწერალს, რომელმაც არა ერთხელ გამოთქვა თავისი, სიცოცხლეში მაღლით ცხებული ძლიერი სიტყვა და არა ერთხელ შეუძრია გული თავის თანამემამულეებს უმაღლესი გრძობითა და აზრით. ამისთანა კაცს ძნელად ივიწყებს ერი, რადგანაც ამისთანა კაცი თავის მაღლიან გულში ატარებს თვითონ ერის ჭირსა და ლხინს“.

გაზეთ „ივერიას“, რომელსაც სათავეში საქართველოს უგვირგვინო მეფე, ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის თავკაცი დიდი ილია ჭავჭავაძე უდგა, მანამდე და შემდეგაც ბევრჯერ მიუძარტავს რაფის სახელისათვის. აი, კიდევ ერთი ადგილი, რომელიც იმავე გაზეთის 1892 წლის 31-ე ნომრიდან ამოვიღე:

„...რაფის ერთი უმთავრესი ღირსება ისაა, რომ მეტად მდაბიოდ წერს, მდაბიოდ და გულთბილად, არ უჭრელებს კაცს თვალს ბუნების სურათების აღწერით, არ უჭედავს ყურებს ფრაზების ჭექა-ქუხილით. მისი სიტყვა მარტივია, სურათოვანია, მაგრამ ძლიერ ებეჭდება კაცსა გულში. ხშირად სომარტივეში ძლიერებაა.

რაფის ნიჭის უმთავრესი ძარღვი გლოვია დაჩაგრულისა, დამდაბლებულისა, გალახულის კაცისა, ტირილი იმ ადამიანთა, რომელთაც ცხოვრება მძიმე ტვირთად დასწოლია და სჩაგრაეს!“

აი, ასეთი მწერლისა და მოღვაწის იუბილეს ობდიდა სომხეთი და მე წილად მხვდა ბედნიერება, ჩემი სამშობლო საქართველოს სახელით მონაწილეობა მიმეღო დიდ ეროვნულ ზეიმში. მატარებელი მთელ ღამეს ივლიდა და გათენების ხანს ერევანს მიადგევდა, სადაც, ჩემი ვარაუდით, მასპინძლები უნდა დამხვედროდნენ და თავის წესრიგში მოსაყვანად სასტუმროში წაგვყვანე. კვირა ღამე იყო, მეორე დღე

ორშაბათი თენდებოდა. დეპეშა წინაღამეს გაიგზავნა და მე დანაშაულების ადგილზე მის მიხედვით ხელი არაფერმა შეუშალა, ჩემთვის სრულიად უცხო ქალაქში დილაადრიან მთლად მარტოდმარტო ვგონებ არ უნდა დავჩინილიყავი.

მატარებელი ნახევარი საათის თუ მთელი ორმოცი წუთის დაგვიანებით ჩამოდგა. კუპეში მთლად მარტო აღმოვჩნდი და თუმცა უკვე გვიანი იყო, გული დამწყდა, რომ გზაზე ხმის გამცემი არავინ მეყოლებოდა. მამაკაცურად მხარბეჭიანმა და ტლანქმა, საუღვანელოდ დასაწყობებულმა შეგვეგვემანმა სომხის ქალმა, ვაგონის გამცილებელმა, დამწვარზე მდულარე გადამასხა, თქვენთან არავის შემოეუფებ, რომ არ შეგაწუხონ და თავად შემოსასვლელი-საკენ წავიდა, სადაც მგზავრები შეჯგუფულიყვნენ და რაღაცის გამო ხმაილა დაობდნენ. სწორედ დამკრის წინ კუპეში ერთხელ კიდევ შემოიხედა და თბილისელი სომხისათვის დამახასიათებელ კილოზე ქართულად მკითხა:

— შეიძლება შეგაწუხოთ, უფროსო? როგორ არა, მობრძანდით-მეთქი, ვუპასუხე.

— ერთი კაცი ძალიან მთხოვა. ლენინაკანში მიდის... თუ არ გეწყინებ: უფროსო, სიუდა პოლოუუ, — მან ლენიბებითა და ბალიშებით ახორხლილზედა თაროს ჩამოსდო თავისი მძიმე ხელი. — სპაკონი ბიჭი ჩანს, ვას ნე პობესპაკოიტ. პასადიტ?

— როგორც გენებოთ, ქალბატონო. მე აქ მხოლოდ ერთი ადგილი მიკავია, მეორე თავისუფალია. ვისაც ნებაქს, იმან დაიკავოს!

— ხაროშ ჩელოვეკ! — თქვა ქალმა და სომხურზე გადავიდა, თითო-ორჯულა რუსული სიტყვა იქაც გამოუტყია, კუპის კართან მომდგარ ღიმილიან ახალგაზრდა კაცს რაღაც დამრიგებლურად უთხრა, ხოლო როცა ის კუპეში შემოვიდა, ჩემოდანი დადგა და ვინ ერთმანეთს რუსულად მივესალმეთ, ისევ მე მომიბრუნდა: — ახლა ათრეული მიიტანე, პასტელი აქ არის.

თქვენ ბილეთები და პო რუბლიუ გა-
ამზადეთ!

— მაშ, ლენინაკანში მიდიხართ? —
ვკითხე მე ახალგაზრდას და ფანჯრისა-
კენ ჩაიწიე, რათა მისთვის ადგილი
დამეთმო. ის წკიპად, მორიდებულად
ჩამოჯდა კიდეზე, ზურგით კარის მო-
საზღვრე კედელს მიეყრდნო და მიპა-
სუხა, დიახ, სწორედ ლენინაკანში გე-
ახლებითო.

— იქაური იქნებით.

— თვით ლენინაკანიდან არა. ლენი-
ნაკანიდან ოცდაორი კილომეტრია
ჩვენს სოფლამდე. ავტობუსით დავდი-
ვართ...

ეროვნებით ასირიელი აღმოჩნდა,
ახალი ჯარმთვლილი იყო და უფრო-
სების წინაშე კრძალვა და ზედმიწევ-
ნით სწორი რუსული გამოთქმაც სწო-
რედ იქიდან მოჰყოლოდა. საშუალო
სამი წლის წინათ დაემთავრებინა, ამ-
ჟამად კი, ჯარმთვლილი და ცხოვრება-
ნახული, საგანგებოდ ემზადებოდა და
ერევანის უნივერსიტეტის აღმოსავლუ-
რი ენების ფაკულტეტზე აპირებდა მი-
საღები გამოცდების ჩაბარებას.

რატომ მაინც და მაინც ეგ დარგი
აირჩიეთ-მეთქი, ვკითხე.

ადვილი მისახვედრიაო, მიპასუხა,
მე ხომ ძველი აღმოსავლეთის ერთ-
ერთი დიდი ერის შვილი ვარ, რომე-
ლმაც თავისი წველილი შეიტანა საკა-
ცობრიო ცივილიზაციაში და ბუნებ-
რივია, თუ ჩემი შორეული წინაპრე-
ბის ისტორიის და კულტურის შესწავ-
ლა მაინტერესებდესო.

ეს საიდან, ვკითხე, ნუთუ სკოლაში
გასწავლეს-მეთქი?

არაო, სკოლაში ძველი აღმოსავლუ-
თის ისტორიის სასწავლებლად ვისა
სკალია, მასწავლებელი გვეყავდა, ჩვე-
ნი მოფლელი, ერევანში პედაგოგიური
ინსტიტუტი დამთავრა, ეროვნებით
ისტ. ასირიელი იყო, მე შორეულ ნა-
თესავად მერგებოდა, მათემატიკას გვა-
სწავლიდა, მაგრამ მისგან ასურეთის
ისტორია უფრო ვისწავლე, ვიდრე მათე-
მატიკაო. ვისაც დაინტერესება შეგ-
ეცო, წავიყვანა და მოვედა, მაგრამ

ის წიგნები რუსულად იყო დაწერილი,
ჩვენ კი რუსულში მოვიკითხეთ და
წაითხვა გვიჭირდაო.

— სკოლა რა ენაზე დაამთავრეთ?

— დაწყებითში, მეოთხე კლასამდე,
ასირიულად ვსწავლობდით, მერე სომ-
ხურზე გადავედით. სომხურთან ერ-
თად რუსულიც ხომ უნდა გვესწავლა,
ერთი კიდეც უცხო ენაც და მეხუთე
კლასის მოსწავლეს შეტი კი აღარ შე-
უძლია.

— თუ ასე კარგად ლაპარაკობთ სო-
მხურადაც და კიდეც ერთ უცხო ენა-
ზე, როგორც რუსულად, თქვენ ნამდ-
ვილი პოლიგლოტი ყოფილხართ!

— რას ბრძანებთ, — დაიმორცხვა.
— პოლიგლოტობამდე ჯერ ბევრი მა-
კლია. ნამდვილი პოლიგლოტი ვინ არის,
იციო?

ვინა-მეთქი, გამეცინა.

— აკადემიკოსი თამაზ გამყრელიძე!

— თამაზ გამყრელიძე? თამაზ გამყ-
რელიძე თქვენ საიდან იციო?

— ვიცი. ამას წინათ გახეთ „იზვეს-
ტიაში“ მისი ინტერვიუ წაეკითხეთ.
თქვენც წაითხული გექნებათ, ალ-
ბათ?

— რასაკვირველია!

— იქ ეკითხებიან, რამდენ ენას
ფლობთო.

— შერე, მერე? აღარ მახსოვს, რას
პასუხობს!

— მართალი მოგახსენოთ, ამ საყი-
თხზე არ დავფიქრებულვარო. აი, ვინ
არის პოლიგლოტი!

— თქვენი აზრით, თამაზ გამყრე-
ლიძეს ასირიულიც ეცოდინება?

— რაღა თქმა უნდა! და განა მარ-
ტო ასირიული. მისი თეორია, რომელ-
მაც გადატრიალება მოახდინა ლინგვის-
ტიკაში, წარმოუდგენელია, თუ ყველა
ინდო-ევროპულ, სემიტურ და ქართვე-
ლურ ენასთან ერთად მათი წინაპრების
ენებიც არ იცი! ასე არ არის?

— ახლა კი ნამდვილად ვხვდები,
რატომაც ავირჩევიათ აღმოსავლური
ენების ფაკულტეტი სწავლის გასაგრ-
ძელებლად. ვატყობ, მონდომებული
კაცი ბრძანდებით, არც ნიჭი და მიხვე-

დრა გაკლიათ. დარწმუნებული ვარ, თავდადებული შრომა და ნათელი მიზანი, რომელიც წინ მიგიძღვით, თავისას გაიტანს. წარმატების მიღწევას მეტი არაფერი ჭირდება. გულით გისურვებთ; დასახული მიზანი მიგედწიოთ და თქვენ და თამაზ გამყრელიძე ოდესმე ერთმანეთს შეხვედროდეთ სამეცნიერო ასპარეზზე!

— ეჰ, — შეფარული ნატვრით თქვა მან და თავი ჩაქინდრა, ანთებული თვალები მომარინდა. — ფუჭი ოცნებაა. სად მე, ერთი საწყალი სოფლელი ბიჭი, და სად ის! აკადემიკოს თამაზ გამყრელიძესთან შეხვედრას! დღეს მსოფლიოს უდიდესი მეცნიერები ნატრობენ! თქვენ იცნობთ პირადად?

— როგორ არა, საკმაოდ ახლოს ვიცნობ!

— შეგიძლიათ თავი ბედნიერ კაცად ჩათვალოთ!

— მე ვამაყობ მისი თანამემამულეობით!

— სწორედაც უნდა იამაყოთ!

— ერთი მიბრძანეთ, თქვენი სოფლიდან თუ გამოვიდა ვინმე ცნობილი პიროვნება? აი, ისეთი, ვისი მაგალითითაც ახალგაზრდობა გაიზრდება?

ჭაბუკი არ დაფიქრებულა, ისე მიპასუხა:

— ჩვენი მათემატიკის მასწავლებელი. იმაზე დიდი კაცი ჩვენს სოფელს არ გაუზრდია!

— მართლაც შესანიშნავი პიროვნება ყოფილა, რაკი თქვენ აგრე ამბობთ! მე ეგ არც მიკვირს. ვინ არის ჭვეყნად ისეთი გონიერი ადამიანი, ვინაც თავისი მასწავლებლისადმი მოწონება და მაღლიერება კუბოს ფიცრამდე არ მიჰყვება. თამაზ გამყრელიძის და ვეაჩესლავ ივანოვის იმ უზარმაზარ ორტომეულს რომ გადაშლით, რომლის გამოსვლასაც „იზვესტიიაში“ დაბეჭდილი ინტერვიუ მიეძღვნა, იქ წაიკითხავთ, რომ ჩვენი დროის ეს უდიდესი მეცნიერები კრძალვით იხსენიებენ თაყვანთ გზის გამკვალავ მასწავლებლებს...

— მართლა? ვინ არიან მათი მასწავლებლები?

— წარმოიდგინეთ, ^{სოფლის მეურნეობის} ^{მეცნიერების} მათგანს მე პირადად ვიცნობდი. აკადემიკოსები გიორგი ახვლედიანი და გიორგი წერეთელი. ერთიც უცხოელია — მიხეილ პეტერსონი!..

ახალგაზრდა ასირიელმა აღფრთოვანების გამოხატვაც ვერ მოასწრო, რომ კარზე კაკუნი მოისმა, მერე ის ხრიგონით გაიღო და თვალისმომჭრელად განათებულ ოთხკუთხედში ჩვენი ახვანის გამცილებელი გამოჩნდა.

— ვი ეშო ნე სპიტე, ი დრუგიმ ნე დაიოტე სპატ! — თოვლის გუნდასავით მოგვაახალა ეს და უკან დაიხია, კარი ხრიგინით მოგვიკეტა.

რალა გვეთქმოდა, ორივენი დამნაშავენი ვიყავით. საათს დავხედე და ელდა მეცა — სამი დაწყებულიყო. ასირიელი აღარ დაწოლილა. მე რომ არ შევეწუხებინე, თვალისმომჭრელად განათებულ ტალანში გავიდა და თავის ახალგაზრდულ ოცნებებს აყოლილი ფანჯარასთან ჩამოჯდა, მე კი ასევე გაუხედლად მივწევი და მაშინვე ძილმა წამართვა თავი. თვალი რომ გამოვხილე, ფანჯარაში შაბიამისფრად შეფერადებული გარიყრაყი იჭვრიტებოდა. უკვე გათენდა? ასე მალე გაიარა მთელმა ღამემ? კუბეში მივიხედ-მოვიხედე. ახალგაზრდა ასირიელს თავისი ბარგ-ბარხანა აეკრა და ფეხაკრეფით გაპარულიყო. მაშასადამე, ლენინაკანი, სადაც ის მიდიოდა, უკვე გავვივლია და მალე მატარებელი ერევენასაც მიაკივლებს. მაგიდაზე შუაზე გავეცილ რვეულის ფურცელს მოჯარი თვალი. ზედ, მგონი, რალაც ეწერა. მივწვდი და უშალ სათვალე მოვირგე. ჩემი ახალი ნაცნობი მწერდა: მომერიდა, გამოსამ-შვიდობებლად ვერ გაგაღვიძეთო. მაღლობელი ვარ, რწმენა რომ ჩამინერგეთ და დამაიმედეთო. თუ ოდესმე ბედმა გამილიმა და ჩემგანაც კაცი გამოვიდა, იცოდეთ, ამ მაღლიან საქმეში წილი თქვენც გედებათო. მე ვიცი, თქვენ ვინცა ხართ და სად და რაათვის მიემგზავრებით, თუმცა არაფერი

გითქვამთ. ამაღამ ტელევიზორს მივუ-
ჭდები და მოვისმენთ, რაფი ნამდვი-
ლად დიდი მწერალია და ჩვენც, სომ-
ხეთში მცხოვრები ასირიელებიც ვკი-
თხულობთ მას ორიგინალშიო...

ეს იყო და ეს. არც სახელი, არც
გვარი. ეტყობა, ამის აღნიშვნა კანდი-
ერებად და მამის ტოლ კაცთან ზედ-
შეტ გაშინაურებად ჩათვალა. ვინ იცის,
შევხვდებით კიდევ ერთმანეთს ოდეს-
მე? იქნებ კიდევაც შევხვდეთ. სიცო-
ცხლის ძარღვით მფეთქავი ჩვენი მწვა-
ნე პლანეტა არც ისე დიდია, რომ ადა-
შიანები ერთმანეთს დავეკარგოთ!..

2

გამიკვირდა, მატარებელი რომ სად-
ღაც მიყრუებულ ჩიხში გაჩერდა. მე-
გონა, სემაფორია დაკეტილი და სად-
გური არ გვიღებს-მეთქი, მაგრამ რო-
დესაც ვაგონი თითქმის მთლიანად და-
იკალა, ფიქრისა და ყოყმანის დრო
აღარ იყო, კუბეში ხელი შევყავი და
ჩემი ქურჭი და დიპლომატი დავით-
რიე.

— უკვე ერევანია? — წინდახედუ-
ლება მაინც გამოვიჩინე და ვკითხე
ფაშფაშა ბავშვიან ქალს, რომელსაც
ტალანში დავეწიე და პასუხს, რაც შე-
ძლებოდა თავაზიანად დაველოდე.

დაველოდე-მეთქი, ამას იმიტომ ვა-
მბობ, რომ ჰოს ან არას თქმის მაგიერ
ქალმა ექვიანად ამხედ-დამხედა, შავ-
ბუსუსებიანი მსხვილი ტუჩები აიბ-
ზუა, წარბი შეიკრა და მხოლოდ ამის
შემდეგ მომიგო:

— მაშ რა არის, ველარა ცნობთ?
პარიზიდან ხომ არ ჩამოხვედით?!

ეს უკმეხი პასუხი სილასავით მომხ-
ვდა და ყვრიმალეები ამიწვა. თქვე კაი
დედამამიშვილო, რას მირისხდებით-მე-
თქი, მინდოდა მესაყვედურა, მაღლობა
ლმერთს, ურიგო არაფერი მიკადრებია,
აქ პირველადა ვარ და მაინც და მაინც
პარიზიდან უნდა მოვდიოდე, შეკითხ-
ვის უფლება რომ მოვიპოვო-მეთქი?
მაგრამ თავი აღარ გამოვიდე — ქალმა,
ჩემი კავკასიური გარეგნობის გამო,

ეტყობოდა, ერევნელ სომხად მიმიღო,
უწყინარი კითხვა, თანაც *გაგაქცეხტე*
ენაზე, გამოლაპარაკების *შეხატე* *შეხატე*
მითვალა და, მისი აზრით, პასუხიც სა-
კადრისი მომცა.

რომ დაეფიქრდი, გულის გულში მე-
სიამოვნა. მაგარი ქალი ჩანდა, ვაგლა-
ხად არავის დაეჩაგვრინებოდა. ბედია
ნეტავ თუ უბედობა, ორი ათასი წლის
დაგვიანებით რომ დაიბადა? ხომ შეი-
ძლებოდა, ცოდვითა და მადლით საძსე
ქვეყანას არა ახლა, მეოცე საუკუნის
მეორე ნახევარში, არამედ ორი ათასი
და მეტი წლის წინათ მოვლენოდა?
მაშინ ხომ ერთი იმათგანი იქნებოდა,
უხსოვარ დროს, საკაცობრიო ცივილი-
ზაციის გარიერაზე, თავიანთი ქმრე-
ბის, მამებისა და ძმების მხარდამხარ,
ჯანათლებული აღმოსავლეთის დასაყ-
რობად დაძრულ მაკედონელის კოპორ-
ტებს და მონათმფლობელური რომის
უძლეველ ლეგიონებს რომ ებრძოდნენ
და არამტუ ებრძოდნენ, იმარჯვებდ-
ნენ კიდევაც სამკვდრო-სასიცოცხლო
ომში, ანდა სასიკვდილოდ განწირულ-
ნი, გამხეცებულ მტერს ცოცხალი თა-
ვით რომ არ დანებებოდნენ, მომხველ-
რი ღუშმანის სისხლით შეღებილ დაშ-
ნაზე მკერდით ეგებოდნენ.

ეს ვითომ რა შუაში იყო? აბა, სად
ეს ავყია დედაკაცი და სად დიდი სო-
მხეთი, ძველი აღმოსავლეთის უძლიე-
რესი სახელმწიფო, ურარტუს ერთი
მემკვიდრეთაგანი, შუამდინარეთის ქვე-
ყნების, კოლხეთ-იბერიისა, კავკასიის
ალბანეთისა და პონტოს სამეფოს საი-
მედო მეზობელი, სომხეთის, იმავე არ-
მენიის მთელ ზეგანზე, კასპიის ზღვის
სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროებიდან
ვიდრე ხმელთაშუა ზღვამდე რომ იყო
გადაჭიმული და ჯერ მსოფლიოს დასა-
პყრობად ამხედრებულ ალექსანდრე
მაკედონელს, ხოლო შემდეგ მონათ-
მფლობელური რომს მგლის მადას უღ-
ვიძებდა.

ამიტომაცაა, სომხეთის ისტორია
ძველი აღმოსავლეთის, არა მარტო
ძველი აღმოსავლეთის, არამედ თვით
ანტიკური საბერძნეთისა და რომის ის-

ტორიის განუყოფელი ნაწილი რომ არის და მისი არ ცოდნა ყოველ ასე თუ ისე განათლებულ და გათვითცნობიერებულ კაცს, მთელ ერებზე რომ აღიარებენ ვთქვათ, საქმეზე საქმედ ვერ ჩაეთვლება. სირიის, პალესტინის, კაპადოკიის, იკონიის, ეგვიპტის, რუმისა და წინა აზიის ბევრი სხვა ქვეყნის ყოფნა-არყოფნის საკითხებს ოდესღაც სომეხთა უზარმაზარი იმპერიის ნება-სურვილი განსაზღვრავდა ხოლმე და სომეხთა სამხედრო, ეკონომიკური, სავაჭრო, სამშენებლო და კულტურული მოღვაწეობის ცხოველყოფილი კვალი, ათეულობით საუკუნის გავლის შემდეგ, ამ ქვეყნების შემკვიდრე ქვეყნებს დღესაც თვალნათლივ ეჩვენება.

რად ღირს თუნდაც იმის გახსენება, რომ დიდი მიწისძვრის დროს ჩამოქცეული აია-სოფიას ტაძრის გუმბათის აღსადგენად ბიზანტიის იმპერატორმა 889 წელს კონსტანტინოპოლში სახელგანთქმული სომეხი ხუროთმოძღვარი ტირიდატი მიიწვია. ტირიდატის სასწაულმოქმედი მარჯვენივით აღდგენილი თალი უკვე ათასი წელიწადია მკვიდრად დგას თავის საყრდენებზე და მნახველს ანკეიფრებს გრანდიოზულობითა და სიმსუბუქით. აღსანიშნავია, რომ მანამდე, სანამ ამ დიდ საქმეს თავს დაადგამდა, ტირიდატმა ბევრი ხელთუქმნელი ტაძარი და მეფეთა სასახლე ააშენა. მათ შორისაა ზეარტნოცის ტაძრის საკათედრო ტაძარი ბაგრატიონების ძველ სატახტო ქალაქ ანისში, რომლის ნანგრევის ხილვა დღესაც შეიძლება, თუ მდინარე ახურიანის კანონონს გადაადგები და წყალგაღმა, თურქეთის ტერიტორიაზე, უწყალოდ დაქცეულ და მიწასთან გასწორებულ ქალაქ ანისს დააკვირდები.

ნეტავი თუ სმენია ამ ჩემს თანამგზავრ ქალბატონს, თავისი სულისა და სხეულის ნაწილი შეილი გულში რომ ჩაუხუტებია და ძუ-ვეფხვის გააფთრებით ზედ დაჰფოფინებს, „ვისი გორისაა“, ვისი ნატეხია, რა გადახდა მის მრავალტანჯულ გმირულ ქვეყანას, ვიდრე ცამდე აღმართული ბიბლიური

არაბატის წინ ლეგენდარული მავრების ტყვევით დაპატარავდნენ? და ეს მერამდენე საუკუნეზე მერამდენე პერიოდებს იშუშებს?

სმენია, უთუოდ სმენია და ამიტომაც ბრძანდება ასე უკარება, თავზე ბუზს არ იფრენს, აქეთ გაიძულებს ქედი მოიხარო და მის დიად შეუვალობას რაინდულად თაყვანი სცე.

მატარებელი ისევ ჩიხში, მალა მიწყაირილზე იდგა და როგორ არ გინდოდა დაგვეჩერებინა, რომ დიდი, მილიონიანი ქალაქის მთავარ სარკინიგზო კვანძში იყოფებოდი. ჭკუფ-ჭკუფად მიმავალ მგზავრებს, რომელთაგან ზოგს მსუბუქი ხელბარგი — თბილისიდან წამოდღვანილი სისხლივით წითელი კუნურა ვაშლითა და ზღვისპირეთის ეთნიკალური ნობათით — ციტრუსებით პირამდე სავსე ბაღურები მიჰქონდათ, ზოგი კი მძიმე ფუთებს, ჩემოდნებს და თავგადაკერილ ჭვალოს ტომრებს მიათრევდა, შემადგენლობის კულისაყვ გავეყვი და როდესაც სხვეთან ერთად რკინიგზის ხაზი გადავიარე, მაშინდა მივხვდი ეს რატომაც მომხდარიყო.

მალალბაქნიანი გრძელი პლატფორმები, რომლებიც ერთმანეთს და ვაგზლის მთავარ შენობას მიწისქვეშა გვირაბებით უერთდებიან, მძლავრ საყრდენებზე ლითონის უზარმაზარი კონსტრუქციებით გადაეხურათ. პლატფორმების გადახურვის სამუშაოები, რასაც, ალბათ, ათასობით ტონა ლითონი და ბევრი სხვა რამ სჭირდებოდა, სწორედ ახლა მომდინაროებს და რკინიგზის ხელმძღვანელობაც უცაბედი ხიფათის თავიდან ასაცილებლად, იძულებული გამხდარა მატარებლების მიღება-გასტუმრება პლატფორმებისაგან მოშორებით გადაეტანა. როდესაც ეხველა ეს ურთულესი და ძვირად ღირებული სამუშაო დასრულდება და მიმდებარე ტერიტორიასთან ერთად პლატფორმას რკინიგზელები საექსპლუატაციოდ მიიღებენ, თუ, რასაკვირველია, იმის მიხედვით ვიმსჯელებთ რაც უკვე გაკეთებული და ხელშესახებია,

ერევნის სარკინიგზო სადგური ერთ-ერთი თვალსაჩინო იქნება არამტუჟ მარტო საბჭოთა კავშირში, მსოფლიო-შიც. მოსკოვის, ლენინგრადის, ბერლინის, ლაიფციგის, პარიზის, ლონდონის, რომის, სტამბულის, ბრიუსელის, კოპენჰაგენის, მილანის, ანტვერპენის, ამსტერდამის „გადასურული ვაგზლები“, რომლებიც ცისქვეშეთში სამოგზაუროდ აღოლიალებულს სხვადასხვა დროს მინახავს, დიდი ხნის წინათ აშენდა, ზოგი მათგანი უკვე ასი წლისა და მეტი ხნისადაა, ერევნის ვაგზალი კი ახალთ-ახალია, ავტო, ჩვენს თვალწინ შენდება და სომეხი სპეციალისტები, ერთ-ერთი საუკეთესონი მთელ კავშირში, მის მშენებლობაში ჩვენი დროის ყველა ტექნიკურ მიღწევასა და შესაძლებლობას იყენებენ.

ერევანს ჯერაც დიდი სოფლის, სოფლის თუ არა, რუსეთის იმპერიის დროინდელი ერთი განაპირა საგუბერნიო ქალაქის იერი ედო, როცა სომეხმა ბუროთმოდგრებმა, რომელთაც სომხეთის გასაბჭოების უმაღლეს სათავეში ერევნის მთავარი არქიტექტორი, გამოჩენილი ხელოვანი და საზოგადო მოღვაწე ალექსანდრე ტამანიანი ჩაუდგა, ამ სამი თუ ოთხი ათეული წლის წინათ ორთქლშაველის კვამლით გამურული ძველი ტიპური სადგურის ნაცვლად სადგურის ახალი, მკვიდრი, საშვილიშვილო შენობა ააგეს. მას ვაგზლის მოედნის ერთი მხარე მთლიანად უჭირავს და მნახველის ყურადღებას იქცევს ფორმების მონუმენტურობით, რაც სომხური ეროვნული არქიტექტურის უპირველესი დამახასიათებელი ნიშანია, ხაზების სინატიფით, სისადავით და ყოველი გოჯი სივრცის მიზანდასახული გამოყენებით, სხვანაირად, თანამედროვე ტექნიკის ენაზე, რაციონალურსაც რომ უძახიან ხოლმე. მაღალი თალები და კამარები, ერთიმეორეში გამავალი სხვადასხვა ზოშისა და დანიშნულების დარბაზები ზემოთრობის განწყობილებას ქმნიან და თითქოს ყოველი სულდგმულის გასაგებ პნაზე გეუბნებიან, კეთილო სტუ-

მარო, მოყვარეში მოყვარად მოსულს, ფეხბედნიერი იყოს შენა, მობრძანება ამ უძველეს, მარადიულ მქექფარე სიცოცხლესთან დაამოზილულ ქვეყანაშიო.

უკვე ნანახითა და განცდილით იმდენად მოხიბლული ვიყავი, გვიანდა შევინებე, მასპინძელთაგან სადგურში რომ არავინ დამხვედრია. არა და ეს გარემოება ხუმრობა საქმე როდი იყო. ექვსს ოცდასუთი წუთი ავლდა და წინადლის შრომით გულმოჭვრებულ ქალაქს ჯერ კიდევ დილის ტყბილი ძილით ეძინა. ვის გინდა მიადგე უდროოდროს? ვის კარზე დააკაუნებ? სადაც სხვაგან კი არა, თუნდაც მშობლიურ ქალაქში იყავი, სადაც აუარაცხელი ნათესავი და ნაცნობ-მეგობარი გყავს!

ერთხანს სადგურის დარბაზებში ვიბორიალე, ყველაგან შევიხედე, ყველა კუთხე-კუჩქული მუშტრის თვალით გავსინჯე, შემდეგ ხარაჩოებით ჩამოზნელებულ ბაქანზე გავედი, აუჩქარებლივ გავიარ-გამოვიარე და ბოლოს მოედანზე გამოვბრუნდი, რომლის შუაგულშიაც ჩემთვის ბალობიდანვე ნაცნობი დავით სასუნცის საქვეყნოდ განთქმული ქანდაკება დგას. მართლაც დიდებულნი რამ არის. შეუძლებელია, მისი მაქტრალი გულგრილი დარჩე და აღმაფრენით არ აღივსო. რა ძალაა, რა სწრაფვა, რა ვაყაყური. შემართება! ასეთი იყო, ალბათ, სპარაპეტი ვარდან მაშიკონიანი, 541 წლის 26 მაისს, ავარიარის ბრძოლაში, თავისი ერთი მუჟა ცხენოსანი ჯარით კალისავით შემოსეულ სპარსელთა ჯარს რომ ეკვეთა და მტერს სიცოცხლე ძვირად დაუსვა. იძალეს ავარიართან სპარსელებმა, სომეხთა ცხენოსანი ჯარი, მტერი რომ რამდენჯერმე ჭარბობდა, წინვერ აღუდგა გაცოფებულ სპილოებს, რომლებზედაც სპარსი მოისრები და შუბოსნები ისხდნენ და, როგორც ერთი კაცი, გამირულად დაეცა ბრძოლის ველზე.

არ ვიცი, მართალი ვიქნები თუ არა (თავი ხელოვნების სხვადასხვა დარგის, მათ შორის ქანდაკებისა და მუ-

სიკის უბაღლო მცოდნედ არ მო-
მაჯეს, მაგრამ მინც გავბედავ და ვი-
ტყვა, რომ ეს ექსპრესიული ქანდაკე-
ბა, გადარეულ სქენზე ამხედრებული
სახალხო გმირი, შოღერებული მხვი-
ლით შტრის დასათარგუნავად რომ მი-
ისწრაფვის, ჩემს წარმოსახვაში „გაი-
ანეს“ ცეცხლოვანი მელოდის ცოც-
ხალ ასოციაციას იწვევს.

არის მართლა რაღაც საერთო, თუ
ეს მხოლოდ მე მეჩვენება? მაგრამ ხე-
ლოვნების ნაწარმოები, მუსიკა იქნება,
ფერწერული ტილო თუ ქანდაკება, მა-
რტო თავის პროფესიაში გამოკეტილი
სპეციალისტებისათვის ხომ არ იქმნე-
ბა? მის ჰერეტიკას თუ მოსმენისას
ყოველი აღამიანი რაღაც თავისეულს
ამოიკითხავს, უცხო იეროგლიფს თა-
ვისი გულის ენაზე თარგმნის, საიდუმ-
ლო კარიბჭეს თავისი გასაღებით
აღებს, ანუ უფრო მშრალად და გასა-
გებად, ფაქტს თავისებურად აღიქვამს.

გამვლელ-გამომვლელისა და მანქა-
ნების სიჭარბე ხელს არ მიშლიდა და
ხალხის უძლეველობის გამოშხატველ
ქმნილებას გარეშემო რამდენჯერმე შე-
მოვლურე, თითქოსდა რაღაც რიტუალს
ვისრულებდი, ჩემი პირველი შთაბეჭ-
დილება ერთხელ კიდევ შევამოწმე.

ცნობათა ბიუროსთან რომ მიეტრი-
აღდი და მასპინძელთაგან იქ კიდევ
არავინ დამიხვდა, მაშინ კი გამკენწლა
ეცემა, რომ თბილისიდან გამოგზავნი-
ლმა დეპეშამ დანიშნულების ადგილს
ვერ მოაღწია და დღეს დილაადრიან მე
აქ არავინ მელოდა. მაგრამ როგორ და
რანაირად, როცა საიუბილეო საღამო
სახვალიოდ იყო დანიშნული, დღეგა-
ნდელი დღე კი სტუმრების მიღებას და
მოთავსებას ეთმობოდა. შეტ ცდასა და
ყურყურტს არავითარი აზრი აღარ ჰქო-
ნდა და სადგურის შენობიდან ტაქსის
დასაჭერად გამოვედი, რომ სასტუმრო
სხვათა დაუხმარებლად შეპოვნა და ჩე-
მი ადგილსამყოფელი მწერალთა კავ-
შირისათვის ტელეფონით შემეტყობი-
ნებინა. ვაკჭროლდით სწორ, ფერად-
ფერადი ტუფის მრავალსართულიანი
მკვიდრი სახლებით ჩარიცხულ ქუჩე-

ბში. ახალი მორწყული და პირდაპი-
ნილი ქუჩები მშვენიერ სახსარს იყო.
შენობათა კედლებივით ფერადი ფილე-
ბით მოგებულ ფართო ტროტუარებს
ცაცხვისა და ჭადრის გადაბედილი ხე-
ები გასდევდა. ქალაქი, ის იყო, იღვი-
ძებდა. თავბრუდამხვევი სისწრაფით
მიპჭროდნენ და მოპჭროდნენ პირველი
მანქანები. ისინი სვლას მხოლოდ გზა-
ჯვარედინებზე, წითლად, ყვითლად და
მწვანედ აბრღვიალებული შუქნიშნე-
ბის წინ ანელებდნენ და შემდეგ ისევ
განაგრძობდნენ თავიანთ თავდავიწყე-
ბულ სროლას. გამოჩნდნენ საღადაც
გაჩქარებით მიმავალი გამვლელები,
მზარზე ცოცხადადებული შევზოვეე-
ბი, ძარიან მოტოციკლებზე ამხედრე-
ბული თეთრხალათიანი მერძევეები...

ჯერ სად მივიდეთო, მკითხა „შოფე-
რმა, როცა მორიგ გზაჯვარედინზე სი-
ჩქარე გადართო და სვლას მოუმატა,
„არმენიაში“ თუ „ერევანში“.

თუ სახელწოდებების მიხედვით იმ-
სჯელზე, ჩემს სომეხ კოლეგებს მოწ-
ვეული სტუმრებისათვის ადგილები
სწორედ ამ მთავარ სასტუმროებში უნ-
და ჰქონოდათ დაბევებული. მხოლოდ
მოგვიანებით შევიტყვე, რომ მკვეთრად
გამოკვეთილი „მთავარი“ თუ „პირ-
ველხარისხოვანი“ სასტუმრო აქ არა
ორი, არამედ რამდენიმეა, რომლებიც
პირველობის პალმას არავის უთმობენ.
თუ პირველი რიგი — „არმენია“ და
„ერევანი“ ქალაქის ცენტრში — ლე-
ნინის მოედანსა და ხაჩატურ აბოვიან-
ის ქუჩაზეა და იმ პირველ შენობათა
რიცხვს მიეკუთვნებიან, ერევნის განა-
შენიანების 1924 წლის გენერალური
გეგმის მიხედვით რომ აშენდა, შედა-
რებით ახალგაზრდა „ანისი“ და სრუ-
ლიად ახალგაზრდა „დვინი“ და „რაზ-
დანი“ ცენტრიდან ცოტა მოშორებო-
თაა, მაგრამ არც ერთი, არც მეორე და
არც მესამე ამით არაფერს კარგავენ,
პირიქით, თავისებური პეწი და მომხი-
ბველობა აქვთ.

ჩემდა სამწუხაროდ თუ სასიამოვნო-
ნოდ, ვერც „არმენიაში“ და ვერც
„ერევანში“ საჭირო ცნობის მოწიპება

ვერავენ შესძლო, სამუშაო საათების დაწყებამდე, სადამდეც კარგა გვარიანი დრო იყო დარჩენილი, დარეკვაც არ ხერხდებოდა და მეც, ქართული ანდაზისა არ იყოს, ვაჭირვებამ დედოფალთან დამაწვინა. უკეთეს ადგილას სადღა წავიდოდი. ქალაქის მთავარ, ლენინის მოედანზე ვიყავი, საიდანაც ოციანი წლების დამლევს და ოცდაათიანი წლების დასაწყისში ერევნის განახლება, მისი ახალი ერა დაიწყო და მეც შემეძლო, სომხეთის დედაქალაქის ღირსშესანიშნაობათა გაცნობას სწორედ აქედან შევდგამოდი.

სომხეთში გამოგზავრების წინადღეებში ჩემი ძველი მეგობარი არმენოლოგი ბონდო არველაძე მოვინახულე და ვთხოვე, თუ არ დაიზარებდა, შესაფერი ლიტერატურითა და ცნობარებით მოვემარაგებინე. სომხეთსა და მის მრავალსაუკუნოვან კულტურაზე თავდავიწყებით შეყვარებულმა მეცნიერმა ეს თხოვნა დიდი სიამოვნებით, ყოველგვარი დაყოვნების გარეშე შემისრულა და აქვე მეძლევა საშუალება ძვირფას ბონდო არველაძეს ძმური მადლობა გადავუხადო.

სადაც არ უნდა მიდიოდე, როცა მოგზაურის კვერთხს ხელში იღებ, რომელი ქვეყნის მიწა-წყალზეც არ უნდა გინდოდეს ფეხის დადგმა, თუ წინასწარ საფუძელიანად არ მოემზადე, წასაკითხი არ წაიკითხე და მოსასმენი არ მოჰსმინე, ხალხის ბედ-იბღლის უმთავრეს პერიოდებს მაინც არ გაეცანი, შენი მოგზაურობა უსინათლო ყრუმუნჯის ბორიალს დაემსგავსება და ვერაკითხარ სასურველ შედეგს ვერ გამოიღებ. მთებსა და ველებს, თუნდაც დიდი ისტორიული მნიშვნელობის ხუროთმოძღვრულ ძეგლებს და გადატანილ ძნელბედობის უტყვე მოწმე ადგილებს, მომდევნო თაობებს წმიდათაწმიდად რომ მიუჩნევით, ენა არა აქვთ თავისთავად, წიგნის ან საქმეში ჩახედული კაცის ზეპირი სიტყვის დაუხმარებლად ვერაფერს გეტყვიან.

ამგ არად, მე ასე თუ ისე შეიარაღებული ჩვიყავი, მთლად უბირ კაცად ვერ

ჩავითვლებოდი და ზოგი რამის გაგება და მიხვედრა სხვათა დაუხმარებლობა შემეძლო.

ლენინის მოედანი, სადაც ახლა ვიდექი, თავისი არქიტექტურული სახით, განუმეორებელი ანსამბლურობით ერევნის მშენებება და არამტუ მარტო ერევნისა, მისი შადრევნები და სრასასახლეები, თალოვან-კამაროვანი ფასადებით მოედანზე რომ გამოდიან და ნახევარკალეზად მას გარს ერტყმიან, მსოფლიოს რომელსაც გნებავთ უღამაზეს ქალაქს დაამშენებდა. ისევე როგორც მთლიანად, ერევანი, ის ერევანი, რომლის ნახვაც დღეს შეიძლება, თანდათანობით, თაობიდან თაობაში გადაკეთება-რეკონსტრუქციებით არც დღევანდელი ლენინის მოედანი აშენებულა. იმისაგან, რაც აქ ოდესღაც იდგა და მსახვრალი მტრისაგან იავარქმინისა და გაცამტვერების შემდეგ ვინ იცის, მერამდენედ მკვდრეთით აღდგა, დღეს კვალიც აღარ არის დარჩენილი. მოედნის მშენებლობის გეგმა ერევნის განაშენიანების გენერალური გეგმის ნაწილია და, როგორც ზემოთ უკვე ვთქვი, ამ გეგმის განხორციელება, მისი საშვილიშვილო ხორც-შესხმა სწორედ ლენინის მოედნის მშენებლობით დაიწყო. და დაიწყო როდის? იმ დროს, როდესაც ქალაქის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ჭერ ისევ ადამისეამინდელ მიწურებსა და ისლითა და ჩალით გადახურულ აშორებულ ქონხახებში ცხოვრობდა. ერევანი ხომ დაბადების პირველი დღიდანვე თავისი ქულბაქებით, ბაზრებით და სავაჭრო რიგებით, ქარავან-სარაიებით, საჯინბოებით, ამქართა სახელოსნოებით და ფარღალალა ტრაქტირებით ტიპური აზიური ქალაქი იყო. მას არც წყალსადენი გააჩნდა მოსახლეობის სასმელი წყლით მოსამარაგებლად, არც კანალიზაცია და არც ბევრი სხვა რამ, რაც ქალაქური ცხოვრებისათვის გადაუდებელ საჭიროებას წარმოადგენს და რის სრულყოფასაც ევროპის დიდმა და მცირე ქალაქებმა ჭერ კიდევ ანტიკურ ეპო-

ქაში, ანდა აღრეულ შუა სოკუნეებში მიიღწიეს.

ლენინის მოედანზე რამდენიმე საზოგადოებრივი შენობა დგას, დანარჩენი სივრცე ბელადის მონუმენტს, ე. წ. მომღერალ შადრევანს და წლის ყოველ დროს ფარდაგივით მოჩითულ ყვავილნარს უჭირავს. შენობათაგან პირველყოვლისა აღსანიშნავია მთავრობის სახლი, ფოსტატი, სასტუმრო „არმენია“, კავშირგაბმულობის სასახლე და ისტორიულ-რევოლუციური მუზეუმების კომპლექსი სამხატვრო გალერეითურთ.

მთავრობის სახლი თვით ალექსანდრე ტამანიანის პროექტით აშენდა და მის მშენებლობას აწ უკვე შორეულ 1926 წელს შეუდგნენ. აღმშენებლობის გინით შეპყრობილი შთაგონებული ხუროთმოძღვარი მაშინ ჯერ ორიოცდაათი წლისაც არ იყო და სანამ მშობლიური დედაქალაქის აღორძინებას სათავეში ჩაუდგებოდა და თავისი სიცოცხლის უპირველეს ოცნებას აისრულებდა, რუსეთის უდიდეს ქალაქებში — სანკტ-პეტერბურგსა, მოსკოვსა, იაროსლავლსა და სხვაგან არა ერთი და ორი ღირსშესანიშნავი შენობა ააგო, ურიგო როდი იქნება, აქვე გაიხსენოს კაცმა, რომ როდესაც მოგვიანებით ალექსანდრე ტამანიანმა მშობლიურ ერევანს, ყველა სომხის სალოცავ ბატს, დედამიწის რომელ კუთხეშიაც არ უნდა ცხოვრობდეს იგი, კიდევ ერთი სწორუპოვარი შედევრი, საოპერო თეატრის უაღრესად ორიგინალური შენობა შესძინა, საერთაშორისო გამოფენაზე, პარიზში, 1936 წელს, როგორც ჩვენი დროს ერთ-ერთი თვალსაჩინო არქიტექტორი, ის დიდი ოქროს მედლით დააჯილდოვეს. ტამანიანის მსაფლიო აღიარება კლასიკურ ფესვებზე მყვილად დაფუძნებული თანამედროვე სომხური არქიტექტურის საქვეყნო აღიარება იყო, ეს, რასაკვირველია, შინ და გარეთ ასეც იქნა გაგებული, მაგრამ წარმატებას თავბრუ არავისთვის დაუხვევია, უპირველეს ყოვლისა თვით ალექსანდრე ტა-

მანიანისა და მისი მრავალრიცხოვანი მოწაფეებისათვის. ამის დასაბუთება და დამადასტურებელი საბუთო დოკუმენტი თვალწარმატცი ერევანი, რომელიც უმთავრესად უკანასკნელ ოთხხუთ ათეულ წელიწადში, დიდი სამამულო ომის დაწყების წინ და ომის შემდეგ აშენდა.

ლენინის მოედანზე აღმართული მთავრობის სახლი თანამედროვე არქიტექტურული ნაგებობის ეტალონად და ნიმუშად იქცა ერევანსა და მთელ სომხეთში. ტამანიანის დიდმა ნიჭმა შესძლო ერთმანეთთან შეერწყა მასიურობა და შესრულების სინატიფე, თუნდაც სომხურ ხაჩკარებს რომ ახასიათებთ, მასშტაბურობა და თითოეული არქიტექტურული თუ სკულპტურული დეტალის ფილიგრანული დამუშავება. მოედანზე რომ აღმოჩნდებით, თქვენს ალტაცებას უმაღლეს გამოიწვევს ვებერთელა შენობის პოსტამენტად გამოყენებული კიბეები, სივრცეში ატყორცნილი სიმეტრიული ყოლონები და თითქოსდა ხელის ერთმოსმით მოხაზული კამარები. სადა, ბრტყელი კედლები და რამდენიმე საფეხურიანი ლავგარდანები, რომელთა შემოთაყ ხუროთმოძღვრული სასწაულის ახალი ციკლები იწყება, შენობას სიდიადესა და მონუმენტურობას სძენენ.

მაგრამ მოედნის დამამშვენებელი მონუმენტური ნაგებობები, რომელთაგან არც ერთი მეორეს არა ჰგავს, თუმცა ყველა ერთი დედის შვილია და ყველა ერთად ერთ მთლიან ანსამბლს ქმნის, მარტოოდენ არქიტექტურული გამომსახველობით როდი იპყრობენ მნახველის ყურადღებას. აქ თვით სამშენებლო მასალაც, გარეხედის მოსაპირკეთებელი ქვა — ადგილობრივი ვულკანური ტუფი, რითაც აკარაბ-არაგასის ჩამქრალი ვულკანების მხარე სომხეთი ავრე მდიდარია და მიი არა მარტო თავის თავს, მთელ კვშირს ამარაგებს, თავისი ბუნებრივი თვისებით — ფერის გამომსახველობით მხატვრულ ფუნქციას ასრულებს, თუმცა

ეს ფერადოვნება ტიპურ აღმოსავლურ, თუნდაც სპარსულ-არაბულ სიჭრელეში არასოდეს არ გადადის.

თვით მთავრობის სასახლე ვარდისფერი ტუფით არის აგებული, მთელ მოედანზე კი სამი ფერი ბატონობს: ვარდისფერი, ღია-ყვითელი და ნაც-რისფერი ბაზალიტისა. თუ მთავრობის სასახლე და მისი მიმდებარე ფოსტამტი და სასტუმრო „არმენია“ ვარდისფერია, ღია ყვითელი ფერი დაპყრავს არარატრესტსა და მუზეუმების კომპლექსს. ნაცრისფერშია გადაწყვეტილი ლენინის გრანდიოზული მონუმენტი მთავრობის ტრიბუნებითურთ და აუზი სურათების გალერეის წინ თავისი მუსიკალური შადრევნებით.

ლენინის ძეგლის უკან მოედანს აგრძელებს ბულვარი ერევნის ასაკის აღმნიშვნელი ორი ათასი შვიდას ორმოცდაათი შადრევნით, რომელთა ბოლოშიაც, არანაკლებ ვრცელ მოედანზე, სტეფანე შაჰუმიანის სკულპტურული პორტრეტი დგას.

აქაურ ქუჩებში გავლა-გამოვლისას, მანქანით იქნები თუ ქვეითად, დაკვირვებული კაცი უმაღლესე შეამჩნევს, რომ ერევანში ბევრი ძეგლი დგას. შეიძლება თამამად ითქვას, იგი ძეგლების, სომეხი ერისა და კაცობრიობის გამოჩენილ შვილთა სკულპტურული პორტრეტების ქალაქია. ძეგლთაგან, ქალაქს და ქვეყანას აგრერიგად რომ ამშვენებს, ყველა ახალია, ყველა მათგანი ჩვენი თანამედროვე სომეხი მოქანდაკეების ხელიდან არის გამოსული და სამუდამო სამკვიდრებელი ყველას მშობლიური დედაქალაქის მოედნებზე, ქუჩებსა და ბულვარებში უბოვნიო.

ცნობილია, რომ ქანდაკებას, როგორც სახვითი ხელოვნების ერთ-ერთ სრულუფლებიან ეანრს, ქრისტიანული ეკლესია თავიდანვე არა წყალობდა. მისი სიმპათიები უფრო ფრესკული ფერწერისაკენ იხრებოდა და უთუოდ ამ მიზეზის გამო არც ქართულებს და არც სომეხებს, ქრისტიანობის ურყევ ბურჯებს აღმოსავლეთში, ქანდაკების უძველესი ტრადიციე-

ბი არ გააჩნიათ. ამ გარემოებას ხელეწი არ შეუშლია არც ერთმხრივი დიპლომატიის მეთრისათვის, სრულად მოკლე დროში ასწლელულებში გასავლელი გზა გადაელახათ და მსოფლიო სახვითი ხელოვნების საგანძურში თავისი ორიგინალური, სხვათაგან განსხვავებული წვლილი შეეტანათ.

ნუთუ არ გამოდგება ამის თვალნათლივ მაგალითად ქოჩარის „დავით სასუნცი“ ერევნის ვაგზლის მოედანზე, კარგა ხანია, სომხეთის დედაქალაქის ემბლემად რომ იქცა, და ბერძენიშვილის „კიდევაც დაიზრდებიან“ მარნეულში?

ერევანში მოხვედრილი უცხო სული ერთ უაღრესად საინტერესო თავისებურებას შეამჩნევს: სომეხი მოქანდაკეები მოჩვენებითი ორიგინალობის წინაშე არავითარ ხარკს არ იხდიან, არ ცდილობენ, საკუთარი ტყავიდან გამოხტნენ და თავიანთი არაჩვეულებრივი მიგნებებით, ვითომდა მოვლენების არსში წვდომით ვინმე განაცვიფრონ. თავიანთი ნაფიქრ-ნააზრების პლასტიკურად გამოხატვისას ისინი ნატურის ერთგული რჩებიან. ერთი წუთითაც არ იფიწყებენ, რომ ქვაში თუ ბრინჯაოში რეალური, საზოგადოებისათვის კარგად ნაცნობი პიროვნება უნდა გამოსახონ და კიდევაც ახერხებენ ამას ვირტუოზული ისტატობით. მათ, ეტყობა, ბევრ თანამომძებზე უკეთ მოეხსენებათ, რომ რეალური ისტორიული, მით უფრო ჩვენი თანამედროვე პიროვნების გამოსახვისას ე. წ. შემოქმედებითი თავისუფლება თუ მკრეხელობა არა, ელემენტარული ამბების უცოდინარობა მაინც არის და თვით-უკეთეს შემთხვევაშიაც კი უბადრუკი პროვინცი-ალოზმის დაღს ატარებს.

ამას რომ ვამბობ, მე მახსენდება ოგიუსტ როდენის „ბალზაკი“, ქრისტიან დანიელ რაუზის „ვოლფგანგ გოეტეს პორტრეტი“ და ეან ანტუან გუდონის „ვოლტერი“, აი, ის, სავარძელში რომ ზის და ხმელი ხელის მტევანი სავარძლის სახელურზე აქვს გადმოკიდებული. შემემლო, რასაკვირვე-

ლია, ჩემი მოსაზრების დასადასტურებლად ეს სია ათწილ და ასწილ გამეზარდა, მაგრამ ვგონებ მოხმობილი სამი მაგალითიც საკმაოა ამ აზრის ნათელსაყოფად, თუმცა არაფერი დამავდებდა, თუ ერთ მაგალითს კიდევ გავიხსენებ.

ეს გახლავთ ერევნის მთავარი არქიტექტორის ალექსანდრე ტამანიანის სკულპტურული პორტრეტი, რომელიც მისსავე სახელობის ქუჩაზე ქალაქის ცენტრის ბულვარების რკალში ეწახე.

თამაშთხელებულია, სახის კლასიკური ნაკვთები აქვს. მთელი მისი პოზიდან და სახის გამომეტყველებიდან მტკიცე ნებისყოფა გამოსჭვივის, რაც სიმკაცრეში გადადის. ღრმა ფიქრში წასული ორივე ხელით სახაზე დაზგას დაპყრდნობია და დაზგაზე გადაშლილ ვატმანის ქაღალდს დაპყრებს. საოცარი კავშირია დამყარებული ამ ქაღალდსა და ზედ დაბრილ ოსტატს შორის. ვინ იცის, ის სწორედ ახლა ხელდავს „ვარდისფერ ერევანს“ (გამოთქმა ელიშე ჩარენცს ეკუთვნის), რომელიც ტამანიანზე ადრე სხვამ ვერავენ დაინახა!

დიდი ემოციური ძალა და აზრის სიძლიერე გააჩნია ამ დიდებულ მონუმენტს. შენ გჯერა, გწამს, რომ ეს სწორედ ის არის, ვინც შეუძლებელი შესძლო, ვისაც ამ გაუტანელ წუთისოფელში სხვა უზენაესი საზრუნავი არ გააჩნდა, გარდა სამშობლოზე ფიქრისა, ვისი ზეგარდმო ნიჭი და მოწამებრივი შრომა, ძველ სომეხ ვარპეტებს რომ მოსდევდათ, პლასტიკურად სწორედ ამ მკაცრ, ბოლომდე დაუმუშავებელ ბაზალტში უნდა გამოსახულიყო.

3

ჩემი ძველი ნაცნობი, პოეტი და დრამატურგი სალათელ არუთინიანი, სომხეთის მწერალთა კავშირის ორგანიზანი, რომელსაც სხვადასხვა რესპუბლიკის ლიტერატურულ ფორუმებზე არა ერთჯერ შეგხვედრივარ, ერთობ განცვიფრდა, როდესაც მკლავზე

გადაკიდებული ქურქითა და „ლიბლომატი“ ხელში თავმჯდომარეობის ზღრუბლზე დამინახა. *Հանգույնը* მსგავსი თადი მასპინძლის წესია, ზეზე წამოვიარდა, მომგება, ქურქი და ლიბლომატი გამომგლიჯა, იქვე ადგლი მოუნახა. აღარ იცოდა რა ექნა, სიხარული გამოეხატა თუ სანამ მე რაიმეს ვიტყვოდი, ათასი ბოდიში მოეხადა. თბილისიდან გამოგზავნილი დეპეშა ჩემი გამოგზავრების თაობაზე რამდენიმე წუთის წინ მოეტანათ ტელეგრაფიდან, იგი ჭერ კიდევ მაგიდაზე იდო და უზომოდ შეწუხებულ სალათელს მოსაზრებაც ვერ მოესწრო, სად ეფრინა კაცი მწერალთა კავშირში ჩემს მოსაყვანად.

მაგრამ ეს, რუსები რომ იტყვიან, ნახევარი უბედურება იყო: მიზეზთა და მიზეზთა გამო რაფის იუბილე რამდენიმე დღით გადაედოთ და 18 მარტის ნაცვლად მის გამართვას 21 მარტისთვის ვარაუდობდნენ.

ელდა მეცა, მაგრამ რაღა გაეწყობოდა, მე უკვე აქ ვიყავი. ღვთის წინაშე, ვერც სალათელს და ვერც მწერალთა კავშირის რომელიმე სხვა ხელმძღვანელს დაადანაშაულებდი, რომ სათანადო ყურადღება არ გამოიჩინეს. სალათელს თავის დროზე ეფრინა დეპეშა და ყოველგვარი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად ეს ამბავი წინასწარ შეეტყობინებინა, მაგრამ იმ დღეს შაბათი იყო, დასვენების დღე, შაბათს კი მეორე დასვენების დღე კვირა მოსდევს და დეპეშამ, ამგვარიად, ჩემამდე ვერ მოაღწია.

— თავი მოგვეკრა, — თქვა გულწრფელად შეწუხებულმა სალათელმა და სკამი დამიდგა. — ვარდგესი, ვიცი, ყველაფერს მე დამაბრალებს და საყვედურებით ამავსებს, არა და, ხომ ხედავ, ღმერთი, რჯული, არა ვარ დამნაშავე!

— ეგ არაფერი, ჩემო სალათელ, უარესიც ხდება, წუხილით რაღას მოვეწვიოთ, — ვითომ შევეშუბუქე მე მწუხარება. — ახლა იმაზე ვიფიქროთ, როგორ მოვიქცეთ?

— როგორ მოვიქცევით, — გაიკვირვა და სიტყვა ჩამომართვა მან. — ახლავე სასტუმროში წავალთ, „რაზდანიში“ ნომრებია დაგვანული, ერთად ვისაუბრებთ და ამასობაში ვარდგვსიც გამოჩნდება, ანდა იქიდან დავურეკავთ!

— ესე იგი თქვენ უკვე გადაწყვიტეთ, რომ აქ უნდა დავიცადო ეს დღეები? დღეს 17 მარტია. იუბილის დღემდე მთელი საუკუნეა დარჩენილი!

— ვეცდებით, არ გაგრძნობინოთ ეგ დრო. თქვენ ხომ პირველად ხართ სომხეთში? რაღაც არ მაგონდება, რომ სხვა დროსაც ყოფილიყოთ.

— მეორეჯერ, მაგრამ პირველი ყოფნა არ ითვლება, რადგან, ჭერ ერთი, ეგ ოცი თუ ოცდახუთი წლის წინათ იყო და მეორე, გარდა ეჩმიადინისა, სადაც მე და ჩემი თანამემამულეები ძველ სომხურ საკულტო დღესასწაულს დავესწარიით, და მშენებარე ლენინის მოედნისა ერევანში არც არაფერი მინახავს.

— მატარებლით გვესტუმრეთ თუ მანქანით?

— ავტობუსით. ინტურისტისაგან ვიჭირავთ ერთი დღით.

— მაშ, აქ ლამეც არ გავითევიათ?

— აგრე გამოდის. იმავე დღეს დავბრუნდით, მაგრამ სამახსოვრო მოგზაურობა კი იყო. ბევრი ვინმე, ვინც მაშინ გვახლდა, დღეს უკვე ცოცხალი აღარ არის. გახსოვთ, თქვენი კოლეგა მიხეილ მრეველიშვილი? მაშინ მისი ახალი პიესა „ზვავი“ იღვმებოდა მარჯანიშვილის სახელობის თეატრის სცენაზე, მთავარ როლში სერგო ზაქარიამე გამოდიოდა და მიშა უაღრესად ბედნიერი იყო. სომხეთში მეგზურობას გვიწვედა. იყვნენ ცნობილი მწერლები: გიორგი შატბერაშვილი, მამია ასათიანი, ედიშერ ყიფიანი. ამას წინათ მაშინდელ სამახსოვროდ გადაღებულ სურათს წაფაწყდი. რა ახალგაზრდებმა ვართ, რა ლამაზები, ეჰ..

— სევანზე იყავით? — საღათელმა თვალი ეშმაკურად მოკჭტა.

— იქიდანაც და აქედანაც. სევანს

როგორ ასცდები? მისი წყალი და დავლით და განთქმულ ავაშიშინებინეთ?

— დღეს იზხანს წამოლდაც ვეღარსად იშოვნის!

— რას ამბობთ! როგორ?

— ჩვეულებრივად. წყლის დონემ მას შემდეგ 20 მეტრით დაიწია. ვერ გასჭრა ჩვენმა ხვეწნა-მოუღარამ და კომპეტენტური სპეციალისტების გაფროხილებამ. რესპუბლიკის ხელმძღვანელებმა ჰიდრომშენებლებს დაუჯერეს და რაზდანზე, რომელიც სევანიდან გამოედინება, ჰიდროელექტროსადგურების კასკადის აშენების ნება დართეს. რაზდანი რა დიდი მდინარეა, წყალი არ კმაროდა, მით უფრო მშრალ ამინდში, გვალვების დროს. ისინიც აღგნენ და მთა გაბურღეს, მდინარის გასაძლიერებლად და არარატის ველზე ახალი საირიგაციო ქსელის მოსაწყობად ტბიდან წყლის დამატებითი მარაგი გამოუშვეს. ამან სევანის ტბის ბუნებრივი წონასწორობა დაარღვია და წყალმა, როგორც მოსალოდნელი იყო, კატასტროფულად იწყო კლება. გახსოვთ პატარა კუნძული სევანში? ზედ მეცხრე საუკუნის საყდარი დგას!

— როგორ არა, იმ საყდრის დასათვალიერებლად ჩვენ კუნძულზე ნავით გადავედით და იმდროინდელი წარწერებიც ვნახეთ!

— დღეს არავითარი ნავი აღარ დაგჭირდებათ, ვოლგით მიგრიალდებით. კუნძული, დიდი ზანია, ნახევარკუნძულად გადაიქცა.

— მე მაგონდება თქვენი ცნობილი მწერლის ნაირი ზარიანის გამოსვლა ერთ დიდ თათბირზე მოსკოვში. შეშფოთება გამოთქვა სევანის ტბის გამო, დაშრობას უპირებდნო. ეს მაშინ იყო, კოლმეურნეობები რომ გაამსხვილეს და დარგობრივი პარტიული კომიტეტები შექმნეს, რომელმაც შემდეგ არ გაამართლა და ისევ ძველ სტრუქტურას დაუბრუნდენ. ზარიანის სიტყვა შემფოთებას კი არა, საგანგაშო ზარის შემოკვრას ჰკავდა.

— ვერ გვიშველა საგანგაშო ზარმა.

საქ. სსრ კ. მარკსის

ახლა უკვე ყველაფერი ცხადია, ყველა ყველაფერს მიზეზი, მაგრამ რაღა დროს, როცა ურემი გადაბრუნდა. პიდრომშენებლები, ვისაც რაზდანზე ელექტროსადგურების კასკადის აშენება საშვილოშვილო საქმედ მიაჩნდათ, ირწმუნებოდნენ, ნახევარი საუკუნის მანძილზე წყლის დამატებითი მარაგის გამოშვებით ტბის ზედაპირი ექვსჯერ შემცირდება, ამით აორთქლების კოეფიციენტი ნაკლები იქნება და წყლის ბუნებრივ დაზაყლის მინიმუმამდე შევამცირებთო. არ მოხდა აგრე, სევანი მათ ნაჩქარევ გამოთვლებს არ დაემორჩილა და აი შედეგი!

ერთხანს ორივე ფიქრმა წაგვიღო, შემდეგ ისევ მე ვითხე:

— ეს ამბავი ახლაც გრძელდება?

— ახლა? არა, რასაკვირველია რესპუბლიკის მთავრობამ საგანგებო დედგნილება მიიღო სევანის წყლის სატუნეობრივი მარაგის შენარჩუნების თაობაზე.

— მაგრამ ის, რაც უკვე დაიხარჯა, რით ანაზღაურდება?

— ძნელია მაგის თქმა, როდის და როგორ მოხერხდება დაზაყლისის შევსება, თუმცა სევანს ოცდაათი მდინარე ერთვის და იქიდან მხოლოდ ერთი რაზდანი გამოდის!

— რა ეშველება კასკადს და საირიგაციო სისტემას?

— გამოინახება საშუალებები. დღეს სხვა დროა. ელექტროსადგურები ნაწილობრივ გაზზე და სხვა ბუნებრივ საწვავზე გადავიყვანეთ. სარწყავი არხების წყლით უზრუნველსაყოფად ინიერებმა სხვა წყარო გამოძებნეს და დღეს უკვე ვიმკით მათი შრომის ნაყოფს. გაგიგონიათ არა-სევანის გვირაბი? არა! საკმაოდ წყალუხვი მთის მდინარეა, მაგრამ სევანისაკენ მისი შემოტრიალება და ცხრა მთას აქეთ გადმოგდება გუშინ და გუშინწინ ყველაზე გაბედულ მეოცნებებსაც არ შეეძლოთ. უზარმაზარი გვირაბი გაიჭრა მთის მასივის კლდოვან წიაღში. გვირაბის სიგრძე 48 კილომეტრია, 48, არც მეტი არც ნაკლები! წარმოგიდგე-

ნიათ? ჩვენმა მშენებლებმა, პროექტის ავტორებიდან და მშენებლობის ხელმძღვანელობიდან დაწყებული და გვირაბის რიგითი მგრეველებითა, მეთამატურეებითა და მეტეოტონეებით დამთავრებული, გაუგონარი, თუ მკვეხარობასა და გადაჭარბებულ პატრიოტობაში არ ჩამომართმევთ, საარაკო გმირობა ჩაიდინეს. მე, მართალი მოგახსენო, ზეპირად არ მახსოვს ციფრობრივი მონაცემები, სადაც კი მიწერიია, მაგრამ შემიძლია დაახლოებით გითხრაო, რომ წლის განმავლობაში არაა სამასი-ოთხასი მილიონი კუბმეტრი წყლით შეავსებს სევანს და მთლიანად ანაზღაურებს იმ დანახარჯებს, ტბას სარწყავი ქსელის უზრუნველსაყოფად რომ სჭირდება. ჰა, რას იტყვი?

— რა უნდა ვთქვა, — მე მხრები ავიჩეჩე. — განცვიფრებული და აღტაცებული ვარ! ბარაქალა! ჭეშმარიტი მსოფლიო დონეა!

— მაშ, წავიდეთ, მანქანა უკვე მოსული იქნება და ჩვენ გველოდება. ქურქს ჩაიცვამთ თუ მკლავზე გადაიკიდებთ? ჩაცმა ჯობს. ჯერ ისევ დილაა და სუსტია. დიდი ხანი კი არ არის, რაც თოვლი გადნა და ძვლები გაგვიტბა.

— მაგიტომ წამოვიღე და ახლა კი ვნანობ. დამარწმუნეს, ერევანში აუცილებლად სიცივე იქნებაო. შინაურებს ეს თუ ყურში მოწვდათ, მერე საშველი ზომ აღარ დაგადგება! რის სიცივე, მშვენიერი მზიანი დარია და შეიძლება სიცხემ ისე დაგვაჭიროს, პიჯაკის გახდაც დაგვირდეს. სად მივდივართ, თუ საიდუმლო არ არის?

— სასტუმრო „რაზდანში“. ეს ახალი სასტუმროა. ორი წელიც არ იქნება, რაც მშენებლებმა ხარაჩოები ჩამოხსნეს. თქვენ მოგეწონებათ. შემოძლია წინასწარ გითხრაო, რომ ევროპისა და ამერიკის არც ერთ თანამედროვე მშენებელურ ოტელს არ ჩამოუვარდება. იქ ვისაუზნებთ, თქვენ ნამგზავრი ხართ, ცოტას დაისვენებთ, თავს წესრიგში მოიყვანთ და ამასო-

ბაში ვარდგესიც გამოჩნდება. თანახმა ხართ? — საღათელ არუთინიანმა ამ სიტყვებით ტროტუართან მოყენებული თეთრი ვოლგის უკანა კარი გამოაღო და უკან დაიხია, შებრძანდითო.

— ეს, სადაც ჩვენ ამჟამად ვიმყოფებით, მარშალ ბაგრატიონის პროსპექტია. ქვემოთ თეატრალური მოედნისაკენ ეშვება და ქალაქის ყველაზე ულამაზეს მაგისტრალს — ლენინის პროსპექტს გადაჰყვით. რომელი გზით წავიდეთ, რომ პატივცემულ სტუმარს ქალაქიც ვაჩვენოთ და თავი მოვიწონოთ? — ეს მან შოფერს უთხრა. შოფერმა რალაც უპასუხა ჩემთვის გაუგებარ სომხურ ენაზე, უთუოდ ჰკითხა, ჯერ მითხარით, გეზი საით გვიდევსო და როცა პასუხი იმავე ენაზე მიიღო, ჩემს გასაგონად რუსულად დამუშადა:

— საითაც მიბრძანებთ, ჩემთვის სულ ერთია!

ნელა დავეშვით, ორი ირიბი ქუჩა გადავკვეთეთ, სხვადასხვა ფერად მოციმციმე მანქანების ნაკადს შევეერიეთ, ბულვარი ჩამოვიტოვეთ და თეატრალურ მოედანზე გავედით.

— ეს გახლავს ჩვენი ოპერის თეატრი, — მითხრა საღათელმა და ცირკისმაგვარ მრგვალ შენობაზე მიმითითა. — ოცდაათიანი წლების დასაწყისში აშენდა აკადემიკოს ალექსანდრე ტამანიანის პროექტით, ვაგიგონიათ ალექსანდრე ტამანიანი? ერევნის პირველი მთავარი არქიტექტორი იყო. ცოტა ხნის წინათ გარდაიცვალა. აქ ახლოს მისი მონუმენტიც დგას.

— მე უკვე ვიყავი, ვნახე!

— ნახეთ? როდის? ასე უცებ როგორ მოასწარი?

— ამ დილას დრო ბევრი მქონდა და მეც, რაც შემეძლო, ბეჯითად გამოვიყენე.

— ერთხელ კიდევ ყველას მაგიერ ბოდიში უნდა მოგიხადოთ. გულით ვწუხვარ, რომ ასე მოხდა.

— რას ამბობთ, საღათელ, განა ეს იმიტომ ვთქვი! თქვენ ერთი ეს მიბრძანეთ, თუ გეგულეხათ მსოფლიოში

ისეთი ქალაქი, რომელსაც, რადგან... არქიტექტორისათვის შეგულეხდით?

— თუ გინდათ მართალი გითხრათ, პირადად მე არ მეგულეხება.

— აქედან ერთობ საგულისხმო დასკვნა გამომდინარეობს.

— კი, — ის მიმოხვდა და ღიმი მოერია. — გამომდინარეობს.

— სად არის ტამანიანი დაკრძალული?

— მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში, რასაკვირველია.

— შიგ ქალაქში?

— სერგო ორჯონიკიძის სახელობის პროსპექტზე, კომიტასის სახელობის პარკში.

— ვინაა კიდევ იქ დაკრძალული?

— სომხეთის თითქმის ყველა დიდი შვილი, ვინც ჩვენს დროში გარდაიცვალა. სულ უკანასკნელი ოვანეს შირაზი დაჯვრძალეთ. მიწა ჯერ კიდევ ნედლია მის საფლავზე...

— იმედი ვიქონიო, რომ წამიყვანენ პანთეონის სანახავად?

— რასაკვირველია! მე გამომიშვებდით თბილისიდან ისე, მთაწმინდა რომ არ გეჩვენებინათ?

ამასობაში მანქანა უზარმაზარი ვარდისფერი შენობების ორ წყებას შუა მოქცეულ ფართო მაგისტრალზე გავიდა, სადაც ავტომობილების, საქალაქო ტრანსპორტისა და ფეხით მოსიარულეთა კიდევ უფრო ინტენსიური მოძრაობა იყო. გულმა მიგრძნო, რომ უკვე ლენინის პროსპექტზე ვიყავით, მაგრამ წამიერად გარინდებულ მასპინძელს მაინც ვკითხე:

— ლენინის პროსპექტია, საღათელ?

— დიახ, უკვე გავედით ლენინის პროსპექტზე.

— ხომ არ შევჩერდეთ ცოტა ხანს? ცოდვია, ერთი ასიოდე ნაბიჯი ფეხით რომ არ გავიაროთ.

— ლენინის პროსპექტზე გავლა ბევრჯერ მოგვიწევს, ეს ქალაქის ცენტრია, ისე კი, თუ გნებავთ, ახლაც შეგვიძლია შევჩერდეთ ცოტა ხნით, გავიაროთ კიდევაც.

„რუსთველის პროსპექტზე ხეტიალი

ნუ მომიშალოს ღმერთმა! — გამახსენდა ჩვენი ლადო ასათიანი. უთუოდ ასევე უმღერიან თავისი მშვენიერი დედაქალაქის ხალხმრავალ პროსპექტს სომეხი პოეტებიც. ავ თვალს არ ენახვისო, ბაღდადაში გამიგონია, სწორედ ასეთია იგი. ხარბად გავყურებდი ხან აქეთ, ხან იქით, ვცდილობდი, არა გამოპარვოდა რა, ყველაფერი ჩემი ხედვის არეში მომეჭყია და რატომღაც ელისეს მინდვრების ზატი ამეკვიატა. მხოლოდ ზღაპარში შეიძლება იმის თქმა და დაჭერება, რომ სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულითა და ერთგულებით აღესილმა ადამიანებმა, არა ერთმა და ორმა რჩეულთაგანმა, ყოველი დიდი ისტორიული გარდაქმნების დროს რომ გამოჩნდებიან ხოლმე, რათა მილიონები თავიანთი პირადი მაგალითით შთააგონონ, არამედ მთელი ერის ერთიან ძალისხვევას შეუძლია სრულიად უმნიშვნელო ისტორიულ მონაკვეთში ზორცი შეასხას თითქმის განუზორციელებელ ოცნებას, უბადრუკი ქოხმახების, ოღროჩოღრო ქუჩებისა და ამშორებული ჩიხების ადგილას ასეთი საკვირველი რამ ააშენოს.

ლენინის პროსპექტის მანქანების სავალი ნაწილის სიგანე არაფრით არ ჩამოუვარდება მოსკოვის სახელგანთქმული ბულვარების რკალის — საღოვრე კოლცოს სიგანეს, ხოლო რაც შეეხება ასევე ფართო ტროტუარებს — ფეხით მოსიარულეთა სავალ ნაწილს, ასეთს მხოლოდ ლენინგრადში, სასახლის პროსპექტზე და უცხოეთის ზოგიერთი სატახტო ქალაქის ცენტრში წაეწყდომივარ.

ჩოგბურთის სათამაშო მინდორივით უზადოდ ბრტყელი ტროტუარები ჯადოსნური მრუდე ხაზებით ერთიმეორეში ჩამჯდარი კერამიკული აგურით არის მოგებული პროსპექტის ორივე მხარის მთელ სიგრძეზე და მნახველს ანციფერებს და ხბილავს არა მარტო მხატვრული გამოგონებლობით და შესრულების ხარისხით, არამედ იმ ადამიანების გულმოდგინებით და მშობლიური დედაქალაქის საგნობრი-

ვი სიყვარულით, ვისე მარჯვენა-ს-ქვაფენილი დაიგო და უმეცარე-მომავალი თაობებისათვის საგანგებოდ არ შემონახულა. ვერც შემოინახება. სად დასტევე ასობით, ათასობით და მილიონობით სახელს! მათ ყველას ერთად ერთი სახელი ქვია — სომეხი ერი!

მე, ალბათ, ოდნავადაც არ დავიღლებოდი, არც მომეწყინებოდა, დაწვრილებით აღეწერდი პროსპექტს, რომელიც ჩემს წინაშე იდო და სიცოცხლის უთვალავი ფერით კაშკაშებდა, აღეწერდი თუნდაც მის ყველა შენობას, შადრევნებს, ბულვარებს და ხეივნებს, განუყოფელი მთელის, ერთი მხატვრული მთლიანობის ნაწილს რომ წარმოადგენენ, ვინაიდან ამის გარშემო ლაპარაკი ყოველი კეთილშობილური ადამიანისათვის ერთი განუწყვეტელი სიამოვნებაა, მაგრამ ვაი რომ ეს ისევე და ისევე ჩემი ემოციური დამოკიდებულების გამოხატვა იქნებოდა და მკითხველის ცოდნის საღაროს მაინც და მაინც ბევრს ვერაფერს შესძენდა.

მაინც არ შემძლია ცთუნებას ვძლიო და მკითხველის ყურადღება ერთ კლასიკურად მკაცრ, ოდნავ შემალღებულ ბორცვზე ზვიადად გადმომდგარ, რუხი ბაზალტითა და ვარდისფერი ტუფით აგებულ მონუმენტურ შენობაზე არ გავამახვილო.

შორიდანვე მოჩანს მარჯვნიდან და მარცხნიდან სულ ზევით და ზევით მიმავალი ბაზალტისავე კიბეები, რომლებიც მცირე ბაქანზე იყრიან თავს, თითქოს აქ რუხ ფონად გამოყენებულ შევეულ კედელთან დადგმული გრანდიოზული მონუმენტის წინაშე იხრიან ქედსო და შემდეგ ასევე წყვილად ესწრაფვიან აღმა და აღმა ათასწლოვან ფიქრში გართული მღუმარე შენობის საღარბაზო კარიბჭისაკენ.

რუხიდან ვარდისფერში გადამავალი შენობა მთელ სიგანეზე კეტავს ლენინის პროსპექტს. უკან კლდოვანი მთის თხემია და მისი წყალობით შენობა პროსპექტის ყოველი წერტილიდან მთელი თავისი სიდიადით მოჩანს.

რა შენობაა, სასწაულოდოქმედ სომეხ ზურთომიოპღვრებს და ქვის თლისა და წყობის მარჯვენადლოცვილ სომეხ ოსტატებს ასე თვალსაჩინო ადგილას რომ ოღუშართათ და ვინც კი ათას ცეცხლსა და რბევაში გამოვლილი ერევნის კურთხეულ მიწაზე ფეხს დაადგამს, უკლებლივ ყველას ყურადღება აქეთ მოუბყრიათ?

— მატანადარანი!..

ამ სიტყვას მსოფლიოს არც ერთ ენაზე თარგმნა არ ჰქონდა. იგი ასევე, სომხურად წარმოითქმის და ყველასათვის გასაგებია. ქართულად მატანადარანი ძველ ხელნაწერთა საცავს ნიშნავს.

ძველ ხელნაწერთა ერთადერთი საცავი ანტიკურ, შუა საუკუნეების და ახალი დროის სომხეთში ყოველთა სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქების საკათედრო ტაძარი წმიდა ემშიაძინი იყო. რა ღვთის რისხვა და სისხლის წვიმაც არ უნდა მოსწოდათ ძველი აღმოსავლეთის ძლევაშისილი იმპერიის, დიდი სომხეთის ნაშიერ სომხებს, სპარსელები დაეცემოდნენ თუ არაბები, მონღოლები თუ სელჩუკები, ერის უძვირფასესი საუნჯე — უძველესი სომხური ხელნაწერები წმ. ემშიაძინში ინახებოდა და ეკლესიის მამები, სამშობლოს დასაცავად აღმდგარ მთელ სომეხ ერთან ერთად, ყოველთვის ახერხებდნენ მათს დაცვას და თაობიდან თაობაში გადაცემას.

მაგრამ მარტო ეს არა კმაროდა. არამქონეს აკლდებოდეს და მქონებელს ემატებოდესო, გვმოძღვრავს ბრძნული ქართული ანდაზა. სომხურ ხელნაწერთა უდიდესი კოლექცია, რომლის შეგროვებისა და მოვლა-შენახვის წმიდათა-წმიდა ტრადიცია სომხებს იმ თავიდან ამ თავამდე მოსდგამთ, წლითი წლობით ივსებოდა ახალი ექსპონატებით, რომლებსაც სხვადასხვა დროს სამშობლოს მოწყვეტილი, მაგრამ გულითა და მთელი არსებით ისევ სანუკვარი სამშობლოს, სომხური ენისა და სარწმუნოების ერთგული სომეხი მამულიწვილები სადღაც ცხრა მთას

იქით შამასისხლად ყიდულობდნენ, არ უშინდებოდნენ არავის. თუნდ პირიდან ლუქმაც გამოვლით და ხან მოკლე და ხანაც გრძელი გზით დედა-სომხეთში აგზავნიდნენ წმ. ემშიაძინისათვის შესაწირად.

იქნებ სიტყვა გამიგრძელდეს, მაგრამ ამასთან დაკავშირებით მე მინც მინდა მოვიგონო ერთი შეტად საგულისხმო ამბავი, ცოტა ხნის წინათ მოსკოვური ლიტერატურული გაზეთის ფურცლებზე ეურნალისტ ზორი ბალაიანის სტატიაში რომ ამოვიკითხე. ეს ტრაგიკული ამბავი, რომლის მსგავსი კაცმა სხვაგან იქნებ ვერც ვერსად გაიგონო, ორ სომეხ ქალიშვილს და სომხურ ხელნაწერ წიგნთა შორის ყველაზე უდიდეს „მუშის ჩარინტის“ გადახდა.

ხსენებული წიგნი დღეს მატანადარანის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და უძვირფასესი რელიკვიაა. წიგნი 34 კილოგრამს იწონის. მის შესაქმნელად შვიდასი ხბოს ტყავი დაიხარჯა. ხორცს ვილა ჩივის, მარტო ტყავი რამდენი ეღირებოდა! თუ ამას ზედ გადაწერისა და მინიატურებით მოხატვის ფასსაც დაუმატებ, არ დაუმატო, არ იქნება, კარგა გვარიანი თანხა გამოდის. უბრალო ნახარარი, სომეხი დიდგვაროვანი, მას ვერ იყიდდა, ასეთი წიგნის შესაძენად სამეფო ხაზინა იყო საჭირო.

ამიტომაც ბრძანებდა სომხეთში ვარპეტად აღიარებული კონსტანტინე გამსახურდია, შვენატრი იმ დროს, როდესაც შწერლის, ფილოსოფოსის თუ ღვთისმეტყველის ნაფიქრ-ნააზრევი ხბოს ტყავზე იწერებოდაო. წყალ-წყალა ლექსების და აზრისა და ემოციისაგან დაკლილი პროზის დასაწერად ძვირად ღირებულ ხბოს ტყავს არავინ გაიმეტებდა და საბეტდი ქალაქის სიიფის გამო დღეს ასე გაიფხვრულ და გაადვილებულ მწერლობას უნიჭობები, ყალბი ფულის მომპრელებზე უარეს საქმეს რომ სჩადიან, სათოფეზეც ვერ მიეკარებოდნენო.

ხუმრობა იქით იყოს და არის აქ კეშმარიტების მარცვალი. საყველბუ-

რო ამბების ჩასაწერად და შთამომავლობისათვის გადასაცემად ამოდენა ხარჯებს მართლაც ვერაინ ვაილებდა. რაკი წიგნი იწერებოდა, მაშასადამე, მას რალაც მეტად მნიშვნელოვანი უნდა გადაეცა მომავალი თაობებისათვის.

მაგრამ ბალაიანის მიერ მოთხოვნილ ამბავში მთავარი ხბოს ტყავის ნომინალური ღირებულება როდი ვახლავთ. მთავარი აქ ისაა, რომ პირველი მსოფლიო ომის დროს, 1915 წელს, თურქეთში, სადაც ზემოთ ხსენებული წიგნი ერთი სომეხი სასულიერო პირის ოჯახში ინახებოდა, მას გარდაუვალი დაღუპვა დაემუქრა.

ამ წელს, როგორც ცნობილია, ე. წ. ახალგაზრდა თურქთა პარტიამ მისი სულსჩამდგმელის ვინმე ტოლიატ-ფაშას დანაშაულებრივი მეთაურობით მსოფლიო ისტორიაში გაუგანარი ხოცვა-ჟლეტა, სომეხთა გენოციდი მოაწყო და რამდენიმე დღის განმავლობაში ყელი გამოსჭრა ორ მილიონამდე ადამიანს, ეროვნებით სომეხებს, ბრალად მხოლოდ სომეხობა რომ ედებოდა, ქალს, ბავშვს, მოხუცს თუ ახალგაზრდას.

გერმანელ ფაშისტ მოიერიშეთა ეს აზიელი წინამორბედები განათლებული კაცობრიობის წინაშე უტიფრად აცხადებდნენ, რომ მათ მიზნად დაისახეს პირისაგან მიწისა აღგავონ სომეხი ერი, მოსპონ მისი სახსენებელი, სიცოცხლე შეუნარჩუნონ მხოლოდ ერთადერთ სომეხს, ქალი იქნება თუ კაცი, რათა ის, როგორც ექსპონატი, მუზეუმის ვიტრინაში გამოფინონ და გამვლელ-გამომვლელს უჩვენონ, რომ აი, იყო ასეთი ხალხი — სომეხები და ეს ამ ხალხის უკანასკნელი ანთროპოლოგიური ნიმუშია!

გენოციდის შავბნელი დღე 1915 წლის 24 აპრილი სომხეთში ეროვნული გლოვის დღედაა გამოცხადებული და ყველა სომეხი, სამშობლოს მიწა-წყალზეა იგი თუ მის ფარგლებს გარეთ, ამ დღეს საგანგებოდ აღნიშნავს.

სომეხთა გენოციდის ამბებმა, ოსმალო შურისმაძიებლებმა ადამიანის გო-

ნებისათვის წარმოუდგენელი სისასტიკით რომ ჩაიდინეს და მთელი მსოფლიო ალაქავეს თავიანთი ეროვნული სინდისი, უბრალოდ დაღვრილმა მოწამებრივმა სისხლმა თავის დროზე მსოფლიო შესძრა და მთელი კაცობრიობა გულმწყრომით აავსო, მათ შორის ქართველი ხალხი, ყოველი დროის სომეხთა უღალატო თანამოსაგრე და პირველი ჰირსუფალი. დაინტერესებულმა კაცმა, ვისაც აქამდე არ წაუკითხავს, თვალი უნდა გადაჰკრას იმდროინდელ ქართულ პრესას. გაზეთებისა და ჟურნალების ყოველ ფურცელს ცეცხლი უკიდია. ქართველი მწერლები და ჟურნალისტები, მთელი ქართველი ხალხის სახელით, მსოფლიოს ხალხებს, ვისთვისაც ძვირფასია ერთა შორის ძმობა და ეროვნული თავისუფლების წმიდათა-წმიდა იდეალები, სომეხი ერის დასაცავად და სომეხი ქალებისა და ბავშვების უბრალო სისხლის დამღვრელი ოსმალო კაციქამიების წინააღმდეგ დაუყოვნებლივ გამოსვლას მოუწოდებდნენ.

რაკი რიცხვით უმეტესი მტრის გამკლავება ძველებურად უკვე აღარ შეეძლო, სომეხების ნაწილმა თავს გაქცევით უშველა და სიცოცხლის გადასარჩენად საქართველოს, ერაყს, სირიას, ეგვიპტეს და სხვა მოსაზღვრე ქვეყნებს შეეხიზნა.

ლტოლვილებს შორის იყო შიშველტიტველი, თავს დამტყდარი ელდისაგან ღონემიხდილი ორი ახალგაზრდა ქალი, ღვიძლი შვილები იმ სომეხი სასულიერო პირისა, ვის ჰერქვეშაც სომეხი ხალხის ეროვნული საუნჯე „მუშის ჩერინტირი“ ინახებოდა. ოსმალო ბაშინებუეკები შუალამისას დაეცნენ მძინარე შვიდობიან ოჯახს, არსაიდან არავითარ საშიშროებას რომ არ მოელო-

და, და დედაბუდინა ამოვლიტეს, გაქცევა და მიმალვა მხოლოდ ამ ორმა დამ შესძლო.

ახლობლების მხეცური დახოცვით თავზარდაცემული, შიმშილითა და გაუსაძლისი სიცივით განაწელები დები უფრო ადვილად მოახერხებდნენ კვალდაკვალ დადევნებული მდევრის ხელიდან გასხლტომას, ძალზე მძიმე და ძვირფასი ტვირთი რომ არ ჰქონოდათ ზურგზე წამოვიდებოდა.

ეს ტვირთი, რომლის დაკარგვა და კელური მტრის ხელში ჩაგარდნა არასგზით არ შეიძლებოდა, სომხური ხელნაწერი წიგნი გახლდათ, თითქოსდა უბედური დების ჯიბრზე 34 კილოგრამს რომ იწონიდა. დაახლოებით ამდენსავე იწონის ტყვიამფრქვევ „მაქსიმის“ დაზგა, ჯერ სამოქალაქო და შემდეგ დიდი სამამულო ომის ფრონტებზე ყველაზე ჯანმავარ და გამძლე ვაჟაკებს რომ გადაჰქონდათ ერთი ადგილიდან მეორეზე და არაადამიანური დაღლილობისაგან ზშირად ფეხებს ძლივს დაათრევდნენ. აბა, რა დღეში უნდა ჩაკვირულიყვნენ ჯავრისაგან სასოწარკვეთილი, შიმშილისაგან გამოდიტული, კლდესა და ღრეში უგზოუკვლო ღასლასით და სისხლისმსმელი მტრის შიშით ღონეგამოღებული ქალები, რომელთა ისედაც მძიმე ტვირთი გზადაზგა უფრო და უფრო მძიმდებოდა და ზიდვა უკვე შეუძლებელი ხდებოდა. ბოლოს, ღონემ რომ მთლად უმტყუნათ, გადაწყვიტეს, ტვირთი შუაზე გაეყოთ და მტრის კვალის ასარევად, იმ იმედით, რომ სამშვიდობოს ერთი მათგანი მაინც გააღწევდა, სხვადასხვა გზას დასდგომოდნენ.

შემდეგ, ხანმა რომ განელო და მრავალმა წყალმა ჩაიარა, წიგნის ერთი ნახევარი თბილისში აღმოჩნდა, მეორე ნახევარი — ერევანში.

ვინ მოიტანა? როდის? საიდან? როგორ?

სპეციალისტებმა ერთმანეთს შეადარეს წიგნის ორივე ნახევარი და ადვილად დაადგინეს, რომ ერთი და იგი-

ვე თხულების ერთსა დეკემბერში ხელნაწერთან ჰქონდათ საქმე. საქმე უნდა იქნებოდა წარმოსადგენი როდია, რადიდი ზეიმი იქნებოდა სომხეთის მიწაზე, როცა კვლავაც ერთ ტომად შეკინძული ვეებერთელა ხელნაწერი ეჩმიოიძინში ჩაასვენეს და ძველ სომხურ ხელნაწერთა უნიკალური კოლექცია კიდევ ერთი მსოფლიო მნიშვნელობის ექსპონატით გაამდიდრეს.

მაგრამ ვინ იყვნენ ის ქალები, ვისმა უმაგალითო თავგანწირვამაც იხსნა „მუშის ჩერიტორი“ უმეველი დაღუპვისაგან და სამუდამო სამყოფელი სამშობლოში მიუჩინა? თუმცა არცთუ ისე დიდი დროა გასული, დღესაც არავინ იცის მათი სახელები, არ იცის არც ის, მართლა სასულიერო პირის შვილები იყვნენ თუ არა. იქნებ არც ჰქონდეს ამას გადამწყვეტი მნიშვნელობა, ვინაიდან ერი მით უფრო მდიდარი და უძლეველია, რაც უფრო მეტი უსახელო გმირი და მოსარჩლე ჰყავს!

ალექსანდრე ტამანიანიმა რომ ერევნის განაშენიანების გენერალური გეგმა შეადგინა, მატანადარანის აშენება იმთავითვე გათვალისწინებული იყო, მაგრამ, ეტყობა, ამ საშვილიშვილო საქმის განხორციელებას ხელი ომმა და ომისშემდგომმა ეკონომიკურმა სიძნელეებმა შეუშალა, იგი მოგვიანებით, 1958 წელს აიგო და ხელნაწერთა სახელმწიფო საცავამაც ეჩმიოიძინიდან აქ გადმოინაცვლა. საცავის ბაზაზე დაარსდა საბჭოთა მეცნიერებათა აკადემიის უძველეს ხელნაწერთა ინსტიტუტი, რომლის განმგებლობაშია დიდძალი წერილობითი ძეგლი, აღმშენებლობისა და ახლის დამკვიდრებისაკენ სწრაფვით შთაგონებულმა სომეხმა ერმა საუკუნეების განმავლობაში რომ დააგროვა.

მაგრამ მატანადარანის ხელნაწერთა კოლექციები განა მარტო სომხურ მანუსკრიპტებს შეიცავს. თუ სანიმუშო პოლიგრაფიულ ღონეზე რუსულ ენაზე გამოცემულ ცნობარ-გზამკვლევე „საბჭოთა სომხეთში“ ჩაიხედავთ, იქ ამოიკითხვავთ, რომ აქ სომხური მანუს-

არასწორად წარმართვით აღგზნებული ჩვენი ახალგაზრდობა ღვთის რწმენასთან ერთად ერის წმიდათა-წმიდა ეკლესია-მონასტრებსაც ანგრევდა და იქიდან გამოყრილ უძველეს ხელნაწერებს ცეცხლსა და ქარს ატანდა, კაცი აღვივლად წარმოიდგენ, რა საზარელი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა მთელი ჩვენი სულიერი ავლადიდება. მადლობა დემეტოს, განურჩევლობა დიდხანს არ გაგრძელებულა და იგი კანონის ძალით აღიკვეთა. ეროვნულ სიძველეებს, ხელნაწერი წიგნი იქნებოდა ის თუ ხუროთმოძღვრული ქმნილება, საიმედო პატრონი გამოუჩნდა სახელმწიფოს სახით. ასე რომ არ მომხდარიყო, გონს რომ დროზე არ მოვეგებოდით და საქმეში ჩახედულ მამულიშვილებს ნამდვილი მოქალაქეობრივი გამბედაობა არ გამოეჩინათ, დღეს იქნებ ველურების მდგომარეობაში აღმოვჩენილიყავით და დანაკლისი, საკუთარი წინდაუხედაობით რომ მოგვივიდა, ველარაფრით აგვენახლდურებინა.

ჩანს, სომხეთში საქმე ცოტა სხვანაირად წარიმართა. აქ თავიდანვე აუღეს ალღო დროის გარდაუვალ მოთხოვნებს და ეროვნულ საგანძურს მეტი გულმოდგინებითა და მომჭირნეობით მოუარეს.

ბუნებრივია, სომხურ და სხვა ზემოთდასახელებულ ენებზე შედგენილ მანუსკრიბთა ყველაზე დიდი ფონდები მატანადარანშია თავმოყრილი. აქ 11 ათასი მანუსკრიპტი და ორი ათასი ფრაგმენტი ინახება. დაინტერესებული მძირი აქვე შეიძლება გაეცნოს ასი ათასზე მეტ ისტორიული მნიშვნელობის საარქივო დოკუმენტს, რომლებიც ახალი წელთაღრიცხვის პირველი ათი საუკუნისა და შემდგომი დროის სისხლიან ამბებს მოგვითხრობენ.

4.

ერთი დღეა საქმათ შეიქნა იმისათვის, რომ რაფის საოუბილეო ზეიმის სამი დღით გადადების გამო მწუხარების მავიერ დიდი სიამოვნება გამო-

მეტქვა. ჩემდა გასაკვირვებელია დრო აღარ მენანებოდნენ მსუხუცედად იმისა, რომ შინ შუაგზაზე მიტოვებული გადაუდებელი სამუშაო მელოდა, მე შემოძლია ეს ოთხი დღე ერთობ ნაყოფიერად გამომეყენებინა, ძველი ოცნება სისრულეში მომეყვანა და მოძმე სომხეთში ზოგი რამ თვალის ერთი შეველებით მაინც მენახა.

რა არის სომხეთში მთავარი, გამაერთიანებელი და განუმეორებელი, რის ირგვლივაც ყველაფერი დანარჩენი თავს იყრის და ყოველივე ერთ ცოცხალ ორგანიზმად წარმოგიდგება? ბიბლიური არარატი, სომხურად მასისი, თავისი ორი, დიდი და მცირე ბლაგვი წვერით, დიდსა და მცირე არარატს რომ ეძახიან, რომელთა შორის მარადიული თოვლით დაფარული უნაგირა გაწოლილა.

მასისი წმიდა მთაა, სომხეთის სიმბოლოა, ურომლისოდაც ეს მთაგორიანი პატარა ქვეყანა წარმოუდგენელია. ამიტომაცაა, რომ პიროვნეიერი ზვიადი არარატი, რომელზედაც ბიბლიური წარღვნის დროს ნოეს ლეგენდარული კიდობანი გამოირიყა, სომხეთის სახელმწიფო ღერბშია ჩახატული.

არარატ-მასისს ერთი საკვირველი თვისება აქვს: საითაც არ უნდა წახვიდე სომხეთის მიწა-წყალზე, ის გამოუღმებით თანა გდევს, შენს წინაშეა, თვალიდან არ გშორდება, დგას და დაცქერის თავისი ორი წვერით ცას მიბჭენილი გოლიათი, ლამის შენს სულში შემოვიდეს და ყოველივე დაფაროს.

სომხეთში, ეს შეიძლება თამამად ითქვას, ყველაფერს არარატი ქვია, თვით სომხეთსაც კი — არარატის ქვეყანა, უარარატოდ აქ სიტყვა არ ითქმის.

არარატის ველი, თოვლიანი ლურჯი მთებით შემოზღუდული ვეებერთელა დაცემული ჭალა გელამის მთაგრებილსა და არარატს შუა, სომხეთის პუარის ბელელი, მისი მარჩენალი, სამშობლოსათვის თავდადებული სომეხი კაცის სისხლითა და ოფლით გაპოზილი

მკიდროდ დასახლებული მხარეა. იგი გულის გულია სომხეთისა. ამის დასადასტურებლად იმის გახსენებაც კმარა, რომ თითქმის ყველა სატახტო ქალაქი, ქვეყნის ისტორიის სხვადასხვა მონაკვეთში სომხურ სახელმწიფოს რომ სათავეში ედგა, არმავირი იქნება, ერვანდაშატი, არტაშატი, დვინი, ანისი თუ ერევანი, არა სადმე სხვაგან, არამედ სწორედ ქვეყნის გულში, არარატის ველზე აღმოცენდა. არარატის ველზევე, მიწაშია ჩაფლული ნაშთები იმ ძველი სატახტო ქალაქებისა, მრავალი საუკუნის წინათ მნახველს რომ ანკვიფრებდნენ დამაარსებელ მეფეთა პატივმოყვარეობის დასაქმყოფილებლად აგებული სრა-სასახლეებისა დეციხე-დარბაზების ბრწყინვალეობით, აქვე, გელამის მთის ძირასაა ერევანიც, აღმოსავლეთ სომხეთის აღმინისტრაციული ცენტრის სტატუსი 1440 წელს რომ მიიღო და ათასწლოვან ომებსა და ხანძრებში გამოვლილი ქვეყანა გარს შემოიკრება.

არარატის ნაყოფიერ ველზე, როგორც წინათ იტყოდნენ, უფალს თავისი უხვი კალთა დაუბერტყია. რა არის, რომ აქ არ ხარობდეს და არ მოდიოდეს! აქაურ ბაღ-ბოსტნებსა და ცენახებში სწორედ რომ ღვთის თვალი ტრიალებს. სომხური ატამი, სამხრეთის თაკარა მზე რომ აცხუნებს და ტბილზე უტყბესი წვენითა და უცხო სურნელით ავსებს, მომწვანო-მოვარდისფრო სუფრის ყურძენი, გამჟვირვალე, სიფრიფანა კანი და თაფლის სიტკბო რომ აქვს, საღვინე ჯიშები, რომელთაგან მაღალხარისხოვან სამარკო ღვინოებთან ერთად ძვირფასი საკონიაყე სპირტი მზადდება, განთქმულია მთელს აღმოსავლეთსა და მსოფლიოში.

იქნებ ზოგ ვინმეს ყურამდე ჯერ არ იყოს მისული, არა და მეტად საინტერესოა, რომ სახელმწიფოებრივ ქართველ

მრეწველსა და კომერსანტს, ყველა დიდი ეროვნული წამოწყების მონაწილესა და დამფინანსებელს გასული საუკუნის საქართველოში, დავით სარაჯიშვილს, ევროპაში განათლებამიღებულ სწავლულს, რომელმაც რუსეთის იმპერიაში კონიაკი პირველმა დაამზადა, სხვადასხვა ქვეყანაში მისი რეალიზაციით დიდძალი სიმდიდრე დააგროვა და მთელი კაცობა თავისი ქარხნებით მოპოვინა, ერთი ქარხანა ერევანშიც აქონდა და აქაურ საკონიაყე მასალას თავდაპირველად სახელი სწორედ მან გაუთქვა.

მაგრამ იქნებ ზემოთ მოხსენიებულ ორივე ცნება — „აღმოსავლეთი“ და „მსოფლიო“ ოდესღაც ერთსა და იმავე შინაარსს მოიცავდა, როგორც გამყრელიძე-ივანოვის მეცნიერული კონცეფციიდან გამოსჰქვივის? იქნებ ცამდე აზიდული არარატის მთაზე კიდობნის გამორიყვის მითიც იმდროინდელია, ისტორიის წინარე ეპოქას მიეკუთვნება და ბიბლიაში გაცილებით გვიან, მზამზარეული სახით ჩასვეს?

მასისი-არარატი, სანუკვარი სამშობლოს მარადიული სიმბოლო, ერთსა და იმავე დროს სიხარულითა და სიმძიმით ავსებს ყოველი მამულიშვილი სომხისა და ყველა იმისი მეგობრის გულს. სიხარულით იმიტომ, რომ ეს წმიდა მთა მრავალტანჯული სამშობლოს უკვდავებას განასახიერებს და სიმძიმით იმიტომ, რომ იგი, სალოცავი ხატი, განუშორებლად თან რომ სდევს თუნდაც ცხრა მთას იქით გადაბეწვნილ სომეხს და დღისით თუ ღამით ძილსა და მოსვენებას უკარგავს, სახელმწიფო საზღვრის გარეთაა.

გახედავ არარატს ერევნის სერებიდან და აქაურობას შეუჩვეველი უბირი კაცი ვერასჯობთ ვერ წარმოიდგენ, თუ რაღაც ერთი საათის სავალზე, არარატის ველის სამხრეთ კიდეში, სადაც მდინარე აჭურიანი თავის მქუხ-

რე ტალღებს არაქსისაყენ მიაქანებს, მდღეობარე მასისის ძირას სომხეთი მთავრდება.

განა მარტო მასისი-არარატი, ახურიანის ვაღმა, ახლანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე დაჩენილია სრულიად სომხეთის მეფეების ბაგრატილთა დიდებული სატახტო, ათასი ტაძრის ქალაქად წოდებული, ოდესღაც ხალხმრავალი და აყვავებული, აღმოსავლეთის და დასავლეთის, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის გზაჯვარედინზე მყოფი ანისი, ამჟამად უწყალოდ დანგრეული და იავარქმნილი.

ახურიანის კანიონი, კარგად რომ ახსოვს განსაცდელში ჩავარდნილ ანისის მოსაშველებლად საქართველოდან მოსული ლეგიონების ცხენების თქარათქური და ქართული ყიფინა, ჰვა მაგასო, სასაზღვრო ზონაა.

ქუთთი ფეოდალების — შედადილების მრავალწლიანი ბატონობის წინააღმდეგ დედაბუდიანად ამხედრებულმა ანისის ერმა და ბერმა მოციქულები გაუგზავნა ქართული მიწების შემკრებ და ერთ მთლიან ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ საქართველოს შემაკავშირებელ მეფე დავით მეოთხეს, ხალხის მიერ აღმაშენებლად წოდებულს, რომელმაც 1121 წელს დიდგორის ომში თურქ-სელჩუკთა კოალიციური ლაშქარი დაამარცხა (სომეხი ისტორიკოსის მათე ურპაელის ცნობით იგი 560 ათასი კაცისაგან შედგებოდა, ქართველი მეფის ლაშქარი კი ზუსტად ათჯერ ნაკლები იყო!), ერთი წლის თავზე თბილისიც აიღო და ქვეყნის სატახტო ქალაქად გამოაცხადა, და ძმური დახმარება თხოვა.

დავითს არ დაუყოვნებია, საომრად აღიჭურვა, 60 ათასიანი ლაშქრით ანისის კედლებთან გაჩნდა, უთანასწორო ომში სძლია რიცხვით უმეტეს მტერს

და ქალაქი მის კანონიერ, მცოდნეებს — სომხებს გადასცა. მაშინ: *ჩუხს სწჳრედ, მეფე რომ სომეხთა დედოფლის სამარეს მიეხალა და ჩასძახა მიცვალებულს, შენი სამშობლო და სატახტო ქალაქი ურჯულო მტრის კლანჭებისაგან გამოხსნილია, იძინე მშვიდად, მისი ჯავრი მოსვენებას ნულარ დაგორღვევსო.*

შირაკი, მთელი ეს პროვინცია, ანისითურთ, დავით მეფემ, ადგილობრივი მოსახლეობის დაჟინებული მოთხოვნით, მართალია, საქართველოს შეუერთა, მაგრამ შინაური მმართველობა აქ მუდამ სომხებისა იყო და მრავალი ომის გადაშხედლმა ქალაქმაც, როგორც იქნა, თავისუფლად ამოისუნთქა.

თურქ-სელჩუკები მაინც არ ცხრებოდნენ, არასგზით არ უნდოდათ, გმირიელი ლუკმა ერთხელ და სამუდამოდ ხელიდან გაეგდოთ. და აი, 1126 წელს, როცა მუსულმანური სამყაროს რისხვა მეფე დავით აღმაშენებელი უკვე ცოცხალთა შორის აღარ იყო, შედადილი ფადლუნი დიდი ჯარით შეესია ქართველების ხელდებულ შირაკს და ანისს ალყა შემოარტყა. ორივე ერის მემბტიანეებმა შემოგვინახეს ცნობა, რომ ქალაქის მცხოვრებთა ერთი ნაწილი, მადალი წოდება და ვაჰრები, უარზე არ იყვნენ, ციხის კარი გაეღოთ და ფადლუნი, რომელიც მათ კლასობრივი პრივილეგიების შენარჩუნებას ჰპირდებოდა, ქალაქში შემოეშვათ, მაგრამ ანისელი მოქალაქენი, ხალხის დაბალი ფენები, ვისი ძვლების მასალითაც სამშობლოს ციხის კედელი შენდება, კლდედ აღიმართნენ, მრისხანე მტერს, ერთზე ათი და ოცი რომ მოდიოდა, სამკვდრო-სასიცოცხლო ომი გაუმართეს. ციხის ბასტიონზე დადგა დიდი და პატარა. ასე გასინჯეთ, ქალები და მცირეწლოვანი ბალებიც კი თავგანწირულად იბრძოდნენ. ისტორიამ უკვდავყო გმირი ქალიშვილის აიცემნიკის სახელი. იგი რამდენიმე ისრით დაიჭრა, სისხლისაგან იცლებოდა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ მიუტოვებია, ისარს ისარზე აგზავნი-

და მოალყე მტრის ბანაკში, რითაც უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე მებრძოლ სომეხ ვაჟაკებს გულში რწმუნასა და მხნეობას უნერგავდა. ამ დროს მოუსწროთ სწორედ ქართველთა მეფის დემეტრეს ლაშქარმა. საშინელი კვეთება და ჩეხვა გაჩაღდა. ბროლივით ანკარა ახურიანი სისხლით შეიღება. შემტეეთა ყოინა, დაჭრილ-დასახირებულთა კვნესა და გოდება იჭაურობას აზანზარებდა. გაუჭირდათ ამ ომში მოძმის საშველად მოსულ ქართველებს, ვერას გახდნენ რიცხვით უმეტეს მტერთან. დავით აღმაშენებლის ძე დემეტრე იძულებული შეიქნა ანისი ფადლუნისათვის დაეთმო, ოღონდ სახავო მოლაპარაკების დროს პირობა ჩამოერთვა, მშვიდობიანი მოსახლეობისათვის ხელი არავის ეხლო და დავით აღმაშენებლის მიერ დაწესებული პრივილეგიებიც, რითაც ქალაქის მთელი მოსახლეობა სარგებლობდა, ხელუხლებლივ დაეტოვებინათ.

1161 წელს ქართველებმა ხელახლა ილაშქრეს თურქ-სელჩუკთა უღელქვეშ მგმინავი ანისის გამოსახსნელად, ამჯერად უკვე დიდი თამარის მამის, მეფე გიორგი მესამის წინამძღოლობით და სისხლისმღვრელ ომში იგი მტერს ხელიდან გამოჰკლიჯეს. ანისის ალები დრო ბრძოლაში თავი ისახელა ხოფორნელმა აზნაურმა, ქართველთა მხედრობის მეწინავე რაზმის სარდალმა სარგის ზაქარიას ძემ, რომელსაც ომში გამოჩენილი საარაკო გმირობისა და ვაჟაკობისათვის თანამემამულე ქართველებმა ზედმეტსახელად მზარგრძელი შეარქვეს და რომლის საგვარეულომ, აღზევებულმა და დიდებით მოსილმა, სომხურ ისტორიოგრაფიაში ზაქარიდები რომ ეწოდათ, შემდგომ დიდი როლი ითამაშეს შუა საუკუნეების საქართველოსა და სომხეთის ისტორიაში. ესენი გახდნენ ბაგრატიონთა სამეფო ტახტის უერთგულესი და უზირველესი მოხელენი, ამირსაპასალარები, შეიარაღებულ ძალთა მთავარსარდლები, ზოგმა მათგანმა საქართველოს მეფის კარზე მანდატურთუხუცესის

ერთობ საპატიო სახელოც მიიღო და სამმართველოდ, „მუდარგ“ საჯდომად ყოფილი სომხეთის სამეფოს სწორედ ის პროვინციები მიუჩინეს, რომლებიც უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე საქართველოს მეფეთა უმაღლეს განგებლობაში შემოვიდა.

სასაზღვრო მდინარის — ახურიანის მარცხენა ნაპირზე კერძო პირის მისვლას დღეს საგანგებო საშვი და გამცილებელი ჭირდება. ამბობენ, თუ აქეთა ნაპირის ფრილო კლდეზე გადადგები, სადაც, ვინ იცის, მეფე დავით აღმაშენებელიც იდგა და ციხეზე მიბრძნით მისულ თავის კოპორტებს გადაჰყურებდა, და მესაზღვრის დურბინდს თვალბზე მოირგებ, ქვა-ლორლით ამონჩხილ ტიტველ ბორცვზე გაარჩევ ოდესღაც ანისის მშვენება საკათედრო ტაძარს, რომლის ნანგრევი, ოსტატურად გამოკოპიტებული ქვების უწესრიგო გროვა, ჯერ კიდევ იქცევს მნახველის ყურადღებას თავისი გრანდიოზულობით.

რა უნდა იყოს ამ სანახაობის ხილვაზე უფრო მწარე და გულის გამგმირავი, მით უმეტეს ყველა იმისათვის, ვისი მამა-პაპის მარჯვენიდაც ყოველივე ეს უნდებოდა. ნანგრევი, ნანგრევი, კიდევ ნანგრევი და მეტი არაფერი! ჩამოქცეული კამარები, მიწაზე დამხობილი ბრწყინვალე გუმბათები, თავწაგლეჯილი სამარეკლოები, ქრისტესმოსაც მორწმუნე ერს სალოცავად რომ მოუწოდებდა, უაზროდ ცაში აშვერილი, შუაზე ნამეხარივით გადამტყდარი იონური კოლონები, მიწიდან აქა-იქ, თითქოსდა ამრდილთა სამყაროდან ამოჩრილი საზეიმო კიბის საფეხურები, თვალშეუდგამი სიმალიდან ძირს დანარცხებული და ლუქმალუქმა დაფშენილი კაპიტელები, მარჯვენანაკურთხ ვარპეტს ზედ რომ ხაზების ჯადოსნური გამა ამოუკვეთია, ახურიაზე გადებული ქვითკირის ნახიდარები, რომელთაგან მხოლოდ დულამის საყრდენები გადარჩენილან, და-

ნარჩენი კი უფსკრულში ჩანთქმულა და წყალსა და მეწყურს წაუღია. სწორედ რომ სამუშს გადაუვლია, მოუსრავს და წარუბოცია თვით კვალიც კი შემოქმედი ადამიანის დაუღალავი, ღვთისა და კაცის სარგო მოღვაწეობისა და ის ადგილი, სადაც რვაასი და მეტი წლის წინათ სიცოცხლე დღღდა და ვადმოდიოდა, მარადიულ უდაბნოდ, ნაძრახ ადგილად, გველისა და ღრიანკლის ბუდედ უქცევია.

ვინ დასწყევლა ნეტავ ასე უმოწყალოდ ეს თვალმახარა ქალაქი, აღმოსავლეთის ბეჭდისთვალი, ქრისტიანული კულტურის ბურჯი, ვინ აღასრულა ეს საშინელი, ძარღვებში სისხლის გამყინავი წყევლა, ვინ გაიმეტა ასი ათასობით მშვიდობიანი ადამიანი გასაყლეთად, ხოლო მათი ხელით ნაგები ტაძრები და სასახლეები, ხიდები და მიუვალი ციხე-სიმაგრეები დასანგრევად, მიწასთან გასასწორებლად?

ისევ და ისევ იმათ, ბიზანტიის დამატყვევლებმა, იმათმა ფესვმა და ჯილაგმა, ვინც რამდენიმე ასეული წლის შემდეგ, 1915 წლის 24 აპრილს, ახალრ გაუგონარი აკვაცობა ჩაიდინა, სომეხთა გენოციდი მოაწყო და ორ მილიონამდე უდანაშაულო ადამიანი, ქალი, ბავშვი და მოზუცი, თავისსავე მამაპაპურ მიწაზე სიცოცხლეს გამოასალმა!

აბა, ამას ვინ დაივიწყებს, ვის შეუძლია, ამ ღველფს დაივიწყების ნაცარი წააყაროს! და არც არავინ ივიწყებს: ერევნის თვალსაჩინო ადგილას, ქალაქის ყველა კუთხიდან რომ მოჩანს, წიწვანაქაბერდის მთაზე, რაც ქართულად „მერცხლის ბუდედ“ ითარგმნება, 1967 წელს სომეხთა გენოციდის მსხვერპლთა მარადიული ხსოვნის უკუდავსაყოფად დიდებული მემორიალი აიგო. ეჩმიანინის შემდეგ, სადაც ყოველთა სომეხთა კათალიკოსების საკათედრო ტაძარი დგას და აგერ თექვსმეტი საუკუნეა, დედამიწის ზურგზე იელოვას ნაშიერთა მსგავსად გაბნეული მიწაწყლიშვილების შემაქვებით რგოლის მოვალეობას ასრულებს, ეს, წიწვანაქაბერდის სამგლო-

ვიარო მემორიალი. აღბარებენ მემორე უწმიდესი ადგილის წინაშეც ყველა სომეხი, განურჩევლად მსოფლმხედველობისა და პარტიულობისა, მუხლს იდრეკს და ახალი ფიციტ ეკვრის მრავალტანჯულ სამშობლოს, რომ მუდამ და მარადყამს თავისი სისხლისა და მოდგმის, თავისი დედაენისა და კულტურის უყოყმანოდ ერთგული იქნება.

ასე ეხმარებიან მეკდრები ცოცხლებს, ასე მტკიცდება და სალკლდედება ცეცხლსა და წყალში ნაწრთობი რვალი!

მომწვდა თუ არა ყურში მემორიალის ამბავი, რომლის არსებობისა, ჩემდა სამარცხვინოდ, აქამდე არაფერი ვიცოდი, მე მაშინვე იქ წასვლა და დალუბულთა ხსოვნის წინაშე მუხლის მოყრა მოვიწადიე. ვინ დამაკავებდა!

— რატომაც არა, — თავისებურად მშვიდად, ყოველგვარი ემოციისა და გარეგნული ეფექტის გარეშე მითხრა ვარდგეს პეტროსიანმა, სომხეთის ერთმა უნიჭიერესმა მწერალმა და პუბლიცისტმა, მწერალთა კავშირის თავმჯდომარემ. — შეიძლება, ერევნის გაცნობა წიწვანაქაბერდის პლატოდანაც დაიწყოთ. გარდა მემორიალისა და ეროვნული პარკისა, იქ რომ გავაშენეთ, პლატოზე ერთი ახალი შენობაც გვაქვს, რომელიც, ეს-ესაა, დეამთავრეთ და მისი ნახვა თქვენც აუცილებლად დაგაინტერესებთ!

ვარდგეს პეტროსიანი პატარა ტანის კაცია, შვაგვრემანი და შავთვალწარბა, თავზე ხშირი შავი თმის ბუჩქი ადგას. თუმცა ჯერ კიდევ ახალგაზრდობა ეთქმის, ორმოცდაათი წელიწადი ახლახან შეუსრულდა, სომეხ მწერლებს ყარგა ხანია სათავეში უდგას და თავისი ნიჭისა, ღრმა განათლებულობისა და კეთილშობილების წყალობით ხალხშიაც და მწერლობაშიაც შეუვალი ავტორიტეტითა და პატივისცემით სარგებლობს. მე არა ერთჯერ მქონდა საშუალება, ამაში პირადად დავრწმუნებულიყავი. ვარდგესის მთავარი ნაწარმოებია ნახევრად ბელეტრისტული

ნახევრად პუბლიცისტური „სომხური ესკიზები“, რომელიც მწერლის მშობლიურ ენაზე უკვე რამდენჯერმე გამოქვეყნდა, ევროპის, აზიისა და ამერიკის, ასე გასინჯეთ, ლათინური ამერიკის ბევრ ქვეყანაში გამოიცა, ავტორის დაბადების 50 წლისთავის აღსანიშნავი ზეიმის დღეს კი, თბილისის მსახიობის სახლში რომ გაიმართა, იგი ქართველმა მკითხველმაც მიიღო.

რას ეხება ვარდგეს პეტროსიანის ზემოთხსენებული თხზულება? სომხეთს! ესაა ნაღვლიანი და იმედის შთამნერგავი სიმღერა სომხეთზე, მის აწმყოზე, წარსულსა და მომავალზე. ვარდგესი არ გახლავთ ის კაცი და მოქალაქე, თავის საშობლოს და ხალხს მხოლოდ მომგებიან ფერებში რომ ჰკრეტს და მის კარგს და ავს თვლემის მომგვრელ გუნდრუქს უკმევს. ის ნამდვილი შეუდრეკელი მამულიშვილია, ერისა და ქვეყნის ჰირისუფალი, ფხიზელი კაცი, ის პიროვნებაა, ვინც საკუთარი თვისტომის სიკეთეს ჯეროვანს მიუზღავს, ავს კი არაორაზროვნად ძრახავს და შეურიგებელ ომს უცხადებს.

კარგად მახსოვს ვარდგეს პეტროსიანთან პირველი შეხვედრა. მე მას კრემლის დიდი სასახლის გიორგის დარბაზში შევხვდი, სადაც ერთი დიდი თავყრილობის შემდეგ გამართულ საბანკეტო სუფრაზე გვერდი-გვერდ აღმოვჩნდით, მერე ჩვენი მეგობრობა კონსტანტინე გამსახურდიას გლოვისა და დაკრძალვის დღეებში განვამტყიცეთ, ვარდგესმა სომეხი ხალხის სახელით დაიტირა დიდი მწერალი, ბოლოს კი მისი დაბადების 50 წლის აღსანიშნავ საღამოზე, თბილისის მსახიობის სახლში, მისასალმებელი სიტყვის თქმაც მოიხდა. მე მაშინ მოვიგონე გიქორი, გულის პირველი მწარე ტკივილი და დაჩაგრულისადმი თანაგრძნობა, ჯერ კიდევ მესამე თუ მეოთხე კლასის მოსწავლეს ზეგარდმო შთაგონებული სომეხი მწერლის მადლიანმა კალამმა, რომ მაგრძნობინა. ეს ნიშანდობლივი იყო. ვარდგეს პეტრო-

სიანი სწორედ იმ გენერალურ ხაზს ადგას მწერლობაში, რომელიც დიდი ოვანეს თუმანიანი ადგა. ისიცა ვთქვი, ბავშვობის წლების მწარე ტკივილი დღესაც გულს მისერავს, დღემდე არ გამწვანებია-მეთქი.

იმავე ღამეს, მეგობრულ სუფრაზე, რომელიც ახალადდგენილი ძველი უბნის ერთ მყუდრო რესტორანში გაიმართა, თანამეინახე მეგობრების თანდასწრებით მე და ვარდგეს პეტროსიანმა დაქდეთ ჟენტლმენური შეთანხმება, ერთი ისტორიული ბედის მქონე მოძმე ხალხების, ქართველებისა და სომხების, ურთიერთსიყვარულის გამოხატვაში ერთმანეთს ვაჯობებოდით და მას საქართველოზე, მე კი სომხეთზე წიგნი დაგვეწერა.

სომეხ-ქართველთა ისტორიული ბედისა და ურთიერთდამოკიდებულების მხატვრულად წარმოსახვა ქართულ მწერლობაში გაუტეხავი ყამირი არ არის. პოეზიის მოყვარულ მკითხველს, ჩვენშიაც და სომხეთშიაც, არ შეიძლება არ ახსოვდეს შთაგონებული სტრიქონები, ალექსანდრე ქავჭავაძის კლასიკური „გოგჩის ტბის“ შემდეგ ჩვენმა თანამედროვე პირველხარისხიანმა ქართველმა პოეტებმა — ტიციან ტაბიძემ, სიმონ ჩიქოვანმა, იოსებ ნუნეშილმა, მურმან ლებანიძემ სომხეთს რომ მიუძღვნეს, რასაც, თუ ერუდიცია არ მალაატობს, ასე თამამად პროზაიკოსების მიმართ ვერ გავიმეორებდით.

ეს ორი ახალი წიგნი, რომელთა დაწერა მე და ვარდგეს პეტროსიანმა განვიზრახეთ, ჟენტლმენური შეთანხმების თანახმად, ერთი ყდის ქვეშ, ერთსა და იმავე დროს სომხეთსა და საქართველოში, სომხურ და ქართულ ენებზე უნდა გამოქვეყნებულიყო. წამოწყება მეტისმეტად სასურველი და დროული ჩანდა და მას ყველა დამსწრე დიდი მოწონებითა და სიხარულით შეხვდა.

სამახსოვრო შეხვედრის შემდეგ ორმა წელიწადმა გაიარა. მეც და ვარდგესმაც ერთმანეთს რამდენჯერმე შევა-

ხსენებ დადებული პირობა, ის, რომ საქმეს არ ელაღატებოდა, მთელი მიწერ-მოწერა გაიმართა, მაგრამ რა დიდი სურვილიც არ უნდა გვექნოდა იგი სისრულეში მოგვეყვანა, გაძნელდა შესაფერი დროის გამოხახვა.

— ეტყობა, არ შეიძლება ამ ბედნიერი შემთხვევის ხელიდან გაშვება, — ვუთხარი მე ჩემს კეთილ მასპინძელს, როცა საღათელ არუთინიანთან ერთად სასტუმროდან მიწერალთა კავშირში დავბრუნდით და ვარდგეს პეტროსიანი უკვე იქ დაგვიხვდა. — რაფის მაღლი თავზე დაგვანათის და გვეხმარება. რაჟი მის იუბილეზე ჩემდა უნებლიეთ სამი დღით ადრე ჩამოვყვდი, ეს სამი დღე შეძლების კვალობაზე სომხეთის გაცნობას უნდა მოვანდომო და წინასწარ ჩაფიქრებული ვრცელი წიგნი თუ არა, გაზეთის ერთი ან ორი გვერდი მაინც მივუძღვნა სომხეთში ჩემს ხანმოკლე მოგზაურობას.

— თქვენი ხმალი და ჩვენი კისერი! — შემომლიმა გახარებულმა ვარდგესმა. — დრო, მართალია, ძალიან ცოტა გვაქვს, მაგრამ იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ თუ რაციონალურად გამოვიყენებთ, ბევრი რამის ნახვა და გაცნობა მოესწრება, დანარჩენი გადავდოთ. ეს ჩვენი პირველი შეხვედრაა სომხეთის მიწაზე, მომავალი შეხვედრები ხომ წინ გვიდევს!

— რასაკვირველია! — მხურვალედ ვუპასუხე. — გულთ ვწუხვარ, ძვირფასო ვარდგეს, რომ მიუხედავად არაერთგზისი მოპატიებისა ერევანში აქამდე ვერ ჩამოვედი და აქაურობას თქვენებრ ხუთი თითოვით არ ვიცნობ. არა და უნდა ვიცნობდე, ვალდებული ვარ!

— არა უშვას, ჯანი იყოს და გამოტოვებულის აღდგენა ყოველთვის შეიძლება, — პირზე ღიმილის მოუშორებლად გამამხნევა ვარდგესმა. — თქვენის ნებართვით ავარ ჩვენი საგათელიც მოგვეხმარება და მოგზაურობის გეგმა შევადგინოთ. იმსაყ ხომ აქვს მნიშვნელობა, რა რის შემდეგ

უნდა ინახოს! თქვენს განკარგულებაში იქნება მანქანა ვოლვა, რომელიც ახალგაზრდა კრიტიკოსი გვეორქ ხაჩატრიანი. გვეორქ ეშენის სეზნიია და მისი სახელი იმედია არ დაგვიწყდებათ. რუსულ პრესაში ხანდახან ატრიანის ფსევდონიმით გამოდის, რომ უცხო მკითხველს თავისი გვარის გამოთქმა და დამახსოვრება გაუადვილოს. ღრმად განათლებული და ნიჭიერი ლიტერატორია. ამას წინათ, თუ წაიკითხეთ, მეტად საინტერესო ინტერვიუ ჰქონდა ჩინგიზ აიტმატოვთან. გვეორქი ყველგან თქვენს გვერდში იქნება და ყველა საჭირო ინფორმაციას მოგცემთ. ბოლოს შევეცდებით ჩვენც შემოგვიერთდეთ. იუბილე კი გადაიდო, მაგრამ, სამწუხაროდ, სხვა სათავეებო გავვიჩნდა: გუშინამ ორი ჩვენი ხანდაზმული ლიტერატორი გამოგვეცალა ხელიდან. კიბეზე ამოსვლისას შეაჩინვედით, ქვემოთ დარბაზს აწყობენ სამოქალაქო პანაშვილის გასამართავად. ხვალ დილას ორივე უნდა გადმოვასვენოთ. ამიტომ ბოდის მოხდა დამკირდება, თქვენთან ერთად რომ ვერ მოვდივარ. ათას აღვიღზეა დასარკვი, აქ უჩემობა არ იქნება!

— მიიღეთ ჩემი გულწრფელი სამძიშარი. ვწუხვარ, რომ ჩემი სტუმრობა ასეთ უსიამოვნო ამბებს დაემთხვა!

— გამადლობთ. რას იზამ. ასეთია ცხოვრება. სანამ კაცი ფეხზე დგახარ, არასოდეს არ იცი, ხვალ რა მოგელოს. აი, გვეორქ ხაჩატურიანიც! გაიცანით! თავმჯდომარის კაბინეტში მორიდებით შემოვიდა და ფეხაქრფით მოგვიახლოვდა ვარდგესივით ფაქიზი და მისებრ დახვეწილი ტანმორჩილი ახალგაზრდა კაცი, ასე ოცდარვა-ოცდაცხრა წლისა, რომელიც ოფლით დაცვარულ შუბლზე გადმოვარდნილ შავი თმის ბლუჯას ხელის ზურგით ისწორებდა, და მოგვესალმა. მან უკვე იცოდა ჩემი ვინაობა და ისიც, რომ მეგზურობა უნდა გაეწია, ერევანი და მისი შემოგარენი უნდა ეჩვენებინა და საამისოდ კიდევაც მომზადებულიყო. მას თან რამდენიმე ბრჭყვილაყვდიანი

ერების შეილება თან ერთად, დიდი სამამულო ომის ფრონტებზე რომ ნახა.

— რას ფიქრობ, ტერ გევორქ? ჩვენს პატივცემულ სტუმარს ერევანი უნდა ვაჩვენოთ. შენზე უკეთ ამას ვერავენ იზამს. საიდან ჯობს დაწყება? არ დაგავიწყდეს, რომ ჯერჯერობით მხოლოდ ოთხი დღე გვაქვს. ოცდაერთში რაფის იუბილეა და სტუმარი, თუ გავუშვით, იმავე დამეს წავსვლას აპირებს.

გევორქ ხაჩატრიანი, რაღაცით მტერიან ფოლიანტებზე დახრილ შუა საუკუნეების დროინდელ შავანაფორიან ბერს რომ მივამსჯავს, გულმოდგინე შეგირდის სერიოზულობით შეჰყურებდა თვლებში ვარდგესს და თითქოს ცდილობდა, რაღაც არ უნდა დასჯდომოდა, მისი ყოველი სიტყვა წინასწარ გამოეცნო.

მე უკვე მქონდა მოგზაურობის მცირე გეგმა, უფრო ზუსტად, ის ამ დღის ჩამოწყობის მიზნით: პირველ რიგში მინდოდა მენახა გენოციდის მსხვერპლთა მემორიალი წიწვრანქაბერდის პლატოზე, შემდეგ სომეხ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონი, მატანადარანი და ბოლოს, თუ დრო დაგვრჩებოდა, გარნი-გეპარდი — ანტიკური ეპოქის წარმართული ტაძარი და შედარებით გვიანდელი ქრისტიანული სამონასტრო კომპლექსი ქელამის მთებში, შუა საუკუნეების სომეხმა არისტოკრატებმა საქარიდებმა რომ ააშენეს და შემდეგ პროშიანებს მიჰყიდეს.

— დარი მშვენიერია, მზეს ძალა მოემატა, მაგრამ არაფერია გვყავს თავდები, რომ ხვალ ისევე არ ვავადარდებო. ამიტომ, ხომ არ აჯობებდა, ქალაქის ღირსშესანიშნოებანი ბოლო დღისათვის დაგვეტოვებინა და ჯერ შედარებით შორეული პუნქტები გვენახა? — წამოაყენა ახალი გონივრული წინადადება ვარდგესმა.

— სიამოვნებით! — აღფრთოვანდი მე. — მაგრამ რომელი?

— მაგალითად, გარნი. იქიდან გეპარდი ახლა ამების ნახვა მარტო მხოლოდ დარზე შეიძლება. აქ ვაწვიმდა

ან ნისლი წამოვიდა, მთელი ეფექტი იკარგება, საერთოდ ვერაფერი დანიხავთ. ასე არ არის, საღათელ?

— არქა, მიშველეთ, — წამოვიძახე მე და საღათელ არუთინიანს სანამუსო კითხვაზე პასუხის გაცემა აღარ დავაცალე. — ახლავე გავუღვებ გზას, ერთ წუთსაც ნულარ დავკარგავთ!

— მაშ, გარნი? — ვარდგესი წამოდგა, წამოვდექით დანარჩენებიც. ის ძლიერ ჩანდა უზარმაზარი საწერი მავიდის ორივე მხარეზე ამოხოლავებულ წიგნებში.—გისურვებთ კეთილად გემგზავროთ და კარგი შობაბეჭდილებით დაბრუნებულყოთ. მანქანა ხომ მზად არის? — ეს მან გევორქ ხაჩატრიანს ჰკითხა.

— მზად გახლავთ, სადარბაზო კარის წინ გველოდება!

5.

სულმა წამძლია, მოგზაურობის მარშრუტი ოდნავ შეეცვალეთ და გარნის მაგიერ გეზი პირველად წიწვრანქაბერდის მთისაკენ, ანუ, როგორც აქ ეძახიან, პლატოსაკენ ავიღეთ. გულის სიღრმეში ამეკვიცა აზრი, რომ ამით რაღაც სავალდებულო რიტუალს ვასრულებდი და ჩემი მხრივ ძმურ თანაგრძნობას ვუცხადებდი მთელ სომეხ ხალხს მილიონობით მისი შეილის ბარბაროსულად გაელეტის გამო. და განა არ მქონდა ამის საბაბი! ტირანული ოსმალეთი ხომ სომხეთისა და საქართველოს საერთო მტერია. ვინ იცის, რამდენჯერ მოუღერებია მახვილი ორივე ქვეყნის მიწასთან გასასწორებლად! ქრისტიანული აღმოსავლეთის მტერ-მოყვარე ბიზანტიის დამთარგუნველ ოსმალეთ ქართველების გენოციდი, მართალია, არ მოუწყვიათ, მაგრამ ვინ დაითვალოს ის უსამართლობა, ძალმომრეობა, ძარცვა, ტყვევნა და სისხლისღვრა, რაც შეთერთმეტე საუკუნიდან მოკიდებული, განსაკუთრებით კი მეტექსმეტე-მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში მათ განუწყვეტელ ომებში სისხლისხვედნი და ცლილი საქართველოს

მიწა-წყალზე ჩაიდინეს. ქართლის მთაგორებს დღესაც შეუხორცებელ წყლებად აჩნია მუსტაფა ლალა-ფაშას სისხლიანი ნაფხურები, ქვეყანას ქართველ-სპარსელთა გაერთიანებული ლაშქრის დამარცხების შემდეგ 1578 წელს რომ შემოესია, მშვიდობიანი მოსახლეობა, სადამდეც კი ხელი მიუწვდა, დედაბუდიანა ამოეღიტა, დანარჩენები ტყვედ გაირეკა, ქართველ მეფეთა ტახტი დაამხო და მრავალპირნახული ქართლი ტფილისის ვილაიეთად გამოაცხადა! ახსოვს იმერეთს, აფხაზეთს და გურია-სამეგრელოს ტყვეთა ბაზრებზე გასაყიდად შეგროვილი, ერთიმეორეზე თოკით გადაბმული, პარამხანის სიბინძურისა და ფანატიკურ იანიჩართა რაზმებში ჩასარიცხად განწირული ათასობით მალხაზი გოგო-ბიჭის მოთქმა-გოდება, გადამწვარი სოფლები და დაბა-ქალაქები, შეგინებული ეკლესია-მონასტრები, გაძარცვული წიგნსაცავები, დაუშარხავად მიტოვებული უპატრონო გეაშები...

აი, ეს იყო ჩვენთვის თურქეთი, თავს ოსმალთა უძლეველ იმპერიას, ბრწყინვალე პორტას რომ უწოდებდა, თავისი უღმობლობით სახელგანთქმული ქვეყანა, მთელი სომეხი ერი, დიდისა და პატარის გაურჩევლად, მიწის პირასაგან აღსაგველად რომ გამოიმეტა. სომხურისაგან განსხვავებით ქართული გენოციდი საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა და რაც ამ ხნის მანძილზე თავისი მშობელი მიწის დამცველთა მოწამებრივი სისხლი დაიღვარა, მტკვარსა და რიონსაც კი აადიდებდა!..

ერევნის თავზე აღმართული წიწარნაქაბერდის პლატოზე რომ ახვიდე, მარშალ ბაგრამიანის პროსპექტიდან მიმავალმა კაცმა მდინარე რაზდანზე გადებული მალაკამარებიანი ახალთახალი ხიდი უნდა გადაიარო, უკან ჩამოიტოვო კავშირში ერთ-ერთი უდიდესი სპორტული კომპლექსი „რაზდანი“, სადაც საბჭოთა კავშირისა და მსოფლიო პირველობის სპორტული პაეტრობები, მათ შორის, უპირველეს

ყოვლისა, „არარატისა“ და მისი მეტოქეების საფეხბურთო პაეტრები. რმართება და ვარდისფერ ტუფთუ მპარკეთებული თანამედროვე საცხოვრებელი და ადმინისტრაციული შენობებით ჩარიგებული კიევის პროსპექტით ქვა-ლორლით გადათეთრებულ ხრიოკ მინდორში გახვიდე.

ქვა-ლორლი და ხრიოკი მინდვრები სომხეთში სათლით საძებარი არ არის. ამდენ ქვას, კლდესა და უნაყოფო მიწას ერთსა და იმავე ქვეყანაში ძნელია კაცი კიდევ სადმე წააწყდეს. სომეხ კაცს თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე თვით მშობელი მიწის ბუნებრივი პირობებიც კი აიძულებდა, ყველა სულიერი და ფიზიკური ძალა დაეშაბა, ხასიათის სიმტკიცე, იობისებური მოთმინება, ჯოჯოხეთური გამძლეობა, გამომგონებლობა გამოეჩინა, უდაბურ კლდე-ღრეში წვრილშვილის დასაპურებელი ჭირნახული მოეწია, თავადაც ამ კლდეებს შეხიზნოდა და ირგვლივ გამეფებული ქვის სამყარო თავისი ღმერთის სადიდებლად აემეტყველებინა!

ასე იყო გუშინ, ასე იყო ათეული საუკუნეების წინათ, ასე იყო მაშინაც, შურისძიებით აღესილმა მამა-ღმერთმა ცოდვით დამძიმებულ კაცობრიობას საშინელი რისხვა — წარღვნა რომ მოუვლინა, ასე იყო მანამ, სანამ მოსისხლე მტრის გამუდმებული შემოსევებისაგან თავდახსნილმა სომეხმა კაცმა მახვილი არ დასდო და მშვიდობიან აღმშენებლობას ჩვეული ორივე სასწაულმოქმედი ზელი წერაჭვს, ნიჩაბსა და ფარგალს არ ჩასჭიდა, ქვეყნის ბუნებრივი ლანდშაფტის თავისი გუნება-განწყობილების მიხედვით გადაკეთება-გადასხვაფერებას არ შეუდგა.

სწორედ ამ ბუნებრივი ლანდშაფტის განუყოფელ ნაწილად უნდა მივიჩნიოთ წიწვარნაქაბერდის მთაც. დღეს აქ რამდენიმე ათეულ პეტტარზე გადაჭიმული ეროვნული პარკი შრიალეებს, გუშინ და გუშინწინ, რვა თუ ათი წლის წინაც კი პლატო უნაყოფო უდაბნო იყო, რომლის გაცოცხლებასა და

ადამიანის სამსახურში ჩაყენებას თვით ყველაზე უფრო გამოუსწორებელი მეოცნებეებიც კი ვერ წარმოიდგენდნენ. მაგრამ წარმოიდგინეს, თავისი დაიქინეს და კიდევაც გაიტანეს. ვანა ცოტანი არიან ისინი, ეს გამოუსწორებელი მეოცნებეები, დღევანდელ, ჩვენს თანამედროვე სომხეთში! აგერ ჩვენს გვერდით ოცნებობენ, დასისხლიანებული ნუნებით ერთის შეხედვით გადაულახავ სიძნელეებს ეჭიდებიან და კიდევაც იმარჯვებენ. როგორ შეიძლება არ მოიხიბლო მათი უხადო ნიჭიერებით, საქმის ღრმა ცოდნით, შეუპოვრობით, უანგარობით და, რაც მთავარია, იმის შეგნებით; რომ ეს ყველაფერი დღევანდელი დედა-სომხეთისათვის და მისი ხვალისდელი კეთილდღეობისათვის კეთდება!

ჯერ არ მომკვდარა, კვლავაც ცოცხლობს და მომავალშიაც ცოცხლებს ხელოვანის სული, ბაღებისა და ბუღვარების ხასხასა სიმწვანეში ჩაფლული, შადრევნების კამკამა აუზებში ამოკაშკაშებული. ვარდისფერი ერევანი ოცნებაში პირველმა რომ დაინახა. არც შეეძლო არ დაენახა, რადგან ის მონატრებულ სამშობლოზე თავდავიწყებით შეყვარებული დიდი ალექსანდრე ტამანიანი იყო!

მაგრამ საქმე მარტო შთაგონებული არქიტექტორები და მხატვრები, მშენებელი ინჟინრები, სხვადასხვა სპეციალობის მოხელეები და ქვითხუროები როდია. სრულიად უდაბურ ალაგას ერთგული ტყე-პარკის გაშენებას, უდაბნოში სიცოცხლის წყაროს ამოჩუჩხუბებას ათასობით და ათი ათასობით დამხმარე მუშახელი ჰქირდებოდა. ჰქირდებოდა და გაჩნდა კიდევაც! ერევნიდან და მისი უახლოესი დაბაქალაქებიდან, მიუვალ მთებში შეყუყუელი სულ უშორესი სოფლებიდანაც კი ქუღზე კაცი გამოვიდა და ეროვნული ლაშქრობაც გაიჩნდა. ამუშავდნენ მექანიზმები, ეკვეთნენ მთის ქანებს მძლავრი მიწისმთხრელი მანქანები, ხრიოკ ბორცვებს ათობით ბუღვარები და გრეიდერი შეესია. უზარ-

მაზარ კრახებს არარატივ ეწოდებოდა მოქმონდა ფხვიერი მიწა, ვანა-საგან წინასწარ გაშენებული ადგილების გასანოყიერებლად და მცენარეულობის გასაშენებლად ვარგისი ნიადაგის შესაქმნელად.

ეს რომ წარმოვიდგინე, ასე მეგონა, მეც იქ ვიყავი და ბედნიერებისაგან გულაჩქროლებული, ხელებდაკაიწებული ჩემი სამშობლოს მომავალს ვაშენებდი.

გვეორქ ნაჩატურიანმა შეუცდომლად იგრძნო, რა სულიერი მდგომარეობაც დამეუფლა, როდესაც ვერ კიდევ ნორჩი, მაგრამ ლალად ნაზარდი კედრებითა და ცაცხვებით დაჩრდილული ეროვნული ტყე-პარკის ტერიტორიაზე ფეხი შევდგივით, და შეფარული სიამაყით მკითხა:

— მოგწონთ? ნამდვილად? ნეტა გენახათ, რა იყო. ეს სულ ჩვენი ხელით გავაკეთეთ! — და თავის ნაზ, ინტელიგენტურ ხელებზე დაიხედა. მეც დავბედე ამ ხელებს და ყელში გორგალი მომეძვინა, ცრემლი მომერია. ეს სიხარულის და კიდევ რაღაც სხვა აუხსნელი გრძნობით გამოწვეული ცრემლი იყო. ჩემი ახალგაზრდა თანამგზავრი ისე გატაცებით ათვალეირებდა იქაურობას, ისე გაჩქარებული და აღელვებული დამატარებდა, თითქოს პირველად ზედავდა და მისი ცქერით ვერ გამძღარყო.

მემორიალი, ბაზალტის დიდრონი დიდრონი ფილებით მოგებული ვრცელი ოთხკუთხა მოედანი, რომელიც ერთდროულად რამდენიმე ასეულ ათას ადამიანს დაიტევს და რომლის საწინააღმდეგო ბოლოშიაც წვერწამახული და, თითქოს მეზი დასცემიო, ძირიდან წვერამდე შუაზე გახლებილი გრანიტის ობელისკი აღუშართაჟ. მთის მოსწორებულ თხემზეა გაშენებული. ორად გახლებილი ობელისკი ერთის მხრივ სომეხთა სამშობლო ქვეყნის ორი სხვადასხვა ნაწილის ერთიერთისაგან საბედისწერო გათიშვის საშუალო ფაქტზე მიგვანიშნებს, მეორეს მხრივ კი იგი ხალხის გაუტყველ

სტუბე, ხვალინდელი დღის იმედზე და ბრძოლისა და აღმშენებლობის დიად მისიაზე ღალადებ.

რა იქნებოდა, სასწაული მომხდარიყო და გენოციდის მომწყობ მსალო კაციტაშვიტს დღევანდელი ერევანი და სომხეთი ენახათ! მაშინ მაინც ჩახვდებოდნენ, ვის წინააღმდეგ აღმართეს ზელი? არა მგონია. ისტორიამ მათ ვერაფერი ასწავლა, თორემ სასწავლი და სამუდამოდ დასამახსოვრებელი მაშინაც ბევრი ჰქონდათ. თითოეულს მხოლოდ ბოღმა შესძრავდა და ახალი გულისწყრომით აღავსებდა, რომ დიდი ერის უკვდავებასთან ყასბის დანითა და მკვლელის იატაკანით ვერაფერს გახდნენ და პირისაგან მიწისა მთელი ერის წარხოცვის ბინძური ზრახვა საფლავში უიმედოდ ჩაიყოლეს!

ობელისკს რომ გასცდები, ნაცრისფრად მოლაპლაპე ბაზალიტის მოედნის იმ მხარეს, რომელიც რაზდანის მიხვეულ-მოხვეულ მწვანე კანიონს და ვარდისფერი ქალაქის წყალგაღმა უბნებს გადაჰყურებს, ბაზალტისავე განიერსაფეხურებიანი კიბით საკმაოდ ღრმა ხელოვნურ ტაფობში ჩახვალ. აქ, თანდათან ამაღლებულ მარმარილოს კვარცხლბეკზე, უჭრობი ცეცხლი გიზგიზეებს იმათი მარადიული ხსოვნის უკვდავსაყოფად, ვინც იმ საზარელი გენოციდის დროს დაიღუპა. უჭრობი ცეცხლის ირგვლივ, რკალად, მიწაში ღრმად ჩადგმული დგანან ზღაპრული დევებივით ღონიერი და შიგნით ზვიადად გადმოზნექილი პილონები, რომლებიც მარმარილოს კვარცხლბეკთან და მემორიალის მთელ დიდებულ ნაგებობასთან ერთად მთლიან არქიტექტურულ ანსამბლს ქმნიან. პილონები განასახიერებენ თურქეთის ვილაიეთებს, ოდესლაც, ჩვენი წელთაღრიცხვის გარეყრაყზე, დიდი სომხეთის სამეფოს შემადგენელ პროვინციებს, სადაც უხსოვარი დროიდან და გენოციდის შავ-ბნელ დღეებში სომხები ცხოვრობდნენ და კაცობრიობის ისტორიის ერთ-ერთ უდიდეს ხოცვა-ჟლეტაში მსალო მტარვალეების ხელით დაიღუ-

პნენ. ჟღერს კომიტასის რეჟიმი, სივრცე ურთოლვისმომგვრელი სამშლო-ვიარო მელოდით იესება და ყოველი აქ მყოფი სომეხი მაჟულიშვილის გულს, ისევე როგორც ყოველი კაცთ-მოყვარე ადამიანის გულს, ვისთვისაც ძვირფასია სხვისი სიცოცხლე და დღე-გრძელობა, ხელახლა იპყრობს განუზომელი სევდა და მწუხარება.

არა, არასოდეს არ მომუშდება ეს საუკუნოდ დამჩნეული ჭრილობა სომხეთის გულში, არასოდეს, ვიდრე ერთი სომეხი მაინც დააბიჯებს ცოდვითა და მადლით სავსე დედამიწის ზურგზე, ეს საშვილიშვილო ტკივილი არ განელდება და არც გულების შემაკავშირებელი გლოვა მოიშლება.

ყოველი წლის 24 აპრილს, გენოციდის დღედ რომ არის მიჩნეული, აქეთ, წიწყრანაქაბერდის პლატოსაკენ, დაღუპულთა ხსოვნის აღსანიშნავი მარადიული ცეცხლის წინაშე მუხლის მოსადრეკად მოემართება სრულიად სომხეთი, ჩამოდის საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა კუთხეში და უცხოეთში მცხოვრები ათასობით და ათი ათასობით მათი თანამეჟაჟლე მსოფლიოს მრავალი ქვეყნიდან, ჟღერს კომიტასის სულის ამაღლებელი მუსიკა, მოდიან, მოაქვთ თაიგულები და გვირგვინები, თუნდ ერთადერთი მიხაკი, ვისაც რა შეუძლია. უზარმაზარ ეროვნულ პროცესიას, რომელიც ასეულო ათასობით ადამიანისაგან შესდგება, წინ მოუძღვის სომხეთის მთავრობა და კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ხელმძღვანელობა, საპატიო, მათთვის საგანგებოდ მიჩენილ ადგილზე ასვენებენ თავიანთ გვირგვინებს, მოდის სამღვდელთა ყოველთა სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქ ვასგენ პირველის წინამძღოლობით, მოდიან მსოფლიო სახელის მქონე მეცნიერები, აქაურნი და უცხოელნი, შემოქმედებითი კავშირები — მწერლები, მხატვრები, კომპოზიტორები, თეატრისა და კინოს მოღვაწენი, მშრომელები, სტუდენტები, სამშობლოს, თავისი გვარისა და მოდგმის, მშობლიური დედაენის უქ-

რობი ცეცხლით გულანთებული მოსწავლე ახალგაზრდობა, მოდის ყველა, ვის გულშიაც ლამპრად ანთია უთვალავ ცეცხლსა და წარღვნაში გამოვლილი სამშობლო, მისი აწმყო, მისი მომავალი. აქ არავენ არაფერზე ლაპარაკობს, არავენ არავეთარ ფიცს არ დებს. ეს საყოველთაო საზეიმო მღუმარება, უზარმაზარ ქვის მემორიალს და მთელ წიწვრნაქაბერდის მთას რომ დაუფლებია, ყველაფერზე უკეთ მეტყველებს, რამ მოიყვანა ეს ზღვა ხალხი აქ, რა უძლეველმა ძალამ შეკრიბა ერთსულად და ერთხორცად.

ბაზალტის ნაცრისფერი ფილებით ოსტატურად მოგებულ მოედანზე რომ შემოვდიოდით, კუთხეში სომხურ წარწერას მოგვარი თვალი, დამაინტერესა, რა უნდა ყოფილიყო და გვეორქს ვკითხე, რა წერია-მეთქი.

— წერია, რომ ეს არის ზონა, სადაც პაპიროსს არ ეწევიან, — მომიგო მან.

ვინ მოწევს! ვის შეუძლია აქ თავისი თავი და პირადი ინსტინქტები, თუნდაც პაპიროსის მოწევა გაახსენდეს, აქ მხოლოდ სამშობლოზე და ყოველივე ამქვეყნიური ჭუჭყისაგან განწმენდილ უზენაეს იდეალებზე ფიქრი შეიძლება!

შარშან, 1985 წლის 24 აპრილს, გენოციდის 70 წლისთავი შესრულდა. მრგვალი თარიღის გამო სამგლოვიარო ზეიმმა აქამდე გაუგონარი ფორმა და მასშტაბები მიიღო. ბევრმა ვინმემ ვერ შესძლო დღის პირველ ნახევარში წიწვრნაქაბერდის წმიდა მთამდე მიეღწია მიუხედავად იმისა, რომ ვიდრე სომხეთის რესპუბლიკის საზღვრებში შემოვიდოდა, ზღვით, რკინიგზით თუ თვითმფრინავით ათასობით კილომეტრი გამოიარა.

ესენი ხომ იმ ბედნიერთა პირდაპირი შთამომავლები და უახლოესი ნათესავები არიან, ვინც სისხლმოწყურებულ მტარვალს უკანასკნელ წუთს ხელიდან გაუსხლტა და სიცოცხლის გადასარჩენად მეზობელ ქვეყნებს მი-აშტრა, აქედან კი ბედმა თუ უბედო-

ბამ ისევ აპყარა და სამშობლოს მონატრებულ მთა-გორებს კედევ უტრო დააშორა. იქ იქნებ ყისმათმა გაუჭრათ, ხელიც მოიმართეს, ბუნებრივი ნიჭიერებისა და ყოველი სომხის დამახასიათებელი გულმოდგინების წყალობით სიმდიდრეც საგრძნობი შეიძინეს, მაგრამ რას აქნევენ აბა იმ სიმდიდრეს, უკეთუ შინ, მშობლიურ სომხეთში ვერ მოიხმარენ, თუ მათი ნაშრომ-ნაღვაწი მშობელ ქვეყანას არ წაადგება.

მთელ დღეს და ლამპონებითა და პროექტორებით გაჩახახებულ მთელ ლამეს ხალხი განუწყვეტელ ნაკადად მიედინებოდა მარადიული ცეცხლისაკენ, მიედინებოდა ისე დაეინებით და გულდაგულ, თითქოს ვილაც სასწაულ-მოქმედი იქ უკვდავების წყალს არიგებდა და ყველას უნდოდა თავისი არჩივი მიეღო.

6

მემორიალიდან როგორღაც დამძიმებული, მაგრამ სულიერად მხნე და ამაღლებული გამოვედი. ასეთი გრძნობა გიპყრობს ადამიანს, როდესაც გულში ჩამწვდომ დიდებულ მუსიკას უსმენ, დიდოსტატურ მხატვრულ ქმნილებას უყურებ, ანდა უცაბედად შენს წინაშე ბუნების აუწერელი მშვენიერება გადიშლება. მე თითქოს პირადად დავესწარი ყოველივე იმას, რაც ეს-ესაა მკითხველს შეძლების კვალობაზე მოვუთხრე და კიდევ მეტად განმიმტკიცდა რწმენა, რომ ისტორიულ ქართველებს მხოლოდ ის გამოარჩეული ერები უძლებენ, რომელთაც შინაგანად დიდი ჰუმანიტური იდეალები, სიკეთის უშურველად გაღების უნარი და გაღმერთებული სამშობლოს საკურთხეველზე სიცოცხლის მსხვერპლად მიტანის წმიდა მცნება აერთიანებთ.

— ის მოდერნული შენობა რაღაა? — კვითხე გვეორქ ხაჩატრიანს, როდესაც წითლად მოხასხასე აგურის ფხვნილით მოფრქვეული ბილიკით გზა შევიმოკლეთ, ტყე-პარკიდან გამოვე-

დით და მანქანების სადგომთან ჩვენს მანქანას მივუახლოვდით.

— სპორტულ-საკონცერტო კომპლექსი გახლავთ. ესეც სახალხო მშენებლობად გვქონდა გამოცხადებული და დიდი ხანი არ არის, რაც დავამთავრეთ.

— გამახსენდა. ვარდგესმა მითხრა, იქ ერთი შენობა გვიდგას, თქვენ აუცილებლად მოგეწონებათო.

— უნდა მოგეწონოთ!

— არ შეიძლება, ცოტა ახლოს მივიდეთ?

— რატომაც არა, ახლავე! — გვეორქმა შოფერს ანიშნა, საქვს მიუჭყვიო და მანქანის უკანა კარი გამოაღო, გზა დამითმო.

— აქედან არც ისე დიდი ჩანს, არა და, ვატყობ, რადგანაც კომპლექსია, მოცულობაც შთამაგონებელი უნდა ჰქონდეს!

— მართალია. ეს სხვებისგანაც გამოიგონია. რაზდანის სტადიონიც აგრე გეჩვენება, სანამ შიგ შეხვიდოდე, მაგრამ როცა ახლოს ნახავ, მით უფრო, როდესაც შიგ შეხვალ, მაშინ სულ სხვაა!

ჩემი ახალგაზრდა თანამგზავრის მოსაზრება დაზუსტებას არ საჭიროებდა. სპორტულ-საკონცერტო კომპლექსის მოჩვენებით სიბატარავეს მისი არქიტექტურული ფორმების გარემოსთან საკვირველად პარმონიული შეხამება ქმნის და შენობას თავისი ჰემარიტი გრანდიოზულობითა და დამთრგუნველი სიდიადით მხოლოდ მაშინ აღიქვამ, როდესაც წინამოს მხრიდან უშუალოდ მიადგები და თავს მის გარემოცვაში იგრძნობ.

მე არ შეუდგები რკინა-ბეტონის, მინის, პლასტიკატების, ფოლადისა და ალუმინის ამ განუმეორებელი ქმნილების სკრუპულოზურ აღწერას, საამისოდ არც მეხსიერების ძალა მეყოფა და არც განსწავლულობა არქიტექტურის დარგში, მხოლოდ შევნიშნავ, რომ კომპლექსი მთლიანად ტექნიკის უკანასკნელ სიტყვაზე დაფუძნებული მოდერნული სტილით არის აგებული და

თუ უნებლიეთ რისამე ასოციაციას აღძრავს, ისევე ამერიკის, ინგლისის და ბრაზილიის სულ ბოლო დროს აგებულ საზოგადოებრივ სანახაობათა გასამართავ შენობებისას.

გავუსწრებ საკუთარ თავს და ბარემ აქვე ვიტყვი: ამ ტიპის ახალ-ახალი ნაგებობა ერევანში სამად სამია — სპორტულ-საკონცერტო კომპლექსი, საკონცერტო პროგრამისა და სპორტული სანახაობების ერთდროულად ჩატარებისათვის, რომლის წინაშეც ახლა ვიდევით, სამდარბაზიანი კინოთეატრი „როსია“ ქალაქის ცენტრში, რომლის სამივე დარბაზი სამი ათასამდე მაყურებელს იტევს, და საჰაერო ლაინერებისა და მგზავრების საცხები ახლებური მომსახურების პრინციპების მიხედვით აგებული ერევნის აეროპორტი „ზვარტნოცი“ არარატის ველზე. სამივე ეს უნიკალური ქმნილება ახალგაზრდა სომეხ არქიტექტორთა ერთი ჯგუფის პროექტის მიხედვით აშენდა და რაღაც საერთოსა და განზოგადებულს მათ შორის ამ საქმეში გაუთვითცნობიერებული მნახველის თვალც კი ადვილად შეამჩნევს. გადახურვის ორიგინალური კონსტრუქციები თითქოს ჰაერში ჰკიდია და ეს სივრცის რაციონალური გამოყენების სრულ შესაძლებლობას იძლევა. მასიურ კედლებს და საყრდენებს, როგორც ვერტიკალურს ასევე ჰორიზონტალურს, სხვა მრავალ დანიშნულებასაც რომ ასრულებენ, განსაცვიფრებელი პლასტიკურობა და სიმსუბუქე ახასიათებთ.

გული როგორ მოგიტმენს, ყოველივე იმის შემდეგ, რასაც გარედან ხედავ, შეგნით შესვლა და ინტერიერის დათვალიერებაც არ მოიწადინო. შემოვუარეთ აქედანაც, იქიდანაც, კვერცხისა არ იყოს, ღია კარს ვერსად მივაგენით. ჩავმანულ მინის კარებებს უკან, სარკესავით მოლაპლაპე ვრცელ ევსტიბიულში, კაცის ჰუკანება არ იყო. სად გაიკრიბა ნეტავ ყველა? ნუთუ მართლა არავინ იყო და ეს ამოდენა

ბრწყინვალე სასახლე უმეტეაღყურე-
ოდ მიატოვეს?

— შეუძლებელია როგორ გეკადრე-
ბათ! — დაბეჯითებით განაცხადა გე-
ვორქმა. — მოსახურე პერსონალი
აქედან ფეხს როგორ გაადგამს, ეგ კი
არა, ლამთაც აქ არიან. ამას გარდა,
ათასი გუნდი და წრე მეცადინეობს.
წავალ, ახლავე სასამსახურო შესასვ-
ლელს ვიპოვნი!

მალე დაბრუნდა და წინ გამიძღვა.
გრანიტისსაფეხურებიანიმა ვიწრო კი-
ბემ, ორ ყრუ კედელს შუა რომ იყო
დატანებული, სადღაც ზემოთ, მეორე
სართულის დონეზე აგვიყვანა. შინის
კარი შევალეთ და თითქმის ცარიელი
გარდერობის წინ ამოვყავით თავი. კა-
ჩხებზე აქა-იქ თითო-ოროლა პალტო
და საწვიმარი ლაბადა ეკიდა. სათვალი-
ანი მეგარდერობე დედაბერი, ყველ-
გან რომ ერთნაირები არიან, თავის სა-
სამსახურო ადგილზე იჯდა და გრძელი
წინდის ჩხირებით წინდას ქსოვდა.
ჩვენ სხვა, ლურჯ სამუშაო ხალათში
ტანგამოკრული, თმაშეჭალარავებული
მკაცრი ქალი გამოგვეგება და უსიტყ-
ვოდ მოგვაჩერდა, ვინა ბრძანდებით და
რა საჭიროების გამო გარჯილხართო.
გვეორქმა კეფაზე ხელი მოისვა და
სომხურად მიმართა, თან წამდაუწუმ
მოწაფესავით წითლდებოდა. ახლალა
შეენიშნე, მორცხვი ბიჭი იყო, მეტად-
რე მკაცრი შესახედობის თმაშეჭალა-
რავებულ ქალებთან საუბარი ეკრძა-
ლებოდა. ერთი ორჯერ, თითქოს შვე-
ლას ითხოვსო, ჩემკენ გამოიხედა და
სომხური სიტყვა „ვრაც“ ახსენა, რაც
ქართულ თარგმანში „ქართველს“ ნი-
შნავს. ქალს გამომეტყველება არ შე-
უცვლია, პირქუშად უსმენდა, შემდეგ
სასამსახურო უდისკო ტელეფონს დას-
წვდა და ყურმილი აიღო.

— როგორ არის საქმე? — მე ამით
ვისარგებლე და მასპინძელს, რაკი მე-
ტისმეტ ნერვიულობას ვამჩნევდი, ჩუ-
რჩულით ვკითხე. — იქნებ უდროო
დროს მოვედით და ჩვენთვის არ ცა-
ლიათ? ზედმეტად ნურავის შევაწუ-
ხებთ!

— არა, რასა ბრძანებთ, — მომიგო
მან და ნიშნად იმისა, რომ ყველიფერი
რიგზე იყო, ოფლით დაცვარულ მუბ-
ლზე ჩამოშლილი ჭიუტი თმის ბლუჯა
ხელის ზურგით უკან გადაიგდო. — ეს
ქალბატონი კომენდანტია და ახლა დი-
რექტორს ელაპარაკება. მისაყვედურა,
რატომ ადრე არ შეგვატყობინეთ, მო-
ვეშხადებოდით, როგორც საჭიროო.
ახლავე ექსკურსიამძღოლს ჩამოგზავ-
ნიან და ჩვენ მისი თანხლებით შე-
ვალთ!

ექსკურსიამძღოლი, კომპლექსის სა-
ინფორმაციო სამსახურის თანამშრომე-
ლი, გემოვნებით ჩაცმული ოცდახუთი-
ოდე წლის ახალგაზრდა ქალი აღმოჩ-
ნდა, მაგრამ, როგორც მე შევამჩნიე,
კომენდანტისა არ იყოს, გამომეტყვე-
ლების კლასიკური სიმკაცრე და თავ-
შეკავება არც მას აკლდა. მოსალმები-
სას მუხლებში ოღნავ ჩაიხარა, თავი
დაგვიკრა, დირიჟორის ჯოხი ორივე
ხელით დაიჭირა და თანამემამულე გე-
ვორქ ხაჩატრიანს, რომელსაც, ეტყო-
ბოდა, კარგად იცნობდა მისი კრიტი-
კული წერილებით, რაღაც უთხრა სო-
მხურად.

გვეორქს გაელიმა და მაშინვე მე მო-
მიბრუნდა:

— გვეკითხება, რომელ ენაზე ინე-
ბებთ საუბარსო.

— სხვა სიყეთესთან ერთად იქნებ
ქართულიც იცის? — ჩემი მხრივ ახლა
მეც გამელიმა.

— არა, ევროპული ენების სპეცია-
ლისტია.

— რომელ ენებს ფლობთ?

— ინგლისურს, ფრანგულს, გერმა-
ნულს, ცოტა ბერძნული, იტალიური
და ესპანურიც მეხერხება, გაქცეულს
მოვაბრუნებ.

— ღმერთო ჩემო! სად ისწავლეთ
ამდენი ენა?!

— სად? აქ, ერევანში! ენის სწავლას
რა უნდა, მთავარია, არ დაიზარო და
თავი რეჟიმში ჩააყენო. მაშ, რუსულად?

— რასაკვირველია გარდა მშობლი-
ურისა და რუსულისა, მე და გვეორქ-
მა, სამწუხაროდ, სხვა ენა არ ვიცით!...

ქალმა იმწამსვე უკუაგლო ოდნავ მსუბუქი ტონი და უზადო რუსული გამოთქმით დაიწყო ლაპარაკი. სხაპა-სხუპით ლაპარაკობდა და დროდადრო დირიჟორის ჯოხს იშველიებდა. ხელოვნებისმცოდნე სპეციალისტის მიერ შედგენილი ტექსტი ეტყობოდა, ზეპირად იცოდა, მაგრამ შენ მაინც ისეთი შთაბეჭდილება გრჩებოდა, რომ ყოველი სიტყვა შენს თვალწინ, სწორედ შენთან სასაუბროდ, ცოცხალი შთაბეჭდილების გადმოსაცემად იზადებოდა, მოსათხრობი და საჩვენებელი კი აქ ზომიანე მეტი იყო.

მე, ალბათ, აქაც გამიჭირდება რისა-მე აღწერას შევეცადო, რადგან სპორტულ-საკონცერტო კომპლექსი თავისი ფორმებით, კიბეებით, ლიფტებით და უამრავი სხვა რამით, რის გახსენებაც და ერთმანეთის გვერდით მოთავსებაც ძალიან ჭირს, ყოველგვარ მოლოდინს აჭარბებს. ნუთუ ეს ჩვენმა თანამედროვე არქიტექტორებმა, მხატვრებმა, მოქანდაკეებმა და მრავალი სხვა პროფესიის ადამიანებმა ჩვენს დროში, ამ უახლოეს წლებში გააკეთეს? დიახ, სწორედ ასე მოხდა! იქნებ მათი ავტორები სადმე ტროლეიბუსიც შეგხვდნენ და ჩვენი ყურადღება გერაფრით მიიქციონ, იქნებ ჩვენი ფეხბურთელების მატჩზეც სტადიონზე გვერდიგვერდ ვმჯდვართ და ერთად გვიყვირო. მე მათი გვარები გამოვიკითხე და უბის წიგნაკში საგულდაგულოდ ჩაიწერე. მეგონა, აქ რალაც ჯადო იყო, გვარები რალაცას ამიხსნიდნენ, რალაცას მეტყობდნენ, აქამდე დაფარულ საიდუმლოს გამიხვლდნენ. არა, აქ არავითარი ჯადო და საიდუმლო არ არის, სრულიად ჩვეულებრივი ამბებია. იი, ის გვარებიც: აკოფიანი, თარხანიანი, პოლოსიანი, ხაჩიციანი, მუშელიანი. ეს არქიტექტორები გახლავთ, ვის ფანტაზიაშიაც ეს ხელთუქმნელი ქმნილება დაიბადა. მათთან ერთად შენობის პროექტზე მუშაობდნენ კონსტრუქტორები აზიზიანი და ცაგურიანი.

შენობის საშენი ქვა — ტუფი, რაკაკირველია, ადგილობრივი წარმო-

შობისაა, მშენებლებიც, კონსტრუქტორველია, სომეხი ქვითხატებშიც მათი პირველები, მეარმატურები, დურგლები, მეპარკეტები, ელექტრიკოსები და მექანიკოსები იყვნენ; მარტო ზოგიერთი ძვირად ღირებული მოწყობილობა და დანადგარია დამზადებული საზღვარგარეთ — იაპონიასა და ფინეთში, საფრანგეთსა და ბელგიაში, ჩეხოსლოვაკიასა და უნგრეთში, ოღონდ იმ ესკიზების მიხედვით, რომლებიც კომპლექსის პროექტის ავტორებმა შეადგინეს და, თანახმად მოლაპარაკებო-სა, შესასრულებლად უცხოეთის შესაბამის ფირმებს გაუგზავნეს.

არსებითად აქ ორი, კონცერტებისა და სპორტულ სანახობათა გასამართავი, საარაკო აკუსტიკითა და ყველა თანამედროვე ტექნიკური საშუალებით აღჭურვილი დიდი დარბაზია, რომლებიც ერთად ექვსი ათას მაყურებელს იტყვენ, მაგრამ ამით გარდა შედარებით წვრილ-წვრილი დარბაზები, მაყურებელთა ამფითეატრებითურთ, თვით ფორიდან დაწყებული, კიდევ რამდენიმეა.

ბევრ სხვათაგან ამ საკვირველ ნაგებობაში, საუკუნის ოთხმოციანი წლების დალი რომ ასეა, გვხვდება ერთი სიახლე, რაც აქამდე არსად მინახავს და არც არსად, თუმცა მთელი ევროპა ფეხდაფეხ მომივლია, გამიგონია. ის სიახლე მიღწეულია ერთი მხრივ საკონცერტო და მეორე მხრივ სპორტული დარბაზის უკანა კედლის თავისებური მოწყობილობით. იგი მათ სავართო აქვთ. ერთი მხრიდანაც და მეორე მხრიდანაც უკანა კედელთან შემერთებულია მოძრავი სექტორი, რომელზედაც ათასობით მაყურებლის რბილი სავარძელია დამაგრებული. იმისდა მიხედვით, თუ სად იგარძნობა მაყურებელთა სიჭარბე, საკონცერტო თუ სპორტულ დარბაზში, უკანა კედელი, მოძრავი სექტორითურთ, ათობით ტონას რომ იწონის, თავის ღერძზე შემობრუნდება და დარბაზი რამდენიმე ათასი მაყურებლის მოსათავსებელი ადგილითა შემცირდება ან გა-

იზრდება. და მერე რა უბრალოდ და უდავიდარაბოდ ზდება ეს! საკმაოა დილაკზე თითი დააჭირო და სასწაულიც მოხდება. შექანიზმები კოსმოსურ ხომალდებზე დადგმული ავტომატების სიზუსტით, მცირეოდენი შეფერხების გარეშე მუშაობენ... მოფიქრება და გაბედვა არ გინდა? ვინ დაგიდგება თავდებად, რომ არ ჩაფლავდები? საქმე განა მარტო სანახაობაზე დასასწრებად მოსული მაყურებლის ინტერესია. ჩემი ღრმა რწმენით, თუ მკრეხელობად არ ჩამომერთმევა, სომეხმა არქიტექტორებმა, კონსტრუქტორებმა და ტექნიკოსებმა, ყველა სხვა სიკეთესთან ერთად, თავიანთი შემოქმედებითი შესაძლებლობების დემონსტრირებაც განიზრახეს და წარმატებითაც გაართვეს მას თავი. სწორედ ტულელ მეიარაღეთა ფილიგრანული ოსტატობა გაგონდება, ოქროს რწყილი რომ დაჭედეს და შეჯიბრში გამომწვევთ თავიანთ მეტოქეებს საზღვარგარეთ გაუგზავნეს!

ახლა მოედნები, სადაც კალათბურთის ან ფრენბურთის მატჩები და ყინულზე ფიგურული სრიალის წარმოდგენები იმართება? სულ ცოტა დროა საჭირო იმისათვის, რომ ვეება მოედანი, რომელზედაც ეს-ესაა კალათბურთის თამაშობდნენ, თითქოსდა ჯადოსნური კვერთხის შეხებით ყინულის სქელი აკვით მოისარკოს და სასწაულებს უკვე შეჩვეული ერეველი მაყურებელი ახალი სპორტული პაექრობების მოწმე გახდეს.

რა სიტყვები ეყოფა ინტერიერის ყველა უჯრედში გამეფებული წესრიგის, ცინცხალი ფერებით მოლაპარაკე

გრანტიცისა და მარმარილუქი და ვერსალისა და სან-სტუდენტების ხელით დაგებული მხატვრული პარკეტის, ოქროსფრად მოელვარე უთვალავი შანდლებისა და კანდელარების, კიბეებისა და ლიფტების აღწერას. მშენებელთა ხელოვნებას და სიყვარულს თავისი საქმისადმი, ჩანს, არც იმათი მოწადინება და დაკისრებულ საქმისადმი პასუხისმგებლობა ჩამოუვარდება, ვისაც ხელში ცოცხი და ჩვარი უჭირავს და აქაურობის მოვლა და თვალის ჩინივით გაფრთხილება აქვს მინდობილი. მომსვლელის მაღლიერება და მოწიწება მათაც სხვების თანაბრად ეკუთვნით, ვინაიდან ადამიანების მიერ გაწეული ღვაწლი მარტო იმით არ განიზომება, ვის მეტის გაკეთება არგუნა ბედმა და ვის ნაკლებისა, არამედ იმითაც, თუ ვის რა შეგვეძლო გაგვეკეთებინა და რა გავაკეთეთ.

— მაგრამ ის, რაც და როგორც თქვენ გვაჩვენეთ, ქალიშვილო, — ვუთხარი მე ჩვენს მკაცრ ექსკურსიამძღოლს გამომშვიდობებისას — ყოველივე ამის გაგრძელება და დავირგვინება!

— გმადლობთ, — მიპასუხა მან და ფერმკრთალი ლაწვები შეუფაქლდა. — მობრძანდით კიდევ, თუნდაც ამ სალამოს, ესტრადის საინტერესო კონცერტო გვექნება!

— მე ამაზე უფრო განსაკვიფრებელს და სამახსოვროს ვერაფერს ვნახავ, რაც უკვე ვნახე, აქ თუნდაც მთელი მსოფლიოს ყველაზე უფრო სახელგანთქმული საესტრადო ორკესტრები და მუსიკოს-შემსრულებლებიც რომ ჩაამწყრივოთ!

გივი ქნელაძე

წიგნიდან: „ნუგეზინი“

ვნახოთ ერთი — სანამდე!...
ანუ დღეაგის თვეა

ერთი
ორი.
სამი.
ოთხი.
ხუთი.
ექვსი.
შვიდი.
რვა.
რვამდე უკვე დავითვალეთ,
ახლა რიგით მოდის
ცხრა...
ხომ წარმტაცი
საქმე ვნახეთ, —
მივწავარდობთ ადვილად!..
ვთვალოთ.
ვთვალოთ.

ვთვალოთ.
ვთვალოთ, —
ვნახოთ ერთი, — სად მივალთ!..
ბედისწერა — ნამდვილია:
იცის, ვის რა ელის!..
დღეების თვეა ადვილია,
წლების თვეაა ძნელი!..

ჯერ არც ისე
ბევრი ვთვალეთ
(ვინ ელოდა ან ამდენს!)
ვთვალოთ.
ვთვალოთ.
ვთვალოთ.
ვთვალოთ, —
ვნახოთ ერთი, სანამდე!..

სხვათა გასახარებლად...

მე რამდენიც მირბენია
სხვების დასახმარებლად,
მე რამდენიც მიწვალაია
სხვათა გასახარებლად,

ბუნებრივად,
თავისთავად,
რაც მე კარგი მიქნია,
მაგრამ სამაგიეროზე

რადგან არ მიფიქრია, —
 ღმერთი არ შემეწყვეა?
 არ გამოწვეს ანგარიშს?..
 (ექიმებმა დამიღვინეს,
 სისხლში გაქვსო შექარი...)

თუმცა... ერთი საიდუმლო
 იცით, ჩემო ძმებო?
 (მე ამაზე იგავერად
 მოგახსენეთ ზემოთ!..) —
 თურმე, ღმერთიც ყოვლისშემძლე
 არ ყოფილა სრულიად:
 თურმე, ვერ გადაიფიქრებს,
 რაც ჩაფიქრებული აქვს!..

„სადაც არის ბედი შენი —
 იქ მიგიყვანს ფეხი შენი...“

მინც... მინც ვირბინოთ
 სხვათა დასახმარებლად!..

ვიცხოვროთ და ვიღვაწოთ
 სხვათა დასახმარებლად!
 (ქრისტესული
 მისწრაფებები)

კაცს რაც შუბლზე აწერია,
 იმას ვერ გარდაუვა,
 მაგრამ... ყველი კაცურობას
 არასოდეს გაუვა!..

ხვეწნა-ლოცვით რა გამოვა
 (ეს საკითხი რთულია!..
 ღმერთიც ვერ გადაიფიქრებს,
 რაც ჩაფიქრებული აქვს!..

უბილავში გულისხმობენ
 უსასრულო არეალს...
 თვალბილული, — დაბლა — მიწა,
 მაღლა — მზე და მთვარეა!..

სულ ტყუილი ქიჩავია
 ამ საქმეში ჩარევა...
 სანამა ხარ, უნდა იყო
 სხვათა დასახმარებლად!..

ჩემს სადგურსაც მიაყვირა ჩქარამ მატარებელმა!..

ამ ოხერმა ათასი სხვაც
 დაღუპა და დაცოხნა...
 ჩადიხარ თუ არ ჩადიხარ, —
 ამოიღე, კაცო, ხმა!..

გასავლელი გავიარეთ,
 ახლა რა სადგურია?..
 ალბათ, არსად აწერია,
 „— ჩასვლა აკრძალულია!..“

...დასაღუპი,
 დასაცოხნი —
 გაღუპა და დაცოხნა!..
 ჩადიხარ თუ არ ჩადიხარ, —
 ამოიღე, კაცო, ხმა!..

ნუ ხარ გადარევაზე და,
 ნუ ხარ გაშტერებაზე!..
 — გამატარეთ, —
 მე ჩაედივარ
 შემდეგ გაჩერებაზე!..

ზოგჯერ ნეე-ზეე,
 ზოგჯერ ტყე-ტყე

ზოგჯერ მთა-მთა მრებელი, —
 მიპქრის ჩქარი,
 ჩქარზე-ჩქარი,
 ჩენი მატარებელი!..

გასამარგლი გამარგლა და
 გასათოხნი გათოხნა!..
 თვარ ჩადიხარ — გამატარე,
 ამოიღე, კაცო, ხმა!..
 ტყვილა ხომ არ იხარჯება
 მელანი და ქაღალდი...
 ნახვამდის და ნახვამდის და
 ნახვამდის და ნახვამდის!..

რხევით,
 რყევით,
 ტყე-ტყე,
 ღრე-ღრე,
 ზეე-ზეე,
 მთა-მთა მრებელმა, —
 ჩემს სადგურსაც
 მიაყვირა
 ჩქარმა მატარებელმა!..

ცისფერ ნისლში ცურავენ და
 ხასხასებენ ქუჩები, —
 უფრო — ლედვის ხეებით და
 ბროწეულის ბუჩქებით..

...რა გადაკვრით ვლაპარაკობთ,
 უწნოდ და უნაყოფოდ
 მე ჩავედი! —
 თქვენ ყველანი
 ღმერთმა კარგად გამყოფოთ!..

ღღას — უცნაურად!..

ამოგრუხუნდა —
 მზე გურგურით ამოგრუხუნდა,
 პო, ახლა ჩემთვის,
 ახლა მართლა ამოგრუხუნდა!..
 გახურდა მიწა
 და თვალები ამოუხუნდა
 ირგვლივ ყველაფერს,
 რასაც მწვანე ელფერი ედო!..
 ყოველთვის წყნარად,
 უხმაუროდ ამოდიოდა...
 (ლაშარის გორზე შემომდგარა —
 ამო ლუხუმთან!..)
 ო, ჰყავ სიკეთე, —
 დაგვიფარე,
 დაგვაიმედე,

ღიდსულოვნებას შენსას როგორც
 შეჭფერის, ღმერთო!..
 არა გრუხუნით,
 არა გრუხუნ-გრუხუნ-გრუხუნით, —
 სათნოდ,
 მოყვასად,
 მოალერსედ ამოლამაზდეს!..
 აწ და მარადის, —
 დაირღვევა ოდეს უკუნი, —
 ლოცვა-კურთხევით
 შეხვდეს მიწა
 ამომავალ მზეს!..

 ამ დილით
 კი არ ამოვიდა, —
 ამოგრუხუნდა!..

ისე აქედან ვერ წავალ!..

სიჭაბუქეში შევდივარ,
 თუმც სამოცს მივუახლოვდი...
 ძალა და ღონე მემატვის, —
 ხელი არავინ მახლოდით,
 ძალა-ღონეში ვგულისხმობ
 ჰკუა-გონების მატებას...
 ეს გრძნობა სხვისთვის არც ისე
 იოლად განიმარტება!..
 მე ხომ ჭიუტი კაცი ვარ,
 ვერ მოვისვენებ, ცხადია,

სანამღე ნათლად არ გეტყვით,
 რისი თქმაც ახლა მწადია;
 ერთი რაღაც მაქვს ჩათქმული
 (მიზნის კაცს ვინ არ აქებდა!)
 სანამ არ ამისრულდება —
 ფეხსაც არ გავდგამ აქედან!
 დიდ რამეს თუ არ ესწრაფვი,
 ისე წინ ნაბიჯს ვერ წადგამ... —
 აი, რისი თქმა მინდოდა!
 აი, რისი თქმა მეწადა!..

მე და სიკვდილი

უბედურება ყოველგვარი
 მისგან იწყება, —
 მიჭერს მარწუხებს,
 მეგლისება და მელირწება...
 სამაგიეროს მე ასე ვუბლი:
 ის არ მივიწყებს
 არც ერთი წუთით,
 მე კი... ვახერხებ შიგადაშიგ მის
 დავიწყებას!

ვინ ხარ შენ

„შტონი ისა ვარ!...“
 უილიამ შექსპირი — „ჰამლეტი“,
 „ადამიანი კი გქვია, მაგრამ...
 იქნებ შეტი ვართ რაღაცით კიდევ...“

I

ვინ ვარ მე?!...

ვის უნდა ჰკითხო, —
 ვინ ხარ შენ:

ალბათ — დედას, — პირველ
 ყოველისა!...

დედამ რა იცის, —

დედას იქნებ,

იქნებ კი არა, —

არც მოსვლია ეს კითხვა თავში —

თვითონ ვინ იყო...

რა იყო და საიდან იყო!...

ვის უნდა ჰკითხო, —

ვინ ხარ შენ:

ალბათ, მამას, — პირველ ყოველისა!...

მამამ რა იცის, —

მამას იქნებ,

იქნებ კიარა, —

არც მოსვლია ეს კითხვა თავში —

თვითონ ვინ იყო, რა იყო და საიდან
 იყო!...

დედას ან მამას რომც შესძლებოდათ

პასუხი გაეცათ

ამ ახირებულ, უწინო კითხვაზე:

— „ვინ ვარ მე?...“, —

გვიანლა არი, —

ახლა ისინი არაფერი აღარ აზიან!...

არც დედა ჩემი, არც მამა ჩემი, —

აღარაფერი აღარ არიან!...

...სადღაც ვარსკვლავი მოსწყდა
 და ბნელ მიწაში ჩაეშვა მძიმედ!...
 კაბადონს

ო, რამხელაა, რა ვეებაა

ქვეყნიერება! — ზესკნელ-ქვესკნელი!...

მზე — აგერაა! — ხელის წვედენაზე!...

იქ, იქ რა არის, — მზეთა აღმა!

მზეთა გადალმა!

გამოლმა!

გალმა — ეჭეჭეჭეუუ!...

...ამასობაში ცერზე დამაჯდა

(ბალახებში ვარ!...), ამასობაში

ცერზე დამაჯდა ჭიამაია, —

პაწაწკინტელა, საცოდავი ჭიამაია!...

— დარია თუ ავდარია?...
 — რა ვარ მე!...

— დარია თუ ავდარია?...
 — ვინ ვარ მე!...

— ეს რა გუგუნ-დგანდგარია?...
 — რა ვარ მე!...
 — ქვეყანა რამ გადარია?...
 — ვინ ვარ მე!...

ბალახის ღეროს
 პაწაწინა მწერი რამ ღრღნის
 და... ხეთა თავზე
 თვითმფრინავემ გადიგრიალა!...

ცენტი ვარსკვლავი
 ცის კაბადონს მეორეც მოსწყდა
 და ბნელ მიწაში ჩაეშვა მძიმედ!...

...ალარც დედა ახლა ჩემი
 და ალარც მამა!...

მაინც:
 — ვინ ვარ მე?!...
 ვილას ვკითხო,
 ვინ გამცემს პასუხს!...
 კითხვით ამას ყველა კითხულობს,
 პასუხის მოქმელი კაციშვილი არ ჩანს,
 რატომღაც!...

შენ ვინა ხარ და ის ვინ არის, —
 ათასჯერ ითქვა!...
 დამაჯერებლად,
 ღრმავარდნილად და ხატოვნადაც!...
 შენ ვინა ხარ და ის ვინ არის, —
 როგორ არ ითქვა!..
 მე უნდა აეხსნა
 ჩემი ტანი და ჩემი სული:
 — მაინც ვინ ვარ მე?..

მზეთა ჩრდილში და მზეთა მიღმა
 გრიალ-გრიალი გაუდის და გრგვინავს,
 დგანდგარებს
 დრო, — გარდაუვალ-გარდამავალი!...

ბალახის ღეროს
 ნაცრისფერი,
 პაწია მწერი
 ღრღნის და წრიბინებს, —
 წკრრრრ!... წკრრრრ!..

მაინც, — ვინ ვარ მე?...
 ან — მითხარი,
 ანდა — მე გეტყვი!...

II

ავიღე მზე და შევხებთქმე
 სამყაროს კედლებს
 (ეს — სხეული!...)

კენესას როგორ ჰგავს
 ბულბულის ხმა, —
 სიმღერით ნათქვამს!...
 (ეს — სული!...).

III

თითქმის ყველაფერს —
 სულ ადვილად გასცა პასუხი
 ჩვენმა რუსთველმა,
 მაგრამ... ვერ თქვა:
 — ვინ იყო იგი!...
 მე კი —
 რუსთველთან ვინ ოხერი ვარ,
 და მაინც, მაინც...
 ჩიუტად და მეცხრედ ვკითხულობ:
 — ვინ ვარ მე?...

... იქ, —
 უსახელო მზისმიღმეთში, —
 მილიონობით წლის სავალზე
 ეჯახებთან პლანეტები ერთიმეორეს
 და ნამსხვრევები
 მილიარდობით წლების შემდეგ
 მიწაზე ცვივა!...

...პაწაწა მწერმა
 ძლივს გადალრნა ბალახი მცირე
 და კმაყოფილმა მიიძინა
 თავწახერხილი ბალახის ძირში, —
 ამაყი ძილით!...

IV

— დარია თუ აედარია?...
 — ვინ ვარ მე!...
 — დარია თუ აედარია?...
 — რა ვარ მე!...
 — ქვეყანა რამ გადარია?...
 — რა ვარ მე!...
 — ეს რა გუგუნ-დგანდგარია?...
 — ვინ ვარ მე?...

V

შენ ისე იცინი,
 ვითომ იცოდე:
 — ვინ ხარ შენ?!...

ეხუთქებიან პლანეტები სადღაც
 ერთმანეთს
 და ახალშობილ კრატერებში
 ღუღღღუღებს ლავა!...

...ვინ ხარ შენ?!...

პაწაწა მწერმა გაიღვიძა
 და შადიანად შესრუპა
 გადახერხილი თუ გადაღრღნილი
 ბალახის ფესვზე,
 ვარდისფერ ფესვზე შემონახული
 კრიალა ნაში!...

...ვინ ვარ მე?!..

ვთქვით და,
 სუყველამ ერთად ვიკითხეთ:
 „— ვინ ვართ ჩვენ?!...“, —
 მაშინ რაღა ვქნათ,
 მამალმერთის იმედზე ვიყოთ?
 ვინ გაგვეცემს პასუხს ამ კითხვაზე,
 როცა სუყველას თავად აქვს კითხვა:

„— ვინ ვარ მე?!..“

„...ადამიანი!...
 ადამიანი! —

დავირქვით ჩვენ თუ...
 ადამიანი კი გვეკვია, მაგრამ...
 იქნებ მეტი ვართ რაღაცით კიდევ!...“

აი, პასუხი, — (ძიახლოვეებით!...)
 ამოკითხული ერთი ძველი ჩემი
 ლექსიდან!...

შენ ისე იცინი,
 ვითომ შენ იცოდე, —
 — ვინ ხარ შენ!...

VI

ტელეფონის ხმა:
 — ალო!
 — ალო!
 გივი ბრძანდებით?!...
 — დიახ, გივი ვარ!...
 — რომელი გივი!... ალო!... ვინ გივი!...
 — ეგ რომ ვიცოდე,
 რომელი ვარ, ანდა ვინა ვარ,
 შე კაი კაცო, რაღა მიჭირს...
 მაინც ვინ გინდათ!...

...კაცმა იფიქრა:
 ეს ვილაცაა, უსათუოდ გივიას და...
 სხვაგან დარეკა!..

აღბათ, ის კაცი რიხით ეტყვის მას:
 „— კი, მე ვარ, მე ვარ, მე გახლავართ,—
 აფრასიონი!...“

მარი აბრამიშვილი

• • •

ილია!
აკაკი!
ვაჟა!

ვაშა, მეცხრამეტევე, ვაშა!
რაც შეეხება მეოცეს —
ოცდამეერთეში ნახავთ.

რუსთაველის ახსოვს პროსპექტს

პოეტი რომ პოეტს
შეხვდებოდა უწინ,
ახალგაზრდა იყო იგი
თუ მოხუცი,
აუწყობდა ნაბიჯს,
არც ჰკითხავდა: საით?
ლექს ეტყოდა უმალ —
გამარჯობასავეთ.
პოეტი რომ პოეტს
ეწვეოდა სტუმრად,
აქაც ლექსი იყო
მათი ლხინის სუფრა.
შეჯიბრი რომ ჰქონდათ
აქ თბილისის მგოსნებს,
ახსოვს, კარგად ახსოვს
რუსთაველის პროსპექტს.

მათ ლექსებს რომ ჭარში
ზეპირობდნენ აღრე,
ის ფოთლები, ვაგლახ,
დასცვენიათ ჭადრებს.
დასცვენიათ, მაგრამ
ჩვენ ხომ გვესმის, ძმებო,
იმ დღეგრძელი ლექსით
თქმული სადღეგრძელო?
ამ პროსპექტზე ახლა
ლექსის მთქმელი ვინ ჩანს,
თუ არ ტრიბუნიდან
გადმომდგარი ყინჩაღ?
რა კოცონიც ენთოთ
აქ თბილისის მგოსნებს,
ახსოვს, კარგად ახსოვს
რუსთაველის პროსპექტს.

პირისპირ

შენც — ამაყი,
მეც — ამაყი —
ერთხელ შევხვდით
პირისპირ;

შენც გიყვარდა,
მეც მიყვარდა,
ჩვენი იყო თბილისი!
აღარ მახსოვს,

ძლიერ გეწვავდა,
მგონი იყო ივლისი, —
მე ვფიქრობდი:
— ანუ მუნჯად
ნეტავ, სანამ ივლის ის?

შენ ფიქრობდი:
— ხომ მოვხარე, *ეროვნული
გინგლირთეკა*
მგონი უკვე ტირის ის, —
შენც ამაყი, მეც ამაყი —
ერთხელ შევხვდით
პირისპირ.

• • •

როცა სიყვარული თავდება,
ან სინანულად იქცევა,
ან სიბრაღულად იქცევა,
ან შურისგებად იქცევა...
უკან შეიძლება მოიხედოს,
დაბრუნებით კი
არასოდეს
არ დაბრუნდება.

სინანული — ცუდი რამ არის!
სიბრაღული — კიდევ უარესი,
შურისგება კი ორჯერ სიკვდილია.
ნუ გათავდები, სიყვარულო
ნუ გათავდები!
არ გათავდე, სიყვარულო,
არ გათავდე!

• • •

ისე გავყურებ წლებს
სიყმაწვილის,
როგორაც უფსკრულს,
სადაც ნატვრისთვალი ჩამივარდა.

და როცა მის ჭავრს
თან გადავყვები,
ცა აირეკლავს ბრწყინვას
შორეულს
და გამოჩნდება ჩემი ვარსკვლავი.

მოლოდინის სკამი

თითქოს აქეთ მოდიოდა ვიღაც,
მომეყურა ნაბიჯების ჩქამი,
მომეჩვენა, თითქოს
რალაც მკითხა,
ისე შეკრთა მოლოდინის სკამი;

უფროთ ჩიტი —
ჩემი გულიც შეკრთა,
გადალაზა მოთმინების მიჯნა, —
ნაბიჯებმა ჩაუარეს ჩემს კარს,
სკამზე ისევ მოლოდინი
იჭდა.

• • •

გწევარ.
არ მძინავს.
ღამის კედელი
ჩემს ნათელ ხატებს

გარშემო უვლის
და სიბნელეში გამოკეტილი
ობოლ კნუტივით
კრუტუნებს გული.

არ მძინავს,
როგორ ენახო სიზმარი —
ვითომ ქარივით დავეჭრე
მინდვრად.

რა გინდა, გულო? *არცინული*
საქმეც ის არის, *ზიზღილითი*
რომ არაფერი
შენ აღარ გინდა.

• • •

თავო ჩემო, რა გისურვო,
რა ბელი საგანგებო?
ბედო ჩემო, თავგასულო,
ბედისწერით ნაგებო;
გულო ჩემო, დაისრულო.

იმას სჯერბარ, რაც გერგო,
სულო ჩემო,
ტყბილო სულო,
სევდის ჩიტის ნაქენყო...

პასუხი კითხვაზე — როდის ვნარ ლექსებს

ლექსის საწერად ვინ დამსვამს
დღისით,
შადევს ოჯახის მძიმე ხუნდები,
სიკვდილისაგან
ღამე თუ მიხსნის,
როცა საკუთარ თავს ვუბრუნდები.
გადაღლილ თვალებს დაეხუჭავ —
თითქოს
მეც მთელი ღამე მკედრულ ძილს
ვუნდები,
რას ეიკვიებენ, არ მესმის ვითომ
ღამის ჩიტები —
ვარსკვლავთ გუნდები.

ციურ გალობას მოვტაცებ
ბგერებს,
ბეღო რომ დავატებო ძილისგუნდები,
ჩემს სიმართლევს ამოვიმღერებ
ღა —
მთელი ღამე არ დავდუმდები.
დავიტანჯები და ტანჯვის
ნიშანს
ბედნიერების წაეშლი წუთებით
და ფეხაქრეფით შემოსულ რიერაეს
მთვრალი კაცივით ავეყუდები.

სამი უჯრა

მრავალრიცხოვან ამ ჩემს ოჯახში,
ჩემს კუთვნილ სახლში
და არც ჩემს სახლში
ეს სამი უჯრა მეკუთვნის მხოლოდ,
ამ სამი უჯრით ვსუნთქავ
და ვცხოვრობ.
და თუ ვერ ხედავთ თქვენ ცოცხალ
პოეტს,
გაშლილ სივრცეში თუ ვერსად მპოვეთ,
ლექსის ტრფიალო და შვილო ორო,
ამ სამ უჯრაში მიპოვნით ბოლოს.

ალარაფერი ჩვენ აღარ გვიკვირს —
 აღარც ეშმაკი,
 აღარც ფერია,
 რა უნდა მოხდეს კიდევ ისეთი,
 რასაც თავი არ გაუმხელია?

ყველა სასწაულს და საოცრებას
 გაუძლო გულმა და მოერია, —
 გასაოცარი ის არის მხოლოდ,
 რომ საოცარი არაფერია.

ბრუნება

კაცი...
 კაცმა...
 კაცს...
 კაცის...
 კაცით...
 კაცად...
 კაცო, —
 ასე ბრუნავს ეს სახელი,

არსებითი, საზოგადო,
 რათა ქვეყნად მოვლენილმა
 კაცმა კაცის სასო ბადოს.
 ასე ბრუნავს ეს საწუთრო,
 რომ გაბრუნოს, გაბარბაცოს,
 შენ დაუღეპ, შენ გაუძელ,
 შენ ივარგე კაცად.
 კაცო!

ზამთრის პირი

ფოთოლი ფოთოლს გაეკიდა,
 ეგონა, იმან გზა იცოდა
 გადარჩენისა;
 ქარიშხლისაგან ავიდ მოგლეჯილს,
 ჭერ კიდევ ჰქონდა რალაც
 იმედი;
 ჭერ კიდევ მაინც ჰაერში იყო,
 ჭერ ფრენა ერჭვა მის არსებობას

და მიჰყვებოდა ბრმად
 მინდობილი
 იმას, იმ წინას —
 უფსკრულისაყენ.
 შიშველი ხე კი იღვა
 მოწყენით
 და, ვიდრე კაბას შეუკერავდნენ,
 თეთრი პერანგით უნდა მდგარიყო.

როგორ მეიმედებოდი...
 როგორ მეიმედები,
 ასე შეილებს შეჭხარიან
 ამგდარი დედები;
 როგორ გეტრფიალებოდი...
 როგორ გეტრფიალები,

ასე მიჯნურს თუ ეტრფიან
 განწირული ქალები;
 როგორ მეამაყებოდი...
 როგორ მეამაყები, —
 ალბათ, ასე ამაყობენ
 შენთვის მსხვერპლის
 გალებით.

ჯერ კიდევ

 ქართველი
 პედაგოგები

ჯერ კიდევ ბრწყინავს,
 ჯერ კიდევ გათბობს,
 ჯერ კიდევ გიხმობს სიმაღლისაგენ;
 ჯერ კიდევ ეძებ,
 ჯერ კიდევ აგნებ,
 ჯერ კიდევ ხელით
 ეხები საგნებს.
 ჯერ კიდევ დგახარ,
 ჯერ კიდევ არ თმობ,
 ჯერ კიდევ ძინავს შენში სიშმაგეს, —
 ოცნების კოშკის
 იყენებ ნანგრევს
 და მცირე ტაძარს
 ჯერ კიდევ აგებ.

ჯერ კიდევ ისევ იმ ნერგზე
 დარდობ,
 ამ გაზაფხულზე რომელიც დარგე,
 ჯერ კიდევ ფიქრობ:
 მე თუ არ მარგო
 ტყბილი ნაყოფი —
 სხვას მაინც არგებს.
 ჯერ კიდევ იტყვი,
 ჯერ კიდევ ამბობ,
 ჯერ კიდევ ელი
 ალისფერ ვარდებს, —
 ჯერ კიდევ გინდა,
 ვილაც გიყვარდეს
 და იმ ვილაცის —
 ღმერთივით გწამდეს.

მცირე პროზა ანუ ესეისტური ჩანაწერები

ვინ არის ნამდვილი მკითხველი ?

ვისაც გარჩევა შეუძლია, რა წიცი-
თხოს და რა — არა.

ვინც იმას ითვინებს, რაც ავტორს
უწერია და ამასთან ერთად გრძნობს,
კიდევ რა უნდა ეთქვა ავტორს, მკით-
ხველს რომ სათქმელად დაუტოვა.

ვინც გრძნობს, სად სჯობია მას ავ-
ტორი და სად გაეჭიბრებოდა ის ავ-
ტორს.

ვინც ხვდება სიტყვათა, აზრთა, ეპი-
ზოდთა განლაგებებს შინაგან მხატვრულ
ლოგიკას, ხან ეთანხმება ავტორს, ხან
— არა.

ვისაც ძალუქს ყოველი ეპოქის თხზუ-
ლება თავის დროს მიუსადაგოს და
წიგნისმიერი რაღაც გამოცდილებით
ცხოვრებისეული გამოცდილება გაიმ-
დიდროს.

ვინც გრძნობს, წიგნთან ყოველი
შეხვედრა საინტერესო პიროვნებასთან
შეხვედრაა და რამდენადაც მცირეა
ჭეშმარიტ შემოქმედ პიროვნებათა რი-
ცხვი ცხოვრებაში, იმდენადვე მცირეა
ჭეშმარიტად ორიგინალურ წიგნთა რი-
ცხვი ამჟვეყნად.

ვინც დასაწყისშივე ხვდება, რას იტ-
ყვის შემდეგ ავტორი და წიგნს წაუ-
კითხავად შორს გადასდებს.

ვინც იცის, რომ ავტორი ისეთივე
აღამიანია, როგორც ის და პლუს კი-

დევე რაღაც, რაც მას მიანც სხვანიორ
აღამიანად აქცევს.

ვინც ხვდება, რომ ორ-სამ საათში
წასაკითხი წიგნი ზოგჯერ წლობით იწე-
რება.

ვინც იმასაც ხვდება, რომ ავტორი
არ ცდილობს მას მიესადაგოს, არამედ
ცდილობს ის მოაქციოს, თუ ამას მკი-
თხველი ადვილად ხვდება, ავტორი სუ-
სტი მწერალია, სამაგიეროდ, მკითხვე-
ლია ძლიერი.

ვინც ადვილად მიჰყვება ავტორს მის
მიერ ქმნილ სამყაროში, მაგრამ თუ ეს
სამყარო ღარიბი აღმოჩნდა, ადვილად
დევ ტოვებს მას, ზოლო თუ ეს სამყა-
რო მდიდარია, ის მთელი ცხოვრების
მანძილზე მისი თანაზიარი ხდება.

ვინც ანათლად გრძნობს სხვადასხვა
ავტორის არა მხოლოდ მონათხრობის
ადვილად ამოსაცნობ განსხვავებას,
არამედ უფრო მნიშვნელოვან სიღრმი-
სმიერ, სტილისმიერ, მხატვრული აზ-
როვნებისმიერ, ტემპისა და რიტმის-
მიერ განსხვავებას და, რაც მთავარია,
ცხოვრებისმიერის აღქმის არცთუ იო-
ლად ამოსაცნობ ინდივიდუალობას.

ვინც ისევე შორსმჭვრეტელია, რო-
გორადაც ავტორი ნამდვილი წიგნისა.

ვინც ისევე თვითკრიტიკულია, რო-
გორც ჭეშმარიტი ავტორი.

ვისთვისაც ყველა კარგი წიგნი ამ-

ქვეყნად ერთი დიდი წიგნია, მთელი სიცოცხლე რომ უნდა იკითხოს.

ნამდვილი მკითხველი ნამდვილი

მწერლის თითქმის ტოლია, ყოველ შემთხვევაში, ნამდვილი მწერალი მის გარეშე არ არსებობს...

იმაღი

კვლავ უნდა შევუდგე ჩემს მძიმე საქმეს, რადგან წარსული ისევ მაიძულებს — თავს მახსენებს, სულს მიჯანყებს, მშვიდ ცხოვრებას არ მაცლის.

თითქოს ვიღაც სხვა ჩასახლებულია, თითქოს ვიღაც სხვა ბორჯავს ჩემში და არც დღისით, არც ღამით არ მსვენებს.

ამგვარი დაყენებით ამღელვარებული სული კვლავ ესწრაფის სიმშვიდეს, რომლისკენაც ერთადერთი გზაა იმის გამოთქმა, რაც ამ შინაგანი ბორჯვის, მღელვარების და დაუწყვარებელი ჭანყის მიზეზია.

როგორც ჩანს, ხსოვნა ინახავს არა მხოლოდ პირადად განცდილს და გადატანილს.

ყოფილა კიდევ ერთი ფორმა ხსოვნისა, წინაპართა მიერ განცდილსაც რომ ითავისებებს, იღუმალი გენეტიკური კავშირით რომ არის მიბმული მათზე, ვინც ოდესღაც ყოფილა და დღეს ცოცხლობს მხოლოდ ჩემში, ვითარცა მათი უკვდავი სულის მორიგე ტურქელში.

ადამიანთა შინაგანი კავშირის უწყვეტობა ხორციელდება ყოველი მათგანის შეგნებით, რომ დღეს ის არსებობს მხოლოდ იმის გამო, რომ მანამ-

ღე იყვნენ სხვები და არსებობს კიდევ იმისთვის, რომ მის შემდეგაც მოვიდნენ სხვები.

ეს ბიოლოგიით ქმნილი ინსტინქტი როდია (ინსტინქტი ხომ ცნობიერების მიღმაა), არამედ საკუთარი თავის ადამიანურობის დონეზე გაცნობიერებაა.

ამდენად, დავიწყება იმისა, რაც იყო ან გულგრილობა იმისადმი, რაც იქნება, შეგნებული არსებობის მთავარი პრინციპის უარყოფაა.

ყოველი ადამიანი კერძო არსებაა და მხოლოდ ზოგადი ადამიანურობა აქცევს მას ჭეშმარიტ ადამიანად...

წარსული ისევ მაიძულებს, უფრო ღრმად დავფიქრდე მომავალზე. შინაგანი ხსოვნა კვლავ იქით მიბიძგებს, საიდანაც წამოსულა ჩემი დღევანდელი არსებობის ფესვები და იქით მახედებს, საითაც წავა ახალი ყლორტი.

უნდა გავყვე გზას მათი სიღრმისაკენ და კვლავ შევუდგე ჩემს მძიმე საქმეს იმ იმედით, რომ მისმა სავარაუდო შედეგმა იქნებ ოდნავ მაინც გაამართლოს ჩემი ამქვეყნად შეგნებული ყოფნის წამიერება და დროებით მაინც გააყუჩოს ამღელვარებული სულით წარმოშობილი ტკივილი.

მიგრაცია

იმერ-ამერის მოსახლეობის ურთიერთგადანაცვლება არაერთგზის სავარაუდებელი ფაქტია ქართველი ხალხის ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე.

ამ ურთიერთგადანაცვლების მიზეზების, მასშტაბებისა და შედეგების დადგენა უმეტეს შემთხვევაში გართულებულია სარწმუნო ისტორიულ ცნობათა სიმწირის გამო.

თავი რომ დავანებოთ შორეულ ისტორიულ წარსულს და დაახლოებით უკანასკნელი ასი წლის პერიოდს დავაკვირდეთ, ადვილად შევამჩნევთ ამ

ურთიერთგადანაცვლების გაინტენსიურებას.

ცხადია, აღნიშნული დროის მანძილზე მოსახლეობის გადანაცვლების სხვა მიზეზებთან ერთად, ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი საქართველოს სხვადასხვა პუნქტში სამრეწველო საწარმოთა ჩასახვა და აღმოცენება იყო.

ჩემი (და ალბათ სპეციალისტთა) დაკვირვებით, ამ გადანაცვლების წამყვანი ტენდენცია იყო იმერის მიგრაცია ამერში.

მაგრამ ეს ლტოლვა ამერისაკენ თა-

ვიდანვე დომინირებული არ ყოფილა. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, განსაკუთრებით ტრანსამიერკავკასიის რკინიგზის დამთარებებისა და რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ, გაინტენსიურდა საქართველოს ზოგიერთი ზღვისპირა ქალაქის ცხოვრება.

გურულები ძირითადად ბათუმს აშუარებდნენ.

მეგრელები, იმერლები და იგივე გურულები ფოთისკენ დაიძრნენ.

გახშირდა რაჭველების ბარისკენ მოძრაობა, წინათ რომ ჩრდილოეთ კავკასიისკენ იწვედნენ.

შეიმჩნევა სამურზაყანოდან და სვანეთიდან ზღვისკენ მიმართება.

ბაქომ და ვლადიკავკაზმა უამრავი ქართველობა მიიზიდა.

მანგანუმის მოპოვებას კიათურაში არ გამოუწვევია აქეთკენ მოსახლეობის დიდი მიგრაცია, კიათურის მაღაროებს ძირითადად ადგილობრივი ზემო-იმერლები ემსახურებოდნენ.

სამტრედიის სარკინიგზო კვანძის შექმნამ ფაქტიურად ცარიელ ადგილზე ქალაქი აღმოაცენა, რომლის მოსახლეობა ძირითადად ახალმოსული და მეტად ჰრელი იყო.

ზესტაფონის (წინათ ყვირილა ერქვა) გაქალაქურება უფრო გვიან, ძირითადად „ფერომ“ გამოიწვია.

ხაშურში (მიხაილოვო რომ დაარქვეს) გადმოინაცვლა ლიხს იქით მდებარე ზოგიერთი ლარიბი სოფლის უმეტესმა მცხოვრებმა.

იმ ფაქტმა, რომ ქუთაისს მთავარი სარკინიგზო მაგისტრალი ასცდა, ერთგვარად შეანელა მისი სამრეწველო ზრდის ტემპი, მაგრამ დროებით.

საუკუნის ბოლომდე თბილისი არ გამხდარა იმერის დიდი მიგრაციის ობიექტი. ეს ამბავი ინტენსიურად შემდეგ დაიწყო, მეოცე საუკუნის ათიანი წლებიდან, ძირითადად კი — საბჭოთა პერიოდში. თბილისმა სწრაფად ჩაყლაპა ახლომდებარე სოფლები (ახლა რომ ქალაქის თითქმის ცენტრალური უბნებია) და ლამის დააცარიელა შიდა ქართლის ზოგიერთი რაიონი. მაგრამ

მიგრაციის ტალღა მას შენჯღღეღსდებოდან ეხეთქებოდა.

კახეთი, ვარკახეთი, ქიზიყი და მთა კიდევ დიდხანს ინარჩუნებდნენ მოსახლეობის აბსოლუტურ ერთგვაროვნებას, მაგრამ უკანასკნელი ოცდახუთი-ოცდაათი წლის მანძილზე ეს ვითარება მკვეთრად ირღვევა იმერის ენერჯიული შეჭრით (განსაკუთრებით ქალეების — ცოლების — სახით), რისი შედეგიც დროთა მანძილზე მკვეთრად დაეტყობა აჭარის მოსახლეობის ხასიათსაც და გარეგნობასაც.

როგორ უნდა შევაფასოთ მთელი ეს პროცესი?

ერთი მხრივ, ის იწვევს ქართველი ხალხის სხვადასხვა ნაწილის კუთხურობის ლიკვიდაციას და მის სასურველ შინაგან კონსოლიდაციას.

ეს მთავარია.

მეორე მხრივ — ისტორიულად ჩამოყალიბებულ კუთხეთა მრავალი თავისებურების გაქრობას და ყოფის საყოველთაო გაერთფეროვნებას.

ეს საშუუხაროა.

ვერაუდობ, რომ საუკუნის ან საუკუნენახევრის შემდეგ უნდა დაიწყოს საწინააღმდეგო პროცესი — ამერის მიგრაცია იმერში. მართალია, ამის არავითარი მტკიცე საბუთი არ გამაჩნია, მაგრამ ვხელმძღვანელობ ისტორიული ანალოგიებით და იმ მოსაზრებას ვადგავარ, რომ სხვადასხვა ეკონომიკური, სოციალური თუ გეოგრაფიულ-ეკოლოგიური მიზეზების გამო ეს პროცესი გარდაუკალია.

როგორც უნდა შევაფასოთ ყოველივე ზემოთქმული, ფაქტი ის არის, რომ ვერაკეთარი სუბიექტური ძალისხმევა ვერ მოერევა ობიექტური ისტორიული აუცილებლობით განპირობებულ მოვლენებს, ამიტომ ყველანი მოვალენი ვართ, შექმნილი სიტუაცია შეძლებისდაგვარად გამოვიყენოთ და წარემართოთ საერთოდ ჩვენი ხალხის და, კერძოდ, მისი ყველა კუთხის, ყოველი რაიონის, ყოველი ოჯახისა და ყოველი ერთეულის საკეთილდღეოდ.

ამის მრავალი საშუალება არსებობს. ოღონდ უნდა იყოს სურვილი უფრო ღრმა დაფიქრებისა ყოველივეზე, რაც ხდება და ყველაფრის განსჯისა არა

წარმავალი ამწუთიერი მზისწრებით, არამედ იმ დიდი ისტორიულ ცხოვრება-არსებობის გათვალისწინებით, ქართველ ხალხს რომ წინ აქვს.

მიჯნაზი

თხუთმეტი წლის ასაკიდან დაწყებული, როდესაც ვიჯარმენი, რომ თანდათან ვერკვევი ვითარებებში, უკვე გამიჩნდა უნარი ხასიათების ასე თუ ისე ამოცნობისა და წარსულის აწმყოსთან დაკავშირებისა.

დიდი დაყოვნებით, მაგრამ განუხრელად, რალაც ზანტი თანმიმდევრობით, თითქოს შუქი ეფინებოდა გონებას და მანამდე ბინდებულდით მოცულ ამბებსაც.

უკვე თითქმის ნათლად ვლინდებოდა აქამდე შეუმჩნეველი შინაგანი კავშირი მოვლენებსა და მოვლენებს შორის, ადამიანებსა და ადამიანებს შორის.

ეს თითქოს ბავშვობის სიზმრებიდან გამოსვლა, უშუალო აღქმიდან მიზეზობრივ ურთიერთკავშირთა შეგნებულ გაცნობიერებაში გადასვლა, როგორც ვთქვი, უეცრად არ მომხდარა, მაგრამ მთელი წლის მანძილზე დაგროვილი მიგნებები და მიხვედრები, რომლებზედაც მანამდე მეტად გაურკვეველი წარმოდგენა მქონდა და ბავშვური გუჟინით თუ ვხედებოდი მათ არსებობას, მაინც მეტად რთული გამოდგა გულისა და გონებისათვის.

მიუხედავად ამ ერთგვარი სულიერი შეჭირვებისა, ჩიუტად ვცდილობდი, როგორმე სრულად გამეზიარებინა და შემეთვისებინა ის ახალი ვითარება, რომელშიც ასე შეუმჩნეველად აღმოვჩნდი.

პირველად მაშინ მივხვდი, რომ თანაკლასელებს შორის მხოლოდ მე არ ვიყავი მთლად სრულფასოვანი ადამიანი, თუმცა მათ, ჩემს თანაკლასელებს, ამაზე ალბათ წარმოდგენაც კი არ მქონდათ; ვგრძნობდი, რომ არც მასწავლებლები აცნობიერებდნენ ბოლომდე ამ ფაქტს. მაგრამ შინაგანად იმა-

საც ვხედებოდი, რომ იყო ვიღაც თუ რალაც, მარადეამს მოუხუჯავი თვალის მქონე, რომელსაც აუცილებლად უნდა სცოდნოდა ეს არასრულფასოვნებაც, მისი ჩემგან დამოუკიდებელი მიზეზიც და ჩემგან რამდენადმე დამოკიდებული შედეგიც.

ეს ვიღაც, წარმოდგენილი მყავდა ერთ ყოვლისმცოდნე და ყოვლისმხედველ ციკლოპსებზე უწამწამო თვალად, რომლის მსჯავრსაც, რაც უნდა მელონა და შემოქმედნა, ვერ ავცდებოდი, ვერ გავიქეცოდი, ყველგან მომწედებოდა, და თუ ახლა რამდენსამე ხანს მაკლიდა და მინდობდა, როგორც ჭერ, ასე ვთქვათ, შეურაცხად, გამოუვლენელ, ყველაფრის შინაგანი ურთიერთკავშირის გარეშე აღმქმელ ყრმას, საბოლოოდ, როცა დრო დადგებოდა, მაინც მომწედებოდა მის მიერვე წინასწარ უკვე დადღასმულს, და თავისას იქმოდა, მისი შეურყეველი და შეუცვლელი შეხედულებით ადრევე გადაწყვეტილსა და განსაზღვრულს.

ეს ვითარება არ იწვევდა ჩემში რაიმე განსაკუთრებულ შიშს ან განწირულობის შეგნებას, სავსებით ბუნებრივად მეჩვენებოდა, თუმცა იმ თვალთ დანახულ ჩემს არასრულფასოვნებას და მასთან დაკავშირებულ ცხოვრებისეულ მოულოდნელობებს წინასწარ ისე ნათლად ვგრძნობდი, რომ უკვე თითქმის განვიცდიდი.

მომავალ წელს სკოლას ვამთავრებდი და თუ მანამდე იქ გატარებული ცხრა წელიწადი არაფრით გამოირჩეოდა, გარდა ტრივიალური სასკოლო ყოფისა, იმ დამამთავრებელ წელს სკოლა შევიცანი არცთუ სავსებით სრულყოფილ დაწესებულებად, რომლის ძირითადი მიზანი იყო ჩვენი მოუსვენარი ბავშვური სულის იმ კალაპოტში

ჩაყენება, იდეალად რომ იყო მიჩნეული ცუდისა და კარგის, დასაშვებისა და დაუშვებელის იმ ერთადერთი გაგებით, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ უკვე ცხოვრების ქურაში გამობრძმდელი, ცხოვრებაზე განაწყენებულ თუ ცხოვრებით კმაყოფილ ჩვენს კეთილგონიერ მასწავლებლებს გააჩნდათ.

და იმდენად დიდი იყო შეუსაბამობა საყოველთაოდ აღიარებულ მიზანსა და ბავშვის ჯერ გონებით განუსჯელ უშუალობას შორის, განსაკუთრებით დაწყებით კლასებში, რომ ორივე მხარისათვის, მწვრთნელთა და საწვრთნელთათვის, ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა ჩქმეტა, წკიბურტი, ყურის აწვევა, ნიკაპის ამობრუნება და სხვა ამგვარი წამიერი ტკივილის მიმყენებელი წვრილმანი ქმედებანი მათ მიმართ, ვინც ამაზე ჯიუტი ურჩობით, ტირილით, შენიღბული სიძულვილით და ათასგვარი, ზოგჯერ საკმაოდ უხამსი, კლასშიგა თუ კლასგარეშე ეშმაკობით პასუხობდა.

ეს ყველაფერი წარსულში იყო, ახლა კი ვგრძნობდი, რომ რაღაც უხილავ მიჯნასა თუ ზღვარზე ვიდექი, და ჩემი მაშინდელი ჰკუთით, მწირი გამოცდილებითა და განჭვრეტის, ცხადია, კვლავ ბავშვური უნარით, შემდგომ ცხოვრებაში ასარჩევი მხოლოდ ორი გზა, არსებობის მხოლოდ ორი ფორმა მესახებოდა.

ერთი იმგვარი, რომელიც გარეგნულად მაინც შეეფერებოდა არცთუ ღრმად ჩანერგილ, მაგრამ სავესებით ნათელ და გასაკებ ცხოვრებისეულ იდეალს, მაშინდელ მწვრთნელთა მაშინდელი აზრით იმ ფართო გზაზე რომ გამიყვანდა, რომელზედაც, მათივე ვარაუდით, თითქმის არ იქნებოდა აღუნაზღაურებელი დანაკლისები, უმიზნოდ დახარჯული დრო და ენერჯია, ყოველი პიროვნული ძალისხმევა შესაფერის შედეგსაც გამოიღებდა და ჩემი ხოტორა თავი ძირითადად დაფასდებოდა იმის მიხედვით, თუ რამდენად სინქრონულად და ზუსტად მოერგებო-

და მასში გაჩენილი აზრებით, რაფებანი სწორედ ამ გზის არჩევით განპირობებულ მიზანსა და იდეალს.

რასაკვირველია, სწორედ ამ გზის არჩევა, განსაკუთრებულ პიროვნულობას და ინდივიდუალობას რომ არ მოითხოვდა, უფრო ადვილი და მოსალოდნელი იყო საკუთარი თავის შეცნობის გზაზე მხოლოდ ახლახან დამდგარი ყმაწვილისათვის, რომელიც თანაც განიცდიდა, თუმცა არცთუ დიდი დრამატიზმით, საკუთარ არასრულფასოვნებას სხვა სრულფასოვანთა, მშობელთა წარსულით დაღდაუსმელთა შორის და ხანდახან დაფიქრდებოდა იმ მარადეამს თვალმოუხუჭავზე, რომელიც პიროვნული ჩარევის გარეშე, მხოლოდ ანკეტურ-ფორმალური მონაცემების საფუძველზე, ყველას კუთვნილს მიუჩენდა, და რომელიც, ასე იქნებოდა თუ ისე იქნებოდა, თავის დროზე დროისმიერ აუცილებელ კორექტივს შეიტანდა მისი არსებობის ხასიათშიც, ამიტომ ყრმისათვის თითქოს სულ ერთი უნდა ყოფილიყო, რომელ გზას დაადგებოდა, პირველსა თუ მეორეს, რომელიც, პირველის დახასიათების შემდეგ, აღარც საჭიროებს განსაკუთრებულ დახასიათებას.

მაგრამ განსხვავება მაინც არსებობდა.

იგი მდგომარეობდა პიროვნული ზნეობრიობის გამოცდაში, რომელიც ისე მკაფიოდ არ მქონდა მაშინ წარმოდგენილი, თუმცა საგრძნობი იყო საყოველთაოსა და კერძობის განხორციელების იმ ფორმაში, როცა კერძობა ესწრაფის საყოველთაოს და როცა საყოველთაო არ ემთხვევა კერძობას და, პირველისაგან განსხვავებით, არც გარდაქმნის უნარი გააჩნია. ამიტომ მაშინ პიროვნულ გადაწყვეტილებას, მითუმეტეს, თუ მას საზოგადოებრივი არასრულფასოვნების შეგნება ედო საფუძველად, ზნეობრივი ალტერნატივის სახე ჰქონდა და ეს მცირე აქტი მრავალმხრივ განსაზღვრავდა წინ მდებარე დიდბ აქტის — მთელი ცხოვრების — თავისებურ თუ

სხვათაგან განურჩეველ ხასიათს.

ამგვარ ან სხვა ფორმის თუ შინაარსის მიჯნას არსებითი მნიშვნელობა აქვს, მიუხედავად იმისა, ძალგამს თუ არა მაშინ, ყრმობაში, მისი ჭეშმარიტი მასშტაბის რეალური შეგნება.

მიჯნაზე ხანგრძლივად დგომა შეუძლებელია — იგი მოითხოვს იმ ნაბიჯის აუცილებელ გადადგმას, რომელიც წაგიყვანს იქით, საითაც წაგიყვანს.

და წამიყვანა კიდევ იმ გზით, რომლის მაშინ შეგნებული არჩევა მთლიანად გავაცნობიერე მხოლოდ დიდი ხნის შემდეგ, უკვე მოწიფულობაში.

და სამუდამოდ დამარჩა გონებაში, თუმცა არა მხოლოდ გონებაში, არა-

მედ როგორღაც მთელს სხეულში, მთელს არსებაში, ხსოვნაში, მოქმედებაში, დღევანდელი ასაკის თვალთახედვით მასზე მეტად მცირე ხნით დგომისა, როცა გგონია, რომ რაღაცას ირჩევ, თუმცა უკვე გრძნობ, რომ შენდაუნებურად ყველაფერი შინაგანად არჩეული და გადაწყვეტილია სწორედ იმ მშინდელი არასრულფასოვნების შეგნების გამო, რომელიც, ამჟერად შენგან დამოუკიდებელ სიკეთედ გარდაქმნილი, გიბიძგებს და თავისით გითითებს გზას სულიერი, პიროვნული სრულფასოვნებისკენ მაინც, რომელიც, არაეინ იცის, რა სახის სრულფასოვნებად შემოგობრუნდება მომავალში.

აღსარება „აღსარების“ გამო

(ახსუბი მკითხველის ერთ პირად წერილზე)

ზოგ კრიტიკოსს ეგონა, რომ ჩემი მოთხრობის „აღსარება ანუ პროფესორი სორდია“ მთავარი თემა გენეტიკის საკითხები იყო. დაერწმუნდი, რომ თქვენც ასე ფიქრობთ.

გენეტიკის საკითხების კვლევა არ შეიძლება მხატვრული ძიების ობიექტი იყოს.

მხატვრული ძიების ობიექტი შეიძლება იყვნენ ადამიანები, გენეტიკის საკითხებს რომ იკვლევენ.

გენეტიკის მაგივრად შეიძლება და სულ სხვა დარგი ამელო: ბირთვული ფიზიკა, კიბერნეტიკა, ფილოსოფია და სხვა, რომელთა განვითარება არანაკლები დრამატიზმით იყო აღბეჭდილი.

გენეტიკა თუ ავირჩიე (უფრო სწორად — გენეტიკოსი) ალბათ იმიტომ, რომ იგი უშუალოდ უკავშირდება სიცოცხლის აღმოცენების, მიმდინარეობის, განვითარების პერსპექტივის საკითხებს, ამდენად — ადამიანსა და ადამიანურს.

ეს შინაგანი არჩევანის საკითხია, რაც მწერლის სუბიექტური მიდრეკილებითაა განპირობებული. სხვა საქმეა, სწორია თუ მცდარია იგი.

ზოგს ეგონა (და ახლაც ჰგონია),

რომ მოთხრობაში მხატვრული ძიებისა და ასახვის მთავარი და ერთადერთი ობიექტი პროფესორი სანდრო სორდიაა (შეცდომით თქვენც ასე ფიქრობთ).

ცოტა თუ მიხვდა, რომ არანაკლები (შეიძლება მთავარიც) როლი ეკუთვნოდა ბევრ რამეზე დამაფიქრებელ იმგვარ პიროვნებას, როგორცაა მისი ძმა ეპიფანე სორდია.

ყოველ შემთხვევაში, ორივე ტოლად მაინტერესებდა: ერთნაირ გარემოში წარმოშობილი და აღზრდილი ტყუპი ძმები. როგორ მოქცეულიყავი? უნდა ვალიარო, რომ ჩემთვის რთულ ზერხს მივმართე:

ამბავს ჰყვება ეპიფანე, ძმის თავგადასავალს, ხასიათს და მოღვაწეობას გვამცნობს, მაგრამ თხრობის პროცესში მისთვის შეუმჩნევლად, თავისდაუნებურად, ქვეცნობიერად თვითაც „იხსენება“. როგორ შეეძელი ეს, სხვა საკითხია, სხვამ უნდა განსაჯოს, მათ შორის — თქვენც.

ძალიან მინდოდა მეჩვენებინა მაშინდელი ქუთაისის როლი ახალი ქართული ინტელიგენციის ჩამოყალიბებაში. სამწუხაროდ, ეს თემა თითქმის ხელუ-

ხლებელია, რაც თქვენი ბარათითაც დასტურდება.

ავირჩიე კონკრეტული ობიექტი: ქუთაისის ქართული გიმნაზია. მგონი ყველაფერი შევისწავლე, რაც მასზე და მის მესვეურებზე დაწერილია თუ საცავებში შემონახულია. ბევრი ვესაუბრე მათ მომსწრე თუ ამ საკითხებზე მომუშავე პირებს. დიდი მასალა დამიგროვდა, მაგრამ მოთხრობაში მისი მცირე ნაწილი შევიდა — მხოლოდ ის, რაც ტიპური და თხზულებისათვის აუცილებელი იყო. თქვენ კი მეტს მოკითხოვთ. ვგონებ, თქვენც მართალი ხართ ამგვარი სურვილის გამო და მეც მართალი ვარ შესაძლებლობათა შეზღუდულობის გამო.

შემდეგ, სადმე ხომ უნდა დამესახლებინა ჩემი გმირები?

კვლავ ჩავედი ქუთაისში, ბევრი სიარულისა, ძიებისა და ყოყმანის შემდეგ ავირჩიე ის სახლი რიონის ნაპირას, მოთხრობაში რომ არის აღწერილი. თქვენ კი მსაყვედურობთ, რომ ამგვარი სახლი რიონის პირას, მკედლების ქუჩაზე არ არის! ძალიან ვთხოვთ, ნულარ ეძებთ, ჩათვალეთ, რომ იყო და დროთა განმავლობაში დაინგრა...

ბევრი ვიარე აგრეთვე იმ გზებზე — ქუთაისის, წულუკიძის, სამტრედიისა და ვანს შორის — ჩემი გმირები რომ დადიოდნენ.

მეოცე საუკუნის დასაწყისისათვის შედარებით გახშირდა „უაზნოთა“ და „კეთილშობილთა“ შეუღლების ფაქტები. ამან განაპირობა უფროსი სორდიასა და ტასო ლორთქიფანიძის ოჯახური ალიანსი და მასთან დაკავშირებული დრამატიზმი.

მე თვით ძალიან მომწონს, ისე როგორც თქვენ (ნუ ჩამითვლით ამას თავის ქებად), კომერსანტ ებიფანე სორდიას საქველმოქმედო მოღვაწეობა. მისი მსგავსი ადამიანებიც გამოჩნდნენ სამოქმედო ასპარეზზე მეტხრამეტე საუკუნის დასასრულისა და მეოცე საუკუნის დასაწყისის საქართველოში. თუმცა მის ბედზე თქვენ ძალიან დარდობთ და მსაყვედურობთ კიდევ, რა-

ტომ არ გადმოვიყვანე მისი ცხოვრება ეპოქაში და „საბჭოთა მხრის მსახურს“ რატომ არ გაეხადე, მაინც უნდა მოგახსენოთ, რომ მისი ბედი საეკლესიო კანონზომიერია იმ კონკრეტულ ვითარებაში, მაშინ რომ შეიქმნა, თუმცა, ცხადია, სხვანაირი მაგალითებიც იყო, აქ სიტუაციის წვდომის უფრო მეტი სიღრმეა საჭირო, ვიდრე ის, რომელსაც თქვენი სურვილები თუ დასკვნები ეყრდნობა.

მეკითხებით და გასაუხობთ: მოთხრობის არც ერთ გმირს რეალური პროტოტიპი არ გააჩნია (ცხადია, ეს არ ეხება ისტორიულად ცნობილ პირებს), ქუთაისის მაშინდელი ცხოვრების ყველა მოყვანილი ფაქტი კი ნამდვილია (ცხადია, ეპიფანე სორდიას ოჯახს გარდა).

სპირიდონ ლორთქიფანიძისა და მასთან დაკავშირებული ამბებიც შეთხზულია.

ერთადერთი გმირი, რომელსაც, ასე ვთქვათ, კოლექტიური პროტოტიპი ჰყავდა, ესაა სერგო რურუა და მისი ნათესავები. მე აქ რამდენადმე ვკულისხმობდი ერთ იქაურ ქართველ რევოლუციონერთა ოჯახს, საკმოდ ცნობილს, რომელმაც თავისი როლი შეასრულა რევოლუციური მოძრაობის ისტორიაშიც და საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისა და განმტკიცების საქმეშიც.

თქვენ კი თურმე გეგონათ, რომ ყველა გმირი სინამდვილეში არსებობდა.

არსად, მოთხრობის არც ერთ მონაკვეთში, სიტუაცია შეგნებულად არ გამოიწვევებოდა და არ გამოიმჯაფრებოდა. ეს თქვენ ნამდვილად მოგჩვენათ. პირიქით, ყველაფერი მიდის დაბალ რეგისტრში, რომელიც ამბის მოთხრობელის ხასიათს შეესაბამება და მისი პიროვნების „გახსნასაც“ ხელს უწყობს.

უნდა ვაღიარო, რომ არც ისე ადვილი იყო ცხოვრების ამგვარი და ამოდენა გზის გამოვლელში, 79 წლის მოხუცში ჩემი გარდასახვა, მრავალი ცდისა და ძიების შემდეგ მივაგენი იმ

ტონალობას, „ხმასა“ და სტილს, რომელმაც ცოტად თუ მეტად დამაკმაყოფილა. ხოლო, თუ როგორ მოერგო იგი ამბავს და მოთხრობელის ხასიათს, სხვამ უნდა განსაჯოს, მე მხოლოდ ამ ფაქტთა ჩამოთვლის უფლებას ვაძლევ თავეს.

თქვენ კი გაბედულად ვარაუდობთ, რომ „იქნებ“ მე ხელში ჩამივიარდა „ვილაც ინტელიგენტი მოხუცის“ მიერ დაწერილი „ნამდვილი ამბავი“ ან ქართულ ენციკლოპედიაში ბატონმა ირაკლი აბაშიძემ გასაცნობად გადმომცა „ვინმე მოხუცის ხელნაწერი“, მე კი გამოვიყენე. „სხვანაირად როგორ შეგეძლოთ ასე აღგეწერათ აღამიანები და ამბები, რომლებსაც არ მოსწირებოხართ?“ — მეკითხებით თქვენ. უნდა ვალიარო, რომ ეს ფრაზა ყველაზე დიდი კომპლიმენტია თქვენს წერილში, ყველაზე მეტად მასში გამოთქმულმა უნდობლობამ და ექვშმა გამაბარა, ასე უნებურად რომ დაადასტურა მოთხრობილი ამბის „ნამდვილობა“, მაგრამ დავლონდი იმ გარემოების გამო, რომ თქვენ თურმე ენციკლოპედიაში გიძებნიათ ალექსანდრე სორდიას სახელი და „რატომღაც“ ვერ გიპოვიათ! გთხოვთ, ნულარ მოძებნით, რადგან ამოდ დაშვრებით.

შემდეგ ისე როგორც ზოგიერთ ჩემს სხვა ნაწარმოებში, ჯერ დაიწერა ფინალი (44-ე თავი), შემდეგ მივიარე დევიდ გზას ამ ფინალისაკენ, ვისწრაფოდი მისკენ და ყველაფერი ემორჩილებოდა ამ ფინალის ლოგიკას.

მოთხრობა რამდენადმე დოკუმენტურიცაა. გენეტიკოსთა კამათში ნამდვილი ციტატებიცაა ჩართული. ამას მკითხველი ადვილად შეამჩნევს. ნამდვილია აგრეთვე მოსკოვისათვის ბრძოლის ფრაგმენტები, მარშალ კ. როკოსოვსკის ეპიზოდი.

თქვენ კი გგონიათ, რომ მოთხრობა თავიდან ბოლომდე „ნამდვილია“. მეცნიერული ტრაქტატი რომ დამეწერა, მართალი იქნებოდი — ზუსტი სინამდვილე მომეთხოვებოდა. მწერლობაში ასე არასოდეს არ ხდება.

ზუსტად ვერ ვუპასუხებ თქვენს შე-

კითხვაზე, თუ რამდენი დრო მოვანდომე გენეტიკის ასე თუ ისე მსწავლას. ეს იყო მეტად რთული და უაღრესად საინტერესო პროცესი. ვგონებ, სამ-ოთხ წელს მოუწინდი. ცხადია, მოთხრობაში მეტად მკირე ზომით შევიდა ყველაფერი ის, რაც ამ მეცნიერებას და მის პერიპეტეებს ეხება.

მოკლედ რომ ვთქვა, მოთხრობის ისტორიული და მეცნიერული საფუძველი ნამდვილია, სხვა ყველაფერი შეთხზულია.

პირველად ნაწარმოები გაცილებით უფრო დიდი იყო, ვიდრე მისი საბოლოო ვარიანტი (დაახლოებით, ორჯერ დიდი). პირველი ვარიანტის დასრულების შემდეგ, ერთი წლის მანძილზე მოთხრობა სამჯერ გადავწერე, შემდეგ კიდევ დავახანე და ჩემი ოჯახის წევრებს წაეკითხე.

მის ავკარგში სწრაფად და პროფესიულად გაერკვა ჩემი ორი მეგობარი მწერალი, რომელთა აზრისა მე უყოყმანოდ მჯეროდა: არჩილ სულაკაური და ოტია პაჭკორია. მათ დაბეჭდეს კიდევ „მნათობში“, 1984 წელს. ამგვარია მოთხრობის გარეგნული თავგადასავალი.

თინათინი — თვით ტექსტშია მოცემული.

საბოლოოდ, თქვენ მეკითხებით, თუ რატომ ვარ ასეთი უღმობელი.

თქვენ დასტირით უფროს ებიფანეს და ტასოს, თქვენ გლოვობთ პროფესორ სორდიასა და მისი ძმის გამო. თქვენ გაწუხებთ გმირების ტრაგიკული ბედი და მე ვგაძნობ თქვენს გაუმქლავებელ სურვილს, რომ ყველაფერი კეთილად დამთავრებულყო.

რას იზამ, ცხოვრებას თავისი კანონები აქვს და მწერლობაც იმ კანონებს ემორჩილება. მართალია, ის ცდილობს მათ ახსნას, მაგრამ მათი შეუვალე ლოგიკისაგან თავდახსნა არ შეუძლია.

ამიტომაცაა თქვენი ცხოვრება და ჩემი მწერლობა ტყე ერთი სინამდვილისა, ნამდვილი სინამდვილისა, რომლის შელამაზება თქვენ არ ძალგიძთ, ხოლო ჩემგან დანაშაული იქნებოდა.

ესაა ჩემი „უღმობელობაც“, თუ ამას თქვენ ის სახელი უწოდეთ, რასაც ნამდვილად იმსახურებს...

გმადლობთ წერილისათვის, „უღმობელობის“ თაობაზე ეს იმუღმობითი აღსარება რომ მათქმევინა.

ილიაზე ფიქრისას

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ თვისი პროზის ოთხი შედეგრიდან — „მგზავრის წერილები“, „გლახის ნაამბობი“, „კაცია-აღამიანი?!“ და „ოთარაანთ ქვრივი“ — პირველი სამი ილიამ ჩაიფიქრა და ნაწილობრივ განახორციელა კიდევ შემოქმედებითი გზის დასაწყისში, როცა 21-23 წლისა იყო.

იმავე წლებში შეიქმნა აგრეთვე ბევრი მისი ცნობილი ლექსი, პოემა და პირველი მძაფრი ლიტერატურულ-პოლემიკური წერილები. მათში ილია არსებითად კონკრეტულ პირებს კი არ ეკამათებოდა, არამედ მთელს იმდროინდელ ლიტერატურულ სინამდვილეს.

ყმაწვილი კაცის ამგვარი მასშტაბური განაცხადი მოწმობდა, რომ საქართველოში დიდი მწერალი დაიბადა.

დიდი მწერალი არასოდეს ორდინალური პიროვნება არ ყოფილა.

შეუძლებელიცაა, ასე რომ არ იყოს: ერთი თვალსაზრისით მწერლობა ხომ შემოქმედი პიროვნების ყველას წინაშე სიღრმისეული გამოვლინება-გაშიშვლებაა და ვის დააინტერესებს მის მიერ აღქმული და გამოსახული, თუ იგი საესეებით ტრივიალურია?

(სამწუხაროდ, საკითხის ამგვარი დაყენება უცხოა ბევრი დღევანდელი ქართველი მწერლისათვის).

დიდხანს თუ არ მოველინა ლიტერატურას ამგვარი პიროვნება, ეცემა მისი დონე, რადგან ემპირიულ სინამდვილეში მრავალთა უმწეო ფართხალი მაღალი რანგის მწერლობას ვერ ბადებს.

საკმარისია ერთი გაელევა, მწერლობაში დიდი პიროვნების მოსვლა, რომ ყველაფერს გამართლება მიეცეს და მათ შორის იმ მოლიტერატურო მწერლობასაც, რომელიც აუცილებელი ინფრასტრუქტურაა, განოყიერებული ნიადაგია, მეტად საჭირო ნამდვილი შემოქმედის მძლავრი ზრდისათვის.

და იმ ერთ პიროვნებას შეუძლია ენისა და ერის შემოქმედებითი პოტენცია ისეთ სიმალლეზე ატყორცნოს, რომ საერთო-საკაცობრიო მნიშვნელობა მიანიჭოს, ამასთან, ამ საერთო მნიშვნელობას თან გაჰყვება მისი პიროვნების განუმეორებელი ანაბეჭდი.

ამიტომ სჭირდება ჯერ კიდევ ნორჩ ნიჭიერებას და ინდივიდუალობას ბიძგი და ხელშეწყობა ან ბედნიერი დამთხვევა თუ იღბლიანობა, თორემ უნიჭობა, როგორც სინამდვილეს კარგად შეგუებული მოველენა, თვით გაიკაფავს თავის გზას არსებობისათვის.

სამყარო, რომელსაც

უშუალოდ ვგრძნობ

სამყაროში ვარ და სამყარო ჩემშია. ყოველი (ფიზიკური თუ სულიერი) მოძრაობა ცვლის მასში ჩემი ყოფნის მასშტაბს და ასხვაფერებს სამყაროს ჩემდამი დამოკიდებულებას, რასაც მხოლოდ მე ვგრძნობ სამყაროს ჩემდამი აბსოლუტური გულგრილობისა და უყურადღებობის ვითარებაში.

სამყარო სხვა განზომილებებშია, სრულიადაც რომ არ ემთხვევა ადამი-

ანურს, მაგრამ მინც ვასულიერებ (ისევე მხოლოდ ჩემს შეგნებაში), და, რამდენადაც შემოძლია, ვცდილობ, მივესადაგო და ისიც გავაადამიანურო (ისევე მხოლოდ ჩემი შეგნებით).

სამყარო არის ის, რაც გარსმომგლებია, ყველაფერი, რაც არ ვარ მე. სამყაროა ოთახი, ჩემი შეგნების გარეშეც რომ თავისთავად არსებობს, საწოლი, რაზედაც ვწევარ, ფანჯრის გამ-

კვირვალე შინა და დილის მზის სხივი, იმ შინაში რომ ისე დაუბრკოლებლად გადის, როგორც არახორციელი აზრი ხორციელ ტვინში, გრძობა — გულში და ალბათ — მთელ სხეულში, მთელს სულიერ-ხორციელ სამყაროში.

მხოლოდ ჩემს მიერ, სულიერის მიერ, გასულიერებულ სამყაროს ეკუთვნის იატაკი, რომელზეც ფეხს ვდგამ, მაგიდა, ამგვარი ფორმით მხოლოდ სულიერის მიერ შეთხზული და მომარჯვებული შრომის დაზგად, შრომისა, რომლის შედეგი, ჯერჯერობით სავსებით უხილავი და არამატერიალური, ჩემს სულიერ სამყაროში გამოვლილი რომ განსხეულდება, გასაგნდება და იქცევა ჩემგან დამოუკიდებლად არსებულ სამყაროს ნაწილად, მაგრამ კვლავ რაღაც გამოუთქმელი ფორმით რომ ისევ ჩემს ნაწილადაც რჩება: როგორც საკუთარი თავი მეკუთვნის მე და ეკუთვნის აგრეთვე იმ სამყაროს, რომელსაც უნდა მივესადაგო (მიუხედავად იმისა, რომ ჩემს მიერაცაა შექმნილი) მისი ჩემდამი სრული გულგრილობისა და უყურადღებობის შეჩვეულ და, ამდენად, შეუუმჩნეველ ვითარებაში.

განყენებულად და პრაქტიკულად წარმოუდგენლად, მაქვს იმის მკაფიო შეგნება, რომ ამ მხოლოდ ჩემგან გასულიერებული, თავისთავადი, შესაცნობადი კანონზომიერებით არსებული სამყაროს ნაყოფი ვარ, მაგრამ, როგორც აუხსნელად სჩვევია ადამიანურ ბუნებას, ვფიქრობ, უფრო ზუსტად — ქვეცნობიერად დარწმუნებული ვარ, რომ ეს უშუალოდ ჩემი გარემომცველი მიკროსამყარო ჩემი შექმნილია, ჩემს მიერ არის იმგვარად კონსტრუირებული, როგორც ჩემი საჭიროებანი მკარნახობდნენ და, ამავე დროს, ყოველ წამს ჩემს ხელთაა მისი გარდაქმნის, საგანთა გადაადგილების, მასშტაბთა შემცირებისა თუ გადიდების შესაძლებლობანი.

ეს იმდენად აქსიომატურად მიმაჩნია, რომ ხშირად არც კი ვფიქრობ ჩემს სურვილთა, ჩემი თვითნებობის

მიზეზობრივად განპირობებულ და შეზღუდულ შესაძლებლობებზე: ავიღე სკამი და დავდგი მაგიდის მეორე მხარეს. დავჭექი. შუქი მარჯვნიდან მცემს, წერა გამიუხერხულდა, თანაც მაგიდის აქეთა მხარე შეფიცრულია, ფეხს თავისუფლად ვეღარ ვშლი, მუხლები ფიცარს მიეძვინა, ხელები ზედმეტად დაშორდა მაგიდას, წერა მიჭირს და მალევე თავს ვანებებ, სკამს ისევ თავდაპირველ ადგილზე ვდგამ და ვფიქრობ, რამდენად ძალმიძს ჩემს მიერვე შექმნილი კერძო მიკროსამყაროს შემადგენელ ნაწილთა შეცვლა, გადაადგილება, გადასხვაფერება?

თანაც ვგრძნობ, რომ ეს პრიმიტიული მაგალითი თავისთავად არაფრის მთქმელი და მაჩვენებელია, რომ ამით არ მტყიცდება შესაძლებლობათა ვარიანტების შეზღუდულობა, რომ ჩემს მოქმედებას უბრალოდ ამწუთიერი მიზანშეწონილობა განსაზღვრავს და რომ სავსებით შესაძლებელია გონიერების ფარგლებში სხვა მიზანშეწონილობის კონსტრუირება. მაგრამ ეს დასკვნა სრულიადაც არ აუბრალოებს ჩემს დამოკიდებულებას სამყაროსთან, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობ, რომელიც საგნისმიერია და რამდენადმე ჩემი თვითნებობის შედეგია. დამოკიდებულება ჩემს მხრივ კვლავ ისეთი სირთულის ზღვარზე დგას, სიმარტივეში რომ გადადის, მაგრამ, არსებითად, კვლავ დაუძლეველ დაბრკოლებებს რომ მიქმნის.

სირთულისა და სიმარტივის ზღვარზე დგას-მეთქი იმიტომ ვამბობ, რომ ურთიერთობას გვიადვილებს ავტომატურ მოქმედებამდე დასული ჩვენი სხეულის (და სულის?) ზოგიერთი თანდაყოლილი შესაძლებლობანი, გონების ჩარევას უმეტესად რომ არ საჭიროებენ — სიარული, სუნთქვა და სხვა ამგვარი. მაგრამ ისიც ვიცი, რომ ეს „ავტომატური“ პროცესებიც ათასგვარი ხილული თუ უხილავი მიზეზითაა განპირობებული, რაზეც დაფიქრება და რისი ძიებაც წამიერად იწვევს მათ გაუთვალისწინებელ შეფერხებას, რაც

დაუყოვნებლივ ცვლის აზრის მიმართებას იმ მხრივ, თუ რა კავშირშია ეს პროცესები არა მხოლოდ ტენიისა და მთელი სხეულის ნეიროსისტემასთან, არამედ იმ მხრივაც, თუ რა კავშირია ფიქრის პროცესსა და ავტომატურ მოქმედებას შორის. ესაა მიზეზი სირთულისა და სიმარტივის ზღვარზე დგომისა. ძველთაგანვე ხომ ცნობილია, რომ, როგორც კი ჩვენს განცდათა ანალიზს ვიწყებთ, ის განცდანი ქრება...

დრო დიდი არ გასულა, მხოლოდ შუაღლე დადგა, მაგრამ სამყარო, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობ, საკმაოდ შეცვლილია. მიუხედავად იმისა, რომ არაერთი სივრცობრივი და საგნობრივი გადაადგილება-გადანაცვლება არ მომხდარა, იგი ახლა სრულიად სხვა ხასიათის ასოციაციებს ბადებს. და ამავე დროს შევიცვალე მეც მთელი ჩემი სულიერ-ხორციელი შეგრძნებით, — ის ახლა სხვა ტალღაზე იჭერს და გამოსცემს იმ მუდმივი ურთიერთობის სიგანალებს, ურომლისოდაც ჩვენი ყოფნა სამყაროში და სამყაროს ყოფნა ჩვენში არ არსებობს.

ეს სიგანალები ცალმხრივია, მაგრამ მათი ბუნება, ჩვენდაუნებურად, იმგვარია, რომ მოითხოვს, ყოველ შემთხვევაში, გულისხმობს, ორმხრივ კავშირს. ცხადია, ეს სრული ილუზიაა (გაიხსენეთ: პოეტის გასაუბრება სამელნესთან, კალამთან...), უსულოსთან სულიერი კავშირის აღიარება მისტიკაა, მაგრამ მისი პირობითი დაშვება იმგვარ მიდიარ შესაძლებლობებს ბადებს შემოქმედებით სფეროში სახეობრივი წარმოდგენების გამარავალფეროვნების თვალსაზრისით, რომ ის, რაც ჩვენ მისტიკად მიგვაჩნია, თითქმის ყოველწამიერად ხორციელდება რეალურ სამყაროში ჩვენი არსებობის დროს ადამიანური ბუნების თავისებურებათა გამო და, მითუმეტეს, ჩვეულებრივი პრაქტიკაა სულიერი შემოქმედების ყველა სფეროში. ამ ილუზიური ურთიერთკავშირის რაობის შეცნობა და ახსნა უპირველესი (და ურ-

თულესი) ამოცანაა, შემოქმედების ფსიქოლოგიის წინაშე

სკამიც საგანია და წიგნიც აი, ავიღე წიგნი, რომელიც თავისთავად აბსოლუტურად უსულოა, მხოლოდ საგნობრივია, მკვდარია, უტყვია და როგორც მკვდარი საგანი მრავალმხრივ შეიძლება გამოყენებულ იქნას სპირობის-სამებრ: დასარტყმელ იარაღად, თავქვემ ამოსადებად, რაიმეს შესაყუდებლად, საწვავ მასალად, ინტერიერის ნაწილად და სხვა ამის მსგავსად. მაგრამ ამავე დროს, წიგნი ხარისხობრივად სხვა საგანია, მასში თითქოს ადამიანის სულია შთაბერილი, განსხეულებული იმ მცირე ზომის ასოებში, რომლებიც თავისთავად არაფერს ნიშნავს, რადგან საღებავწისპული ლითონის მხოლოდ მექანიკური ანაბეჭდია და, ამასთანავე, პოტენციაში, ცოცხალი არსებაა, ცოცხალ არსებასევე რომ მოელის, რათა განსულიერდეს, აღაპრაკდეს.

საგნობრივი სამყარო, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობ, მკვეთრად იყოფა ორ ჯგუფად (გარდა იმისა, რომ სხვადასხვა თვალსაზრისით კიდევ იყოფა მრავალ ქვეჯგუფად) — საგნები, რომლებიც ყოველთვის არსებობდნენ და მარად იარსებებენ ადამიანის გარეშეც და საგნები, რომლებიც არსებობენ და იარსებებენ მხოლოდ ადამიანთან კავშირში. ამდენად, ჩვენი წარმოდგენით, ისინი ადამიანთა თვითნებობას ემორჩილებიან. მაგრამ საინტერესოა, რომ ადამიანები ასულიერებენ უმეტესად იმ საგნებსა და მოვლენებს, რომლებიც პირველად დასახელებულ ჯგუფს ეკუთვნიან და ალბათ ეს იყო მიზეზი პირველყოფილი ანთროპომორფული რწმენების წარმოშობისა. მითუმეტეს, რომ დღესაც უფრო იდეალად ვასულიერებთ, მაგალითად, აი იმ მთას, შუადღის მზეზე რომ გამოუბრავს თავისი ვეება გულმკერდი, მწვანე ტყე რომ ნაბადად მოუსხამს და სიფრთვანა ღრუბლის მომრგვალებული ზოლი რომ თავზე დაუდგამს, ვიდრე, მაგალითად, ამ სკამს, რომელსაც

შემიძლია ხელი დავტაცო, სხვა ადგილას გადავდგა ან საერთოდ ფანჯარაში გადავაგდო. მოვლენათა და საგანთა პოეტური გასულიერების ტრადიცია ქართულ მწერლობაში მეტად მდიდარია, განსაკუთრებით მთის პოეზიაში, თუმცა მას არც ბარის „რაფინირებული“ პოეტები არიდებდნენ თავს, რადგან ეს მოვლენა პოეზიისათვის დამახასიათებელია საერთოდ.

ჩვენს გარშემო განლაგებულ საგანთა პოეტურობის ჭერება ან მუსიკალური აღქმა მხოლოდ ჩვენი, ადამიანთა, პერეოგრატივია, ადამიანური ბუნებით განპირობებული; საგნები თავისთავად არაფერ შუაშია, მხოლოდ ჩვენ შეგვაქვს მათში, მათ განლაგებაში რალაც აზრი, რალაც განწყობილება.

ეს რომ ასე არ იყოს, ტიპიური იქნებოდა ის მითიური მაგალითი, როცა ასოთამაშვობს შრიფტით სავსე ყუთი ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაჰქონდა, უცერად ხელიდან გაუვარდა და იატაკზე დაცვენილი შრიფტი შემთხვევით იმგვარად დალაგდა, რომ შექსპირის სონეტს იკითხებოდა. სრულიადაც არ არის საჭირო მათემატიკოსთა მოშველიება იმის გამოსათვლელად, თუ ალბათობის თეორიით მერამდენე შემთხვევაშია ეს შესაძლებელი — ერთ შემთხვევით თუ შემთხვევით შემთხვევაში. ეს ფუჭია, რადგან შექსპირის სონეტს ადამიანური სული ქმნის და ყოველ დაცვენაზე რომ შრიფტი აუცილებლად შექსპირის სონეტად დალაგებულიყო, მაინც ფუჭი იქნებოდა ისევე, როგორც სხვა ყველაფერია, რასაც გამასულიერებელი, შემოჭმედი ადამიანის ხელი, გონება, ნიჭი არ მოკარება.

თვით ბუნება თავისი საკვირველებებით, საშინელებებით, მომხიბლველობით, პარმონიით თუ დისპარმონიით იმდენადაა ალტაცების, შიშის, სიხარულისა თუ ცრემლის აღმძვრელი, რამდენადაც ადამიანური ჭერების ობიექტია, თავისთავად, უჩვენოდ იგი არაფერია. ამდენად, თუ ხელით არა, თვით, შემოჭმედი მხერით ავიდა ჩვენი

შეგვაქვს მასში ის, რისი ადამიანური შეგრძნების, დანახვისა და აღქმის შესაძლებლობას უკუბადებს იგი.

ამდენად ვამბობ, რომ ხელმოუწვდომი ბუნებაც კი, მაგალითად ისეთი თავისთავად სრულიად უაზრო, მაგრამ ჩვენთვის განსაკვიფრებლად შთამაგონებელი კავასიონიც მხოლოდ ჩვენ მიერაა აღიარებული ასეთად, თვით იგი კი, მხოლოდ უსისტემოდ, უპარმონიოდ, განსულიერებული აუცილებლობის გარეშე და უთავბოლოდ აქეთ-იქით მიყრილ-მოყრილი ქედები და მწვერვალებია, სხვა არაფერი...

კვლავ იმ სამყაროს ვუბრუნდები, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობ, რადგან ისევ წარმოშობს ჭერ გაუთვალისწინებელ ურთიერთობებს, რომელთა გააზრებამ, შესაძლებელია, ზოგიერთ საგულისხმო დასკვნამდე მიგვიყვანოს.

გარემოს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს პიროვნების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაზე — ეს ყველა ჩვენგანის მიერ აღიარებული მატერიალისტური თეზა ისე მექანიკურად კი არ უნდა გავიგოთ, რომ თითქოს საკმარისია ორი პიროვნება ერთსა და იგივე გარემოში ჩავყაროთ, რომ მათ შორის სრულ პარმონიას მივიღწიოთ და ერთნიშნა შედეგი მივიღოთ. არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ ცალკეული პიროვნება მხოლოდ არსებულ ურთიერთობათა პროდუქტი კი არ არის, არამედ, გარდა გენეტიკურად მიღებული თვისებებისა, შედეგია მთელი წინამორბედი ისტორიისა, საკუთარი განვითარებისა და თვითშეგნებისა.

ამიტომაც ხდება, რომ ზოგჯერ ერთნიორ სოციალურ მდგომარეობაში მყოფი პიროვნებები მრავალი ცნობილი თუ უცნობი მიზეზით სხვადასხვაგვარად აფასებენ ამ მდგომარეობას, რაც მათ მხრივ სრულიად სხვადასხვა, ხშირად საპირისპირო მოქმედებას იწვევს. ზოგჯერ არ თანხვდება ადამიანის რეალური ქცევა და მისი არსი, ისეთი, როგორსაც იგი მას თვით ხედავს, და წარმოიშობა ამ

მოვლენასთან დაკავშირებული მცირე თუ დიდი, აშკარა თუ ფარული კონფლიქტები. ამითაცაა გამოწვეული ჩვენს სოციალურად ერთგვაროვან, კლასობრივი თვალსაზრისით უკონფლიქტო საზოგადოებაში ეგრეთწოდებული „ნეგატიური მოვლენები“, რომელთა ახსნა ერთნიშნად — მხოლოდ „ბურჟუაზიულ გადმონაშთებად“ — არ უნდა იყოს მთლად სწორი.

ასევე თავისთავად არ ხდება გარემომცველი სამყაროს ესთეტიკური აღქმის თვისებათა შემუშავება, რადგან თავისთავად ესთეტიკური გარემოს შექმნა მექანიკურად არ მოქმედებს არც ზრდის პროცესში მყოფ ბავშვზე ან ყმაწვილზე და არც, მითუმეტეს, ზრდადარსებულ ადამიანზე.

კაცი შეიძლება ხელოვნების მუშეუში, საჯარო ბიბლიოთეკაში ან კონსერვატორიაში გაიზარდოს და სავსებით მოკლებული იყოს ესთეტიკურ გრძნობას.

რატომ? იმიტომ, რომ მისი ჭეშმარიტი ესთეტიკური გარემო, მისი სამყარო, რომელსაც მხოლოდ ამჩნევდა და უშუალოდ ვერ ხედავდა, მისი ამ სამყაროში არსებობა არ იყო გასულიერებული იმ ესთეტიკური აზრით, მშვენიერების იმ იდეით, რომელიც აღვიძებს, ხსნის, ნერგავს მოზარდში ესთეტიკურ გრძნობას.

თავისთავად ესთეტიკური სულის, იდეისა და ატმოსფეროს შექმნას და ოჯახში დამკვიდრებას გაცილებით მეტი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე უტყვე „მხატვრულ“ გარემოს.

სწორად უნდა ამას გაგება. იმაზე კი არ მივუთითებ, ის კი არ მაწუხებს, რომ ადამიანები აუცილებლად ხელოვნების მოღვაწენი, ხელოვნების პრაქტიკოსები ან თეორეტიკოსები უნდა იყვნენ. სრულიადაც არა.

მართალია, რეალური სამყაროს ესთეტიკური ფასეულობანი და მათი მხატვრული ათვისება ისე მჭიდროდა დაკავშირებული ერთმანეთთან, რომ მათი გათიშვა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ეს გარემოება ზოგჯერ მეორე

უკიდურესობას ბადებდა. ერთი მხრივ, მხატვრული მოღვაწეობა მეორე მხრივ, ადამიანის ესთეტიკური აქტივობის გაიგივებას. ცხადია, ეს სულ სხვადასხვა კატეგორიებია და სწორედ იმაზე მივუთითებ, იმით ვარ დაინტერესებული და ის მაწუხებს, რომ ყველა ადამიანი უნდა გრძნობდეს ესთეტიკური აქტივობის აუცილებლობას, მითუმეტეს, თუ ამას გარემო უწყობს ხელს, ის მიკროსამყარო, რომელიც მისი ცხოვრების რეალური თანამგზავრია.

აბა ის არის ნორმალური, რომ პრინციპში არც ერთი საყოველთაოდ აღიარებული პროფესიონალი კოლექციონერი, რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, არ ყოფილა ჭეშმარიტი ხელოვანი ან ხელოვნებათმცოდნე, მათი მოქმედების ძირითადი წარმმართველი უმეტესად „ხელოვნების ბაზრის“ არსებული და შესაძლებელი კონიუნქტურა იყო (იყვნენ, ცხადია, ერთეული გამონაკლისები).

ამრიგად, მხოლოდ ჩვენი ურთიერთობა საგნისმიერ სამყაროსთან აძლევს აზრს ამ სამყაროს და გვიდასტურებს ადამიანის ამოუწურავ შემოქმედებით პოტენციას.

ადამიანი. მე, შენ, ის... უძველესი ჩინური, ინდური, ბერძნული წარმოდგენებით ადამიანი იყო დროის გარეშე არსებული კოსმოსის ნაწილი, მცირე სამყარო, დიდი სამყაროს ხატი და სიმბოლო, თავის თავში რომ მოიცავდა კოსმოსის ყველა ელემენტს, შედგებოდა სულისა და სხეულისაგან, როგორც ერთი რეალობის ორი ასპექტისაგან ან ორი განსხვავებული სუბსტანციისაგან.

ინდური ფილოსოფიის სულთა გადასახლებების მოძღვრებაში მხოლოდ ადამიანს ახასიათებს მისწრაფება, გათავისუფლდეს ემპირული არსებობისაგან.

ანტიკური ფილოსოფიისათვის ადამიანი არის სული და გონება, „გონიე-

რი სული“, საზოგადოებრივი ცხოვრების უნარით აღჭურვილი.

ქრისტიანული წარმოდგენით ადამიანი ღვთის მსგავსია, მართალია, შინაგანად გაორებულია თავდაპირველი ცოდვით, მაგრამ ძალუძს ღვთის მადლს ეზიაროს და გახდეს სუბერპუმანუსი — ზეადამიანი.

შუა საუკუნეებში ესმით, რომ ადამიანი არ დაიყვანება ზოგად ბუნებაში, არა რაღაც სუბსტანციამდე, რომ ის არის განუყოფელი ურთიერთობა განსახიერება.

აღორძინების ხანაში ბატონობს ადამიანის ავტონომიურობის, მისი უსაზღვრო შემოქმედებით შესაძლებლობა პათოსი.

1 დეკარტესული შეხედულება, რომ აზროვნება ერთადერთი ნამდვილი საბუთია არსებობისა — ვაზროვნებ, ესე იგი, ვარსებობ — საფუძვლად დაედო ახალეროპულ რაციონალიზმს, სწორედ გონებრიობაში, აზროვნებაში რომ ხედავს ადამიანის სპეციფიკას, არსს.

დეკარტეს დუალიზმი განსაზღვრავს აგრეთვე ანთროპოლოგიური პრობლემების დასმას, როცა სხეული განიხილებოდა ვითარცა ერთგვარი მანქანა, ავტომატი, საერთო რომ აქვს ცხოველს და ადამიანს, ხოლო სული უთანაბრდება გონს.

დუალიზმიდან გამოდიოდა კანტიც, როცა ადამიანი ესმოდა ორი სხვადასხვა სამყაროს კუთვნილ არსებად — ბუნების აუცილებლობისა და ზნეობის თავისუფლებისა.

ამის საპირისპიროდ ახალ გერმანულ ფილოსოფიაში უბრუნდებიან ადამიანის, ვითარცა ცოცხალი მთლიანობის იმ გაგებას, აღორძინების ეპოქას რომ ახასიათებდა — ჰერდერი, გოეთე და სხვ.

კლასიკურ გერმანულ ფილოსოფიაში განსაზღვრელია ადამიანზე წარმოდგენა, როგორც სულიერი საქმიანობის სუბიექტზე, კულტურის სამყაროს რომ ქმნის და მატარებელია ზოგადმნიშვნელობის შეგნებისა, საყოველთაო

იდეალური საწყისისა — სულთსა, გონიერებისა.

ამის საპირისპიროდ ფილოსოფიის ცენტრში დაიყვანა ადამიანის ხორციელ-მგრძნობელობითი არსი მის კონკრეტულ გამოვლინებაში.

გასული და ჩვენი საუკუნის ადამიანის ირაციონალურ კონცეფციებში წამყვანია აზრგარეშე თვისებები და ძალები (გრძნობა, ნებისყოფა...) ნიციშეს აზრით, ადამიანის ყოფნის თავისებურება განპირობებულია ცხოვრებისეულ ძალთა თამაშით და არა შეგნებით და გონიერებით. კიერკეგორი უმთავრესად თვლის ნებისყოფის აქტს, რომელშიც ადამიანი „თავისთავს შობს“, სულიერი ყოფის არჩევანს, რის გამო ინდივიდი, ბუნების არსება, პიროვნებად იქცევა. პერსონალიზმითა და ეგზისტენციალიზმითა შეხედულებით ადამიანი არ დაიყვანება რომელიმე „არსამდე“, — ბიოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, სოციალურ, სულიერ არსამდე, ისინი საზღვრავენ და უპირისპირებენ ერთმანეთს, ერთი მხრივ, ინდივიდუალობის, ვითარცა ბუნებრივი და სოციალური მთლიანობის ნაწილის და, მეორე მხრივ, პიროვნების, ვითარცა განუყოფელი სულიერი თვითგამორკვევის, ცნებებს.

და, საბოლოოდ, ამოსავალ წერტილად მარქსისტული გაგებისათვის აღიარებულია ადამიანის, როგორც საზოგადოებრივი განვითარების პროდუქტის მატერიალისტური კონცეფცია...

დიდია იმ რყევის ამპლიტუდა, რომლის ფარგლებში თვით ადამიანი არკვევს საკუთარი თავის განსაზღვრებას, თავისი არსის სპეციფიკას, საბოლოოდ — თავის თავს. მე კი ახლა, ჩემს მიკროსამყაროში მყოფმა, სრულიადაც არ მინდა იმ მეტად ჰეგელიურ და რთულ ამბებზე ვიფიქრო, თუ ათასეული წლების მანძილზე როგორ ადგენდა კაცობრიობის რჩეული ინტელექტუალური ძალები ჩვეულებრივი ადამიანის არსს, ვიფიქრო იმაზე, თუ რა ძალის იქნებოდა მათი ტვინის მი-

ერ დახარჯული ენერჯია, ამ საკითხის გარკვევას რომ მოხმარდა.

მე მსურს სულ უბრალო, კერძო, სუბიექტური რამ: გავარკვიო ჩემი ურთიერთობა იმ სამყაროსთან, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობ და განვიცდი. მაგრამ ისიც კარგად მაქვს შეგნებული, რომ ეს გარკვევა ვერ გაცდება მატერიალური სამყაროს ფარგლებს და ჩემს სულიერ შესაძლებლობებს, რადგან ერთიც მოცემულია და მეორეც განსაზღვრულია.

მაინც რა საზღვრამდეა შესაძლებელი ადამიანის გარემომცველ მატერიალურ მიკროსამყაროსთან ურთიერთობის შეცნობა, ადამიანის სულს (მასში გონებასაც და გრძნობასაც ვგულისხმობ) როგორ და სანამდე შეუძლია არეგულიროს ეს ურთიერთობანი? მხოლოდ და მხოლოდ კეთილგონიერებისა და მიზანშეწონილობის თვალსაზრისით?

ვეჭვობ, ამის პასუხი უკვე არსებობს, უკვე გაცემულია და სადღაც, რომელიმე ჩემთვის უცნობ ფოლიანტში ეს და ამგვარი გულუბრყვილო საკითხები უკვე გარკვეულია.

მაგრამ, როგორც ლმობიერი მკითხველი უკვე შეამჩნევდა, ამ საკითხების დაყენებას და გარკვევას მე ვცდილობ არა მკაცრი მეცნიერული მიდგომის დაცვით, არამედ როგორც უბრალო ადამიანი, ვთქვათ, პროფესიონალი ლიტერატორი, შეიარაღებული ბუნების მიერ ჩემდაუნებურად ბოძებული უნარით, წარმოვიდგინო მხოლოდ ჩემს მიერ გასულიერებული სამყარო და ჩემი მის ფარგლებში მოძრაობა, ურთიერთობა, საერთოდ ყოფნა, ბუნებრივია, დეტერმინებული, მაგრამ მაინც ჩემი თვითნებობით გასუბიექტურებული.

თუ ვინმე საკითხის ამგვარ დასმას მეცნიერული თვალსაზრისით არაკორექტულად ჩათვლის, ნუ დამძრახავს, რადგან „კორექტული“ კითხვები ისედაც ჭარბად დგება ხოლმე და მასზე პასუხი იმდენად თავიდანვე აშკარაა, რომ ზოგჯერ ადამიანური სურვილი

გაწვევა, რამდენადმე გასაყენებელი ჩვენს მიერ შემოფარგლულ მსოფლიო ბულ წრეს, ცოტა სხვა მზრივითაც წარმართო გონება.

სამყარო, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობ, სავსებით ობიექტურია. ჩემი მასში ყოფნა და მისი ჩემში არსებობა ობიექტურისა და სუბიექტურის ზღვარზე დგას. მე შემიძლია ის გავასულიერო და არ გავასულიერო, ამით ის არ იცვლება, მაგრამ ვიცვლები მე, როგორც ობიექტური რეალობა, აღჭურვილი ინდივიდუალურად ორგანიზებული აღქმისა და შემეცნების უნარით.

სამყარო კვლავ იქნება, როცა მე აღარ ვიქნები, მაგრამ მის არსებობას აზრს აძლევს მხოლოდ ადამიანი, რადგან მას თავისთავად აზრი და სული არა აქვს. მხოლოდ უსულო გარემოს მიერ შექმნილი ადამიანისათვის არსებობს სამყარო, რომელიც თავისთავად არსებობს, ოღონდ საკუთარი თავის შეცნობის უნარი არ გააჩნია.

ამ თვალსაზრისით სამყარო, მთელი თავისი გიგანტური მოუხილველობით, ვითარცა მარად მოძრავი მატერია, აბსოლუტურია, უპირობოა, შეუქმნელია, მარადიულია, საყოველთაოა, ხოლო ადამიანი, ვითარც სულიერი, მგრძნობელი, მოაზროვნე, მოუხილველი სამყაროს ერთადერთი მომხილავი — რელატურია, პირობითია, წარმავალია, დროებითია, მაგრამ ვითარცა იმ აბსოლუტურის ნამკეცი, მისი ადამიანური ერთობის უსულო ნაწილი მარადიული საბეცვლილების ფერხულშია ჩაბმული, და ამის გამო, ერთი ზუზუნით, იმ პარადოქსულ ვითარებაში ვართ, რომ სხეული ჩვენი უკვდავია, ხოლო სული მოკვდავი!

პარადოქსულს იმიტომ ვამბობ, რომ ადამიანის სურვილია, იმეღია, ნუგეშია და ოცნებაა ის, რომ პირიქით იყოს, რასაც სხვადასხვაგვარი ხერხით ამტ-

კიციებს და ამკვიდრებს მისი სულის ნაყოფი მსოფლიოს თითქმის ყველა რელიგია. და, როგორც ზოგიერთი ფიქრობს, ქრისტიანობის შედარებით სწრაფ გავრცელებას და მსოფლიო რელიგიად აღიარებას ხელი შეუწყობს მისმა ერთმა, თავისი დროისათვის რევოლუციურმა, ლოზუნგმა და მტკიცებამ, რომ ადამიანი უკვდავია, რაც აღდგომის საკვირველ აქტში გამოიხატა!

მაგრამ მოვეშვათ რელიგიურ ოცნებებს და ვაღიაროთ, რომ ერთადერთი ნუგეშსაცემი ამ ვითარებაში ის არის, რომ, თუ ადამიანი, როგორც ინდივიდი მოკვდავია, უკვდავი უნდა იყოს ადამიანური მოდგმა (პირადად მე ეს მაკმაყოფილებს). თუმცა ისიც ხომ უნდა ითქვას, რომ დღევანდელ მსოფლიოში, მეოცე საუკუნის მიწურულს, ეს ალტერნატივა კითხვის ქვეშ დააყენა თვით ადამიანმა თვითმოსპობის პოტენციალის შექმნით. მაგრამ, როგორც სხვაგან აღვნიშნავდი, აქ შეიძლება ვიმედოვნოთ კაცობრიობის თვითგადარჩენის ზოგადი შეგნების აღმოცენება, გამოვლინება, გაბატონება, რაც შეუძლებელს გახდის საყოველთაო ხარაკირის ბარბაროსულ აქტს.

დავუბრუნდეთ იმ გარემოებას, რომ უსულო სამყაროში ვცხოვრობთ. მართალია, ჰეგელის აზრით კაცობრიობის სულიერი კულტურა თავის განვითარებაში თანდათან ავლენს მსოფლიო გონის შემოქმედებით ძალებს და ამავე დროს ეს უპიროვნო მსოფლიო სული ერთდროულად შეიცნობს საკუთარ თავს ვითარცა შემოქმედს. აბსოლუტურ იდეად სახელდებული ეს მსოფლიო სული ჰეგელის აზრით ვლინდება მის საყოველთაო შინაარსში კატეგორიათა სისტემის სახით ზოგადიდან კონკრეტულამდე. როცა ჰეგელი აზროვნებას აღიარებს იმ სუბიექტად, რომელმაც შექმნა ისტორიის მიერ განვითარებული მთელი სულიერი სიმდიდრე და რომელიც უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც საერთოდ შემოქმედებითი მო-

ღეწეობის მარადიული, დროისგარეშე სქემა, სხვისი არ ვიცი, უდავლოდ მომიდგება უბრალოდ ანტიკურმა მემორთ ვითარცა ყოველივეს შემოქმედი.

განა საქმეს შევლის იმის მტკიცება, რომ იდეა პოულობს შეგნებას, ნებისყოფას, პიროვნებას მხოლოდ ადამიანში? — ადამიანის გარეშე და ადამიანამდე იგი ხომ ხორციელდება ვითარცა შინაგანი კანონზომიერი აუცილებლობა?!

ჰეგელის მცოდნეებმა შესაძლებელია უეციობა დამწამონ, მაგრამ აქაც ის მისტიციზმი მეჩვენება, ვ. ი. ლენინი რომ ჰეგელის ლოგიკაშიც ხედავდა. ყოველ შემთხვევაში, ყველაზე უფრო მისაღებად მეჩვენება ჰეგელის ესთეტიკა და ამ მხრივ შემძლია ვაღიარო, რომ მისი გამზიარებული ვარ, განსაკუთრებით იმ თვალსაზრისით, რომ მისი შეხედულებით მშენიერი იდეის გრძნობითი მოვლენაა, აღებულები არა მისი წმინდა ლოგიკური ფორმით, არამედ რომელიმე გარეგნულ ყოფასთან მის კონკრეტულ მთლიანობაში.

ჩემი აზრით, ასევე გასაზიარებელია ჰეგელის მოძღვრება იდეალზე და მისი განვითარების საფეხურებზე, რაც დამოკიდებულია იდეისა და მისი გარეგნული სახის თანაფარდობაზე: გარეგნული სახე, სიმბოლური მხატვრული ფორმით გადმოცემული, მხოლოდ ნართაულად მიგვივითებს იდეაზე (აღმოსავლური ხელოვნება); კლასიკურში იდეა და მისი გარეგნული სახე გაწონასწორებულია და მთლიანად შეესაბამებოდა ერთმანეთს (ანტიკური ხელოვნება); რომანტიკულში ქარბობს სულიერი ელემენტი, სულის სიღრმე და უსაზღვრო სუბიექტურობა (შუა საუკუნეების ქრისტიანულ საფუძველზე წარმოშობილი ხელოვნება და ახალი ევროპული ხელოვნება). როგორი იქნებოდა (თუ საერთოდ იქნებოდა) შემდეგი საფეხური, ჰეგელს არ უწინასწარმეტყველებია.

ყოველივე ზემოთქმულიდან ის დასკვნა გამომაქვს, რომ ეს მიკრო თუ

მაკრო სამყარო, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობ და განვიცდი, თავისი კანონებით რომ არსებობს, რომელთა კაცობრიობის მიერ შეცნობის, ახსნისა და ადამიანური გათავისებების ალბათ მხოლოდ დასაწყისში ვართ, მე, როგორც მასში მოძრაობა გასულიერებულმა ერთმა წერტილმა გავაადამიანურო ისე, როგორც ჩემი, ერთგვარად ჩემგან დამოუკიდებელი, ვითარცა დეტერმინებული, ბუნება მოითხოვს და, რადგან ადამიანში მისი განვითარების ახლანდელ ეტაპზე, მზარდი ტექნიციზმის პირობებში მთავარი სწორედ ეს სულიერი ცხოვრება ყოფილა, ადამიანთა მოდგმის საბოლოო ერთიანობისა და სოლიდარობის სრული შეგნებით ისე ვიმოქმედო, რომ არ დაეარღვიო ერთიანი მიზნით განპირობებული ბუნების ძალთა თანაფარდობა, გავითვალისწინოთ წარსულის გაკვეთილები, გონიერულად ვიარსებო დღეს, შეძლებისდაგვარად განვეკვიტო მომავალი და, რაც მთავარია, სურვილისამებრ ვიქცე და დავრჩე განსახიერებად იმ სულიერებისა და ზნეობრიობისა, რომელიც საგნობრივ სამყაროშიც შეგვაქვს, მაგრამ მაინც მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანურ თვისებად რჩება.

მხოლოდ ერთი მაგალითი. ოთახის კედელზე რეპროდუქცია მივიღია: „ლაოკონი“. ჩვეულებრივი რეპროდუქციაა, არაფრით გამორჩეული, ყველასათვის ხელმისაწვდომი. შევეყურებ ორგველშემოხვეულ მამასა და შვილებს. იგი ბავშვში შიშს იწვევს, მონარდში — სპორტულ ინტერესს (ვინ ვის!) ხოლო ხნოვანში, ვინც იცის, რას ეძღვნება ეს სკულპტურული ჯგუფი, ათასგვარ განცდას, ფიქრს, ასოციაციას აღძრავს.

ლაოკონი. ლაოკონი იყო ტროელი გმირი, ამოლონის ქურთში. იგი წინაღუდგა ბერძენთა ხის ცხენის ქალაქში შეტანას, რაც ქალღმერთ ათინას სურვილს უპირისპირდებოდა. ლაოკონი და მისი ორი ვაჟიშვილი ღმერთებმა ორ ვეება გველს მოაშთობინეს, ტროელებმა ხის

ცხენი ქალაქში შეაგორეს და ტროა დაეცა, ლაოკონი დაიღუპა, კთინამ და ბერძენებმა გაიხარეს.

კომპოზიციის ცენტრში უკვე წახრილია, მაგრამ ჯერ კიდევ მტკიცედ დგას გველშემოხვეული ლაოკონი, აქეთ და იქით მისი ვაჟები ამოდ ცდილობენ გველთა მიწავერი სხეულისაგან განთავისუფლებას, თვით ლაოკონიც წინააღმდეგობის უკანასკნელ ზღვარზეა.

კომპოზიცია შეერული დგას, ამასთან, თავისუფლად მოძრაობს, აბსოლუტურ დინამიკაშია: იკლავებიან გველები, იბრძვის დეკაკი, იბრძვიან ყმაწვილები, საცაა მათ გველთა შხამი დაგესლავს და მოიშთობიან სამივენი. მაგრამ მაინც იბრძვიან და ცდილობენ თავდახსნას.

ჯერ კიდევ ვინეკლმანმა, შემდეგ ლესინგმა, ჰერდერმა, გოეთემ, შილერმა, ჰეგელმა და მრავალმა სხვამ გააანალიზა გვიანი ელინიზმის ეს შედეგრი, რომელსაც რალაცნაირად იმ დიდი ხელოვნების დაქემის პერიოდის მცხრალი შუქი მოსავს (ჰეგელმა შენიშნა, რომ ერთგვარი მანერულობა მას ბერძნული კულტურის ბოლო პერიოდს მიაკუთვნებს).

უხსოვარ დროში ხალხმა შექმნა მითი, რომლის ცალკეული მომენტები ალბათ რეალური ცხოვრების ამბებს დაეყრდნო, — გაასულიერა თავისი სამყარო, რომელსაც უშუალოდ გრძნობდა. ვერგილიუსმა სიტყვაში აღბეჭდა ეს მითი და „ენეიდაში“ უკვდავეყო.

ბევრი ვეძებე ქართულ მითოსურ სამყაროში ამგვარი მითის ანალოგი, მაგრამ პარალელი ვერ დავუძებნე. საერთოდ კი ღმერთთა ურთიერთვიდოლის შედეგად მართალი ადამიანის მსხვერპლად მიტანის იდეა ბევრგანაა გავრცელებული და ობიექტურად იგი ზოგადად ქართული მითოსის და, კერძოდ, ჩვენი მთის ფოლკლორის ბუნებიდანაც გამომდინარეობს.

ასეა თუ ისე, ძველმა როდოსელმა ოსტატებმა — აგესანდრემ, ათენო-

ყოველგვარი აბსტრაქცია ანუ განყენება ისე აფორმირებს წარმოდგენებს, ცნებებს, მსჯელობებს, რომ იყენებს სათანადო მონაცემთა მხოლოდ ნაწილს და უმატებს მას ახალ ინფორმაციას, იმ მონაცემებიდან რომ უშუალოდ არ გამომდინარეობს. განყენება რამდენადმე ამარტივებს, ხოლო აღნიშნული შევსება ართულებს რეალობის სახეს. შემეცნების თვალსაზრისით აბსტრაქცია ორგვაროვანია — ის ან გამოდგება მოვლენათა ობიექტური არსის წვდომისათვის ან არ გამოდგება იმ სუბიექტურობის გამო, კონკრეტულ რეალობას რომ აღარიბებს, აცალმხრივებს, აზედაბირებს.

მკითხველმა თვით განსაჯოს ამ თვალსაზრისით ეს ჩემი რამდენადმე განყენებული და შეძლებისდაგვარად კონკრეტული ნაფიქრალი და იმ პოზიციის ვარგისიანობა თუ უვარგისობა, რომელზედაც თვით ვცდილობ ვიდგე და სხვებსაც მისკენ მივუთითო — უშუალოდ ჩვენზე დამოკიდებული საკუთარი სულიერი ცხოვრების ინტენსიფიკაცია ჩვენგან დამოუკიდებელი

მატერიალური ყოფის ინტენსიფიკაცია — ის დღევანდელ პირობებში. ხომ ცნობილია, რომ ნილს ბორის მიერ გამოთქმული აზრი, რომ „არსებობს ჰემმარიტების ორი ნაირსახეობა: ტრივიალური, რომლის უარყოფა უაზრობაა, და ღრმა, რომლისთვისაც საწინააღმდეგო მტკიცება აგრეთვე ღრმა ჰემმარიტებაა“, — სხვას არაფერს ნიშნავს, თუ არა იმას, რომ ჰემმარიტების ჰემმარიტება მოწმდება მისი უარყოფის შესაძლებლობით თუ შეუძლებლობით. აქედან გამომდინარე, თუ მუდმივ მოლოდინში და მზადყოფნაში ვიქნები აქ გამელაგნებულ აზრთა საპირისპიროდ ვინმეს მიერ გამოთქმულ მოსაზრებათა განხილვისათვის, ვგონებ, შევინარჩუნო სულიერი ცხოვრების ის აუცილებელი დონე, რომელიც გვაადამიანურებს ბუნების ჩვენთვის შეუძინეველი მარადცვალებადობისა და ჩვენთვის შესამჩნევ სწრაფადცვალებადი საზოგადოებრივი ყოფის პირობებში, იმ სამყაროში, რომელსაც უშუალოდ ვგრძნობთ და განვიცდივთ.

იზა გოციაძე

ბათუმი

ვერცხლის პერანგად წვიმა გაცვია,
მარაობად — პალმის რტოები,
ზღვა შენთვის ღმერთის ტოლი კაცია —
და ღმერთს საშველად შენ გამოები.

ვარდების გვირგვინს ისე იმშვენებ,
თითქოს ეკალი ვარდს არ ჰქონია,
ძველი ცხოვრების ყველა სიძნელე,
უცხო ზღაპარი უკვე გგონია.

გახელებული მზის უხვი ცქერით,
ოქროში იბანს ტანს შენი ღმერთი,
მარადიული სიცოცხლის ფერი,
კვილით გამცნობს, რომ შენ ხარ ერთი.

მინდა ჩაგიკრა შეილივით გულში,
შემოგახვიო ჩემი ხელები,
გითხრა, რა ძლიერ გინატრე გუშინ,
სხვა სიყვარულით შენ გეფერები.

გაზაფხული

გაზაფხულია, ბრდღვიალებს ზეცა
და მე სიყვარულს ვიწყებ თავიდან,
ყვავილებს ვატან იმ ლამაზ ქალებს,
რომელთაცხოვრებაც უღმრთოდ
გაფრინდა.

და მე არ მინდა არავის ვგაგდე,
ყველა ნაბიჯი მტკივა ამ დილით,
აქამდე თურმე ვყოფილვარ ლანდი,
თურმე ვყოფილვარ სხვისი აჩრდილი.

ღღეს კი ყვავილთა უნაზეს ფურცლის,
საგალობლები მიმაქვს ზეცაში,
მე ჩემს ცხოვრებას ბედ-იღბალს
ვეცვლი
და ჭვარს დავიწერ ისევ მცხეთაში.

და მიზარია ეს გაზაფხული,
რომ გამოვედი ძველი ვალიდან,
რომ ავუვედი ჭორსა და ტყუილს
და რომ სიყვარულს ვიწყებ თავიდან!

მზას

ლამე შენი ჩადრია,
დილა — სახიერება,
ჩინჩხლიანი ვარსკვლავი
კიდევ ერთი მშვენება,
ხან რომ დაგეკარგება,

ხან რომ მოგეჩვენება,
მთვარე — და და მოკეთე,
ზეცა — შენი სადედო,
ყველა შენ შემოგველოს
მჩნის მარაგანდედო.

ოპოლი სხივი

საქართველოს
წიგლმწიფთნების
მაშის ხსოვნას

ხანდახან ისე მომენატრები ძვირფასო მამავ,
როცა შენს სუათს თვალს შევავლებ
შავ ჩარჩოში უკვე საოცრად დაღლილს,
მინდა კივილით შეეძრა ქვეყანა...
მაგრამ უღონო დედას,
უმცროს და-ძმას და ჩვენს პატარებს რომ გადავხედავ,
რომლებიც წვიმაში დამფრთხალი ბელურებივით
იმედით შემომყუჟევიან,
იმ გამხმარ-გამომშრალ ხედ ვიქცევი,
რომელსაც წვეთი სისხლიც აღარ გააჩნია
თავის გადასარჩენად,
მაგრამ მედიდურია და ზვიადი,
ამაყი და გულშემატკივარი ყველასი,
თავადაც ობოლი და ერთადერთი ამ ტრიალ უდაბნოში,
თავისი წვრილი, ობოლი ჩრდილით უამრავ სიკეთეს რომ აფრქვევს.

• • •

და თუ ღრუბლები მიწის სულია,
მიწა ტანია, მზე კი გულია,
მთვარე ტრფობისთვის დანიშნულია,
ტრფობა კი ცამდე აზიდულია,
გაუგებარი არის სრულიად
ქვეყანა რატომ ასე რთულია?!

• • •

მზი-ფერი თმებით,
ქარვისფერი ქალია ახლოს,
შეხეთ ბიჭებო ამ ლამაზმანს,
სადა ხართ ამ დროს?!

და გროვდებიან უცხო პორტში მეზღვაურები,
თვალს წყალს ასმევენ და ჰყვებიან საშობლოს ამბებს.

მზის სხივი

მე ის მზის სხივი ვარ
 გამოტყორცნილი დედამიწაზე,
 მილიარდი წელიწადი რომ ეუნდები
 თქვენთან ჩამოსულას,
 რომ გაგინათოთ დღე კეთილი,
 ყველა გაგათბოთ,
 სიცოცხლე გაჩუქოთ და დაგლოცოთ...

მაგრამ ვაი, რომ არაეინ უწყის
 კიდევ რამდენი მილიარდი წელიწადი დამჭირდება,
 რომ იქ — საფლავებშიაც ჩავაღწიო
 და გავანათო მდუმარე მარადიულობა,
 დედამიწის ღრმა გული,
 ძაძვებით რომ არის მოსილი.

ვაჟა შუაუსიძე

ბულბული უსტვენს

იქნება სულაც არავინ უსმენს,
იქნება უსმენს, უსმენს ვიღაცა,
უსტვენს და უსტვენს, ბულბული
უსტვენს,
თავისაა უსტვენს, არა სხვისასა
და იხანგრძლივებს იმედის წუთებს, —
ებრძვის უკულმართ ბედს და იღბალსა.

მეც ასე ვმღერი, ვმღერი და ვმღერი,
უმისამართოდ გრძნობებს ვარიგებ,
ტალღად მივეყვები სინათლის ღელეს,
მომხედოს იქნებ ბედის გამრიგემ
და, დღეს თუ არა, მერე და მერე
გამოუთქმელის აზრი გავიგო.

მემღერება და ვმღერი და ვმღერი,
სიმღერის წვიმით ვარ გალუმბული,
ველი და ველი, სასხვისოს ველი,
შორიდან მესმის მისი გუგუნნი...
ხომ შეიძლება — ვერც უსმენს ვერვინ
და მაინც უსტვენს, უსტვენს ბულბული.

ცაცხლომოდავული თოვლი

არავინ იცის
დეღამიწა ვის რით იზიდავს,
ვით კაცის მზერას —
ზღვაზე მზის ჩასვლა!

ციკქნა ფანტელი
ფრიალ-ფრიალით
ნუთუ იმისთვის დაეშვა ციდან,

რომ გათოშილი სული გაეთბო
მიწის სითბოთი...
და გამჭრალყო!

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სიბზო თუ სურდა —
მზისკენ რატომ არ წაფარფატდა?!

შემოდგომის ფოთოლი

მე უკანასკნელ ფოთლად შემოვრჩი
ხეს, შემოდგომის ქარით განძარცვეულს,
მჭდარი აკუთარ ჩრდილის ჩეროში,
ყოველდღიურად ვუმზერ აღსასრულს.

ჩაშლილა ყოფიან იბრძველი ხიდი,
გავებულა დედაბუნება,
ყოველდღიურად ვიღაცა მიდის,
მიდის და აღარ დაგვიბრუნდება.

ობობას ქსელში გაუბამთ ნისლებს
მზე, გაცრეცილი და ფერმიხდილი...
და შევეგუე აღსასრულს ისე,
რომ დამეკარგა შიში სიკვდილის.

...

მან გალიაში ჩაქეტა ჩიტი,
უცებ შეწყვიტა ჩიტმა გალობა.
ვერ შეიფერა ბედის წყალობა
და გალიაში ჩაქეტა ჩიტი.

შინ, ცივ სენაკში ჩაქეტა ქალი,
ქალი, რომელიც უყვარდა ძლიერ.
სანთლის ალივით სუსტი და მკრთალი
გამოაჩინა თოვლსა და წვიმებს.

...

მინდა დავწერო უსიტყვო ლექსი:
ლექსი სიტყვების გარეშე,
ამ უაზროდ მოკიციკივე ჩიტების გარეშე
მინდა დავწერო უსიტყვო ლექსი.
და შიგ ისმოდეს უსიტყვო კვნესა,
წუხდეს ქარი და ტიროდეს ზეცა,
ჩემმა უსიტყვო ტკივილმა შეგძრას.

მინდა დავწერო უსიტყვო ლექსი.
სიტყვები — ყალბი მოწმეები
გაეძევეო დარბაზიდან
და უსიტყვო სიტყვით მოგმართოთ.
აი, მაშინ გამეჯიბრონ
სახელგანთქმული ორატორები.

რა მშვენიერია მდუმარე ადამიანი,
უსიტყვოდ რომ გესაუბრება
და ყველაფერს გაგაგებინებს.
რა ყოვლისმთქმელია სიჩუმე.
რა გასაგები და ცხადია სიბნელე.

ჩიტსაც და ქალსაც გარეთ ერჩია,
სადაც თავნება დაჰქროდა ქარი.
ჩიტი გალობას გადაეჩვია,
გადაეჩვია ოცნებას ქალი.

...ჩვენ მედილეგის ზნე გეჭირს ფარული
და ეს ზნე ბოლოს გვატირებს მწარედ.
გაუშვი! ჩიტმაც და სიყვარულმაც
თავის ნებაზე იფრინონ გარეთ.

სანთლით დაბრმავებულებს
როგორ გეჭირს ერთმანეთის დანახვა.
— ჩაქრე სინათლე! — მეხვეწები შენ,
რადგან იცი, რომ სიბნელეში ჩანხარ
ყველაზე უფეთ.

მეც ასე ვეაჯები ხოლმე
ენადგაყრეფილ ქვეყნიერებას:
— გაჩუმდით! გაჩუმდით-მეთქი!
სინათლეჩამქრალ და მდუმარე
ქვეყანაში
დაეცხდეთ ერთმანეთის პირისპირ
და უსიტყვოდ ვილაპარაკოთ.

მინდა დავწერო უსიტყვო ლექსი.
სუფთა ქალაღი გამოგიგზავნო,
ქათათა და ხელუხლებელი,
ვიცი, რომ მასზე ჩემს საწუხარს
ამოიკითხავ.

სუფთა ქალაღი გამოგიგზავნო,
როგორც ვარდის ფურცელი.

განა საჭიროა ვარდის ფურცელს
რაიმე დააწერო,
ის ხომ ყველაფერს ამბობს ისედაც.

სიტყვები რაა — ვარდის ფურცლის
საიდუმლო პაროლის ახსნა,
სიტყვები რაა —
იმისი გახსენება,

რაც უკვე მოხდა, *ეროვნული*
ან რაც ზღვება, *ზიგლიმონიკა*
რაც არის უკვე...
დაგვიანებული ელჩები,
თოვლქყაპში რომ აბუზულან სასახლის
კართან.

მინდა დაწერო უსიტყვო ლექსი...

ძარი

მე ვარ ქარების გამომძახებელი,
ქარების გამომწვევი,
ქარების შემლოცველი,
ქარების მჩხიბავი
ძველი მეოცნებე.
ქარია, ქარია
შინა და გარეთ,
ქარში იღვწება
ქარების მხარე.
ქარში იღვწება,
ქარში იღვწება,
ქარში იხვეწება
დაღლილი ზარი.

მე ვარ ქარების გამომძახებელი,
მე და ქარი ერთად ეტირით,
ერთად ვმღერით,
ბნელ სადარბაზოებში
ერთად ვეხვევით საყვარელ ქალს.
ქარია შენი თმები,
ხორბლისფერი ქარი.
ხორბლისფერი ერუანტლით და
ქართა ვარ მთვრალი.
ქარო,
მოსასხამივით მოგიგდებ მხარზე
და გავფრიალდეთ გაზაფხულის
ციხურ მხარეში.
მიყვარს შენი დაუოკებელი ქროლეა,
შენი მოუხელთებელი ჭანყი,
მთელი სხეულით რომ შეხეთქები
მკერდზე
ისიც მიყვარს.
შენი თინიანი შეკვივლება მიყვარს,
მთელ სხეულში ერეოლა რომ ჩაგიდგება:
და ვნებისაგან აკანკალებული

ველზე რომ გაიქრები.
ვერ მოგიხელთე,
გულში ვერ ჩაგიყარ,
შენს ტუჩებს ვერ დავეწაფე,
შენს ყელზე ჩემი დამლა ვერ ამოვშანთე.
ერთხელაც იქნება
ურა ცხენზე შემოგიგდებ
და ერთად გავქროლდეთ ულრანი
ტყეებისკენ,
გადავუაროთ ჩათვლემილ ველებს,
თავს გადავევლოთ ზრამებს და ხეებს,
ვარსკვლავებიანი ცის ქვეშ
გავქროლდეთ მე და შენ,
ისე რომ ჩვენს ყიფინაზე
ციდან ვარსკვლავები ცვიოდნენ.
მე ვარ ქარების მომტაცებელი,
ქარების მომთვინიერებელი,
ქართან ჭვარნაწერი,
ქარია ჩემი პატარძალი თმაგაწეწილი.

როცა არა ხარ, ქარო,
მაშინ სადა ხარ, ნეტავ?
სად გძინავს,
სად თვლემ,
სად იშუშებ დაბეგვილ სხეულს.
რა გაიძულე, რომ დასტოვო
მყუდრო ბუნაგი
და საწანწალოდ გაეშურო კილით
კიდემდე.

რა გიმღერებს, ნეტავ, სისხლს,
რა ძალა გაფორიაქებს.
რა წამოგაგდებს ფეხზე უეცრად,
რა დარდი გლრღნის და
რა ნაღველი გაყმუვლებს ასე?

როგორც ჭინი ბოთლში,
 იცე ზიხარ ყველა ჩვენგანში
 და შესაფერის დროს ელოდები.
 როგორ მარყევე შიგნიდან,
 როგორ მანქლრევე,
 თითქოს ვულკანი მეჭედეს მყერდში
 და გულისფიცრის გამონგრევას
 ღამობდეს.
 ეს შენი სული იღვიძებს ჩემში,
 შენს წერას ვყავარ ატანილი,
 როცა ვბობოქრობ,
 შენი ნება მიკარნახებს
 მტვერწყაროვან დღეებს ქარივით რომ
 გადავერიო...

შენ ერთი დიდი სიბრძნე იცი
 და იმით ცხოვრობ:
 ამ ქვეყანაზე რაღაც უნდა ინგრეოდეს,
 რაღაც უნდა ილეწებოდეს,
 რაღაც უნდა მთავრდებოდეს...
 ნგრევა შენი სიმართლეა,
 უწესრიგობა — შენი წესრიგი,
 შენი შფოთვა და აურზაური
 სიმშვიდის დასაწყისი.

ქარო, ყვეთელი ფოთლებს
 ჩამოგვსვლელი,
 ქარო, გამხმარი ტოტების
 ჩამომლეწველო,
 ქარო, სნეული ხეების ამომთბრელო...

შენს სხეულში ვარ ჩაგრეხილი,
 შენს ვენბაში ვარ ჩაწნეხილი,
 ძარღვებში სისხლის ნაცვლად
 შენ ბრუნავ,
 შენ მიმოიქცევი, ქარო.
 ჩემს ნაცვლად შენ ღაპარაკობ,
 ჩემი სიტყვები შენგანა მაქვს ნასწავლი.
 შენი ოხერისგან,
 შენი ზათქისგან,
 შენი კენესისგან.
 დამბერე, ქარო,
 ამახშიანე სივრცეებში,
 დამარისხე,
 დამრევე როგორც ზარი,
 ამაკენესე, როგორც სიმი,
 ამალელვე, როგორც ზღვა,
 ნაპირთან შეუტრიგებელი,
 ნაპირების გადმომძალველი.

სოლომონ სამხარაული

მ ე ო ხ ე

მომხრობა

გამთენიისას ნისლმა აკრეფა დაიწყო. ზვინა-ზვინა ტენიანი ქულები ირიბად აუყუვა ქარაფიან ფერდობს, ჩხარითყის შეთოშილ კენწეროებში იწეწებოდა, ზედ ნამად ეპყურებოდა, ზუნ-ზლავდა და ხოჭობებსა და მძინარე კვირტებზე წვეთებდა ეკიდებოდა. წვეთები ცრემლივით იღვენებოდა, მღოვრედ, სულ ნელ-ნელა იბერებოდა, ჩამოგრძელდებოდა, ჩამოგრძელდებოდა, ყამ-ყამ მოსწყდებოდა და წკაპანით დაეცემოდა პირწყინულ თოვლზე.

ლამე ტყდებოდა. ხეობაში ტყუერი მღუმარება იდგა. გათენების სასწაულის მოლოდინში რიდი დაუფლებოდა ყოველივეს. ნიაიცი კი ვერ თამამობდა, კრძალვით, უძრახველად შიერეკებოდა ნისლებს თხემებისაკენ. ქანჩახის თავზე გადმოხრილ მუხის ნაზამთრი, დალტობილ-ყამგადანსული ფოთლები უჩუმრად თრთოდნენ რალაც უხილავის შიშით. ველარც ნაკადული შორაკრავებდა, ყინულქვეშ ჩამძერალი მალულად მიიპარებოდა, გზა და გზა პაერის ბუშტებს კრეფდა და ლუკლუკებდა. არც საღმე სულიერი ჰაჰანებდა, გეგონებოდათ ამ დაყურსულ, ძნელად საჩინარ ხეობაში სიციცხლე ერთიანად თოვლს ამოფარებიანო, რომ ქვემოთ, ნაკადულის გამოღმა, მეჩხერში, ხმელი წვიმლის ყრუ ტყაცანი გაისმა. ასეთი ხმა იშვიათი არ არის ტყეში. მოტყდებოდა ხმელი, დაძაბუნებული რტო, წამო-

ვა ტოტებზე სუსტი, ხამუშ-ხამუში ხეთქება-დაცურებით, აგერ-აგერ თოვლზე დაეცემა და ჩაილეწება. ახლა ტყაცანს ვარდნის და თოვლზე დაცემის ჩქამი აღარ მოჰყოლია. კვლავ მღუმარება, შეთოშილი წვეთების კანტიკუნტი ცქაფი და ხეობის ქვემოთ, ჩქერალიდან ნაკადულის ძლივს გასაგონი შხივილი ისმოდა. მოგვიანებით ახლა თოვლის ხრაშუნი გაისმა და სამი მხრიდან ციკაბოებით შემოზღუდულ ვიწრო ვაკობზე, თეთრად გადაზვიანულ მავყლის ბარდებთან შველი გამოილანდა. გრძელი კისერი აელერებინა, ყურები აეცქვიტა, ფრთხილად, მოსინჯვით გადმოადგამდა ორსამ ნაბიჯს, გაჩერდებოდა, მიაყურადებდა, უსმენდა, უსმენდა, შერე, როგორც, იქნა გაბედავდა და გამოცქნავედებოდა. ვაცი იყო. ბინდბუნდში, თოვლის ათინათზე თანდათან გამოიკვეთა მისი შვეულად აღმართული, სამად განშტოებული რქები.

ცას შუქი შეეპარა, შველი ნება-ნება მიუახლოვდა მავყლის ბარდს, კისერი წინ წაიგრძელა, ციმციმ ისე რომ ქურხლს — ბარდზე გადაპენტილ თოვლს — ნამეციც არ გაეარდნოდა, მოაკვნიტა ფოთლო, მოაბრუნა თავი და საიდანაც მოვიდა იქით დაიწყო ცქერა. რალაცას ელოდა. ეტყობოდა დიდი ხნის მშვიერი იყო — ფერდები ჩასცვინოდა. დრო და დრო ოღნავ გა-

აცმაცუნებდა პირს, ნელა მიიბრუნ-
 მოაბრუნებდა ყურებს, მოათვლიერე-
 ბდა ფ რდობებს და ისევ ვაკობის შე-
 მოსასველს მიაჩერდებოდა. კარგახანს
 იყო ასე გახვეებული. უცხად ყურები
 ცქვიტა, მოცოცხლდა, თავი მოაბრუნა
 და გამალებით დაიწყო ჭამა. ვაკობის
 შემოსასვლელში კიდევ ორი შველი
 დაჩნდა. მის კვალს მოჰყვებოდნენ. წინ
 პატარა, თავზე ბეწო რქებამოჩრილი
 ნუკრი მოცანცალებდა. ეს ცქვიტო უკვე
 დიდებს დამსგავსებოდა; თეთრი ხალები
 გადასვლოდა, მუქი რუხი ფერი დას-
 ლებოდა, მაგრამ მცირე ტანსა და რა-
 ცრაცა სკუპ-სკუპზე აშკარად ეტყო-
 ბოდა ნუკრი იყო.

უკან ნეზევი ჩანდა, წვრილი, გრძე-
 ლი კისერი ნაზად მოეღერებინა, დოლა
 თავი და კობტად მობოკოლაგებული
 ცხვირი ჰქონდა. ბინდბუნდში ბოქვე-
 ნების მიდამოსა და ილღიების ღია ფე-
 რი ისე არ გამოირჩეოდა, არც ნიკაპის
 სიმუქე და შავი, ხატულა ქუთუთოები,
 მაგრამ გავაზე, ბარძაყებს ზემოთ, თე-
 თრად გადაქათქათებული „სარკე“ ნა-
 თლად ლაღლადებდა. თუმცა ნუკრს მის
 მიხედვით დედის უკან დევნა აღარ
 სჭირდებოდა, მამის კვალში ჩამდგარი
 გატეხილ თოვლში მკვირცხლად მიკუ-
 ნტრუშობდა, მამა რომ დაინახა —
 გათამამდა, ნახტომს უმატა, მივიარდა,
 გვერდში დაუდგა და გაფაცინებული
 დააცხრა მყავლის ფოთლებს. ვაცს
 ეამა, კმაყოფილმა ქეშად გადახედა,
 მხარი ქედს მიაყუდა და ისევ განაგრ-
 ძო ჭამა. „კარგი ვქენი, წამოვიყვანე, —
 გაიფიქრა გუნებაში, — გადიამწირა ეს
 საცოდავი“.

ნეზევა ნუკრს მარჯვნივ აუარა და
 ვაცს კდელით გაჰხედა. ვაცმა თავი ას-
 წია, თვალბეში თამამად, გულმოჭე-
 რებულმა ჩახედა. შიშატანილი მაშინვე
 ისევ გაირინდა, გარემოს ყური დაუგ-
 დო, მერე ფრთხილად შემოუარა ბარდს
 და ჯალაბის საპირისპიროდ დადგა. ახ-
 ლა ვაცს ხეობის დაღმა ეჭირა თვალ-
 ყური, ნეზევა და ნუკრს ზემოთ — ცი-
 ცაბობებისკენ.

რაც თენება დაეტყო — ნიავი გაფა-
 6. „მნათობი“, № 8.

ციცდა. წამოიღებდა ნისლის კოტორს,
 ჩაბინდავდა იქაურობაში და ნელა
 მოჩანდნენ შველები. როდის-როდის გა-
 დაჰყრიდა, გადასწმენდავდა, მაშინ კი
 გაიშუქებდა და თვალ-გული გაიხსნებო-
 და. ჩუმად ისმუსნებოდნენ, ფრთხი-
 ლად, შიშნულად წააკენეტდნენ ფო-
 თოლს, სმენადამაბულნი. ქვედა ყბის
 ოდნავი ცამცამით გაცოხნიდნენ, გა-
 ცოხნიდნენ და ნამაღევად გადაყლა-
 პავდნენ.

„კიდევ კარგი წამოვიყვანე, — გულ-
 საკვედ იყო ვაცი, — თვალბეში შუქი
 ჩაუდგათ, რა ხანია წვნიანი პირის გე-
 მოდ არ უნახავთ. მეტისმეტი სიფრთ-
 ხილუც არ ვარგა. თუ შიმშილით დაე-
 წყდით — რაღა ცხოვრებაა. ვერ გი-
 გებ, სადაც არ ელოდები იქ უფრო გა-
 მოგიხტება საფრთხე. ზოგჯერ უნდა გა-
 რისკო, თორემ რა ბედენაა მტერს გა-
 დაეყრები თუ შიმშილი მოგიღებს ბო-
 ლოს“.

ამხნისა იყო ვაცი და ასეთი დიდ-
 თოვლობა, ზამთრის ამდენხანს გაგრძე-
 ლება არ ენახა. ეს ხეობა იმიტომ შეი-
 რჩია სადგომად — დიდი თოვლი არ
 იცოდა. სხვა დროს მზვარეებში შაინც
 აიღებდა ხოლმე. ზოგჯერ შუა ზამთარ-
 ში ბალახი ამობიბინებულა. როცა თო-
 ვლი მუხლის ქვემოთ იყო — არაფრი-
 სა ენალვებოდა. ამ ზამთარს საფლო-
 ბი აავო. თოვდა და თოვდა. ხანდახან
 გაიდარებდა, ჩათბებოდა, თოვლი დნო-
 ბას დაიწყებდა და როგორც იტყოდნენ
 ახლა კი გვეშველაო — მოიწმინდებო-
 და ცა, მოუჭერდა ყინვა, შებზარავდა,
 იმ მოყინულზე ახლა-ახლს დაათოვდა
 და აბა იმას რაღა გაადნობდა, აგროვ-
 და და აგროვდა. იანვრის მთვარის არე-
 ულობისას იმდენი დადო, ნუკრი შიგ
 იმალებოდა. მესამე თვე დაიწყო, რაც
 ხევაგალმა ფერდაზე, ხეჭყეულთან ჩაი-
 კეტნენ. ველარსად გადიოდნენ. ფრთხი-
 ლობდნენ. ასეთ თოვლში სახიფათოა
 სიარული. კვალი რჩება, თეთრ მიღა-
 მოზე მათი რუხი ქარცი ფერის ქათიბი
 შორიდანვე ჩანს, ფეხის ხმაც შორს გა-
 დის... ქვეყანაზე რამდენი სისხლის

მწყურვალეა. ვინ იცის ვინ აედევებებათ, ვინ ჩაუსაფრდებათ...

ხეკცეული ზამთარ-ზაფხულისათვის მშვენიერი თავშესაფარი იყო. ფერდა ზომიერად დაქანებული, ტყე მეჩხერი, თვალსაწიერი დიდი ჰქონდათ, ადვილად ვერარა მიეპარებოდათ. ქარისაგან წაქცეული ვეება წიფელი და გვიმრიან-გვირილიანი ველობი მტრის თვალისაგან იფარავდათ. როცა საშიშროება ქვევიდან, ხევის მხრიდან შეიქნებოდა — გადაიპარებოდნენ ტაფობში და იქიდან თუნდა სერზე ავიდოდნენ, თუნდა ნაღვარევი, დიყიანში მიიმალებოდნენ. ხოლო თუ ცუდი ზევიდან უქადდათ — ჩაპყვებოდნენ ხეეს და ლელისპირა ბილით ველტყიან ზეგანზე ავიდოდნენ. იქ მუდმივ ხვასტაგი დაიარებოდა და იმით ნაფეხურებში ეშმაკიც კი ვერ გაიტიანდა მათ კვალს. მიივლ-მოივლიდნენ ბუჩქნარს, ჩაპყვებოდნენ ხევის პირს, მერე რომელიმე ჩასასვლელით ისევ ხეეში ჩავიდოდნენ და საფთხე რომ გაივლიდა — სამკვიდრებელს დაუბრუნდებოდნენ.

ხეობა სავსე იყო ნაირ-ნაირი საქმელით. წყაროც იქვე, ასიოდენ ნაბიჯის ზემოთ, მურყნარში გამოჩნხნებოდა. უჭირველად ცხოვრობდნენ, წელს კი დიდთოვლობამ ფეხი შეუტრიათ. ხეკცეულის ახლო-მახლო ბალახი და ხავსი ჩქარა გამოვლიათ, იქაურობა პირაღებით გადაქექეს, აღარაფერი დარჩა, შემოსახრავი კი არა, ნაყარი ქერქეველაც ვეღარსად მოიძიეს. თოვლის გაქექვაც გაძნელდა — გაიყინა, გამაგრდა, თანაც ხმა შორს გადიოდა. წყავიანის მისასვლელი თოვლმა ამოქოლა. გული ერთთავად ამ მაველიანისკენ მოუწყევდათ, ზედვე იყო შორს სიარული არ სჭირდებოდათ, მაგრამ ხევზე ამომავალი ბილიკი უნდა გადაეკვეთნათ და ეს აფიქრებდათ. რაც თოვლი დადო ამ ბილიკზე სულერი არ გამოჩენილა, ოღონდ თუ მტერი აივლიდა ან ჩაივლიდა მათ ნავალს აუცილებლად შეამჩნევდა და დაილუპებოდნენ. დიდხანს იმინეს, იშმიშლიეს, დიდები კიდევაც გაუძლებდნენ — ნუკრს გაუჭირდა. გა-

ხდა, სიცივემ აიტანა, სეკცეულებს, აებურბლებოდა ბალახს და ცრუხვად დაგდაგებდა. გუშინ სალამოს მიწვა ვარჯის ძირას, თავი გვერდზე გადაავლო, ქუთუთოებზე ცრემლები ჩამოეკონა და მალულად ილვლეფებოდა. მივიდა დედა, მიეფერა, ყვრიმალეები აულოკა და ცოტაც მოითმინე, ცაზე მარაგი გაჩნდა, მგონი დნობას იწყებსო — შეენუკვა. ნუკრს ლაპარაკის თავიც აღარა ჰქონდა, ხომ არ გაწუხებთო — ამოისლუკუნა და თავი ვარჯს მიავსდა.

ვაცს გული დაეკოდა. ამაზე შეტადრა შეაწუხებდა. მთელი ღამე თვალი არ მოუხუტია: გარემოს ათვალეირებდა, ყოველ გაფანტუნებას უსმენდა, აკვირდებოდა, ჰაერს ხშირ-ხშირად ყნოსავდა. აწონ-დაწონა რა შეიძლებოდა მომხდარიყო, თუ მტერი გადაეყრებოდათ როგორ შეიძლებოდა თავის გადაჩენა... რაც მოხდება მოხდებაო — გადაწყვიტა ბოლოს. შუა ღამე რომ გადავიდა წინ თვითონ წამოვიდა, მისადევარი დაზვერა, თოვლი გატეხა და აი, ცოლ-შვილიც მოუხუხხუდა.

ნუკრი გაფაციცებული იქუსნებოდა. წინა შედარებით მოკლე ფეხების გამო, ისე იდგა ზურგ ჩაწეული და წელში მოშვილდული — თითქოს ჰა და ჰა, კამარა უნდა შეკრასო. მოკორტნიდა ფოთოლს, გაბრწყინებული თვალეებით ხან დედას შეხედავდა, ხან მამას, აცმაცუნებდა მოხდენილ ტუჩებს და სიამოვნებისაგან მოკლე, ხშირბალნიანი პოჩი უთრთოდა.

თენდებოდა. დრო და დრო, ნისლი რომ გადაიწმინდებოდა ცაზე აქა-იქ გაფერმკრთალეული ვარსკვლავები დაჩნდებოდა. შინ წასვლის დრო იყო. ვაცმა ტყე მოათვალეირა, მერე ნუკრს დააკებრდა, ნუკრი ისე გემრიელად შეექცეოდა, „ჭერ კამოს, გული იჭეროს“. — გაიფიქრა და ის იყო მადამშლილი თვითონაც მიეძალა ყინვისგან შემზრალ, პირში საამოდ მდნობარე ფოთლებს — ხევის საქცევ მუხლთან ყინულის ლაწანი გაისმა. ნუკრი შეკრთა, დაფეთებულმა მიიხედ-მოიხედა. ნეზემა ვაცს შეხედა. ვაცს ყურები წინ წაეშვირნა

და სმენად ქცეული იჭვრიტებოდა შეჩხერში. რა იყო? კარგა ხანს იდგნენ გახევებულნი, მაგრამ საეჭვო ხმა აღარ ისმოდა. ჭამეთ, არაფერია — ანიშნით ბოლოს ვაცმა. დედა-შვილმა ჭამა განაგრძო. თვითონ ისევ მზერად იყო. გაუნძრევლად იდგა გახმაურების მოლოდინში და საზრავდა რას შეიძლებოდა ყინული ჩაემტვრივნა. «გაუფრთხილებელი სიარული ძალღმა და ადამიანმა იციან, მაგრამ ისინი დაუდევრადვე განაგრძობდნენ გზას. ტყეური ასე არ ჩაღწევდა, და არც ისე ციოდა, ყინული გამტყვრალიყო. თუ ფრიალოზე ქვა მოსწყდა — მაშინ ნაშალიც უნდა მოჰყოლოდა». ტყე დუმდა. სმენა რომ დაძაბა წყაროს ლუკლუკი უფრო ხშიერი გახდა. სამასიოდ ნაბიჯის ქვემოთ ჩქერალზე გადაშვიოდა, მერე ცოტა მდოვრდებოდა და საქცევ მუხლთან ერთბაშად ჩუმდებოდა.

საეჭვო ხმა აღარ მეორდებოდა. ვაცი აფორიაქდა. ნადირულმა ალღომ ცუდად ინიშნა და აღელდა. გაურკვეველად ყოფნას ვერ იტანდა. მიმალულიყვნენ — ვაი თუ თავი გაეცათ, არა და ვინ იცის რა ეპარებოდათ. ეს ამოდონა თოვლი რომ არა, ამდენს ვერ მოითმენდა. სასიგნალო კენტრუშს დაიწყებდა; მოკლე, მაღალ-მაღალი ნახტომებით, ბრავა-ბრუგით, ნაყარის ლაწალუწითა და ძალღური ბოხი ღვეღავით ორმოციოდ ნაბიჯზე გაუეარდებოდა, მერე ჩუმად უკან მოჰკურცხლავდა და შორიახლოდან მიყურადებდა. ამ ბასტიბუბუს რამდენჯერმე გაიმეორებდა. წვრილფეხა ნადირი დაფრთხებოდა, თუ საეჭვო ხმა გამეორდებოდა, მაშინ ერთ ნახტომს გამორჩევით მაღალს იმ მზარეს გაიკუნტრუშებდა, საითაც თავისიანები უნდა გაქცეულიყვნენ. ხოლო თუ მტაცებელი იქნებოდა და გამოეკიდებოდა — შეჰკრავდა კამარას, შინაობას მზარს აუქცევდა, გადაეგლებოდა ბუჩქებს, ლელეებს, გადაიჭროლებდა სერებს და მღვეარს ან დასაეარგავში ჩამოიტოვებდა, ან თავისი ამოუხსნელი ფანდებით გზა-კვალს დაუბნევდა და დაეშალებოდა. ახლა ამ თოვლში, ამა-

ზე ფიქრიც არ შეიძლებოდა. დასაწინი იყო, თავიანთი მოდგმიდნენ დასაწინა დარჩნენ, თორემ ვერადში თავისსავი. მუხლმაგრები რომ ჰყოლოდა — ერთიმეორეს კვალში ჩაუდგებოდნენ და ჭერ-ჭერით გატეხდნენ სავალს. ამჯერად უნდა მოეთმინა, განაბევას არაფერი სჯობდა.

ნუკრს აღარაფერი ესმოდა, ცქაფად მოკვენეტავდა ყუნწში ფოთოლს, გამალებული აცმაცუნებდა პირს და სანახევროდ დაღეჭილს ყლაპავდა. ნეზვი ჩქარ-ჩქარა გაირინდებოდა, თვალყურს ჭერ ზემოთ, ციკაბო ფერდობებს მოავლებდა, მერე ყურებს უკან შეიბრუნებდა და ხევის მუხლისკენ დაძაბავდა სმენას. საფრთხილო არაფერი შეიმჩნეოდა. მოგვიანებით, როცა უკვე გული დაიარხებინეს და ვაცმაც კორტნა დაიწყო საქცევის მხრიდან ახლა თოვლის ყრუ ჰყრიალი მოისმა. ახლა კი აქ გაჩერება აღარ შეიძლებოდა, ხეჭყეულთან უნდა გადასულიყვნენ. ვაცმა ნეზვს ანიშნა მომეყევითო და ფრთხილად გაუყვა თავიანთ ნაფეხურებს. ნეზვი ფეხდაფეხ მიჰყვა, ნუკრი მაველის ბარდს ველარ სცილდებოდა, გაფოთებული ბლვლერძავდა, ოდნავ მოლოდნილ ფოთლებს, ჰაიპარად იტენიდა პირში და თან მშობლებისკენ იყურებოდა. დედამ მოიხედა და ეხლავე კვალში ჩაგვიდექიო — თვალით ანიშნა. ნუკრი ახლა კი შეტრიალდა და სკუპ-სკუპით დაედევნათ. ფრთხილად, მთები ნუ მისძარ-მოსძარო — ახლა ამაზე გაუწყრა დედა. ვაცი გადამტვრეულ მურყანთან გაჩერდა. სიარული აღარ შეიძლებოდა, თავს გასცემდნენ. მათი წვრილი, ერთიმეორეზე მჭიდროდ მიჯრილი, წამახული ჩლიქები თითქმის მიწამდე ესობოდა და თოვლს ტრკიალი გაუდიოდა.

ხმა აქ უფრო გარკვევით გაისმა; ხეხეხე, ბილიკს რალაცა ამოსდევდა. მტაცებელი იყო — რბილად აბიჯებდა. თოვლზე მოდიოდა, დრო და დრო ჩაუტყდებოდა, შეჩერდებოდა, იდგა, იდგა და როდის-როდის წამოვიდოდა. ვაცი განცვიფრდა, ვერაფერი გაეგო. მგე-

ლი და ფიცხვერი ყინულს ასე ლაწუ-
ნით არ ჩაამტვრევდნენ, არც ასე პირ-
წყაინული თოვლი ჩამეტვრეოდათ. ამ-
დაგვარი ზოზინით სიარული დათვბა
იცის, მაგრამ არც დათვი იყო — რაც
არ უნდა იფრთხილოს ადამიანივით
უჭყრიალებს ფეხქვეშ თოვლი, თანაც
ყინულზე იმის ბრტყალების წკაპუნს
სერს გადაღმა გაიგებ. თოვლის შეყი-
ნული პირი ძალს ჩამეტვრევა ხოლმე
წარამარა. თუმცა ძალი აქ ასე დრო-
გამოშვებით არ ივლის. ის ერთთავად
ქაჭანებს, მალ-მალე ენას აწკლავუნებს,
ცუნცუნებს, ცუნცუნებს, გაჩრდება,
ჩალაცას უსუნსულებს, ან ფეხს აიშ-
ვერს და მაშინვე ისევ ცუნცუნს მო-
წყვება. თუ სუნი აიღო, მაშინ ფრთხი-
ლდაც იცის მიპარვა, მაგრამ ქვენა ნი-
ავი იყო და მათი სუნი იქით არ გავი-
დოდა.

ვაცმა უკან, ხევის ზემოთ სერის ყე-
ლები მოათვალიერა. გულდასმით უს-
მინა. მან გამოცდილებით იცოდა: რო-
ცა ხევს ძალი ამოსდევს სერის გადა-
სასვლელებში მონადირეები ჩასაფრ-
დებიან ხოლმე. ხოლო თუ ხვალი მგე-
ლი პირქარიდან თავალებით წამოვიდა
— მაშინ გასასვლელებს მისი ხროვა
შეჰკრავს.

ზევიდან არაფერი ისმოდა. ვერც სა-
ფრთხილო რამ შეამჩნია. ისევ ფეხის
ხმას ჩაუყვირდა. უსმინა, უსმინა და
ელდა ეცა — მგელი იყო. ფეხში მო-
დიოდა — წინა ფეხებს ჰვარდინად მი-
აყოლებდა უკანებს. კოჭლობდა. ცალ
ფეხს ძალუმად აბიჯებდა და თოვლი
იმიტომ ემტვრეოდა.

ვაცმა დაფეთებულმა მიიხედ-მოიხე-
და და სასოწარკვეთილმა ნეზუს გაუშ-
ტერა თვალები. ნეზვი თავზარდაცემუ-
ლი იყო, შიშს გაეთანგა. ნუკრმა ჯერ
არ იცოდა ასეთ თოვლში მგლის გადა-
ყრა რას ნიშნავდა. თუმცა ჩამომავლო-
ბით ხედებოდა შავი დღე უთენდებო-
დათ და შეძრწუნებული ხან დედას შე-
ხედავდა, ხან მამას.

ხეკცეულთან გადასვლა აღარ შეიძ-
ლებოდა ჯერ ერთი მგლის მახვილ სმე-
ნას წყირის გადაბრუნებაც არ გამოე-

პარებოდა, მეორეც, თუ ვერ ჩაუტყუ-
ყებოდა ნახავდა, რომ იმსხვერპლ-
იყო და მანამდე სდევდათ, სანამ სამი-
ვეს იმსხვერპლებდა. არა და ამ ვიწ-
რო, ციციბოებს შუა მოქცეულ ვაკობ-
ზე როგორც ხაფანგში ისე მოემწყე-
დნენ.

„ეს როგორ მომივიდა“, — სინანუ-
ლისაგან თავბრუმ დაუარა ვაცს.

მგლის გამოჩენა ყოველთვის ზარავ-
და, მაგრამ ამსიმაღლე თოვლი რომ არა
ისე არ დაფეთდებოდა. თვითონ მგე-
ლიც არ გაედევნებოდა. რუხმა ავაზა-
კებმა იციან გამოკიდებით ვერაფერს
გახდებიან და არ გაედევნებიან. მას
იხინი ბევრჯერ დაუტოვებია ხახამშრა-
ლი. თითო კი არა, ხროვას რომ მოუმ-
წყვდევია — მაშინაც ვაცს ქალაბი უყ-
ვარდა და მტლად ედებოდა, მამრის
ღანაკისრს მუდამ ეკეკაცურად ასრუ-
ლებდა. ვინ იცის რამდენჯერ საფრთ-
ხეში ჩაუგდია თავი, რამდენჯერ უხს-
ნია ისინი უთუო დაღუპვისაგან. ახლო-
მახლო მთებისა და ხეობების ყოველი
კუთხე-კუნჭული ძირის-ძირამდე იცო-
და. რომელი მტერი საიდან მოვიდო-
და, ვინ რომელი ფანდით მოეცილები-
ნა, როდის საით გაეხიზნა ცოლშვილი,
არ შეეშლებოდა, მაგრამ თუ მტერი
მაცნე მიიგნებდა — ქალაბს ანიშნებდა
მიმალულობენ, თვითონ ბრავარუგი-
თა და შლიგინით გავარდებოდა და მო-
მხდურს თან გაიყრილებდა...

„ვაი შენ ჩემო თავო, რა დროს მიყე-
ლთა — სინანულით გაიფიქრა ვაცმა,
— ამდენი მერყეობა აღარ იყო საჭი-
რო. დროზე უნდა წამომეყვანა და სა-
ნამ გათენდებოდა დავბრუნებულყა-
ვით. თუმცა, თუ კვალს წააწყდებოდა
შეიძლება უარესი მომხდარიყო, კვალ-
ში ჩაგვიდგებოდა, პირველ რიგში
ნუკრს გაედევნებოდა“... ვაცმა წარმო-
იდგინა დაფეთებული შვილი. როგორ
გაიქცეოდა, როგორ ჩაეფლებოდა თო-
ვლში, როგორ დაეტაკებოდა მგელი და
თითქოს წივილის ხმა შემოესმა. ტანში
კრუნჩხვამ დაუარა და გააცახცახა.

ამ თოვლსა და ყიამათში აქ რა უნ-
და; რისთვის მოწანწალესო — გაყ-

ვირვებული იყო ვაცი. დღისით, ყინვა რომ მოტყუებოდა თოვლი მისაც ჩაემტვრეთდა და სიარული გაუჭირდებოდა. მაშ რა სჯიდა?

ვაცმა ისევ განაბვა არჩია. მან იცოდა, როცა მგელი ზურგპარით მოდის, თუ გაუნძრევლად იდგებოდნენ, შეიძლება გვერდზე ისე ჩაველო ვერ დაეხახა. მეტი გზა არ იყო, როგორმე ბუჩქებამდე უნდა მიეღწიათ, მიმაღულიყუნენ, მოთმინება მოეკრიბათ და ხვედრს დალოდებოდნენ. თუ მგელი ველტყიან ზეგანისაკენ წაეიდოდა, — გადარჩებოდნენ, ხოლო თუ სერისაკენ გადაუხვევდა — მაშინ მათ ნაკვალევს ნახავდა და დაილუპებოდნენ.

მგელი ხამუშ-ხამუშ მოდიოდა. ცოტას გამოივილიდა — გაჩერდებოდა. იდგა, იდგა მერე ისევ წამოვიდოდა. მალე მისმა ზინზლის სუნმაც მოაღწია. შვლებს შეაერუოლა. რამდენიც ახლოვდებოდა, თითქოს უფრო ფეხს ითრევდა. ხანდახან წაიფორხილებდა, ხან დაწვებოდა. ერთხელ გადაკოტრიალდა კიდევ. შვლებს ვერ გაეგოთ ისვენებდა თუ ეს მისი ვერაგული ფანდი იყო.

ვაცმა ნეზეს ანეშნა მომყევითო და როცა მგელი დაძვრებოდა თვითონაც ფეხაკრფით რამდენიმე ნაბიჯს გადადგამდა. ჯალბიცი მიჰყვა, როგორც იქნა ბუჩქებამდე მიაღწიეს და გაისუსნენ.

ინათლა. ნისლი აიკრიფა, ქედის თავზე ქულებად აგროვდნენ და გაირინდნენ. წვეთები იშვიათად წკაპუნებდნენ, აღმოსავლეთით ღრუბლებს თანდათან ვარდის ფერი დაედო დაბრწყინდა და აციმციმდა.

შვლებს ლოდინით ქანცი გაუწყდათ. ერთი სული ჰქონდათ მგელი დაეხახათ და აი, ისიც დაჩნდა: წვრილიანში მისი წაწვეტებული ყურები გამოიღანდა. ვაცს თვალში ეცა: ყურები ისე არ ჰქონდა აცქვეტილი, სნეულივით ჩამოჰყროდა, ხოლო როცა მან ხრამი ამოათავა და ღიაზე გამოვიდა — შეაშფოთა — ტუჩმურას ჰგავდა. მარცხენა ყბაზე დააცქერდა. თუ ჭრილობა ჰქონდა — ტუჩმურა იქნებოდა, მაგრამ მგე-

ლი პირდაპირ მოდიოდა მას წინა, ჭრილობიანი მხარე არ ჰქონდა.

ამ ბოლო დროს მგლებიც შეთხელდნენ. გაზაფხულსა და შემოდგომაზე თუ გამოჩნდებოდნენ, როცა ცხვარი დაიძვრებოდა.

„ამის საქმე მთლად რიგზე ვერ უნდა იყოს. — გაიფიქრა ვაცმა. — უჭირს, თორემ მარტომმარტო არ იფრატუნებდა“.

მგელს ტუჩმურასავით მოშაო ფერი ელო. მეტადრე ზურგი ჰქონდა ჩაბინდული. გამხდარი, გაძვალტყავებული იყო. სიარული უჭირდა. რალაც დაძვბულად, გაუბედავად ადგამდა ფეხს, ტუჩმურასავით ლალად ვერ მოარხვედა მხრებს. მუცელი აეწურნა, წელში ოდნავ აკუზულიყო. ეს ალბათ წინა, ცალ ფეხზე წონასწორობა რომ დაეცვა — იმიტომ. არც თავი ჰქონდა ტუჩმურასავით ბომბორა. კისერიც გაწვრილებული მოუჩანდა. წინა მარჯვენა ფეხით კოჭლობდა დრო და დრო, რომ დაადგამდა, თითქოს ორმო დაუხვედო, ჩაუვარდებოდა — მუხრი ჩაეკეცებოდა, წაიფორხილებდა, მარცხენას ძალუმად დაადგამდა და აი, მაშინ ჩაემტვრეოდა ხოლმე თოვლი. წაეარდებოდა, თოვლს მკერდით დაეყრდნობოდა, უცბად ამოიღებდა მარცხენას და ვითომც არაფერი, გასწორდებოდა, მაგრამ ეტყობოდა იტანჯებოდა. მარჯვენა ბეჭის თავი ნალოკი ჰქონდა — ბალანი ფეხზე ედგა. რომ მოახლოვდა ფერი თანდათან შეეცვალა, რუხი-მოყვითალო გახდა. არც თვალები უბრალოვდა მგლურად, ჩამცხალი, მიბნედილი გამოიყურებოდა, ხოლო ქუთუთოებზე, თითქოს ცრემლი სდენიათ — შავი ზოლები ჩამოსდიოდა.

ბილიკების გასაყართან, შვლების ნავალიდან ოცდაათიოდე ნაბიჯის ქვემოთ გაჩერდა. მიიხედ-მოიხედა. მერე ზემოთ, წყავიანებს მიაჩერდა. ყურები წინ წაიშვია და კარგახანს იდგა სმენადქვეული.

აჰა, ახლა კი მიუხედა ვაცი განზრახვას: მგელმა იცოდა შვლები სადაც

დადიოდნენ საქმელად და იმ ადგილებს დასაზვერად დაძრწოდა. შესაძლებელი იყო ამ ეაკობისკენ შემოველო მაყვლიანის მოსასინჯად, თუმცა მაგის განზრახვა არ ემჩნეოდა, ჯერ ისევ წყავიანს უთვალთვალებდა. თავი ასწია, ჰაერი დაუნოა. შვლებს ეგ არ ენალელებოდათ, ნიავი ისევ ქვევიდან უბერავდა და თუ ბუჩქნარს არ გასცდებოდა — მათ სუნს ვერ დაიყრიდა, მაგრამ შიშისაგან მიინც გაკანკულები იყვნენ. ნუკრს მიინც ელეთ-მელეთი ემართებოდა. მონუსხული მისჩერებოდა მგელს. იმის სიახლოვე სულს უღევდა. დედა თვალებით ამხნეებდა, გამაგრდი, ნუ გეშინია, არ გაინძრეო, ის კი შიშატანილი მგლის მეტს ველარაფერს ხედავდა. ილაჯი უწყდებოდა, ჩქარა ალბათ ველარ გაუძლებდა, ადგილიდან მოსწყდებოდა, გაიქცეოდა და მგლის ანაწერა გახდებოდა. დედამ ახლა ეაცს მიაპყრო მავედრებელი თვალეები — გვიხსენიო, მაგრამ ეაცი გაცქნავებული იდგა, განძრევას არ აპირებდა.

მგელი აღარ მიდიოდა. თითქოს თავისი სარწმუნო ალღოთი იგრანო საკბილოს სიახლოვე და ფეხი შეიკრა. როდის-როდის წადგა ნაბიჯი და სერისკენ წაფორბილდა. ეაცს თავზარი დაეცა, ცოტაც და, გზაც რომ არ გაეგრძელებინა, ნაკვალევს შეამჩნევდა. არა, არ შეიძლებოდა მას სამივეს ნაკვალევი ენახა, გული აუჩქროლდა, გაქცევა დააპირა, კუნთები უკვე აუთოლოდა, მაგრამ ვერ გაიბედნა, ბედად მგელი ისევ გაჩერდა, სერზე ამავალ აღმართს მიაჩერდა, უყურა, უყურა და ზეგანისკენ შეტრიალდა. შეტრიალდა და ეაცს გული გადაუქანდა — ტუჩმურა იყო.

ტუჩმურამ თავი ასწია, თვალეები დახუჭა და ისე გაირინდა, თითქოს გონების თვალთ რაღაცის დანახვა უნდოდა, რაღაცის გახსენებას აპირებდა. კარგახანს იდგა ასე, მერე შავი ლაშები ოდნავ გაალო და დუნედ, გოდებასავით მწუხარედ დაიკმულა. შემზარავმა

ხმამ ერთოლვასავით გადჟუჯუნა მისი, ხეებიც კი შეაყინა და მგელიც წიფელს ხმელი შტო მოტყდა, ჩამოვარდა, ყინულზე დაენარცხა და ჩაილეწა.

ნუკრს ახლა კი თავისი დემართა: ელდამ გონება აურია. აიბნა, დაიბნა, საით გაქცეულიყო აღარ იცოდა, დედამ ველარ გაუძლო შვილის წამებას, წელში მოირკალა და ის იყო ადგილიდან უნდა მოსხლეტილიყო — ეაცმა კამარა შეჰკრა, ბუჩქს ირიბად გადაეჯლო და ეაკობის გასასვლელისკენ გაქანდა. მგელი შეცბა, შემოტრიალდა. თავისკენ გამოქანებული შველი რომ დანახა ყურები ცქვიტა, თოვლზე დაწვა და გაიყანკა, დააცადა უფრო ახლოს მისულიყო, მაგრამ ეაცი როგორც კი გაშლილზე გავარდა მარცხნივ შეუხვია და ზეგანისკენ გაენთო.

ეაცმა იცოდა ნაღობ-ნაყინი თოვლის ტეხვა რაც იყო. მას ახლა სასწაული თუ გადაარჩენდა, მაგრამ სხვა რა შეეძლო, ნუკრი უნდა ეხსნა, დედა წულის გადარჩენისა თუ თავის დაცვისათვის ერთადერთი საშუალება გაქცევა ჰქონდა და ისიც გარბოდა. ბედის სასწორი მგლის მხარეს იხრებოდა; მას იშვიათად ჩამეტერეოდა თოვლი. ეაცი კი მკერდამდე იფლობოდა. მას ახლა სჭირდებოდა მთელი თავისი უნარი, ძალ-ღონე, ჰკუა და მოხერხებულობა მტერი ჯერ იქაურობისთვის მოეშორებინა, მერე თვითონ დასხლტომოდა, შებმის საწყისი რომ მოიგო — გაბაღისდა. მისი უცაბედი გამოვარდნით მგელი დაიბნა, სწრაფად ვერ მოეგო გონს და ორიოდ წამით გაინახა, თორემ თუ ის ეაკობიდან გასვლამდე წინ გადაეღობებოდა — მოიმწყვდევდა. ახლა კიდევ რაღაცის იმედი იყო. ნუკრს კი უდაოდ განწირული იყო, მას გასაქცევად არც სიქა ეყოფოდა და არც გამოცდილება, ტუჩმურა ერთი სერის გადასვლასაც არ დააცდიდა, წამოეწეოდა, გვერდიდან მოექცეოდა, დაჰკრავდა მხარს, გადააკოტრიალებდა, ზურგიდან წამოუჭროლებდა — ბასრი ჩლი-

ქით არ ვენო, ეცემოდა ყელში და უძწეო წივილი მთებს შესძრავდა...

ვაკს გამოცდილი ჰქონდა: რამდენიც დაბალსა და გრძელ ნახტომს გააყეთებდა — იმდენად მეტი თოვლის ტეხა მოუწევდა. ამიტომ მოკლე, მაღალი ნახტომებით აათავა მეჩხერი, გაუყვა ფერდას, გადაევილო ღელეს და ქაშაზზე — გაკვირილ ბილიკზე გავარდა. აქ თოვლი აღარ უშლიდა, თანაც გაივაცა და შეება იგრძნო. რაკი ამ მიზანსაც მიაღწია — ეს შეღავათი უნდა გამოეყენებინა; რაც შეიძლება შორს ჩამოეტოვებინა მდევარი, სანამ ის ზეგანზე ამოვიდოდა — პანტიანამდე ჩასვლა უნდა მოესწრო, თორემ მის ყურს რა გამოეპარებოდა... მწვევარივით გაეკრა გატყვნილ თოვლს. დრო და დრო, გეგონება ფრთები გამოესხაო, გადააფრინდებოდა ჩირკვებს, ბურცობებს და ისევ გაეკვრებოდა. წინა, წვრილ ფეხებს, თითქოს მიწას არც კი აკარებდნო, ტყუბად მიაქანებდა, უკანებს ოდნავ გაბოტილს მათი ნაჩლიქარების წინ ჩასცემდა და მოისხლიტებოდა, თვალს ვერ შეასწრებდით, დაჰკრავდა ტყუბად და მოისხლიტებოდა, ჩაუქროლა თანეაყფ რცხილას, ტბორს, გზის გასაყარს, „ნამზღვლევებთან ფრთხილად უნდა გავიარო, — უთხრა თავის თავს. — მოსახვევს რომ გავცდები ისევ გავქანდები. „ისევ უნდა გადავევილო ძეძვიანს — სამხილის ნატამალი არ დარჩეს“.

პანტიანში მართლაც ელვასავით გაკრთა, ცერად გადააფრინდა ძეძვნარს და ქარაფზე, თავისი ჩასასვლელით ხეობაში ჩაეშვა. თოვლი აქაც გაუტეხელი იყო, ჩაიკეცა, ოთხივე ფეხი წინ წაიშვირა და ქარაფზე დაეკურდა. თოვლი მკერდით გააპო, ჩაქელა, ჩახვეტა, ფლატემდე ხრშიაილით ჩაქანდა. იქ, ქუჩიანში ფეხი მოჰკიდა, დამრეცი რამდენიმე ნახტომით ჩაირბინა და მგლის ამოვილო ბილიკზე გავიდა. ახლა კი სიღინჯე და სიფრთხილე სჭირდებოდა. მგელი კვალს რომ დაკარგავდა — ყოველ მხარეს დააყურადებდა. გული ამო-

ვარდნაზე ჰქონდა, ფეხები უკანკალეზდა, მალულად, უხმაურად მიჰყვებოდა ბილიკს და საქვევ მუხლთან, მგლისგან ჩამტვრეული ყინულის ქვემოთ, ხევი გადაწოლილ იფანს ამოეფარა.

ჩამი-ჩუმი არსაიდან ისმოდა. აქედან ხეობის ზედა მხარეც კარგად მოჩანდა, ქვედაც. ქვევით, ოდნავ მუცელზეწეული, ხშირპანტიანით თავდაბურული ქარაფი, თავის ჩამოკვალული ბილიკით, თუ მგელი კვალს გაიტანდა — ამ ჩამოსასვლელზე დაჩნდებოდა. ზევით და ზევით ქარაფი უფრო ფრიალო იყო, ვერ ჩამოვიდოდა მის წინ, ზედ სახრელთან, ტინიანი წარაფი ეშვებოდა. წარაფის მარცხნივ, ჩქერალის ბოლომდე ნაშალი ჰყო იყო დაუხლებული, მერე კი მეჩხერტყიანი, ოდნავ დაქანებული ფერდა იშლებოდა. ტყე-მეჩხერის თავში, მაველსონი, სადაც ცოლ-შვილი დატოვა.

„ნეტავ იქვე არიან გაცქნაფული, თუ ხეკეუულთან გადავიდნენ? — ფიქრობდა ვაცი. — დროზე მოვკურცხლე, თორემ ერთ-ერთი დაიღუპებოდა. შეც გამიმართლა. გასასვლელი რომ მოეჭრა — მომწყვდეული ვიყავი. რაკი თავიდანვე გამიმართლა და ბედი მეწია — აღბათ გადავრჩები. ლაზათიანად გამოვიტყუე, თუ ყოველ შემთხვევაში კვალში ჩამიდგა ქარაფზე გამოჩნდება და სანამ ის აქამდე მოვა — მე ისევ ველ-ტყიანში გავჩნდები. ავინწყულ ქაშაზს მივივლ-მოვივლი და ახლა თავნაკაფ რცხილასთან ჩამოვალ. სულაც ქვევით, მზვარესთან გადავუხვევ. ორსამჯერ რომ შემოვუვლი წრეს მერე მარცხნივ, ლორების ნაჩიქნ მუხრანში გადავალ და სადმე მივიმალები“.

ვაცი ხან მარჯვნივ, ქარაფს გახედავდა, ხან მარცხნივ, მეჩხერტყიანს. მგელი თუ უკან, დედა-შვილისკენ გაბრუნდებოდა — გადაწყვეტილი ჰქონდა შინც ველტყიანისკენ გაქცეულიყო და თან გაეყოლებინა. კარგა ხანს მყუდროებას არაფერი სარღვევდა. შველი სმენადქცეული იღგა. ტუჩმურას მზაყ-

ვრობა იცოდა და გულს ვერ დაიარბენებდა.

ცა მოიწმინდა, გათენდა და თანდათან სუსხმა უმატა ხეობის ძირიდან მზე ამოიძვინდა. ვაცს თავისი პაპისგან ჰქონდა ვაგონილი: მგელი მზესა და მთვარეს ნთქავს, რის გამოც ქვეყნად ბნელდება და ბოროტება ისადგურებსო.

„ქარგია, მზეს ხევში ვერ ჩამოუსწრო“, — ფიქრობდა გუნებაში. მნათობი ზოზონ-ზოზონით აუყვია მარჯვნივ, გორის ფხას. ვაცს სული ესწრაფვოდა იმ „ლეთის რისხვამ“ არ ჩამოუსწროსო, ის კი არ ჩქარობდა, როდის-როდის აცურდა ღრუბლის სარტყელში და როგორც იქნა სამშვიდობოს გავიდა.

„გადარჩა, — შვებით ამოისუნთქა შველმა, — მზეც გადარჩა, დედა-შვილიც გადარჩა და როგორც ჩანს მეც მეშველა“. — გახევებული იდგა. მისი რუბ-ქარტისფერი ქათამი იფნის ზროსგან არ გამოირჩეოდა. მშვენიერ, დიდრონ შავ თვალეში წყალი დაესართა, ფაცაბი აებურძგლა, გაქმენდილი სუნთქავდა — ორთქლი არ დაჩენილიყო. მზერა ისევ და ისევ ხან ქარაფისკენ გაქმცეოდა, ხან მეჩხერტყიანისკენ.

მგელი არ ჩანდა. უცბად ტინიანი წარაფის მარცხნივ ბასტანი გაისმა. ზედვე თოვლის ფხვიერი ჩამოიშალა და ჰეოს კიდესთან მგელი გადმოდგა.

ვაცი დაფეთდა, თავგზა აებნა. ამას ვერ მოიფიქრებდა, რომ ჩქერალის ხმაურში ამ ავაზაკის ფეხის ხმას ვერ გამოარჩევდა და თავზე დაადგებოდა. ზეგანისკენ გზა მოჭრილი ჰქონდა, ერთი დარჩენოდა, ხევზე დაშვებულიყო. გადაარეული ჭერ თავის ნაკვალევზე გაქანდა, დაჰყვა ჭალას, სადამდისაც შესძლო ოთხით იქროლა, მერე ნაბუქებში შეერია და მკერდით ამტერია. სავალი თანდათან გაცუდდა. ხევს კი ახლო-მახლო გასავლელი არსით ჰქონდა.

მგელი იფანთან მივარდა, ისუნსულა, მისადევარი მოათვალეირა, ნაჩლიქარში ცხვირი წაყო, რამდენიჯერმე ხარბად ჩასუნა და შველს დაედევნა. ვაცი მა-

ლე დაიღალა. თოვლის გაკვალვამ ქანცი გააცალა, ჰაერი აღარ მყოფნოდა, პირით სუნთქავდა. თოვლის გასრულაგებულ ბილიკს მგლის სუნი უდიოდა. ვაცმა იცოდა ეს ტუჩმურას ამოვლის დროინდელი სუნი იყო, მაგრამ შიში მაინც ზაფრავდა — ხროვა არსად იყოს ჩასაფრებულო. ჩქარ-ჩქარა გაჩერდებოდა, მიაბრუნებდა თავს და ყურს მიუჯდებდა, მღევარი თანდათან უახლოვდებოდა. ეწეოდა, თუმცა ეტყობოდა იმასაც უჭირდა, თორემ ძველ კილოზე რომ ყოფილიყო აქამდე დაიჭერდა. ეს რომ შეატყო — შველს მხნეობა შეემატა. ძალა მოიკრიფა, ხტუნვა-ხტუნვით გავიდა ღელემდე, მერე წყალგალმა იელიანში გადაუხვია და გზას მიაღწია. ცოტა სული მოითქვა. გზა კარგად იყო გაკვერილი, კამეჩების სუნი იდგა. ვაცმა თვალეში ჰყიბა, სასოებით მიიხედ-მოიხედა, კამეჩებში თუ შეერეოდა, გადარჩენილი იყო — ისინი მგელს ახლოს არ მიუშვებდნენ. ნავალი მოათვალეირა და იმედი გაუტრუდა: კამეჩებს მორი სოფლისკენ გაეთრინაჲ. გულმა მაინც მათკენ გაუწია, ერთხანს ნათრევს გაჰყვა. ფეხებიდან თითქოს წისქვილის დოლაბები მოხსნესო — მსუბუქად მიხტოდა. ქვევით და ქვევით თოვლი იმდენი აღარ იყო, პირიმზეზე ზოგან მუხლამდე არ მოსწვდებოდა. გზა-გზა სიარული არ შეიძლებოდა, ვაი თუ ახლა სხვა ხიფათს გადაჰყროდა თუმცა სოფელთან მიახლოება მგელს უფრო შეაშინებდა და ეგებ ჩამოსცილებოდა კიდეც. მოსახვევში მოფარებით გაჩერდებოდა, უკან გაიხედავდა, ტუჩმურას ფეხის ხმას მოისმენდა, მერე წინ, მიდამოს მოათვალეირებდა და შემდეგ მოსახვევამდე სკუპ-სკუპით მიიბრუნდა. სოფელთან ახლოს მისვლა ვერ ითამამა, ტყის ბოლოში მარჯვნივ გადაუხვია. ტყეში ნაღალი თოვლი იდო, ვერ შეებდა, ველზე გავიდა, გული საგულეს აღარა ჰქონდა, რამეს არ დაენახე, არაფერი დადევნებოდა. მაგრამ ღრმა თოვლიან ტყისპირა ჩრდილებს მაინც აერიდა და ათი-

ოდე ნაბიჯის მოშორებით ნაღობს გაუყვა. ჯერ სოფლის გასწვრივ იარა, მერე ტყის მეორე გზას შეუდგა. გზა ხევის გვერდ-გვერდ მიჰყვებოდა, ხევის კუდთან მარცხნივ უხვევდა და მორკალული გრძელი აღმართი შიშველ გორაზე აღიოდა. ვაცმა აღმართი აათავა და გორის თავზე ბეჭობის ვადაღმა ლოდინთან ისე გაჩერდა უკან, ტყის პირი და გამოვლილი გზა თვალქვეშ ჰქონოდა. რაკი შეატყო მგელი სწრაფად ვერ მოსდევდა — აღარც თვითონ ჩქარობდა. აღარც თოვლი უშლიდა, მიუხედავად ამისა მუხლები დააწყდა. რახან ერთხელ დაიღალა — ძალა ველარ აღიდგინა. ნელი სირბილი უფრო ჰქანცავდა. გული ყელში მოეხუნა, სული ეხუთებოდა, თოვლის ტეხვისას ფეხები და მკერდი გადაყვლეფოდა. თითქოს ხანძარში მოჰყვაო — ისე უხურდა და ეწვოდა.

მგელი არ ჩანდა, იგვიანებდა, შველს იმედი მიეცა, შეიძლება სოფლის ახლო გამოვლა ვერ გაბედა და ჩამოშორდესო, მაგრამ ამოდ, ტუჩმურა ტყის ბოლოში გამოჩინდა, ეტყობოდა, ველზე გადმოვლა მართლაც, ვერ გაბედა, ტყე-ტყე იარა და იქიდან ათვალეგრებდა კვალს, რადგან გამოვიდა თუ არა ტყიდან, გვიდა გზაზე, კვალი სახელდახელოდ გაიხალა და გამოუყვა.

ვაცმა ერთი თალია დააპირა გორისთვის შემოეცლო და მგელი რომ ამოვიდოდა — თვითონ უკან ვაპაროდა, მაგრამ სოფლიდან ძაღლების ყეფა ისმოდა და ახალ ჰირს არ გადაეყაროო — ისევ ტყისკენ განაგრძო გზა. შეისვენა, მუხლებიდან ქარი ამოიღო, ნახტომი მაინც შეუშოკლდა. უკანა ფეხები წინების ნადგომთან ძლივს მიჰქონდა. ხტუნვა რომ გაუტვირდა — ნაბიჯზე გადავიდა. მღვეარი მაინც შორს ჩამოიტოვა.

გზა ქვევით განივრად იყო გაკვერილი. ზევით და ზევით შევიწროვდა, შევიწროვდა, და ხშირტყიანთან ნავალი მთლად შეწყდა. უკან ველარ დაბრუნდებოდა. არადა ირგვლივ ყველგან

ღრმა თოვლი იდო, ზედაპირს სკლად ჰქონდა შეყინული და მკერდის ფეხები და მკერდი უფრო აეწვა, სისხლმა დაუწყო ეონვა. დადგა, მიიხედ-მოიხედა, სადმე ჩრდილო ფერდობზე უნდა გადასულიყო, მზეუხვედრი თოვლი ფხვიერი, უფრო მჩატე იყო.

ტყიანში უკვე მგელმა გაიხალავათა. ქანცი მასაც გამოეცალა, მაგრამ შველს ნაკვალევში სისხლი რომ დაიჩნდა — მოცოცხლდა. მივარდა ჭგაწითლებულ თოვლს და პირი დაქიმიტებით ჩასცა. სისხლის სუნმა თანდათან იმატა. ამან სულ გადარია. წაფორჩხილდებოდა, დასცემდა პირს ნაფეხურში ჩარჩენილ ბალანს და თოვლიანად ყლაპავდა.

ვაცე მალ-მალე ჩერდებოდა. შობა-რუნებდა თავს და მგელს გამოხედავდა. მათ შორის მანძილი თანდათან მცირდებოდა, გაქცევის თავი კი აღარა ჰქონდა.

ძალდი რეგენია, პირდაპირ ნავალს დაადგება. ნაფეხურებს ხედავს, ცხვირს მაინც ვერ აშორებს. თვალს ისე არ ენდობა — როგორც ყნოსვას. გატეხილ თოვლში თვითონაც იფლობა, ნამსხვრევები ფეხებში ეზღანდება და ჩქარა იღლება ხოლმე. ტუჩმურა უფრო გონიერი იყო. კვალს ორიოდ ნაბიჯით გვერდზე მოსდევდა. თოვლი აქა-იქ თუ ჩამეტყრეოდა. უმეტესად ზედ ლაღად მიდიოდა, ძალდაუტანებლად და ენერჯის ზოგავდა. მაინც უტვირდა, ენა გადმოუვარდა, მუხლი აღარ მოსდევდა. მტკივანი ფეხი დროდადრო ეთიშებოდა. ზოგჯერ ველარ ეყრდნობოდა და სამზე მოკინკილებდა. აი, მაშინ ჩამეტყრეოდა ხოლმე თოვლი და ცხვირ-პირს შეყინულ ხორგებს დაჰკრავდა, ჩაიფეხვებოდა, მაგრამ მაშინვე შარჯვედ წამოხტებოდა: აიპრეხავდა კუდს, თოვლს ყბებით დაეყრდნობოდა, მტკივან ფეხსაც მოიშველიებდა და საღ მარცხენას ცქაფად ამოაძრობდა. მერე და მერე ესეც გაუტვირდა. თოვლის ყოველი ჩამეტყრევა ტანჯავდა. სისუსტიესაგან თვალეები უზნელდებოდა და კუნთები მტკივნეულად ეკრუნჩხებოდა.

უფრო მეტად მუცლის გვრემამ და კუჭის წყამ გააწამა. გრძობდა ბევრს ველარ შესძლებდა, მაინც ვერ ეშვებოდა. მან იცოდა, რომ ეს სიკვდილ-სიცოცხლის დევნა იყო, მოვიდა მისი აღსასრული, სიკვდილის ლანდი ავებდითაღ დაჰფარფატებდა. თუ ამდენი ხნის მშვიერი და ნაავადარი ამოდენა ენერჯის უქმად დახარჯავდა — უეჭველად ტყავს გაკიმავდა. მოუძღურებულისთვის ასეთი საკბილოს გამოტყერომა ნამდვილი ღვთის მოწყალება იყო, გადაარჩენის ნიშანი იყო და ამის ხელიდან გაშვება სწორედ სიკვდილს უდრიდა.

ცული დღე ედგა ტუჩმურას, სამი თვე გავიდა რაც უთვისტომოდ დარჩა. საკუთარმა ხროვამ გაწირა. თვითონ ცხერის ფარას აედევნენ, საზამთრო საძოვრებზე გაჰყენენ, ეს კი, გვარის თავი და წინამძღოლი, მხარხალეწილი უმომხედველად დატოვეს. პაი გიდი, რამდენი სიკეთე გაუკეთებია მათთვის, რამდენჯერ დადო თავი, იმათ კი შიატოვეს. დასანანია, თუმცა რას იზამ, ასე ყოფილა, ყველა თავის ტყავს უფრთხილდება.

ტუჩმურა და ვაცი ერთი მთის ბინადარნი იყვნენ, ერთ ტყეში გაიზარდნენ და ბუნებრივია, ხშირად გადაჰყრიან ერთიმეორეს. ასე, რომ ძველი ნაცნობობა ჰქონდათ, ახალგაზრდობაში, როცა ისინი ცალ-ცალკე, თავისიანებისგან განმარტობით დალაღობდნენ, ტუჩმურამ ვაცის დაჭერა სცადა, მაგრამ მაშინ მშრალობა იყო და ის ისე მოსწყდა ადგილიდან, ისე გადაიქროლა სერი — ტუჩმურა პირდაღებული დარჩა, მიხვდა გაყიდება ამათ იყო, ვერ დაეწეოდა, მის შეპყრობას რამე ჰქვიანური ფანდი სჭირდებოდა. ამიტომ როცა მოულოდნელად შემოეყრებოდა და შეატყობდა ძველებურ ჯანზე იყო, მაშინვე შეეშვებოდა. მუდმივად უღარიღობდა, საოცნებოდ ჰქონდა სადმე მარჯვე ადგილას მოხებულთებინა და აი, ხროვის თავი რომ გაზდა, ზაფხულის მიწურულს, სანადიროდ გამოსულმა სერიდან ხეობას მიაყურადა და დაბ-

ლა, ჰალაში, შვლების ფეხმსხმს-მოჰკრა ყური. გულდასმობს — ჩაუყვარდა, მოგვიანებით ვაცის მოკლე, მაგრამ საკმაოდ მკაფიო ხავილი გაისმა და შეატყო: ნეზვი და ვაცი საკერშილო რიტუალს უვლიდნენ. საწადელი აღსრულდა: ამ დროს ვაცები გაბრიყვებულები არიან. სიფრთხილეს კარგავენ, ერთიმეორეს ებრძვიან, ნეზვს ელაციციებიან და მდედრის დაუფლების სურვილით ისე არიან თვალუბაბულნი სანამ ზედ არ წაადგება, მტერს ვერ ხედავენ.

ტუჩმურამ სახელდახელოდ ხროვა შეყარა, ძუ და ახალბედები თხემის ყელში ჩასაფრდნენ, თვითონ და ერთი ფეხმარდი ხვადი მოსარეკში წავიდნენ. ვაცს მეტოქეები გაეფანტა და ნეზვი დაემარტოხლებინა. მდედრი კეკლუცობდა, გაურბოდა, ხეს უვლიდა გარშემო. ვაცი უკან დასდევდა, ხან რქენდა, უტუქმუნებდა, ხან ეფოფინებოდა. მგლებმა ზურგიდან წამოუარეს, თხემის ყელისკენ დააფრთხეს და თვითონაც უკან მიჰყენენ. ნეზვი ხროვამ დაიჭირა. ეცმა იმარჯვა, უკან დაიტომა, მაგრამ ახლა მარეკებს შეეჩხება: ტუჩმურამ წამოუქროლა, დამუხვლა ვერ მოასწრო და ის იყო ბარძაყში უნდა ჩაფრენოდა — მარცხენა ყბაში წიხლი მოხვდა და დარეტიანებული მიწაზე დაენარცხა. ყბა გაუსკდა, სისხლი შადრევანივით ასხამდა. მთელი კვირა ბუნაგში ევლო, დაკოდილობა შეუხორცდა, თუმცა ნასკდომზე ბალანი აღარ მოუვიდა და ნაჭრილობევი სამუდამოდ დააჩნდა. ტუჩმურა დაიბოლმა, იმის შემდეგ რა ხრიკს არ მიმართა, რას არ ეცადა — ყველა ცდა წყალში ჩაეყარა.

დრო გადიოდა, ტუჩმურა მორკმული ბელადი გაზდა. გამოცდილი ხროველებიც კი მასთან მოდიოდნენ რჩევისათვის, სათათბიროდ სანადიროდ წასვლის წინ, ან რამე მნიშვნელოვანს რომ შენიშნავდნენ. ცხვირს ცხვირთან მიუტანდნენ, საიდუმლოს მოახსენებდნენ და დავალების მიღების მოლოდინში გაინაბებოდნენ. ტუჩმურა სახის მიმიკით,

ჩურჩურით თუ კუდის ქნევით საჭირო მითითებებს მისცემდათ, რომელიც ამავე დროს საიდუმლო ბრძანებაც იყო. მერე ისე დაიშლებოდნენ, ვითომ არაფერი, სასხვათაშორისოდ ყმუილსაც კი წამოიწყებდნენ და თან აქეთ-იქით გაიპარ-გამოიპარებოდნენ ბრძანების შესასრულებლად.

ამ ზამთრის დამდეგს, ჭირხვლა რომ დაიწყო, მზვერავებმა ამბავი მოიტანეს: წყავიანში შვლის კომლობა გადმოსულიო, ტუჩმურამ დიდ-პატარა შეყარა. მარეკები გაგზავნა, თვითონ ხროვით ხევეების შესაყართან ჩასაფრდა. მარეკები უხმოდ შემოადგნენ წყავიანს, ახლად ჩამოცვივნილი ფოთალი ჭირხლს დაელტო და ხმა შორს არ გადიოდა. ახლა კი თვითონვე ააყუხეს შერბენ-გარბენა, ფოთლების შარიშური და წკიშლების ლაქა-ლუწი. დედა-შვილი სად ჩაიყლაბა ვერაინ ვაიგო. ვაცი კი, მართლაც, ხევეების შესაყარისკენ გაეარდა. ბუჩქნარი ჩაათავა და ის იყო კბოდეების შესაყართან ჩასასვლელისკენ უნდა დაშვებულიყო — საფრთხე იგრძნო, ნამეწყრალ დაბლობში ჩასაფრებულებს მხარი უქცია და თავგზა აბნეული ღრმა ხრამისკენ დაეშვა. ტუჩმურასაც ეს უნდოდა; ვაცს გზა ყოველი მხრიდან მოჭრილი ჰქონდა. უკან ელვასავით გამოენთო, ხრამში ჩაეჩენა. მიავლო კიდევ, მაგრამ სიხარული ბედისწერად ექცა: ვაცი ხრამს გადაევლო, თვითონ კი გაღმა ნაპირს ვერ უწია, კლდის ქიმს დაენარცხა და მხარჩალეწილი ფლატეზე დაგორდა. გონს რომ მოვიდა ხრამიდან ამოფოფხდა, მისი მოდგმისა იმ არე-მარეში აღარაინ იყო. რის ვაი-ვაგლაბით მიადწია წყლისპირა სიმაგრებამდე, ბურღში შეძვრა და მოკეთებას დაელოდა. მხარი თანდათან ურჩებოდა, ტივილებიც ნელ-ნელა მიუყუჩდა, ეგ იყო შიმშილი აწუხებდა, კუჭის წვა ვერაფრით გაინელა. ხან ფუტუროს ღრღნიდა, ხან მიწით იყორავდა — ვერ იშვლავათა. დაძაბუნდა, დაილია. დამ-დამობით ახლო-მახლო დახინხილებდა.

თუ შემთხვევით თავგეს, ხოჭოს, ჭიადუას იგემებდა, თორემ საპროსმანსა-მანაფერი ჭაჭანებდა. ნამეტანი უმეცურებდა, ამ ბოლო დროს, სოფელშიაც სცადა ჩასვლა, ეგებ რამეს გაეკრა კბილიო, იქაც ხელი მოეცარა; მიუახლოვდა თუ არა ძაღლები შეთქმულებივით აღავლავდნენ, ბოსლებსა და საღორეებს ახლოს არ გააკარეს. ის კი არა, სასწრაფოდ გამოერია — არ მოეხრჩოთ.

შველს ფეხებზე ცეცხლი ეკიდებოდა. ყინულის ხორკლები კანს უსერავდა, შუშხავდა, მყესები გაუხეშეშდა სახსრები აღარ ემორჩილებოდა. შველი უახლოვდებოდა და უახლოვდებოდა. „ღმერთო, რა დავაშავე ისეთი, სატანჯველად ამ წამახული ჩლიჭებით რომ დამბადე. ფეხი ვერ გადამიდგამს მიწამდე არ ჩამეფლოს, შენც ამ სისხლის მსმელს ემხრობი, რა სამართალია. ერთი შეხედვე ზედაპირზე როგორ შოირწვევა“. — ვაცს გული აუჩუყდა, მაგრამ არც არავისთან მდურვა და საყვედური უშველიდა, არც არავინ მეოხე გამოუჩნდებოდა. თვითონ უნდა ემარჯვნა, ეწვალა, ეტანჯა, ჭირის ოფლი ედინა, რომ ებოგინა. იგრძნო, ფერლო-ზე პირდაპირ აყოლა აღარ შეიძლებოდა, სცადა წამოეწყოდა. სადმე უნდა გასხლტომოდა, კვალი აერივნა, მიფარებოდა, რომ წუთით მაინც შეესვენა. ტევრისკენ გადაუხვია. ოციოდე ხაბიჭზე დამრეცი ჩაირბინა და ცოტა გულზე მოეშვა, თოვლი აქ უფრო დიდი ილო, მაგრამ დამშხალული იყო, შშრალი, ფხვიერი და შიგ სიარული ისე არ ჭირდა. ღრმად და ღრმად შეერია ხშირიანში.

შველი შეფიქრიანდა. საკბილო თვალიდან დაკარგა მხოლოდ თოვლის შურშური და წოწკების ლაწუნი ესმოდა. რაც შეეძლო ფეხს მოუჩქარა, ოღონდ ერთიმეორეში რტოებმახლართულ წვრილიანში ვერა ხტოდა, არა და თავამდე ჩაფლულს რღვევის სიქა აღარ ჰქონდა. გაფოთებული მიცოცავდა შველის ნაკვალევში, მაინც თანდათან ჩამორჩა. ხმაც უკვე არიარად ესმო-

და. ახლა ვაცს კჳონდა უპირატესობა: მყარად იდგა მაღალ ფეხებზე, მარჯვენდ მიძერებოდა ტყეწვრილში და ცუფქარა თოვლში ყელამდე შერეული იკლიბაკლო მიჰკვალავდა, ახლა ცოტა დასვენებაც შეეძლო. ხშირ-ხშირად შეჩერდებოდა, მგლის ბორგვასა და ქასქასს მოუსმენდა, გაივარაუდებდა რა მანძილზე იყო, მუხლებიდან ცოტა ქარს ამოიღებდა და ისევ გაუტევდა. რაკი დარწმუნდა ღვთის ცეცხლს უჭირდა — აღმართს შეუყვა — სავალი უფრო დაემძიმებინა. ზევით და ზევით თოვლს პირი შეეკრა, თანდათან მასაც გაუჭირდა და ველზე გავიდა. პირიმზეზე თოვლს აქაც დაეწივნა. გორს შემოუარა და ისევ ტევრისკენ გადმოუხვია. ტყის პირს მოსდევდა. ველობის გადაღმა გაუვალი ბარდნარი ეგულებოდა. მიმალვა დააპირა, მაგრამ რაკი მუხლში ძალა მოიდგა — გზა განაგრძო.

ირგვლივ მდუმარება სუფევდა. ეტყობოდა მაღლა ქარი ქროდა — ფთილაფთილა ღრუბლებს გაჩქარებით მიერეკებოდა. დრო და დრო გამოაჰიატებდა მზე და შველს ტანში საამოდ დაუვლიდა სითბო. ამდენი მანძილი გამოიარა და თოვლი ყველგან ისე იყო გადასილავებული, არსად არაფრის ნავალი არ ემჩნეოდა — გაჰყოლოდა. თავდაღმართზე დაეშვა. თოვლი აქაც პირწყაყინული იყო, თუმცა ტეხვას იმდენი ღონე აღარ სჭირდებოდა. ჩქარა თავიანთ ნაკვალევზე გავიდა დაშინებულმა შეათვალერა, დასუნა, მგლის კვალი გაცივებულიყო — მაინც შეზარა. ჯერ ქვევით წამოსვლა დააპირა, მერე — მაინც ტევრისკენ გაუხვია. რაკი აქ გაასწრო — გულმა ისევ იქით გაუწია. ნელ-ნელა, მიყურადებით მიდიოდა. მეტრ-მეტრ დაძაბვისაგან ყურებს შუილი გაუდიოდა. ხან წინ იყურებოდა — ხან უკან. შიშისაგან დაჭიმულ თავყბის კუნთებს ზოგიერთხელ რამენიარად მოაღუნებდა, მაშინ ერთბაშად სმენა დაეწმინდებოდა, გაუმახვილდებოდა და როგორც კი ყურებს ირგვლივ მოატ-

არებდა — ისევ დაეხშობოდა. ჩამიხუმი მაინც არ გამოქეპარებოდა. ტევრსაც ცუდის მომასწავებულნი იდუმლებმა, მდუმარება დაუფლებოდა. ვაცი გაორტოფდა. ისევ იმ მტანჯველ გაურკვეველობაში ჩავარდა. აღარ იცოდა მდევრისათვის მოეცაღნა, თუ თვითონ დაღვენებოდა. მგელი თუ მის ფეხის ხმას ყურს მოჰკრავდა — ჩაუსაფრდებოდა. არა და უკან, ზეპყეულისკენ რომ წასულიყო ასეთი მოხერხებული ადგილი სხვაგან არსად ეგულებოდა. შეშფოთდა. დასუნავდა კვალს, „ზვთის ცეცხლის“ უამური სუნი შეაყრყოლებდა, გაიქნევედა თავს და დიდრონ თვლებს დაფეთებული აქეთ-იქით მოაკეცებდა. არა, ასე ყოფნა აღარ შეეძლო. ან უნდა მიმალულიყო, ან ტუჩმურას ასავალ-დასავალი გაეგო. ფეხაჩქარებით გაუყვა კვალს. თუ ნაკვალევს რამდენჯერმე შემოუვლიდნენ — თავგზას აუბნევედა, ძველსა და ახალ ნაფხურებს ველარ გაარჩევდა და მაშინ უფრო იოლად მიემალებოდა. ფრთხილად, რაც შეეძლო უხმაუროდ მიდიოდა, თუმცა ჩლიქბქვეშ თოვლს მაინც ჰყრიალი გაუდიოდა და თავზარს სცემდა. ერთ ადგილზე დგომა მაინც არ შეეძლო. სულ-გაცქვრენილი ნელ-ნელა მიიპარებოდა. ტყე წვრილში იძვრინა, უსმინა, უთვალთვალა და როგორც იქნა ველობის გასასვლელთან მისი ქასქასი გაიგონა. მოჰკრა ყური და შიშის თუ სიხარულისაგან ისე შეაშფოთა — ღამის თავი გასცა: უკან გამოქცევა დააპირა. ძლივს შეიკავა თავი, გაინაბა და გულდასმით მიყურადა. ტუჩმურა არ იძვროდა, ადგილზე ჰოშინებდა. გაუგებარი იყო დაიღალა და ისვენებდა თუ ღიაზე გასვლას ერიდებოდა. როგორც ეტყობოდა იწვა. ცოტა ხნის შემდეგ წამოდგა და ღონღილით დაადგა კვალს. ვაცმა ცოტა აცალა, მერე წვრილიანის კიდემდე მიიპარა და მაღულად დაუწყყო თვალთვალი. ის წყეული ისე მითარევედა კუდს — ჩანდა, არც იმას ედგა კარგი ღლე, მაგრამ მაინც არ ეშვებოდა. შეიცადა სანამ გორს მიეფარებოდა

და უკან დაედევნა. ველზე გასვლა არც თვითონ ეხატა გულზე, ღია ადგილზე ბევრია თვალის მკყელტელი, შეიძლება იმ ვერაგსაც მოეხედა უკან, ამიტომ ერთხანს კიდევ აცალა და რომ ივარაუდა შორს გავიდოდა — წავიდა. თავის ნავალს მისდევდა. თითოეულ ფეხს ძველ ნადგომში დგამდა. ყოველ აცდენილ ნაბიჯზე მგელს შეეძლო კვალი გაეახლებინა. გორს შემოუარა, ისევ ტყის კიდეს ჩამოჰყვა და მეჩხერში ტუჩმურას რუბნი ზურგი დალანდა — ლასლასით გადადიოდა ტევრისკენ. ეამა. ახლა მდევარს თვითონ მისდევდა, თვალქვეშ ჰყავდა. ერთი წრე კიდევ შემოუარეს, მეტი აღარ შეიძლებოდა. ის მტარვალი უკვე მიხვდებოდა წრეს უვლიდნენ და სადმე ჩასაფრდებოდა, თანაც თვითონ უკვე მუხლიც მოიღვა და შეეძლო მიმავალზე ეფიქრა. ველობის გადაღმა ბარდნარი მოათვლიერა. ტყუპ მუხასთან გვერდზე ისეუბა, ბუჩქნარს გადაეველო, რამდენიმე გრძელი ნახტომით ბარდნარში შეერია და მიიძალა.

გულს ბაგა-ბუგი გაჰქონდა. ცალკე დადლილობა უჩქროლებდა, ცალკე იმაზე ფიქრი ჩამოიშორებდა თუ არა. გარინდებული იღვა. სადღაც, გულის კუნძულში იმედი უღვიოდა: ან გორის შემოვლას ველარ შესძლებდა, ან კვალს ვერ გამოიტანს და მოვიშორებო.

„ღმერთო, ოღონდაც ახლა მიხსენი და ასეთ რამეს აღარ ჩავიდნენ“, — გაიფიქრა გუნებაში — მაგრამ მაშინვე ინანა. ნუკრისა და ნეზვის დაფეთებული თვალები გაიხსენა და ეს რა წამომცდომ — უქმყოფლოდ გაიქნია თავი.

მგელი არ ჩანდა. შველი გაცქნაფული იღვა. შიმშილისაგან სული ელეოდა, ცხვირწინ გადმოზურმუხტებული მავკლის ფოთოლიც კი არ გაუჟკნებია — ჩქამი არ გასულიყო.

კარგა დრო გავიდა. გორის თავზე, მუხრანში ფრთების ფრაშფრაში გაისმა. ვაცი შეკრთა, მაგრამ მაშინვე მიხვდა — ჩხიკვები იყვნენ. ეს ფრთაჟრეული ვერაგები არ უყვარდა. ზაფხულო-

ბით სულ იმას შიშშია ხოლმე — ბეჩინას თვალები არ აბრმავებენო. ჩხიკვები კრუხუნითა და ნამუშ-ნამუშით ფარფატით დაბლა ეშვებოდნენ. მისახვევთან მეწინავემ ერთბაშად ჭყვივლი ატეხა. ფრთხილად იყავით, ფრთხილად — უხმობდა თავისიანებს. ქვედა ტოტზე დაეშვა, წაქანდებოდა წინ, აიბურძღლიდა ქოჩორს და ჰაიტ, შე სავერანევ, სად მოეთრევი! — დაიჩხავლებდა. ვაცი მიხვდა — მგელს დაჰკიოდა, ეტყობოდა, ისევ გორის ირგვლივ დანამბუნობდა და ჩხიკვის მადლიერი ღარჩა — მეოხე გამოძინდაო.

— ვინ ოხერი ხარ მანდა, აბა დამიდექი! — ზევიდან გაცეცხლებული ჩხიკვთა გუნდისთავი დაეშვა და მგელს დააცხრა: ქანგები დაკლანჭა, თვალებს აბრიალებდა, დაუქროლებდა, დასჩხავლებდა და უკან მოიქცეოდა, აიქოჩრებოდა, აიფხორებოდა, გაშმაგებული დააფრინდებოდა, ჯიქურ მიეჭრებოდა და მოიქცეოდა. მოცვიდნენ სხვებიც და ატეხეს ერთი ვაი-უშველებელი.

„ემაგრე, ემაგრე უყავით, მაგ სატილოს!“ — გუნებაში უხაროდა შველს. მგელი კი ყურსაც არ იბერტყავდა. ის გულდასმით ათვლიერებდა კვალს და დინჯად მოჰყვებოდა. ტყუპ მუხას რომ მოუახლოვდა ყურები ცქიტიდა. კარგად ჩააკვირდა ბოლო, ჩაღრმავებულ ნაჩლიქარებს, დასუნა, თავი ასწია, მიიხედ-მოიხედა, მერე ბუჩქს შემოუარა და ნახტომი რომ ნახა — ერთბაშად გამოცოცხლდა, კუდი გაფშია, თვალები გაუბრწყინდა, ბარდნარი ყურადღებით შეათვლიერა და კვალს კი აღარ გაჰყვა, ბარდნარს დაუწყო შემოვლა. მსხვერპლის ხელში ჩაგდების იმედმა ძალა შემატა, ბალანი აუშვა, თვალეზდაცეცხლებულმა მოათვლიერა ყოველი მხარე. გასული არ იყო, რა თქმა უნდა, შველი ბარდნარში იძალებოდა. ჩაფიქრდა, ახლა უნდა მოესაზრა საიდან დაეფრთხო, რომ ბარდებში გაეხლართა. ეტყობოდა, იმედოვნებდა დადლილ ვაცს ბარდებზე ხტომის თავი აღარ ექნება, თუ გასასვლელებს ჩაუჟკნებდა და

დავაფეთიანებ — აუცილებლად გაეზიდავო. გასასვლელები მოათვლიერა და ცდილობდა ამოეცნო სად იყო მიმალული, საიდან წამოველო. ოღონდ ამისათვის უეცარი თავდასხმა იყო საჭირო, საამისოდ კი თვითონაც სიქა აღარ მოსდევდა. მუცელი ულაწლანებდა, შიმშილისგან კუჭი ეწვოდა. სწრაფად უნდა ემოქმედა, თორემ შველი დაისვენებდა. რამენაირად კუჭი უნდა მოემარებინა, რომ ძალა მოეკრიბინა. სხვა სახსარი არ იყო, კოლბოხთან თოვლი გადაქექა, მიწა ამოთხარა და ღმურძვლა დაუწყო. თან ცალი თვალი ბარდებისკენ ჰქონდა და გულში უხაროდა: რაკი ვაცი ინაბებოდა — კარგად არ უნდა ჰქონოდა საქმე. მუცელი მოიძლო, მურა ტუჩები მოილოკა და ზედახლა შემოუარა ბარდნარს. გასასვლელები სათითაოდ ისევ მოიკვლია, პირქარიდან წამოუარა და შველის სამალავის დადგენას შეუდგა. ცხვირწამვერილი ყნოსავდა ჰაერს, სადაც კი შუქი გადიოდა — ყველგან იჭვრიტებოდა, უსმენდა, უტრიალა, უტრიალა, მაგრამ შველის აღვილ-სამყოფელს ვერ მიაკვლია. ჩქარობდა. უნდა მოეწრო სანამ შველს ჯანი მიეცემოდა, სანამ საკუთარი კუჭი ყალთაბანდობას შეუტყობდა. უნდა დაეფეთებინა, შიმის ზარი დაეცა, თავგზა აებნინა და გაუვალ ბარდნარში შეეგლო. მხარის ტკივილი დაეიწყდა. ერთბაშად ხტუნვა დაიწყო. შეხტებოდა, გადაახტებოდა ბუჩქებს, ვადმოახტებოდა. გაყურდებოდა, ყურს მიუგდებდა და ისევ კუნტრუმს დაიწყებდა. შევიდა, შევიდა ბარდნარში და აი, საწაფი ხმა გაიგონა: ჯერ ბარდის გლაჯანი გაისმა, მერე თოვლის ხრამუნის და ჩლიქების ბრაგა-ბრუფი.

ვაცი აღვილიდან მოსწყდა, კამართი გადაეგლო ბარდებს და ველზე გაეზარდა. მგელის თვალთვალში გართულს წინასწარ არ გადაუწყვეტია რა გზას დასდგომოდა, ამიტომ გაკვერილს რომ მიუახლოვდა ერთ გადაწყვეტილებას ვერ დაადგა: წაღმა შემოეგლო გორისთვის თუ უკუღმა. ხან აქეთ ეცა, ხან

იქით. ბოლოს უკუღმა გაუყვი. იმ წამს ტერისკენ წასვლა გადაიტოვდა, აქ, გორის გარშემო ბოღიალით თავს ვერ გადაიჩინებდა, კვალს ვერ აურევდა, ეს ენერგიის ამო ხარჯვა იქნებოდა, ის წყეული დღე და ღამე არ მოასვენებდა, ერთთავად უკან გაკიდებული როცა იქნებოდა უბედურებას გადაჰყრიდა. ან როდემდე შესძლებდა ასე სიბრბილს, რაკი კვალში ჩაუდგა აღარ მოეშვებოდა, მისი დაღლის იმედი ტყუილად ჰქონდა, თუ დაიღლებოდა — დაისვენებდა და ისევ გაჰყვებოდა ნავალს. ღამე თუ ვერ გაიკვლევდა — თენებისას მაინც გაიახლებდა, რაკი დაისვენა და ძალა მოიკრიფა სწრაფი, აღმართის ერთბაშად გადაქროლვით უნდა ჩამოეტოვებინა. შემდეგ კი...

ვაცს ერთი ნაცადი ფანდი ყოველთვის ჰქონდა თადარიგში. იმ ხერხით ბევრჯერ დასხლტომია მგლებსაც და ძაღლებსაც, ახლა, ამ თოვლში, იქამდე მიღწევა უჭირდა, თორემ... ყოყმანის დრო აღარ იყო, მუხლში რომ ძალა იგრძნო — გაბედა. ცოტაზე კიდევ გაჰყვა ნაკვალევს, მერე მარცხნივ გადაუხვია და „უხვირო ცერისკენ“, გაუტია. ჩქარობდა, თოვლი აქეთაც დაზეპილი იყო. ისევ აეწეა ბარდაყები და სისხლი დაედრა, თუმცა ყოფნა არყოფნის საკითხი წყდებოდა და ტკივილებისთვის აღარ სცხელოდა. სანამ შეეძლო პირდაპირ აუყვა აღმართს, მერე თანდათან დაუცერა. წყალგამყოფამდე მიაღწია, ხეს მოეფარა, შესასვენებლად გაჩერდა და თავი მოაბრუნა. გული ამოვარდნაზე ჰქონდა, ძლივს სუნთქავდა. მდევარი შორს მოიტოვა, საეჭვო კი იყო მის მოსვლამდე რიგიანი დასვენება მოეწრო, თხემზე ასვლას მაინც იმედოვნებდა.

„ღმერთო, მიმალწევინე მჯავე წყლის ბილიკებამდე“ — კენესა ამოხდა და წინ, მაღალ ფერდას შეხედა. უხვირო ცერისკენ წასვლაზე თავიდან არც უფიქრია, ოღონდ, ეტყობა, იღუმალი ლტოლვა მაინც ჰქონდა აქეთ. აქაქანებული შეხედავდა ფერდას და მისი სი-

მალე ზარავდა. ახლა უკან მიიხედავდა, იქით ტუჩმურას მოლოდინი უბნე-ვდა გონებას. აი, ისიც დაჩნდა. დღე გადმოეჭრა და აღმართს შემოუდგა. «დღე-ღამე, შენც წირვა გაქვს გამოსული», — გაიფიქრა ვაცმა. ენა გადმოეგდო, მტკივან ფეხს თითქმის ვეღარ ანდობდა, ვაცი წუთიწუთ ელოდა მის გამოჩენას, მიუხედავად ამისა, რომ დალანდა ელეთ-მელეთი ეცა. ანგარიშმიუცემლად ათიოდეკერ ისკუბა, გორის ზურგს გადაეფარა. გაჩერდა, ცოტაც შეისვენა. იცოდა საშველი არსაით იყო — მაინც მიიხედ-მოიხედა. ისევ წინ აყუდებულ ფერდას უნდა შებმოდა. თუ როგორმე ამ ციკაბოს დაძლევა გადაივლიდა უღელტეხილს, უხეირო ცერის მომზღველებს თავს დაუვლიდა, დაეშვებოდა მკავე წყაროსკენ, ჩავარდებოდა მდინარეთში, წყალს გაჰყვებოდა, მერე კუდმოდრეცილ გორის ბოლოში მარცხენა შენაკადს აუყვებოდა, ავიდოდა ზეგანზე და ტყეში შეეფარებოდა. მდინარეში მგელი კი არა ეშმაკი ვერ გაიტანდა კვალს.

ნელ-ნელა, მოკლე-მოკლე ნახტომებით ირიბად შეუყვა ფერდას. ხშირ-ხშირად ისვენებდა. დადგებოდა, მოაბრუნებდა თავს და ტუჩმურას გამოჩენას დაელოდებოდა. მუხლები აღარ მისდევდა, თუმცა აი, გაკრთებოდა თუ არა სითეთრეში იმ ტილის მოშაო ზურგი, ან მის ქაქანს გაიგონებდა, ელდანაცემი ჯერ რამდენიმეჯერ დაოთხილი გადახტებოდა, მერე მოუნელებდა, მოუნელებდა და გაჩერდებოდა.

გაქირვებამ შეუძლებელი შეაძლებინა: ტეხა თოვლი, გადალახა ქარაფები, გაიკვლია ხრამების შემოსასვლელები, გვერდი აუარა ხეჭკეულებს, ნაშქრებს და მზე საშუადღეოდან გადადიოდა, უხეირო ცერის მომზღვეულ ფერდას რომ მიიტანა. მკავე წყაროსკენ დასაშვებ საოცნებო ბილიკს მიიღწია და ის იყო სამოთხის კარი გავლო — ახალმა უბედურებამ დასცა თავზარი: ფერდაზე ზვავი ცურდებოდა. ნაშალებთან თოვლს უკვე პირი

გახსნოდა, ბილიკის თავზე, წყურველს-ხა. წამი-წამზე დაქანდებულად უღელტეხილზე ლოდნელი.

ვაცი გაოგნდა, საგონებელში ჩაეარდა, რალამგელი დარალა ზვავი. მომზღველებზე გადავლა სიკვდილის ფარდი იყო. მტრისას, თუ ზვავი ჩაითრე-ვდა წამებით უნდა ამოხდენოდა სული. ნაშალის ფრიალო თავზე ასვლა აღარ შეეძლო — ქანცი გაწყვეტილი ჰქონდა. ფერდაზე დაშვებაზე ფიქრიც არ შეიძლებოდა, ნახტქში ჩაიფლობოდა და მგელსაც ეს უნდოდა. გაწბილებული იდგა და როგორღაც უბედურებას შეგუებული მოსახდენს ელოდა. ტუჩმურას ფეხის ხმამ გამოარკვია. ნაშალები შეათვალეირა. არა, იქ ასვლა ნამდვილად აღარ შეეძლო. თითქმის ორმოცი ნახტის სიმაღლეზე შევეულად ეშვებოდა ქარაფი. ზედ წყალი მოეჩონა. აქა-იქ აჩნდა თავზე თოვლ-მოდებული შვერილი, სველ კედელზე ფეხს ვერ მოჰკიდებდა. კედლის ძირიდან ნაშღველვეი იწყებოდა. ორმოცდაათიოდე ნახტომის სიგანის დანაოქებული ფერდა ნახტქით იყო თავმოდგმული. ჩრდილის მხარე იყო. საძოვრად ისე რიგად არაფერი ეტანებოდა, ზამთარ-ზაფხულ წყალი არ აკლდა და მაღალი ბალახი იზრდებოდა. თოვლქვეშ ბალახი წვებოდა და ზვავს მოსასხლეტად მეტი რალა უნდოდა. ფერდას შუაზე კაი სიღრმის ლარივით სწორი ხრამი ჩაუდევდა. ზვავი რომ არ მოცურებულყო იმ ხრამს მაინც ვერ წაუვიდოდა.

ხეობიდან მდინარის ჩაგუდული შხული ისმოდა. ნიავს აყოლილი ხმა ხან მთლად მიჭრებოდა, ხან აზვავდებოდა, რიყე და შენაკადი ხეები თოვლით ცამცამებდა. ალაგ-ალაგ ნაშქერის ზოლები ჩაგრძელებულიყო. ყინულს წყლისთვის ზოგან მთლად გადაეცლო. მისი მქისე ზედაპირი ნაირფრად ლაპ-ლაპებდა. მდინარე ზაფხულობით ვერცხლად მოკამკამებს ხოლმე. ეხლა თოვლ-ყინულში ჩაბუბნილი ცისფრად ჩამტუქებულიყო. მის წინ შეთოშოლ ტა-

ვარში შერევა სხვა შემთხვევაში მეტად უამური იქნებოდა, ამ გაპირებაში კი შეველს სანუჯვარ ოცნებად ექცა.

— ეკ, რა მაღლი იქნებოდა... — ისე ამოიფშენა, გული თან ამოაყოლა. — შე დალოცვილო ან სულ ნუ დაიძვრებოდი, ან ჩემ მოსვლამდე დატურდებოდი. — უსაყვედურა ზეავს და უკან შეტრიალდა. ტუჩმურა უღელტეხილზე ამოვიდა. ალბათ რაღაც იტუმანა: თოვლში ჩაწვა და ყურებდაცქვეტილი იმზირებოდა. მერე უფრო გაეკრა დეცოცივით წამოვიდა. ვაცმა თვალი თვალში გაუყარა. ფეხი რომ არ გადადგა — მგელი დაეჭვდა, ცხვირი გვერდზე წაიღო, ვითომ ვერც ხედავდა, წამოდგა, რაღაცას დაუწყო სუნსული, გადოგამოდიოდა, იქაურობას ქვეშ-ქვეშად ათვალეირებდა და თანდათან წინ მოიწვედა. ორმოკიოდე ნაბიჯზე რომ მოახლოვდა ნელ-ნელა შემალღებაზე ავიდა და მომზღვლეულ ფერდას გადახედა. გადამსკდარი თოვლი რომ დაინახა — წამით გაირინდა, შეეტყო, ზეავისა იმასაც ცეცხლივით ეშინოდა.

„არ მომვარდება, — გაიფიქრა შევლმა — ეშმაკია, თუ მე ზეავში გადავეშვები ეგ იქ შემოსვლას ვერ გაბედავს და ხანამშრალი დარჩება. ეცდება რაღაც მიხიბნოს და ზევში ჩამჩხოს“.

მგელი დაწვა. შეტევას მართლაც არ აპირებდა.

„ფეხი რომ არ სტკიოდეს ზემოთ, ფუტურო წიფლის მხრიდან წამომივლიდა და უცბათ დამეძვრებოდა, რომ ზევში ჩავეგდე. — ფიქრობდა ვაცი — თუ წამომიარა უკან გაქცევას მოვასწრებ, ჩემ ნავალზე ისე აღარ გაძიკირდება თანაც სულ თავქვე უნდა ვიარო. არ წამომივლის რაკი მომიმწყვდია ფეხსაც არ გადადგამს“.

ტუჩმურამ სული რომ მოითქვა — თავი მოიკატუნა. გაიღრიჭა, გვერდზე გადაგორდა, სალი, წინა მარცხენა ფეხი პაერში ასავსა, მერე თვალეზზე დიფარა, გადაკოტრიალდა, გადმოკოტრიალდა, უშნოდ ღრეცავდა ტუჩებს. ღრჯოლებს აკრეკავდა. ვაპკრავდა

თათს, თოვლს თავ-პირზე გადაიყრიდა, ეთამაშებოდა, ეფოლოცებოდა, ეძმუნოდ წამეტუნებდა, თავს აბრალებდა. ამასობაში თან ახლო-ახლო მოიწვედა.

— ოხ შე ვერაგო! — თავის ქნევით ამოიქშინა ვაცმა. უკან-უკან დაიწია, ნაპრალს მიადგა.

მგელმა იგრძნო უკიდურესობამდე მივიდაო, წინ აღარ წამოსულა. მაინც უგერგილოდ იღმანჭებოდა და ლაზლანდარობდა.

მზე საშუაღლეოდან გადავიდა და ღრუბლების გროვის უკან ცახცახით შეიჭრა. მთის თავზე ჩრდილი ჩაიბინდა, რკალად გადმოჰყვა ალპურ მღელღებს, ჩქარა ტყეც დაიტანა და არწივის ლანდივით ახლა მათ გადაუჭროლა თავზე. ვაცს შეამცივნა, ურჯოლამ დაუარა. გული დასწყდა. სანამ მზე უღიმოდა თითქოს კიდევ რაღაცის იმედი ჰქონდა. კარგა ხანს იდგა გარინდებულნი. ნაოფლარზე სიცივე თანდათან ძვალსა და რბილში გაუჭდა, სახსრები შეეხუთა, ძილი მოერია და გონება მიეზინდა. უცბათ შეშინებულმა დააპყიტა თვალები. შეშფოთებულმა მიიხედ-მოიხედა. იღუპებოდა, რაღაც უნდა ელონა. საეკაოდ შეისვენა, მაგრამ რა ექნა, რა ქვისთვის ეხალნა თავი? ცუდად მოემწყვდა, ოთხივ კუთხივ გზა მოჭრილი ჰქონდა. ესე დგომა მაინც მიუტევებელი იყო: რომ მოსალამოვდებოდა უფრო აცივდებოდა, სახსრები უაღრესად შეეხუთებოდა, გაქცევა კი არა, ალბათ გავლაც გაუპირდებოდა. დაწოლა არ შეიძლებოდა, ვერც რამეს მოეფარებოდა. ღამე ამ სანიაოზე დგომა გაუსაძლისი გახდებოდა. ამ „მხეცი ბოროტისთვის“ სწორედ მარჯვე დრო დგებოდა. თოვლში ჩაიმალა, სიცივე არ აწუხებდა. ისვენებდა. თუ შემოალამდებოდათ — მაშინ ხომ სიზარტულით ცას ეწეოდა. მისი კბილებიდან აღარაფერი დაიხსნიდა. შიშმა შეაერთო და ფეთიანივით აფორიაქდა. ყველა მეოხება ხელახლა აწონ-დაწონა და დარწმუნდა სხვა სახსარი არ იყო, თავი უნდა გადაედო, ზეავზე გადაერ-

ბინა და თუ ცოცხალი გააღწევდა — მერე მდინარე იხსნიდა.

ვაცს რალაც თბილმა დაუარა ტანში, გული აუჩქროლდა. ჩანაფიქრი არ გამოგოსო — ტუჩმურას ისე ქვეშ-ქვეშად გახედა, თითქოს გაქცეულს ვერ დაინახავდა. მერე ერთბაშად მოწყდა ადგილიდან და მომზღვლეულებში გადაეშვა. თოვლი არც ისეთი ღრმა იყო. როგორც ეჩვენებოდა, ბილიკის მიმართულებით გაქანდა. ათიოდე ნახტომის შემდეგ თოვლი დაიძრა. ჭერ ნელა, მერე ფეხები გამოუტრიადა და ანაოჭებულ გროვამი დაენარცხა. სწრაფადვე წამოხტა. აღმა შებრუნდა და დაცურებით გაიქცა. ის იყო ღარს მიაღწია — ხელამდე ჩაიფლო, ფეხები მიწამდე ვერ უწია, მკერდ-მუცლით დაეკიდა. უკან გაიხედა, მგელი ნაპრალს მოსდგომოდა. თვალეზანთებული მისჩერებოდა, ცშუაკვდა, დრო და დრო თითქოს გამოდევნებას დააპირებდა, მაგრამ ზეაუში შესვლას ვერ ბედავდა. ზევი მდორედ, ოღონდ ძალუმად ბოქავდა შველს და თან მიითრევდა. ტყეწერილი ნელ-ნელა მიწაზე წვებოდა, აქა-იქ ფესვების წყვეტის გლახა-გლუჯიც გაიხმა. ვაცმა მტანჯველი აღსასრულის მოახლოება იგრძნო, ძალა მოიკრიბა, ასხმარტალდა, გამალებით იქნედა ფეხებს. გაიბრძოლებდა, გაიბრძოლებდა, ააყენებდა ბუქს, მოჰკიდებდა მიწას ჩლიქებს, ზემოთ შეხტებოდა, დაეკიდებოდა მკერდ-მუცლით და ზევი ისევ ქვევით-ქვევით ჩაიტანდა. ღრმად და ღრმად ჩაფლობდა თავზარს სცემდა. სიქის გაცლამდე იბრძოდა, ხან ისე ჩაიკარგებოდა — სუნთქვა უჭირდა. მაინც არ დანებდა. გოჯი-გოჯ იწევდა წინ. არ ეწადა სიკვდილთან დაძმობილება, რამდენჯერმე ისე დაიქანცა ფეხის გატოკების თავიც აღარ ჰქონდა, გონება დაბინდული თითქოს ბედსაც ურიგდებოდა, მაგრამ შეხედავდა თუ არა სიკვდილს თვალეზში, თვითონაც არ იცოდა საიდან ეძლეოდა ღონე, უცბათ მოუზეავდებოდა ძალა, შეებმეოდა, იფხლაკუნებდა, იფხლაკუ-

ნებდა და რამდენიმე გოჯით წიწიწედა. ერთი გაბრძოლებისას წველად წინა ჩლიქები რალაც მყარს შეანო. უშალ უკანა ფეხებიც იქ გაჩნდა, ღონიერად ისკუბა და ღარს დაელწია. ახლა უკვე სიმაღლეზე ეკიდა. ირიბად აპყვა ნაშალს, ბილიკს მიაღწია, გავიდა მომზღვლეულებიდან და თავქვე დაეშვა. ხეობაში როგორ ჩავიდა არ გაუვია. რიყე პირდაპირ გადაჭრა და მდინარეში ჩავარდა. წყალმა გაიტაცა ასეთი შვება არასოდეს უგრძენია. ტანიდან სიმძიმე მოეხსნა, გახვითქულს სივრილე ეამა. ფეხის გატოკება აღარ სჭირდებოდა, დინება თვითონ მიაქანებდა სამშვიდობოსკენ.

მგელი არ ჩანდა, მაგრამ ვაცმა იცოდა ის კვალს არ დაკარგავდა. „ან ზევის დაქანებას დაელოდება, — ფიქრობდა და ჩქარ-ჩქარა ფერდს ახედავდა. — ან საიდანმე გადმოივლის, იპოვის ნაფეხურებს და მდინარემდე მოჰყვება. ჭერ, ყოველ შემთხვევისთვის ზემოთ, გაღმა-გამოღმა მოათვალიერებს — ამოსული რომ არსად არისო, მდინარის ფსკერსაც დააკვირდება, — ნავალის ნიშანს რომ ვერ ნახავს, მაშინვე დინებას დაჰყვება და ორივე ნაპირს ძირის-ძირობამდე გადასინჯავს“. ამიტომ ისე უნდა ეცურნა და გამოსულიყო მდინარიდან — ნასახი არსად დაეტოვებინა. განსაკუთრებით ყინული იყო მოსარდი. ერთგანაც რომ ჩამტვრეოდა ან გაქექებოდა და მის ხოკბოებზე ბალანი დარჩენილიყო — იმ ავაზაკის თვალს შეუმჩნეველი არ დარჩებოდა. სიცივემ თანდათან გულ-მუცელში დაუარა. ტყავი დაეჭიმა, გაუქვავდა. ყინულისაგან გადაყვლეფილ მკერდსა და ფეხებზე ცეცხლი ეკიდებოდა, ყინულწყალი ფარავდა, ფეხები გაუშეშდა, გაუბუყდა, მაგრამ ოღონდ მგლის კბილებს გადარჩენოდა და აღარაფერს დაგიდევდათ. თავთხელშიაც არ დააკარა ფეხი — ტუჩმურას არ შეემჩნევინა. შუა დინებას მიჰყვებოდა, წყალს ზემოთ მხოლოდ თავს მოაყელყელავებდა. სადაც წყალზე ყინული იყო გადავილი-

ლი შორიახლოდანვე ჩაყვინთავდა და ქვეშ ძვრებოდა... როგორც იქნა მობრეცილი ტორის კუდიც დაჩნდა. ტყვილებმა დაკრუნჩხა, სახსრები გაუქვავა, მაგრამ გაუძლო. ჩასცდა გორის კუდს, ნელ-ნელა მარცხენა ნაპირისკენ მოუტურდა, მოუსვა, მოუსვა და შენაკადში გავიდა. ფეხები აღარ ემორჩილებოდა, ლიბ ქვებზე უსხლტებოდა, ფორხიალებდა, თავს ძლივს იმაგრებდა. თავთხელს მაინც აერიდა — წყალი აიმღვრეოდა, ნაწლიქარები დაეტყუბოდა. აპყვა, აპყვა წყალ-წყალ ღორღიანს, სადამდეც შესალო შევიდა ვიწროებში, ჩქერალებთან ფლატეს შეეკიდა, ზეგანზე გაივავა და აპა, როგორც იქნა სამშვიდობოზე გამოვიდა. გულიდან ლოდი მოეხსნა, თუმცა ფეხზე დგომის თავი აღარა ჰქონდა. თავბრუ ეხვეოდა, ფაცახზე წყალი შეეყინა, სიცვივისაგან ძაგძაგებდა. ნესტოები შეუვიწროვდა, ჰაერი აღარ ჰყოფნიდა და პირით სუნთქავდა. გული ისე უცემდა, ლამის მკერდი გამოეწვრივდა, დაღლილობამ ხომ თავისი დაშართა, მაგრამ გადარჩენის სიხარულმა, იმის აღქმამ, რომ ამდენმა შიშმა და უბედურებამ გადაიარა და კეთილად დამთავრდა — მთლად მოაჩოღოთა. ადგილიდან ვეღარ იძვროდა. ყელში რაღაც მოეჩარა, თითქოს ამოტირება მოუნდა. უნდოდა ჩაეჩოქნა და ვილაცისთვის მადლობა ეთქვა. ამ დროს ღრუბლის ჩრდილმა გადაუარა თავზე და უცბათ მოეგო გონს. ღიაზე დგომა არ შეიძლებოდა, მოსალოდნელი იყო ახლა სხვა უბედურების გადაპყროდა. ნაბიჯ-ნაბიჯ გალასლასდა, ძლივს შეღონდილდა ჭაგნარში, ზნე-ჩვეულების მიხედვით თავი ნაკვალევისაკენ მოაბრუნა და რცხილის ძირას მიწვა.

გადარჩა, რაკი ამ ყაჩაღის მსხვერპლი არ გახდა განვილილ ტანჯვა-წამების აღარაფრად აგდებდა. ახლა ცოტა დასვენება სჭირდებოდა, ძალას მოიკრებდა, გონება დაეწმინდებოდა და ის ლალი, შინაობის ერთგული ოჯახის თავი იქნებოდა.

მზე დაეწვერა. ზეგანს ჩრდილი გადმოადგა გაღმა მთის კარდღვანს — მტრდობები და ალპური მღვლელები უკვე ისევ ლამაზად, მანუგეშებლად იყო გაჩახჩახებული. საამო სიჩუმე იდგა. ზოგჯერ მაღლა, რცხილის ტოტებში თუ გაისმოდა მცირე, ნაცარა ჩიტების წივიწივი, ისინიც შეციებული ჩანდნენ, ბუმბული აებუებინათ, დუნედ დასკუმსკუმბდნენ ტოტებზე, ხან ქვევიდან მოექცეოდნენ, ხან გვერდიდან და რაღაცას კენკავდნენ.

ვაცს ძილი მოერიო, დაუვლიდა ბურანი, ჩათვლემდა და დაფეთებული მაშინვე დააქუცავდა თვალებს. მთელი ჰავისი ცხოვრება უბედურების მოლოდინი იყო. ახლა, გადარჩა, მაგრამ გული მაინც ეთანაღრებოდა, თვალი ერთთავად ხევიდან ამოსასვლელისკენ ეჭირა.

სიცოცემ უფრო და უფრო აიტანა, მთელი ტანით ცახცახებდა. გაზაფხული კარზე იყო მომდგარი. თოვლი ბუჩქის იქით, ყუდროს მხრიდან, ჩამდნარ-ჩახვირიშებულყო. მის კიდესთან ენძელას ამოეყო ყური. თოვლი რომ ვერ გადაქემა — იმიტომაც ვერ მოიკარა სითბო. ადგომა და გავლა არც შეეძლო, არც შეიძლებოდა, რამე შეამჩნევდა. როგორც კი შებინდებდა გადაივლის სერს, ჩრდილოეთის ფერდაზე დასაწოლს შეირჩევს, გადაქეპავს თოვლს, ფოთოლს. ცოტა მიწასაც მოთხრის, ჩაწვება და ჩაითბუნებს. საჭმელად ფეხს არ გაადგამს. ვიდრე საბოლოოდ არ დაწმუნდება ტუჩმურა ჩამოვიშორეო — პირს არაფერს დააკარებს. სანამ თოვლს არ აიღებს არც ზეპყეულთან გადავა, კვალი არ მიიტანოს.

ვაცმა წარმოიდგინა ამდენი ხნის უნახავს როგორ შეხვდება ქალაბი. ნეზვი არაფერს შეიმჩნევს. რა თქმა უნდა სიხარულით ცას ეწვევა; ფერი გადაკრავს, მაგრამ დაიმორცხვებს და ნეტარება რომ დამალოს მხოლოდ კუდს ააქიციუნებს. ბიენია კი შეხტება, შეკუნტრუშდება, გამოიქცევა, რბილად წაურქენს. მერე დედასთან მივარდება, ახლა იმას გაექეება... ოცნებაში წა-

სული ვაცი ის იყო ლულმა წაიღო — რაღაცის ჭეჭამ დააფეთა. თვალები და-აჭყობდა და გაიკანკა. ხმა სერის გვერდით, ვაკობიდან განმეორდა. ეტყობოდა ადამიანი ხესა სჭრიდა. დროგამოშვებით ჭერ ცულის ზაპანი გაისმოდა, მერე გაღმა ქარაფზე ექო გატყვრებოდა. საშიში არაფერი იყო. პირიქით, აქაურობას მგელი აერიდებოდა. ვაცს ისევ მიეზინდა გონება, თვალები დაეხუტა, ძილს მისცა თავი და ღმერთო ჩემო, ცხადად დაინახა ფლატეს თავში მგელი ამოჩნდა.

— აუუჰ! — ძილშივე აღმოხდა, თვალები დააჭყობდა და ზეზე წამოვარდა. ხომ არ მეზმანებაო, თავი გაიქნია. არ უნდოდა დაეჭვებინა, მაგრამ ტუჩმურა აშკარად ამოჩნდა ხევიდან, მისი კვალის გასწვრივ მოლაწლაწებდა, შველს სისხლი გაეყინა ძარღვებში. აიბნა, დაიბნა საით წასულიყო, რა ექნა — აღარ იცოდა. გაქცევისა კი არა, სიარულის თავიც აღარა ჰქონდა. თუშცა ბუნებისთვის ვალი ვის მიუცია წინააღმდეგობის გარეშე, რომ გასაძლიანებლად სწორედ ბუნებისგანვე მის არსებაში იღუმალად გადანახული ენერგია დაეზოგოს. დიდი იყო სიცოცხლის სიყვარული და ვაცსაც ის ფარული გვადრუცი გაეხსნა. ტანში რაღაცამ ერთნატივით დაუარა, ფეხები გაეხსნა, სერისკენ შებრუნდა და ტყეს მისცა თავი. ჭერ დაოთხება სცადა, ვერ გადახტა და ნაბიჯ-ნაბიჯ აუყვა.

მგელიც წაქცევაზე იყო. თვალები აჭრელებოდა, არიარად არჩევდა კვალს. თბილ ნაწოლს რომ მიადგა — გამოცოცხლდა. თვალსინათლე მოუვიდა, გაისუსა, მიაყურადა და ფეხის ხმას მიჰყვა.

ვაცმა აღმა სიარული ვედარ შესძლო და ფერდას განივად გაჰყვა. ასეც გაუძნელდა. წარამარა ფეხი უსხლტებოდა. ქვევით-ქვევით ცურდებოდა. მას კი მზროოდ ზევით, აღმა უნდა ევლო, თორემ „მხეცი ბორბტი“ უმაღ დაეწეოდა. შუა ფერდობზე ხრამს მიადგა, თოვლით გადალიცილიტებულ ხრამს ვერ გადაივილიდა. აღმა, ხრამის პირ-

პირ სცადა თავზე მოვლა, ჩამონდა და ფეხი ვერ მოჰკიდა, ავედრდა და ვეღარ და ცოტაზე და ისევ უკან ჩაცურდებოდა. გაჩერდა, უკან მოიხედა. მგელი ნელ-ნელა უახლოვდებოდა.

ვაცს თავისი პაპის პაპის ნათქვამი გაახსენდა: როცა წმინდა გიორგის ვოსიმე სიკვდილი მოესურვება — მგელს მიუგზავნის და დაავლავჩინებსო. „ღმერთო რა დავაშავე ასეთი“, — ამოიკვინესა და თვალებში ცრემლი ჩაუდგა. მდულარემ ჭერ თვალები ამოუქსო, მერე შავ ქუთუთოებზე გადმოვიდინა და მუქ ზოლებად ჩამოუსველა, ის, ვისაც დაუქანონებია შველი მგელის ლუქმა იყოსო — ეტყობოდა გაწირა ვაცი, მისკენ აღარ გამოუხედავს, თორემ მის ბრიალა, დიდრონ შავ თვალებში რომ ჩაეხედნა ისეთი სასოწარკვეთილება, ისეთი ზარი იდგა — ქვის გული რომ ჰქონოდა მოუღებოდა.

„ღმერთო, ოღონდაც ახლა გადაძარჩინე!“ — იმეორებდა უაზროდ, გათოშილ, დაუძღურებულ მუხლებზე დაიხედავდა და ცრემლი ღვარ-ღვარად წამოუვიდოდა. ყველაფერი იღონა, ყოველივე გააკეთა რაც მისმა ჭილაგმა იცოდა, რაც მემკვიდრეობით გადმოეცა და რასაც თვითონ ჩასწვდა. არაფერი უშველა, გაქცევა იყო მისი საშველი, გაქცევა დაეხედებინა გამჩენს თავის გადასარჩენად და გაქცევა აღარ შეეძლო. ახლა სასწაული თუ გადაარჩენდა.

„ღმერთო, მგელი ყოველთვის მოტყუებული რჩება კრავისგან, მეც ხომ უცოდველი ვარ, შემეწყე...“ დაიჩოქა და ცოცვით აებლოტა ნაშალს. ხრამის თავს მიადწვია, წამოდგა და გაჩერდა. მგელი ოციოდე ნაბიჯზე მოსულიყო. გაქცვრენილი იმზირებოდა. ქასქასის შეკავებას ცდილობდა, მოკუშავდა პირს, ხმას გაიკმენდავდა, რომ არ დაეფრთხო, იკავებდა, იკავებდა, თვალებიდან წინწყლები წამოსცივოდა, უცბათ ისევ დაიღებდა ხახას, ენა გადმოუვარდებოდა და აქაქანდებოდა. ეტყობოდა პირი უშრებოდა: დადგებოდა გაჰკრავდა პირს თოვლს, გააწლაუხენდა

ენას, მოითქვამდა სულს და წამოჩორ-ბრიალდებოდა.

ვაცმა უმწეოდ მიიხედ-მოიხედა: ვაკობს გადახედა აქ უფრო ხშიერად ისმრდა ცულის ხმა. ხის მჭრელიც დაჩნდა. ვარჯი ქვევიდან მიპტრა, ახლა ზევიდან მიადგა. დინჯად იქნედა ცულს. თანაბრად სცემდა. წვრილ წვრილ ნაფოტებს აყრევიანებდა. მიპტრიდა, მიპტრიდა, დრო და დრო ძალუმად დაუნიანებდა და ვეება ჩოლფოტს აახეთქავდა.

შველს სასო წარეკეთა, დარწმუნდა, თავის დაღწევა აღარ შეეძლო. ერთილა დარჩენოდა — ადამიანს შეხიზნებოდა, ისიც საფრთხილო იყო, მაგრამ ამქამად მხოლოდ მას შეეძლო ხსნა. ხან მგელს გახედავდა, ხან კაცს, მგელიც წელში იყო გაწყვეტილი, მაინც მოღანღალებდა. ვაცმა სული მოიბრუნა, ხრამის თავზე გადაილახლახა და ვაკობისკენ დაეშვა. მგელი მიუხედა განზრახვას, ხრამის თავს რომ მიადწია — დაწვა, იქასქასა, იქასქასა — როდის-როდის წამოიზლახნა და ზევიდან მოვლა დააპირა. ვაცი ადამიანისაკენ წავიდა. ტუჩმურამ ნახა ფანდი არ გამოუვიდა, ქვევით-ქვევით დაიწია და ისევ მის ნაფხურებს მიპყვა. ჩაწვა თოვლში, მოათვალიერებდა იქაურობას, გაღმა-გამოღმა ტყეებს, ხეგებს, ხის კენწეროებსაც კი მოავლებდა თვალს, ცოტაზე წამოვიდოდა, ისევ ჩაწვებოდა და ყველაფერს თავიდან შეათვალიერებდა. ვერ გაიგებდით ისვენებდა და იმიტომ, თუ რალაც გეგმებს აწყობდა.

ადამიანს ხუთმეტოოდ ნაბიჯზე რომ მიუახლოვდა — შველი შემობრუნდა. მგელი რამდენსაც წაიწევა — ის უკან უკან იმდენს გადაინაცლებდა.

ადამიანმა უცებ თვალი მოპტრა ვაცს და ცული ხელში გაუცივდა. როგორც მოიქნია — ესევე გახედა და აქ რამ მოიყვანო — თვალბდაიქმებული მიამტერდა. ხის მარჯვენა მხრიდან უყურა, უყურა, მერე რალაც იაზრა და ახლა ხის მარცხენა მხრიდან გამოაპირა თვალი. გამოიჭვრიტა, გამოიჭვრიტა და

მგელი რომ დაინახა — ყველაფერს მიხედა. თვალები რომ ეფიქრებოდა ქვეფეთენ — ტუჩმურამ ამოიგმინა და მიწას გაეკრა. კაცი ისევ ხეს მიეფარა. მგელს ეს ცუდად ენიშნა, თავი უფრო დალუნა და გაიკანკა. გაფაციცებით აღევნებდა თვალ-ყურს, უნდოდა მისი განზრახვა ამოეცნო. თანდათან აიბურძღლა, ფერი ეცვალა, ფაცხი რომ აეშალა და ქათიბი დაჩნდა — მოყვითალო იერი დაედო. ადამიანსაც თმა ფეხზე დაუდგა, ქუდი ისე მოსძვრა, ვერ გაიგო. ცული ქამარში ფრთხილად გაიყარა და ნელ-ნელა ხეზე აცოცდა. ავიდა გრჯალზე, თავი წამოაყელყელავა და გადმოხედა. მგელმა ყურები ცქციტა, იმედი მიეცა, დაილურსა, ირიბ თვალეში თეთრი ბურჯალაი გაუქრთა, კისერი წამოიგრძელა, თვალი თვალში გაუყარა, წამოიწია, წამოიწია, სამი ნაბიჯი გადმოდგა და მზერა არ მოუცილებია, ადგილზე გახედა. შველმაც ამდენითვე უკან დაიწია. ადამიანი სახტად დარჩა. წედან მგელი სულ სხვანაირი იყო. ახლა ეს გაძვალტყავებული, ჩმეხი, გაუბედურებული რომ დაინახა — ჩამოსვლა დაიწყო. მგელი დაიზნიქა, გალასტულ მუცელს ხან ცახცახით აიწურავდა, ხან თოვლზე დაუშვებდა, ადამიანი ხიდან ჩამოვიდა, ცული ფრთხილად ამოიძრო ქამრიდან და მალულად გამოხედა. ტუჩმურა ისევ ჩაინავლა. თავი თათებზე დადო. ხან კაცს მიაცქერდებოდა, ხან შველს. ადამიანი ახანებდა. მგელმა, ბოლოს და ბოლოს ვერ გაიგო რა ედო გუნებაში, ყრუდ ამოიკრუსუნა, ყურები უკან გადაიწვიკა და გლინვით წამოიკურდა.

შველმა ორი ნაბიჯით კიდევ დაიწია. უეცრად უკან რალაცამ გაიშველა, მიხედვაც ვერ მოასწრო, ზურგში ცული ექვტრა და ნეკნები ჩაულეწა, სიმწრისგან შვეულად შეფრინდა, მერე უკან გადაქანდა და მოსხლტვით დაენარცხა. ცული აბზრიალდა, ხუთიოდ ნაბიჯის იქით ყუით ჩაეფლო თოვლში. მგელმა და ვაცმა ერთდროულად ისკუპეს. ერთიმეორის პირისპირ აიძართნენ, თვალელები უელავდათ, აიჯაგრნენ. მგელმა

ლაშების ცახცახით კბილები დააქრიჭა და ამოიღრინა. ადამიანმაც გააკრაჭუნა კბილები, ჰჰმ! — ამოიღმუვლა, უნდოდა დაეჭექნა, მაგრამ კრიჭა შეეკრა.

შველი ფართხალებდა, გამალებით იქნედა ფეხებს, თავი გვერდზე მოეღრინა, თოვლს ჩახვერავდა, ჭრილობიდან აქაფებული სისხლი ჩქეფდა, ერთ ადგილიდან წვრილად, შორს ასხამდა, თოვლი გადააწითლა, მეორე ნაკადი ბალანზე გადმოჩქერდა.

კაცი მიდგა-მოდგა, თითქოს რაღაცისთვის ხელი უნდა წამოეწყო ცული მოათვალიერა, მოშორებით მოუჩანდა ტარი, ვერც სხვა რამ მოიხელთა, თოვლი ჩაბლუჯა, ჰჰმ! — ამოიზმუვლა ისევ და ფეხები დაუბრაცუნა, მაგრამ მგელი არ შეეპუა, ზედა, დიდრონი, ზორცის მოსაგლეჯად მოღუნული ლოჯები უფრო გამოიჩინა, ყვრიძალის რკალები დაებერა, უფრო გაუგანივრდა. პაერში სისხლის მოტყობო სუნი დატრიალდა. მგელი გაცოფდა. განიერი მკერდი აუთრთოლდა და ჭიჭურ წამოვიდა. ადამიანი წახდა, ხეს ეცა, დაფეთებული შეხტა, მერე მკლავებზე აიწია და აბობღდა. მგელი შეუხტა, კბილი გაჰკრა და შარვალი ჩამოაბღღვნა. მაშინვე ელდასავით მოტრიალდა, შველს ზურგიდან მხარზე დაახტა და ყელში ჩააფრინდა. ეაცმა შეიწივლა, ფეხები უფრო ააფართხალა, ხმა უცბათვე მიეგუდა, გაიჭიმა, გაიძაგრა და ერთბაშად მოეშვა. ნადირმა წაშში გამოლაღრა ყელი და სისხლს დაუწყო თქველფე. მერე ჭრილობას დააცხრა. დასცემდა პირს, დააჭერდა მარცხენა საღ ფეხს, ამოსწევდა, ამოლენწევდა ნეკნებს და ტყავებორციანად ამოფლეთავდა. გაუფატრა გვერდი, ჩაყო პირი და გულღვიძლს მიაძღა. შიმშილი ოდნავ რომ დიოკა — თანდათან დაცხრა და ადამიანს ახედა, კაცს ნეშო ჩამოეზლიჩნა და ოთხივე კიდურით რტოს ჩახვეოდა. მისთვის ყურადღება აღარ მიუტყვევია, შიგნეულობა რომ ამოჭამა ახლა თავი იგემა. მერე კისრიდან მიჰყვა, საოცარი იყო ასე უცბად რამ ააზავთა, რამ გამოაკეთა, ამ ღონეზე რამ მოიყვანა.

ააგლეჯავდა დიდ-დიდ ნაფლეთებს, ძვლებს უბრალოდ ჩატყავდა და ტყავებზეწვიანად ყლაპავდა. მსხვილ-მსხვილ ძვლებს მოუჭერდა კბილებს, დაებურცებოდა ყბები და ლაწა-ლუწით გადაამსხვერევდაბოლოს, ერთი ბარკალი რომ დარჩა, დაფეთებულმა ასწია თავი, დააყურადა. კარგა ხანს იდგა სმენადტყეული, ხუსტურმა ერთბაშად გადაუარა, შეტრიალდა და კაცს დააცქერდა. მას ნეშო ისევ ჩაბლუჯული ეჭირა. ხელები ისე შემოეჭლო რტოსთვის, ლამის მყესები დასწყვეტოდა.

გაფლამული შარვილიდან ქვეყნის სიცივე უჭროდა. ფერი ეცვალა, თმა ისევ ყალუზე დაუდგა. დაფეთებული მგელს მიაშტერდა და ღმერთმანი „მხეცმა ბოროტმა“ თვალი ჩაუკრა. კაცს თავგზა აებნა, ვერ გაეგო რა ხდებოდა თვალი ნამდვილად ჩამიყრა, მაგრამ რა მანიშნაო? — ეკითხებოდა თავის თავს. მერე იფიქრა ალბათ იმ ბარკალს მიტოვებსო, „მაგის ნაპირალი რის მაქნისი იქნება,— გუნებას ერჩეოდა. — თუმცა პირი არ დაუკარებია, სახსარში როგორც გადახსნა — პირი აღარ დაუდვიდა“. — თავს ირწმუნებდა.

მგელმა მიიხედ-მოიხედა და ისევ ნამუსრევს მიუბრუნდა. ბარკალს რბილი ააფლითა, გადაძვანარა, ძვლიანი ჩახრა, ჩაკვნიტა, წამოკრიფა თუ სადმე ჩიჩქი დეავარდნოდა, რქისა და ჩლიქის ძირები ხელახლა მოღრღნა, ბოლოს სისხლნაყური თოვლიც ამოქანქლა და წავიდა. ხეს ათიოდე ნაბიჯზე რომ გასცდა, გაჩერდა, სანახევროდ შემობრუნდა და კაცს ირიბად ახედა.

კაცს შეაერჯოლა. არ დამიღარაჯდესო — ჯერ გააცია, მერე დასცხა, „თუ დამიღარაჯდა ქვევიდან ამიყროლებს და ჩამაგდებს“. — შიშისგან გული გაეყინა, თავბრუ დაეხვა.

მგელმა ტუჩები გაილოკა, ამოაბოყინა და ძუნძულით გაუყვა თავის ნაკვალევს. გადაიარა ხრამის თავზე და ის იყო სერს უნდა გადაფარებოდა — კაცს გული მიეცა, გაიშალა, თვალები დააბლიტა და დაუტატანა:

— ჰჰმ, შე მგელო, შენა!

ტომას სტარნს ელიოტი

ისტ კოუკერი!

(პოეზიდან „ოთხი კვარტეტი“)

I

ჩემს დასაწყისშია ჩემი დასასრული. ერთიმეორის მიყოლებით
სახლები შენდებიან და ინგრევიან, დაიქცევიან, გაიზრდებიან,
ადგილს შეიცვლიან, აღდგინდებიან, მერე ისევ ინგრევიან და შენდებიან.
ხან ისეც ხდება, რომ ნასახლარზე
მხოლოდ ტრიალი მინდორი რჩება, ან ქარხანაა, ანდა შარავზა.
ძველი ქვა ახალ შენობას აგებს, ძველი ღირეთი დაინთება ახალი ცეცხლი,
ძველი ცეცხლი მერე ისევ ნაცრად იქცევა, ნაცარი — მიწად,
მიწად, რომელიც კვლავ ხორცია, ნაკელია და საფარველი,
კაცისა და საქონლის ძვლები, სიმინდის ნეშო ანდა ფოთლები.
სახლები ცოცხლობენ, სახლები კვდებიან: ეამი შენებისა,
ეამი სიცოცხლისა და ეამი შექმნის.
ეამი ქარსა, მორყეული სარკმელები რომ ჩამოლენოს,
შეაზანზ. როს კარგა ხნის წინ აცვენილი ფიცრის პანელი,
რომლის მიღმაც თარეშობენ მინდვრის თაგვები,
ჩამოიჭროლოს და ჩამოგლიჯოს ჩამოძონძილი შპალერები
უხზო დევიზით.²

ჩემს დასაწყისშია ჩემი დასასრული. სინათლის შუქი
მინდორს ახლა ცერად ეცემა და ჩრდილში რჩება ხეივანი,
გადახლართული ტოტებისგან ჩამობურული
და ისე ბნელი ამ შუადღისას,
რომ თუ იქა ხარ და ამ დროს კი ეტლი ჩაივლის,
უმალ უნდა ნაპირს მიაწყდე, კედელს აეკრა.
ეს დაბურული ხეივანი ერთი სოფლის გზაზე გაგიყვანს,
რომელიც თითქოს ელექტრონის ცხელ პიპნოზში გარინდებულა.
და ამ ბურანში მცხუნვარე სხივებს
კი არ ირეკლავენ — ისრუტავენ უფერო ქვები.
ღრმა ძილით სძინავთ გეორგინებს ყრუ სინუშეში.
დაელოდე პირველი ჭოტის ხმას
და ტრიალ მინდორში,

1. ელიოტების საგვარეულო მამული ინგლისის საგრაფო სომერსეტში, საიდანაც XVII სუეტუნში ელიოტები გადასახლდნენ ამერიკაში.

2. ელიოტების საგვარეულოს დევიზი — „ჩემად იყავ და აკეთე“.

თუ ძალიან ახლოს არ მიხვალ, თუ ძალიან ახლოს არ მიხვალ, *ეროვნული
ნიგელიონი*
ამ ზაფხულის შუალამეში
ნაზად მკენესარე სტვირის ხმა და დაფდაფები შემოგესმება,
ხოლო კოცონთან დაინახავ მოცეკვავეებს —
ქალებს და კაცებს, შეერთებულებს ცეკვაში,
ქორწილს რომ განაცხადებს — ღირსეულ და ტკბილ საიდუმლოს.
ორ-ორად, როგორც წყვილებს შეჰფერით,
ხელი ხელსა აქვთ ჩავლებული, თანხმობის ნიშნად
და გარს უვლიან დანთებულ კოცონს,
გახლებულნი ცეცხლის ენებს ზედ ველებიან, ფერხულს აბამენ,
წრეში ცეკვავენ, ტრიალებენ ცეცხლის გარშემო
გლებურად დინჯად და მოცინარად...
მძიმე წალიან ფეხებს იქნევენ —
მიწიან ფეხებს, მტერიან ფეხებს, სოფლისა ლხინით ატაცებულნი
იმათი ლხინით ალივებიან, ვინც რახანია მიწად მიიქცა
და კვებავს ფეხებს.
როგორც დროთა ცვლას შეწყობილი ცხოვრების წესი,
ცეკვის რიტმებში შემონახულა მარადიული
ჟამი როკვისა, ჟამი სიცოცხლის,
ჟამი წლისა და ვარსკვლავთა ზეცის,
ჟამი მკისა და ჟამი წველისა,
ჟამი ცოლ-ქმართა შეწყვილების,
ცხოველთა შერთვის. ფეხები მწყობრად მოძრაობენ
ძველთაძველ რიტმში —
სმისა და ჭამის. ხრწნის და სიკვდილის.

მალე ანათებს. კიდევ ერთი ახალი დღე ეგებება დუმილს და სიციხს.
ზღვაზე სრიალებს დილის ნიავი და ნაოჭებად ასახავს ზვირთებს,
მე კი აქა ვარ, ანდა იქ ვარ,
ან კიდევ სადღაც, ჩემს დასაწყისში.

II

გვიან ნოემბერს რად უნდა ნეტა
ამ გაზაფხულის თრთოლვა და ბნედა,
ილთა კიდება ზაფხულის...
ან ენბელების ფეხებქვეშ თელვა,
ან ნაცრისფერში წითელი ელვა —
ვარდი, ტყიური, ცამდის ასული,
ნისლიან სივრცეს შეკიდებული,
უღონოდ მკვნიარი, ფერგადასული,
გვიანი ვარდი — ნაადრევ თოვლში?
ჰეჰა-ჰუხილმა გრგვინვა-ზრიალით,
მთიებ-ვარსკვლავთა ბრუნვა-ტრიალით,
ტრიუმფალური ეტლის გრიალით
ბრძოლის სისხლიან წარღვნად იელვა.
ცაზე შეება მზეს ღრიანკალი,
მნათობთა მოთქმა და ღრიანკელი...

ეროვნული
გენერაციონი

დაბნელდა ერთად მზეცა და მთვარეც,
ლუონიდების დაწყველილ თარეშს,
როგორ გაუძლებს ცთომილთა მზარე?
ცა და ქვეყანა ცეცხლში ბრიალებს,
გაუნელებელ ალთა რიალი —
და განწირული მოლოდინი გამყინვარების!

ადრე უთუოდ ასე იტყოდნენ — მაგრამ განა ეს საკმარისია?
განა ეს არის სრულყოფილად ნათქვამი აზრი?
იგავებით მეტყველებთა, ნართაულია, სიტყვაკაზმული მწერლობის დარად
გაცვეთილი და დროგადასული,
ვერაფრით რომ ვერ შეგეწევა და ვერც გაგარკვევს,
როდესაც კაცი სიტყვებსა და აზრებსა ხარ შევიდებული და გატანჭული.
პოეზიასაც რაღა აზრი აქვს, როდესაც (ისევ ვიმეორებთ),
ის არ აღმოჩნდა, რასაც ველოდით.
და თუ ასეა, მაშინ იმას რაღა ფასი აქვს,
რასაც ასეთი გამეტებით შიველტვოდით ამდენი ხანი,
ანდა ეს მრავალწელგამოვლილი სანუკვარი სიმშვიდე კი ნეტავ რაღად ღირს,
ან შემოდგომის შარავანდედი, ნათელმოსილი სიბრძნე ასაკის?
და, მაინც, ვაითუ მოგვატყუებს, ანდა ვაითუ, თავად მოტყუვდნენ
წყნარად მოუბარი დღეგრძელი მამანი,
მზამზარეული ცრუ ანდერძებით რომ შეგვიყოლიეს
და საბოლოოდ აგვირიეს გზაც და სავალიც.
სიმშვიდე მხოლოდ შენიღბული სიჩლუნგე არის,
ხოლო სიბრძნე კი იმ დამარხულ საიდუმლოთა ამოც ცოდნა,
რომელიც მათაც ვერაფერში ვერ გამოადგა,
ვინც მარად სიბნელეს მიშტერებოდა, ან სიბნელესვე აქცია ზურგი.
ჩვენ მიგვაჩნია, რომ სიბრძნე არის ცნება ფრიალ შემოფარგლული
დიდი-დიდი იყოს ცოდნა — ცდით განსაზღვრული,
ხოლო ცოდნა კი რომელიღაც ერთ შემთხვევას ესადაგება —
სწორედ ამით არის მაცდური,
რადგან შემთხვევა მრავალია და ყველა წამში სხვადასხვაგვარი,
თავის მხრივ კი ყველა წამი წინას არა ჰგავს, ახალია, უკვე სხვა არის
და იმისი ძალაც მოსდევს, შესწევს უნარი,
ააყირავოს, თავს დაგვაშხოს აელადიდება —
მთელი ჩვენი ფასი და ყადრი, და მთელი ის ღირებულებაც,
რომელიც თან მოგვიტანია
და ყველაფერი — რაც ვიყავით გარდასულ წამში.
ჩვენ მხოლოდღა ის ტყუილი ვერ მოგვატყუებს,
დიდი დღე რომ არ უწერია და უკნებელიც ამით რომ არის.
შუაგზა, თუმცა რაღა მარტო შუაგზა,
განა მთელი ცხოვრების გზა იქ არ გაივლის —
უდაბურ ტყეში, მაცვლიანში, ხევის კიდეში,
სადაც ვერაფერს მოეჭიდები, ვერც დაეყრდნობი
და ისიც კი არ იქი კარგად, როგორ უნდა გადადგა ფეხი.
ყოველი მხრიდან ურჩხულები გემუქრებიან, შორს გიტყუებენ ცრუ ჩირადნებში,
ხოლო გზის ყველა მოსახვევში კი ჩასაფრებული არის ხიფათი.

ჰოდა, არასდროს გამაგონოთ იმ თქვენი ნაქები მოზუცების
 ისა სჯობია, მათი სიბრიყვე რომ ვალიაოთ;
 ან შიშის როგორ ეშინოდათ, ან გაშმაგების,
 იმისიც როგორ ეშინოდათ, რომ დაუფლებოდნენ ანდა
 ანდა თავისი თავი მიეძღვნათ ერთმანეთისთვის, სხვებისათვის
 ან ღმერთისათვის.
 ჩვენ შეგვიძლია მივალწიოთ ერთადერთ სიბრძნეს —
 სიბრძნეს დათმენის: მოთმინება უსაზღვრო არის,

ყველა ის სახლი ზღვაში ჩაინთქა.
 მოცეკვავენი მიწისქვეშეთში.

III

სიბნელე, სიბნელე, სიბნელე. ბნელში ინთქმება ყოველი,
 სიცარიელეში ვარსკვლავთა შორის. ცარიელს ერწყმის ცარიელი,
 მხედართმთავრები, ბანკირები, სახელგანთქმული მეკალმეები,
 ხელოვნებათა მფარველები, კანონების აღმსრულებლები და ხუცეები,
 ერის ბურჯები, თავმჯდომარენი კომიტეტების,
 იჯრის მუშეზი, მეუფენი წარმოებების,
 ბნელში ინთქმება შვეცა და შვეარცე, Almanach de Gotha¹
 ბირჟის გაზეთიც, ცნობარებიც დირექტორთათა — სიბნელეს ერწყმის.
 ცივია გრძნობა. მოქმედების გაქრა მიზეზი.
 ყველასთან ერთად ჩვენც მდუმარე დაკრძალვას ვესწრებით,
 არავის დაკრძალვას, რადგან დასამარხი არ არის არავინ.
 — ჩუმად იყავი, — ვუთხარი ჩემს სულს —
 დაე, ბნელი გარდმოხდეს შენზე. სიბნელე, რომელიც იქნება ღმერთის.
 როგორც თეატრში: ყოველი სცენის წინ რომ ქრება სინათლე
 და ფარდის მიღმა ყრუ გუგუზნია,
 და სიბნელესაც რომ მხოლოდლა სიბნელე არხევს,
 შენ კი იცი რომ სცენის უკან აღმართული მთა და ხეები,
 ერთი წუთის წინ შორიდან რომ გეჩვენებოდა,
 ამ სიბნელეში ნელა მიბრუნდა. დეკორაციის წინა ხედსაც პირი უცვლია.
 ანდა, მეტროში, გაიხსენე, მატარებელი გვირაბში რომ გაიჩხირება
 და ცოტა მეტ ხანს დაყოვნდება სადგურებს შორის,
 საუბარი უცებ როგორ გამოცოცხლდება,
 ახმაურდება, აზვირთდება, აიქოჩრება
 და შერე ისევ ნელა-ნელა როგორ ჩაკედება
 და იმავე სიჩუმეში ჩაიკარგება,
 მაშინ ხომ ამჩნევ, ყოველი სახე აზრისაგან როგორ იცლებს
 და თავის ადგილს მოზღვავებულ შიშს როგორ უთმობს, —
 შიშს, რომ უკვე ველარაფერს ველარ იფიჭრებ.
 ანდა ნარკოზით გაბრუებულს

1. „გოთური ალმანახი“.

ეროვნული
2025 წლისთვის

განა არასდროს არ მოგსვლია იმისი ცნობა
რომ ცნობა უკვე მიხდელი გაქვს

ჰოდა, გაჩუმდი, — ვუთხარი ჩემს სულს, —
ელოდე ჩუმიად და უიმედოდ,
რადგან იმედი მუდამ იმის გვაქვს, რაც არ უნდა გვაიმედებდეს...
გაჩუმდი-მეთქი, დაელოდე უსიყვარულოდ,
სიყვარულითაც მუდამ ის გვიყვარს, რაც არ უნდა გვიყვარდეს წესით.
მაგრამ რწმენა? ხომ დარჩა რწმენა?
დაიმახსოვრე, რომ სამივე, სიყვარულიც, რწმენაც, იმედიც
მუდამ რაღაცის მოლოდინშია.

ჩუმიად ელოდე. ნურაფერს ფიქრობ. შენ ჯერ ფიქრისთვის არ მოწიფულხარ,
აი, მაშინ კი ცხადად იგრძნობ, როგორ იქცევა ბნელი — სინათლედ,
ცეკვად — სიწყნარე.

ნაკადულებზე იჩურჩულე, ზამთრის ელვაზე.
ტყის ქონდარიც და უჩინარი ველური მარწყვიც, ბაღში სიცილიც,
იმ სიხარულის ეჭოა მხოლოდ, იმ ალტკინების გამოძახილი —
რაც არ მომკვდარა, რაც კიდევ ცოცხლობს
და რაც ყოველთვის სიკვდილის და დაბადების ტანჯვას გვაუწყებს.
თქვენ მეუბნებით, რომ ვმეორდები.
იმასვე ვამბობ, რაც უკვე მითქვამს. კიდევაც ვიტყვი.
ერთხელაც ვთქვა? გავიმეორო? იმისათვის, რომ იქიდან გამოაღწიო,
სადაც არა ხარ,
და იქ მიხვიდე, სადაც შენა ხარ,
უნდა დაადგე გზას, რომელზეც ალტკინებას ვერ დაიმგზავრებ.
იმისათვის, რომ შეიშეცნო, რაც ჯერ არ იცი,
უმეცრების გზას შეუდექი.
იმისათვის, რომ დაეუფლო, რასაც ვერ მისწვდი,
უნდა დაადგე განდგილის გზას,
და იმისათვის, რომ მიადწიო და იმად იქცე, რაც დღეს არა ხარ,
იმ გზით იარე, არასოდეს რომ არ გივლია
რადგან გახსოვდეს, რაც არ იცი — ერთადერთი შენი ცოდნაც სწორედ ის არის,
რაც შენ გეკუთვნის, იცოდე, რომ შენი არ არის
და სადაცა ხარ, იცოდე რომ შენ იქ არა ხარ.

IV

დაჭრილ დასტაქრის პირბასრი დანა
ლობაშეპარულ ასო-ნაწილებს
იმდენ ხანს იკვლევს და სერავს, სანამ
სხეულს ზრწნილებას არ მოაცილებს.
თუმცა კი ხელებს სისხლი სდის ღვარად,
წმინდა წესია — ძმათ თანაღმობა:
გაიხსნა სნების ჯადო-შარადა,
საღმობის მხსნელმა სძლია საღმობას.

სნეულებათა სულის სიმრთელე.
ძლივს დალასლასებს მომვლელი ქალი,
მაგრამ ჯიუტად სწამს, რომ გვიშეელის

როცა არ ელი და არც გვირდება.
 და ამატომაც, ყველა შეტევა ხელახალი არის დასაწყისი. ეროვნული
კინემატოგრაფი
 გამოუთქმელში ფუჭი ნაეარდი — უღონო ხერხებით, უწყვეტ ფანდებით,
 რომლებიც ერთ წამში გაიფანტებიან, უთავბოლო შეგრძნებებში
აირვეიან

და ჩაქრებიან უწყვეტნელ ფიქრთა კორიანტელში.
 ამ დროს კი ის, რაც უნდა დაიპყრო,
 რაც უნდა დასძლიო და დაიმორჩილო, მრავალგზის არის აღმოჩენილი.
 და განა მხოლოდ ერთხელ და ორჯერ, — ასჯერ, ათასჯერ
მოუხრია იმათ წინ ქელი,
 რომელთაც, ტყუილად არ გაეციბრო — ვერც მოსწევდები, ვერც გაუტოლდები,
ვერც აღემატები.

მაგრამ რაღა დროს შეჯიბრია, როცა მთავარი მხოლოდ ის არის,
 რომ დავიბრუნოთ, რაც დავეკარგეთ და მოვიპოვეთ,
 და მერე ისევ რომ დავეკარგეთ და ხელახლა რომ მოვიპოვეთ
 ისევ თავიდან: თანაც ჩვენს დროში, როცა ასე გართულდა ყველაფერი.
 თუმცა კი ალბათ არც მოგებაა და არც წაგება,
 ჩვენ ისღა დაგვრჩა, რომ შევეცადოთ,
 დანარჩენი უკვე ჩვენი საქმე არ არის.
 სახლი ის არის, საიდანაც გზაზე გადიან. და რაც ვებრდებით,
 ეს ქვეყანაც უფრო მეტად გვიუცხოვდება: სულ უფრო მეტად იხლართება
 გზები სიკვდილის და დაბადების. და განა მხოლოდ
 ერთი, რომელიღაც მძაფრი წამია, უწარსულო და უმომავლო —
თავის ანაბრად მიტოვებული?

მთელი ცხოვრება — ყველა წამში ანთებული და დაფერფლილი,
 და განა მხოლოდ ვიღაც ერთი კაცის ცხოვრება?
 იმ უძველეს ქვეთა ცხოვრებაც,
 რომლებზედაც ამოუხსნელი ქარაგმა ამოკვეთილი.
 ეამი ღამისა ვარსკვლავების ქვეშ,
 ეამი ღამისა ქალების შექში
 (სურათების ძველი ალბომით).

სიყვარულიც თითქმის თავის თავს მოიპოვებს,
 როცა კარგავენ მნიშვნელობას „ახლაც“ და „აქაც“.
 სიბერეშიაც უნდა ვიყოთ მაძიებელნი,
 ეს სულ ერთია სად იქნება, — იქაც და აქაც.
 ჩუმად, მდუმარედ, გულუძრავად იმ გზას მივდივით,
 რომელიც მშვიდად შეგვიძღვება სხვა სიღრმეებში —
 სხვა შეერთების, სხვა თანაგრძობის, სხვა ზიარების უცხო მხარეში.
 ბნელ უკუნეთის სიცივეში და უდაბნო სიმარტოვეში
 ქვითინებს ქარი, ტირის ტალღა, ზღვებიც ტირიან,
 ზღვები დელფინის და ალბატროსის. ჩემს დასასრულშია
 ჩემი დასაწყისი.

ინგლისურიდან თარგმნა ანნათ ზაშვიძე

ალექსანდრე რუდენკო-დუნენიაკი

საკუთარი „მ“-ს ძიებაში

70-იან წლებში დაბეჭდილმა ნოდარ დუმბაძის მოთხრობებმა სწორედ რომ დაგვაბრუნეს მისი შემოქმედებითი ახალგაზრდობის ოქროს ხანაში. ამ მოვლენასთან დაკავშირებით კრიტიკოსები, როგორც თბილისში, ისე უკრაინაში, მოსკოვსა თუ ლენინგრადში ერთმანეთს ექიბებოდნენ უველაზე უფრო მოხდენილი ეპითეტების გამოთქმაში. კრიტიკული აზრი, დაწყებული ლ. ანანსკიდან, პ. ულაშოვით დამთავრებული, შივიდა ასეთ დასკვნამდე: ჩვენს წინაშე წარმოჩინდა აქამდე სრულიად უცნობი, სულ სხვა ნოდარ დუმბაძე.

ერთხელ, თბილისში ბატონ ნოდარს სახლში ვეწვიე. სწორედ მაშინ მარტუა პატარა წიგნი „ათი მოთხრობა“, რომელიც ის-ის იყო გამოცემაში იმყოფებოდა „მერანს“. უკანა გზობას, თვითმფრინავში გადავფურცლეთ ეს წიგნი და ბოლომდე სულმოუთქმელად ჩავაქოთე. ან კრა ძნელი უნდა ყოფილიყო პატარა ფორმატის წიგნის ასიოდ გვერდის წაკითხვა? წავიკაოთ და იმავე წუთას სავსებით ნათლად ვიგარძენი, რომ ამ მწერალს, სამწუხაროდ, ცუდად ვიცნობდი.

იყო დრო, როცა არაფრით არ უნდოდით მისი უფრო დიდფორმატიანი ნაწარმოებებისათვის რომინები ეწოდებინათ. მაგრამ როდესაც ეს მოთხრობები საქართველოს მწერალთა კავშირში განიხილეს, ერთ-ერთმა გამოშვებულმა საკმაოდ დამაჭერებლად განაცხადა, რომ მოთხრობა „ნუ გააღვიძებ“ რომინია მინიატურაში და ამ გამოწვევას, მაინცდამაინც დიდი გაკვირვება არ გამოუწვევია იქ მყოფთა შორის... რა — რის მერტე?

მოთხრობები რომინების შემდეგ? რის დროს მთიან სოფელში გატარებული ბავშვობის წლებს მწერალმა ორჯერ მიმართა თავის ორ პირველ რომინში. მოთხრობა „ძაღლი“-ც ამავე წლებს ემთხვევა, იგივეა გმი-

რიც — უმაწილი, რომელიც თავის თავზე გვიყვება.

უველაფერი ძალზე ნაცნობია და, ამავე დროს, ძნელად ჩაცნობიც.

რომინში „მე, ბებია, ილიკო და ილიარიონა“ ძაღლის თავგადასავალი, მურადა რომ მქვია სახელად, ერთერთია იმ უამრავ ამბავთაგან, რომელშიც ნიაღვარივით ჩქვეს უბოროტო იუმორი და თვით მურადას სიყვდილიც კი ცოტა რაჟეს თუ ცვლის მზიარული, მოწვიმე ცხოვრების საერთო სურათში.

ძაღლი, რომელიც ბიჭმა ქუჩაში იპოვნა და სახლში წაიყვანა, უფრო არ იპარტყუნებს არც ერთ გავრცელებულ ძაღლის სახელზე. ამიტომაც მას „ძაღლს“ ეძახიან.

ერთი შეხედვით უმნიშვნელო ყოფითი ეპიზოდის მიღმა ჩანს ცხოვრება მთელი თავისი ეპიკური ძაღლისივით.

ჩვეულებრივი სურვილი მოზარდისა, თავისი გაიტანოს, დაიცვას საკუთარი თავი, ადამიანსა და გატყუებულ მოზარდს შორის საკმაოდ უხეშ წინააღმდეგობაში გადაიზრდება.

ეს უკვე ხასიათია, პირდაპირ გაცხადებული ხასიათი.

„დადუღრე? — ვკითხვ. — არა, ფეხები დავუთხილე! — გაიკრიჭა მებუფებე.

— ვიარაველი ხარ შენ! — ეუთხარა მე. მებუფებე გაშტერდა, მერე ქვაბი დადგა, მარჯვენა მკლავი დაიკაიწა და გაღურებულ სახით წაშვიდა ჩემსკენ.

— დამიცადე მანდ! გაღორი ჩამოვდგი, დავიხარე და გზის პირას დაგორებულ დიდი ქვა ავიღე. მებუფებე მონუსხულივით შედგა“.

რომინში ჩამოსულ ბიჭს, რომელსაც სურს ბავშვთა თუთის არაუი პურზე გადაცვალოს, თავი ოჯახის მარჩინლად წარმოუდგენია, კა-

ცობს უკვე. იმმა ხომ ასე უდროოდ აქცია მისი თანატოლები კაცებად. ის ამბავი, რომ მას არ ეშინია გაქსუბებული და ვამქარი დაზღიდარისა, უღვთოდ რომ გადასხა მდღუარე ძაღლს, საკმაოდ დამაჭერებლად გვეჩვენება თავისი ამჟღისებით მოთხრობის გმირი გვაგონებს სოსოთა მამალაძეს რომანიდან „შე ვხედავ მჭებს“. გვიხსენოთ, როგორ არ ეტუება უშიშრად ეკამათება ის მთი სხლში მოსულ შეიარაღებულ დევნებრი დათიკოს.

ერთი არსებითი გარემოება: სოსოთამ, როგორც აღმხედრდა დათიკოს, იცის, რომ მართალია, და გრძნობს თანასოფელითა მხარდაჭერას. იგი დამარტოვებს და მის ზვეთაგან დადაბებს დადი სიმართლედ, რომლის წინაშე შეიძლება იარაღიც კი უჭაღურა აღმოჩნდეს. მოთხრობაში — „ძაღლი“ — თვისობრივად სხვა სიტუაციაა.

„ასე მიხედვდნენ დღეები დღეებს. ვცხოვრობდით მე და ბაბუა ისე, როგორც ადამიანებს შეეფერებათ ომის ღრის, ძაღლი კი ისე, როგორც ძაღლს შეეფერება“.

ელვარე იფორი იფეოქებს ხოლმე სიტყვიერ ქსოვალში, მაგრამ იგი ხანდახან ფერმკრთალებდა და მომწარო გემო დაქრავს.

„დაიწყო ბართლომეს ღამე!“ — კომენტარს უყვართ ბაბუა მოვლენების დახაწვის, მოვლენებისას, საბოლოოდ მოთხრობის სიუჟეტს რომ განსაზღვრავს: თანასოფელიებმა ყველა ძაღლი ერთიანად ამოფლიტეს სოფელში ომის შიშით, რომ შევობელი სოფლიდან გადმოსულ ძაღლს შეიძლებოდა დაეცოდა ისინი. ამ ხოცვა-ღლეობას გადაურჩა მხოლოდ ძაღლი, ვისი გადარჩენისთვისაც ყოველ ღონეს ხმარობს ომისდროინდელი მოწარმი.

ერთი ყველაზე წინააღმდეგ — ასეთია ძაღლი განლაგება ამ სიტუაციაში. ბაბუაც კი თვლის, რომ ძაღლის გულსისთვის არ ღირს სოფლის გადამტერება. მოხუცი ძაღლია ძლიერიც კოლექტივისადმი, სავთილი სიმართლისადმი პატივისცემის გრძნობა. იგი ბრძენი კაცია და ზევრად მეტა იცის ცხოვრებისეულ ურთიერთობებზე, ვიდრე მისმა შეილიშვილმა.

მაგრამ სად არის ზღვარი სიბრძნეს, სხვათა აზრისა და გამოცდილებისადმი პატივისცემასა და ადამიანის ქვეყნობებერ სურვილს შორის, საზოგადოების უმრავლეს ნაწილში გაბატონებულ თვალსაზრისს ამოცხაროს?

ბაბუა გახედავს თოფის ღულას და მიხედვება, რომ შეილიშვილმა არ დაუტერა, ძაღლი ცოცხალი გაუშვა და საუფედურობს. იგი დამარტოვებს ძუნწად და მკაფიოდ: „თუ ასე ქენი, ბაბუა, შენ გავიჭირდება ცხოვრება, — მთხრბა და თოფი უკან დამიბრუნა“...

მოწარმი ცდილობს, ჩვეულებრივი ნაგავი გადაარჩინოს, მაგრამ სინამდვილეში ან რადიც უფრო დიდისთვის იბრძვის. სადღაც

შორს, მისი სოფლიდან მრავალი კლამიტრის მოშორებით მოშორების იმერქვენიშვილქრომ ამხედნებს ხაღლს თავს სიკვდილმტყველმხეველი სამკუთხა მართებით. უხედურება ტრიალებს ზურგშიც და ამიტომ ასე მნიშვნელოვანია, გადარჩეს ყოველდღე სულიერა. ბიჭის ბრძოლა ძაღლის გადახარჩენად — ეს მის მიერ ბუნდოვნად გააჩრებული ბრძოლაა სიცოცხლისათვის.

„კაცობულზე მზე შემომდგარიყო... უცებ სხეული სასიამოვნო სითხითი ამევსო და უტრებში სასიამოვნო წარმა დარტა.

ჩემს ეწოთი ძაღლი ყველა“... იმ მოთხრობის ბოლო ფრაგმენტია. მისი გმირი უხედა დაიქოვლდა სიმტკიცისთვის, შეუპოვრობისათვის. ძაღლი შინ დაბრუნდა, როგორც კი ბაბუა გარდაიცვალა. მისმა დაბრუნებამ არამარტო შეუმსუბუქა ბიჭს ახლობელი ადამიანის დაჯარვით გამოწვეული მწუხარება, არამედ შეაუწერა, რომ ის მარტო აღარ არის, ახალი სიცოცხლედ შთაბერა სახლს, შთელ სოფელს, რომლის უტრსაც ასე აკლდა ნაგავის ხმა.

სოფლის მკვიდრნი ყველა თავ-თავისთვის მართალია. ბიჭის გრძნობებს მართებს უმადლესი სიმართლედ. ეს სიმართლედ გახდება სწორითი მონაოჯარი, საჭიროა მხოლოდ, რომ ვიღაცამ შეჭლოს როგორც მოვლენათა განვითარების ლოგოკაზე, იმე საკუთარ თავზე ამადლებს.

სიცოცხლე უწყვეტ ჭაჭაედ ერთიანდება. „თუ არაფერში მივდივარ, საშიში არაფერია“. — ეუბნება მოხუცი ბიჭს სიკვდილის წინ. „თუ მართლა უნდა გარდაიცვალა და მეტი არაფერია, მაშინ მით უმეტეს არ უნდა შეგეშინდეს, ისევე ამქვეყნად დატრებები და სხვა სახით მოვალ, ან ხედ, ან ხაღაზად, ან ჩიტად, ან ძაღლად. ...იცოდა, თუ მოვალ, ისევე შენითა მოვალ, მარტო არ დაგტოვებ. და თუ რამეში სითხო, სმართული და სიყვარული იგრძენი, ქვეც რომ იყოს, იცოდა, ის ქვე ბაბუაშენია... ამიტომ მარტოობის არ შეგეშინდეს, არ იფიქრო მარტო ვარო“. ადამიანი ცოცხლობს მანამ, სანამ არ გამქრალა მისი ხსოვნა, ვიდრე არ ჩაქრება ცეცხლი მის სულში და სხვათა სულში. მოხუცი, რომელმაც შეიძლო წოგად სიბრძნეზე ამაღლებულიყო და მოწარმის საქციელში უმაღლესი სიბრძნე განეჭვრიტა, მხარში ამოუდგება მას ყველაზე მძიმე წუთებში. მას ენმის, რომ უფრობის უმცროსთან დამოკიდებულებაში ისეთი რამ არსებობს, რაც ზევრად უფრო ძვირფასია, ვიდრე რომელიმე აქსიომური შეგონება.

„ნუ გეშინია“, — ეუბნება მოთხრობის გმირი მეწობელ ქალს, რომელსაც სთხოვს, მიცვალებული შეიცხადოს და რომელიც წამით შეყოვნდება დაობლებული სახლის წღურბლ-

ზე, ადამიანის დედამიწაზე მოვლინებისა და მისი მიტოვების მარადილად წვდობაზე. ამას ამბობს ადამიანი, რომელიც მოწვე შეიქმნა სხვა ადამიანის გარდაცვალებისა და ხედვის, რომ ამ ადამიანს უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე არ დაუარაგავს სიამაყე და სულის სამხრევე. ეს შეზარტბა იღვწალებასთან, ვაცნობიერება იმისა, თუ როგორ უნდა იტყვოს.

ნოღარ დუშხაძის ხუთივე რომანში შეიძლება მოიძებნოს ფესვები, რომელთაგანაც ადამიანის მითბრობა „ძალი“. მაგრამ ვაქცილებით ადვილია, გაიღოს ხელი მისგან რომანზე „მარადისობის კანონი“. უმწველავც ბაჩანაში, რომელიც თავის გარემომცველ საზოგადოებას აუშხივრდება, რათა ოფიციალტი ქალის, თამარის, ღარსება, მისი ბედი, მისი მომავალი და ადევას, ადვილად ამოვიცნობთ იმ ბიჭუნას შტარბებს, რომელიც მთელ სოფელს ებრძვის, რათა როგორმე სიკვდილს გადაარჩინოს ჩვეულებრივი ცოცხალი არსება. მითბრობის გზის საპიცელი გვიამდებდა, დავფიქრდეთ ადამიანის რწმენის ღირებულებაზე. სწორედ ამგვარი პასაჟები ქმნის რომანის უველაზე მოავარ შინაარსობრივ კლასტებს. მითბრობა ვაკერით შეიბო მრავალმნიშვნელოვან პრობლემატებს — როგორ მოვიქცეთ, რომ ადამიანმა მარტოსულად არ იგძნოს თავი დედამიწაზე? რომანი საფუძვლიან პასუხს იძლევა ჩვენი ცხოვრების ერთ-ერთ მარტულ კითხვაზე.

წ. დუშხაძის მითბრობებზე ერთი თვალის გადავლებითაც ადვილად შევამჩნევთ, რომ მათში, ინარტუნებენ რა ისინი თვითღირებულებას, შეფარულია ის შინაგანი თემება და მოტივები, რომელთა რეალიზებაც ხდება რომანში „მარადისობის კანონი“.

ამ დროისათვის, როდესაც გამოვიდა კრებული „ათი მითბრობა“, რომელმაც საკუთმარო კრატკიაში ასეთი რეზონანსი გამოიწვია, მწერალს საშოკდაათა წელი უსრულდებოდა. ნახევარი საუკუნე, თითქმის ოცი წელი ღიტირატურული მოღვაწეობისა. ობლობა, ახალგაზრდა მწერლისა და მისი ოჯახის უღამდამო ცხოვრება ნახევრად სარდაფიან ბინაში (ესეც ხომ იყო). ზურკელას უნდა იცანა იმტომაც, რომ საფიერო ბიხრევე არ დაეკარგა.

სიმათიური ვალთახანდი ზურკელა ცხოვრობდა ბანაჰდვილით, ნეტარებდა სიცოცხლით, ბანაობდა მასში, როგორც საშობის ჩატი გაუფხულის მზის სხივთა ათინათში. იგი მხოლოდ და მხოლოდ აწყოთი ცხოვრობდა. მას არ ჰქონდა წარსული. არ ჰქონდა წარსული არც სოსოიას, არც თეიმურაზ ბარამიძის, არც ზაზას. მათი მთელი უწრადლება გამაზვილებული იყო ამ დღის განცდებზე, რითაც ისინი ცხოვრობდნენ. მაგრამ მითბრობებში

აშკარად შეიცვალა ავტორისეული. განცდა დროისა, სხვაგვარი ვახდა ცნებები, ადამიანის მომავალმა ბელშეუფებებს უკანასკნელს შეიძინა. სამაგიეროდ წარმოჩინდა და განაცხადი გააკეთა თავის უფლებებზე წარსულმა — დიდმა, მრავალწახანგოვანმა, აწმუროზე არანაკლებ ახლობელმა და რეალურმა...

„დროს მე კი არა, ამა უფელი ხარ-კამეჩი ვერ გააჩერებს, უჩა ბაზუა!“ — წამოიძებნეს მწერლის ბიჭ უჩასთან ჩაუბრისას ასი წლის გუფული ბერეთიანი.

„დღეს, უჩა რომ გულში მუყავა ჩაკრული, ასეერ მაინც ინატრა უწმურადა!“

„ღმერთო, ოღონდ ახლა ამის ხინსა შექნე და წაიდ, რაც გინდა იმ დღეების საფასურად. — ახლა ჭიჭირისკენ მიმავალ ქინების რომ უცქეროდა, იგივე გაიფიქრა, — ღმერთო, ახლა ამ ქალის ხანი მომეცე და რაც გინდა მთხოვე ამის საფასურად. გუფულიმ იგძნო, როგორ აენთო სიტყველითხანდ ღოყები. შერცხვა გუფული ბერეთიანს, არაფრად რომ არ ჩაუთავადა ღმერთს ის ასი წელი, შერცხვა და მანც ინატრა.“

ბებრული უძღურება გუფულისათვის სიკვდილის გარდუვალობის შეხხენებაა. იგი ემოჩილება ამ გარდუვალობას და ამასთანავე წინ აღუდგება მას, როცა ჩახმახს ფეხზე შეაყენებს. ტრაგეულად უცნაურია ეს ვასროლა მითბრობაში, სადაც ასე ბოტახუნსმულია ურველივე ცოცხალი, ხადაც სიცოცხლე წარმოგვადგება, როგორც სამუაროს ფასდაუფებელი ნიჭი. და მანც პარადოქსულობა „უშადურისა“ მოჩვენებითია.

ასი წლის გუფულის ეს საპიცელი ტრაგიკულია, მაგრამ მასში ღრმა შინაგანი აზრია ჩამარხული.

ამ მოხუცმა განჭვრიტა არსი საყუთარი, ერთადერთი, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი განუშეორებელი ცხოვრებისა. იგი ცხოვრობს და არავითარ პირობითობას არ ემორჩილება. ის ნამდვილი და ერთადერთი განმგებელია თავისი ბედისა სიცოცხლემოც და სიკვდილემოც. მან მოაღწია მთლიან შინაგან თავისუფლებას, ასეთი თავისუფლების გარეშე კი ხომ წარმოუდგენელია იყო მთლიანი პიროვნება!

ერთი შეხედვით, გუფული სრულიადაც არ წყუხს იმაზე, რას იტყვას ხალხი, როგორ ახინდა სიკვდილის შემდეგ მის საქციელს. მაგრამ ბუნებრივად ხომ არ ქვითინებს მწერლობის ბიჭი უჩა, მაშინ, როცა ქელებში მაკროფონის გამაურებელი ხმა გაისმის. ბავშვები ურველთვის უტყუტრად გრძნობენ, რა არის ცუდი და რა — კარგი. ეტყობა მოხუცმა გუფულიმ სობოლოო ვასროლის უფლება თავისი უზრალთ პატიოსანი, შრომაში გატარებული უჩარმაზარი სიცოცხლით მოიპოვა.

მოჩვენებითობა და სინამდვილე, ფორმა და

არსი — ეს ცნებები ერთმანეთს ეკახება მოთხრობაში, ნაერწყლებს ურის და ირგვლივ მოხბარა მოვლენებს სარკასტულ ნათელს ჰფენს. დამატრი, რომელიც დასაფლავების დღეს გულზე შეიღეს იცემს და ბოხოქრობს, რომ მამამისი არად დაგიდედეთ კაცების მიღებულ წესებს, ის ფიგურა გაზღავთ, რომლის გამოჩენაც „რუმადურში“ კიდევ ერთხელ გვახსენებს მახვილი და ემოციური სიტყვის ძალ-მოსილებას.

ავტორისეული დიმილი, რომელიც ჭერ უწყინარია, მაგრამ თანდათანობით ელფერს იცვლის და ბოლოს დაიწვავად იქცევა, უადგილოდ არსად არ გვეჩვენება, უფრო მეტიც, სწორედ ეს მხიარული ნოტები წაგვაფიქრებს, რადენ დიდი ხედნიერებია და ხიხარულის მომგვარელი აქო ამ ქვეყნად მოხუცი გუდულის მოვლენა... ამასთან ავტორი ოდნავადაც არ უფრთხის არც პათოსს და არც გრძნობათა აშკარად ჩვენებს („უკლები მოხერხილი ცრემლები“), იგი ხამართლიანად თვლის რომ ირონიაში, ან ირონიული ფორმის პათეტიკაში, სტილისტურია აღმოჩენის სინედლე უკვე დიდი ხანია დაკარგა.

შერკალი (ეს საერთოდ მის ყველა მოთხრობას ედება), წამდვილად არ ცვლის პათეტიკას იუმორით, იგი იცინის დროულად, სადაც ეს შესაძლებელია, შერე კი დიმილი უცებ ქრება, რითაც ავტორი კიდევ ერთხელ შეგახსენებს, რომ ცხოვრებაშიც ასეა, — სადაც სიცილია, იქ სევდაც არის.

ავტორისეული აზრის სიმწიფე და მშვიდი მდინარება საბოლოოდ ჩამოყალიბდება როგორც ერთი მთლიანი, ლაკონური, თითქმისდა „ფორმულიზებული“ ტექსტა.

კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ „რუმადურის“ პირველი სტრიქონები: „გუდულის ასი წელი არავის გახსენებია. სხვას კი არა, თვითონ გუდულისაც არ გახსენებია თავისი დაბადების დღე“.

შეუფარავი და თვალმანიოა მოთხრობის „მორალი“ — აშკარა დაპირისპირებულობა, ერთის მხრივ, კეთილი და გაბრჭყ. მოხუცის სულიერა მშვენიერისა — უჩაბი და, მეორეს მხრივ, მძღარა, თვითშეაყოფილი და წინგობა, რითი ერთობისგანაშობა ახლოლტურად ურთ, ასი წლის გუდულა ბერეფიანის დვილი შვილის — დამიტრისა. ოღონდ „რუმადურის“ შინაარსი, ძალზე მშვიდად და ჰკუთისდამირიგებულად ვითარდება ეპიზოდთან ეპიზოდამდე.

...იგი ამ დილით ღონგინოზა მამალიან ერთად ადგა. ჭერ ფეხებში გაბლანდულ მეზობლის ძაღლს გაებაასა:

„ბა, შენ იცი, წუწქულია, რამდენ კვერცხს ამატლი დღეს ზუდიდან. შერე ქანდარიდან გადმოფერენელი მამალი აავსო სავყვედურებით: „იღეს რომ არ მადლი და შეგაფხურები უკ-

ველ დილით, ამ დედლებს მიზღო. გირჩენია, არადლიონა პარკოშვილის მჭაქრა ქრქო-წყურა-წავს თვალბს“. არც ძროხის სიტყვებში, რომელიც ხულ უფრო და უფრო ცობრძეს იწველებს: „ხულ წახვედი ზელიდან, შე უბედურო! — უსაყვედურა ძროხას გუდულამ და რქაზე ბაწარი შეხსნა“.

ეს ყოფა, ცხოვრებაა მრავალპირგადამილი სოფლის ძარბველი მოხუცი კაცისა, რომელიც ეულად ცხოვრობს ორიოდ წათვის და რის ვაი-ვაგლახით შემორჩენილი პარუტყვის გარემოცვაში. ასეთი არსებობა ერთფეროვან გარემოში, ის, თუ როდის უნდა დაანთო ცეცხლი ღუმელში, გაათხო წყალი, მოწველო ძროხა, დააღვეინო რძე პატარა უჩას და თან როგორმე დაიჭრინო თავი მასი გულუბრყველო და ამავე დროს საკმაოდ ეშვაკური კითხვებიდან, — უკველივე ეს ერთნაირად საპირიოცა და ერთფეროვანიც. ცაზე მაგორავს მზე, როგორც უკველითვის, ზუსტად კაღენდრის შესახახისადა, მოხუცში ეს ყველაფერი არავითარ განსაკუთრებულ გრძნობებს და აზრებს არ აღძრავს. მაგრამ უცებ გამოჩნწორებელი რამ მოხდება. გუდული მიიღებს თავის საბოლოო გადაწყვეტილებას და მოთხრობის კილოც იცვლება:

„მამინ ადგა გუდული ბერეფიანი, პარა ჩამავალი მზისკენ ქქონდა: როდესაც მზე მოჩრჩონტზე დაქდა და პირჩაღმა ჩამოხილ ახლ გამომცხვარ დერგს დაეშგავას, მდაბლად დასუკრა თავი და მუხლი მოიყარა მის წინაშე.

— მშვიდობით, მზეო ბატონო, დიდი უწენესა და უმაღლესი მადლობა შენი.

— რისთვის? — გასუკირდა მზენი.

— ყველაფრისათვის, მზეო ბატონო, თუნდაც ამისათვის, ასი წლის ყველა ღამე რომ გამოითენე!“

ასევე საწითოდ ემშვიდობება მოხუცი ძროხას, ღონგინოზა მამალს და ვას. მადლობას უბნის ყველას, პასუხად კი ებნის „რისთვის?“ და მოხუციც მამინეე იძლევა საუკირო, რიტრალამდე აყვანილ ახსნას. ცასა და მიწას, სახლსა და კარს, ფერსა და სხივს, ზესა და ბაღაბს, ძაღლსა და ღორს, — ყველაფერს დაემშვიდობა დღეს, გუდულმა. საბოლოოდ ხეს არ უკითხავს, რისთვის უბნის მას მდლობას გუდულმა ბერეფიანი. ალღი იყოს შენგრო, მიუგრო ზემ. იმატომ, რომ „ზემ იცოდა თავისი ფასი“.

ეს უკვე ყოფიერებაა. მისი ნიშნები თავს იჩენს მოთხრობის ქსოვილში, თხრობის წუნარი მდინარების მიღმა, მოხუცის უკველდღიური ცხოვრების, უოფის უკველ წვრთლმანში, მის გულისგულში. ეს არ არის პოეტოზირებული ყოფა, უკველდღიური ცხოვრებისეული რაკუნით დანახული, არა, ეს ერთმანეთში ჩახვეული-ჩახლართული ამაღლებულობა და უკველ-

დღორობა, უკვდავება და წამის წარმავლობა, დამოკიდებულება ბუნებისთან, მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროსთან, ცოდნა იმისა, თუ როგორ ემსახურე მათ, როგორც, ახე ვთქვათ, „შემფასებელმა სულიერ ფასეულობათა შეაღება“ — შენიშნავს მოთხრობა „უმაღლრის“ გამო უკრაინელი კრიტიკოსი ილიციკი. იგი ამ მოთხრობას 70-იანი წლების ლიტერატურის იმ მოთხრობებთან ერთად განიხილავს, რომლებშიც „მცირე სამშობლოს“, გარეშე სამყაროსთან აღმზიანის მარშინული დამოკიდებულების პრობლემებია გაშუქებული...

* * *

სიყვარული კაცობრიობისაღმე და სიყვარული კონკრეტული ადამიანებისაღმე დიდად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. სიყვარულის ამდაგვარი გაგება თანდათანობით შეშროდოდა. დუმბაძის პროზაში. ის, რაც გუშინ აჯარა და განსაზღვრული გვეგონა, სიცხადება და განსაზღვრულობის მაშინვე ჰკარგავდა, როგორც კი გმირი მის გვერდით მყოფი ადამიანების სულის, ბედის, ქვეყნების აჯარგინობისათვის მძიმე ბრძოლაში ჩაებმებოდა.

სტუდენტი მოთხრობიდან „დიდრო“, რომელიც სოფელში ჩამოვიდა ცოტა ბნით, ჩვენთვის ძნელი ხაცნობი არ არის. უხვი და ელვარე იუმორი, მოსლულია სიტყვა, ცოცხალი გონება — ეს საზე უკვე ნაცნობია ჩვენთვის.

გმირ-მოთხრობელს საქმოდ დავიარებული თვლი აქვს. იგი ზედავს, რომ ჩაის ძირითადად ქალში კრუნენ, კაცები კი დინჯად აბოლებენ თუთუნს და მსოფლიოს პოლიტიკურ სიახლებზე მსჯელობენ. იმასაც ზედავს, რომ იქაური პარტიკებრი ექვთიმე, ფაშვი რომ გადმოუგვია და დოუსრულებლად ენაქვევრობს, ნამდვილი სულია. სტუდენტი აქალიებს გურულებს იმის გამო, რომ ისინი შეკლებს მაინც და მაინც ოფელიას, ჰამლეტს და დეზდემონას ეძახიან. შავრამ მთავარი იუმორისტული მუხტი გადატანლია სოფლის ვიუზე, რომელსაც მისმა კემატმა მამამ, რომელმაც რუსეთ-ია-პონიის ომიდან ჩინ-მედლების ნაცვლად ერთიმ უსამოქონ ავადმყოფობა ჩამოტანა, დიდი ფრანგი განმანათლებლის საპატივეციოდ მისი სახელი დაარქვა.

— ეუ, დიდრო, პორტ-არტურის შვიონი!
— ეუ, დიდრო, თამას ნაბიკარო! — გაბკიანი სუფის ჰლაში გუთურელი ბიჭები და ხიცლია ასკდებიან ერთმანეთს“.

ანგლოზენ სოფელში ბიჭები და არც სტუდენტია წინააღმდეგი, გაერიოს მათ მარაქაში. იგი სხამახსუთი ჩამოთვლის დიდროს მეტსახელებს: ბურძგლა, ხაბაჯა, კიფურა. აქვე მოინდომებით გვიხსნის, რატომ ჰქვია დიდროს ეს მეტსახელები: ბურძგლა იმიტომ ეძახიან, რომ დიდროს თმები ზღარბავით აქვს, კიდევ იმი-

ტომ, რომ შიშველი ფეხის გულით შეუძლია წაბლის ჩენროდან ნაუფი გამოტანა. ხაბაჯა იმიტომ ჰქვია, რომ უნაშველოდ მძახე ტირობის წამოკიდება შეუძლია. დიდროს ის უხედურებაც სჭირდა, რომ ამხელა ტვირთწამოკიდებულს გაუთავებლად შეეძლო ესაუბრა ყოველ შემხვედრთან, კიდრე ლოდინთ გახეზრებული დამქარავებელი სიბრაზისაგან მთლად არ გამწვანდებოდა.

რაც შეებება იმს, თუ რატომ დარქვა დიდროს ქაფურა, წვრალად და ცხოველმყოფელად არის გადმოცემული ნაწარმოებში. ეს ყველაფერი სოფელ გუთურის საპარტიკებროში ზდება, სადაც ამ სოფლის უსაქურტებს შეუყურათ თავი და დიდი გულისურობით უნაშენენ ექვთიმე ყვაპურასა და დიდროს შორის განაბრულ დისპუტს გეოგრაფიულ და სხვა პრობლემებზე:

...როდის მოასწარი, დიდრო ბატონო, პორტ-არტურში ყოფნა?

— მე და მამარემი სად ვიყავით აბა, ცხრაას ოთხში? — ჰკითხა თავის მზრივ დიდროს.

— დედაშენი სად იყო მაშინ?

— რა უნდა ვეღაპარაკო ამ აბდალას, — მოგვიბრუნდა ჩვენ დიდრო.

— მამარემმა მერე არ შეირთო დედაჩემი, პორტ-არტურიდან რომ დაბრუნდა? ყველამ თანხმობის წინადა თავი დაუქნია.

— შენ სად იყავი მაშინ, დიდრო ბატონო?

— ჩახლია ქვეტკენელში ყვაპურამ.

— სად ვიყავი და მამარემში?!”

და სწორედ მაშინ სიბოკა დალაქვა დიდროს ენა გამოუვიო, ვითომდა სურდა გაეგო, მისი კლინტი ავად ზომ არ იყო და უცეი. ღიდროსათვის მოულოდნელად, უჩარხაზარ ენაზე ხანაინი ფუნჯი მოსულა. ეს დღე იყო და დიდროს „ბურძგლასა“ და „ხაბაჯასთან“ ერთად ახალი მეტსახელი „კაფურა“ შეერქვა.

რა არის ეს? სასტიკი თამაშები? ძნელია თავი დააღწიო შობებულებას, რომ ამ, ერთი შეხედვით, თავსესაქვევი მოთხრობის მიღმარაღც უფრო მწარე და მტიყენული იფარება.

დიდროს ჰყავს თავისი წინამორბედი, ბეფანა, რომანიდან „მე ვხედავ მზეს“.

სოფლის გიფი, ღვთის ვლახა, საქმოდ გავრცელებული ფიგურა ლიტერატურაში. ბეფანა გარემოყულია თანახოფლებების ყურადღებთი. მართალია, მას ხანდახან ანახრებენ კიდევ, მაგრამ ეს ძალზე უბოროტოდ კეთდება. მის სიკვიდის საშინლად განიცდის სოსოია და გულწრფელად, დიდი გულისტყვილით დასტირის კიდევ ყველაფერი გამოხატულია გლეხური, ხალხური ეთიკის მეშვეობით.

აქ კი სად გაქრა ეს მკაცრი მოთხოვნილება? რატომ არავინ ცდილობს, ხელი შეუშალოს საცოდავ სულელს და ძალით არ გამოგლენს

ამ ანორმოკლიოან ჩაის კალითას, რომელსაც დიდრო რაღაც სულელური ნიძლავის გამო წამოიკიდებს?

ახეთი კიბოვების დასმა უფრო ადვილია, ვიდრე შაიზე პასუხის გაცემა.

„გამზადი, დიდროია ხაბაკა — შეეშველა ვიღაცა.“

— არ წახდეს ბურძღლა!

— მიდი, ქაფურა, შინაწეკი!”

ერთობა სოფელა. მხოლოდ სტუდენტ ცდილობს როგორმე შეაჩეროს დიდრო, მაგრამ მას უნაც აღაპაფერი შეშლია და აი, სწორედ ამის შეგრძნება, რომ იგი უძღურა: აშუაგა, ოღონდ გულუეთილობას ამოფარებულე ადამიანურა სისასტიკის, გულგრილობის წინაშე, ის დრამატული ტონია, რომელიც მოულოდნელად იჭრება მოთხრობაში და მძეტლი სისასტიკით მის ფინალი ვლინდება.

სტუდენტი, რომელიც დიდროს სახლში მიადის, რათა მას სახალღოში წავებული ტუხასური ჭინება მისცეს, ნახავს მარტოსულ კაცს, რომელიც მზადაა წუთისოფელს გამოესალმოს. ამოქმედდება უმაღლესი საპარტლიანობის კანონი, მაგრამ სწორედ მაშინ, როდესაც სივდლილის ტაში დაკრავს, დიდროს გონება გაუღლიდება და იგი მხურვალე და გულუბრტული ლოკეთი შეზღადადებს დებროს, რომ კიდევ ერთი დღის სიცოცხლე არუქოს „ახლა მკლავს, ქაფურა რომ აღარა ვარ, ბურძღლა რომ აღარა ვარ... რას შევბი დებროთ, არ მოქელა!“

გონიაში მუოფ დიდროს უკვედ სიტყვაში ჩაის სულის სინათლე, ის სულიერნი სიმღიერე, რამაც გვირბი-მთხრობელი გააოჯნა.

„წამოხტომა და გაქცევა დეპაირე, მაგრამ დიდროს ისე მაგრად ვეპირე, ხელს თუ ვინმე მომჭრიდა, თორემ ისე ჩემი გამშვები არ იყო და მაშინ ვიკივლე შეც.“

— მიშველეთ, ხალხო, დიდრო კვდება, ეი ხალხო! ექიმს დაუძახეთ, დიდრო კვდება, დიდრო! ემე-ეემე! გამოიდი გარეთ, უშველიეთ დიდროიას, კვდება დიდრო!!! გარეთ კი გადარეული სურხა ბღაოდა, მოინგრევედა ხეს და მიწას და ჩემი კივილი არავის ესმოდა. მაშინ მუბლებზე დავეცა და ოთახში მარჭყენა კუთხეში დასვენებულ დღისმშობებელს მივაპყარ მურა.

— ნუ მოკლავ, დებროთ დიდროიას, ახლა მაგის სიკვდილი გავგონილა!”

შოელი ბუნება დამნაშავედ თვლის თავს სულამომავალი კაცის წინაშე. დიდროს სივდლიის შემდეგ ეზოში გამოსულ სტუდენტს ეჩვენება, რომ შოვარციე კი დამნაშავესეთი მიაპარება ცარჯვალზე.

არა მარტო თავიანი ახალგაზრდული ექსპანსიურობის გამო განცდიის სტუდენტი დიდროს სიკვდილს. როგორც მხოფლოო კატახტროფას. სიკვდილი უყვლას ათანასწორებს — აი,

რამი არწმუნდება იგი. ის ამბავი, რომ უღრტინელ დიდროს გონება ქმყოფუფუტუტუფის არსებობის ბოლო წუთებზე უღრტინე უღრტინე რად უსვაპს ხაზს გვირბის თვალში ადამიანური ყოფის სიმწარესა და მწარადუნწარავლობას.

მოთხრობებში ნ. დუმბაძე ბევრ ისეთ რამებს ებება, რაც, ერთი შეხედვით, არც კი შეიძლება დასწველობის საგანი გამზღარყო. ბიჭი, გვირბი მოთხრობისა „სისხლი“, თვლია ბებიათან ცხოვრობდა, მაგრამ ისე მოახერხა მოხუცს თავი ცელქობით, რომ საწყალი ქალი იძულებული გახდა ბაბუა ქიშვარდით წაეყვანა ბიჭი, მისთვის აენაბრებინა. ახლა კი ბიჭი იძულებულია კვლავ მისდღის ბაბუას, რადგან იგი სისხლის დღემალ და მზრძანებლურ მამას, ნათესაობრივი ურთიერთობების დეიტატს დაეშორჩილა...

ერთი შეხედვით უკეთესს ვერც ისურვებ, ოხოლ ბიჭს კიდევ ერთი ახლობელი ადამიანი დამოუჩნდა, კიდევ ერთი ბურჭი ცხოვრებისა. მაგრამ ნავარსადღევი სიბარული ნადრტოვი გააშლოდა. მოთხრობის გვირბი ნელ-ნელა ხედება მისთვის მანამდე უჩვეულო გარემოში, სადაც უფროსებსაც კი უჭირთ შათ წინაშე წამოჭრალი წნეობრივი პრობლემების გადაწყვეტა.

ერთი წლის შემდეგ ანერელი ბებია გურბიაში მცხოვრებ ბაბუასთან მიიღის და სობოვს, უყარ დაუბრუნოს შევიდიშოელი, „მაგრამ ეს აღარ იყო მადება-ჩაბარების აქტი, ეს იყო ბიჭის გამო აღუღებული ორი სისხლის ჭიდილი და ორი გული მკვითინი“.

ხუმრობა აქით იყოს და ბიჭს ნამდვილი ძმწრობა აიბანს. მას პირველად უბდება ცხოვრებაში არჩევანის გაცეობა, საკუთარ სულში ღრმად ჩახედვა და საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება. როგორ აწყენინოს, როგორ მოუშვლას გული მოხუც ბებიათ, რომელიც ასე მკვავს მის გარდაცული დედას? არა და. ბაბუაც ხომ ცოდა, ბაბუა, რომელიც მამას აგონებს, რომელმაც უკვლადერთი მისცა მას, რაც კი გააჩნდა? მაგრამ ეს მონც არ არის შთავარი, და როცა ის წარმოთქვამს: „ჩემი უანა მავია, ჩემი დოღაბი და წისქვილი, ჩემი ვენახი, ჩემი უაერაქენა, საფლავი და ხაფლავის ქვაკი ვერ გგატაში ქალბატონო იღლი და მოქალითი“. — ამ შემთხვევაში იგი ცამდე მართალია. მთელი მოთხრობა სხვადასხვა ტონალობით დაწერაღ ორ მოხუცს შორის გამართულ დიალოგშია აგებული. ბებია დიდი მონდომებით ჩამოთვლის ბიჭის უკვედ უკეთურ ქცევას და ბაბუა სრულ ანტორმაციას იღებს ბიჭის შენახება. „ქლიკოო ჩამოვიღებ შე მკვას ქადარხე“, — ჩაურთავს შიგადაშიე მუქარით. შემდეგ დილოგში გაბუე ცდილობს, რაღაც უნდა დაუჭერს, ბიჭი თავისთვის დატოვოს და ახეთივე დიდი მონდომებით ჩამოთვლის თ-

ლია ბებია, თუ რა ქვისნატები და ეშვების
კერძი უნის სახლი.

ბაბუა ქიშვირილი ერთ-ერთი მათგანია ნ. დუ-
შაძის გმირი მოხუცებულად, რომლებიც პატი-
ონსებაზე თავიანთი წარმოდგენების მიხედვით
მოქმედებენ და ამავე დროს, თვითონ სულაც
არ ფიქრობენ თავიანთი ქცევების აღწერადლო-
ბით ელექტიანობაზე. ბაბუას ესმის ბავის ყო-
ყმანის მიზეზი. «იცი, რომ ერთ-ერთმა მათგა-
ნმა, ბოლოსდაბოლოს, უნდა დაუღოს წვედარი
ბავშვის სულიერ გამოცდას. როცა შეილიშვილს
უყარ, იმერეთში აჯანჯის, ის უკიდურეს თავ-
განწირულობას აღწევს, მაგრამ ბიჭიც ზომ უყარ
მოკვავს თანაგრძნობას!

— იცი, რამ მოგვიყვანა ბაბუა?

— არა, — უპასუხა შეილიშვილმა.

— შე ვატყვი ახა: სისხლმა მოგვიყვანა, ბა-
ბუა, სასწაულია სისხლი! — ზეიშობს მოხუ-
ცი და მოთხრობა მოთარღვება რუმბაკით, რომ
მხოლოდ დროშია უწყობს, რას დუღუნებდა
სისხლი მოხუცისა და სისხლი ბავშვისა. წერ-
ტილი კი არ ამაჯვარებს მოთხრობას, არამედ
მრავალწერტილი.

სისხლის ხმა სტიქია, ინსტიქტია, მაგრამ იმ
რეალურ გარემოში, სადაც ნ. დუშაძის გმი-
რები მოქმედებენ, არაფერი ხდება თავისთა-
ვად, ისიც კი, რაც საუფუნების განმავლობაში
ქალზე ზუნებრივად ხდებოდა.

ერთ სერიოზულ სტატიაში ამოკეთებ, რომ
მოთხრობა „სისხლი“ ოქაბურ-წინებრივ აღ-
რდას ეხება და რომ მასში ბევრი რამ არის
ნახსენები ტროცკული, ზალბურის ეთიკის ტრა-
დიციებიდან. რაც შეეხება ოქაბურ-წინებრივ
აღრდას, ის შეიძლება მართლაც ასე იყოს,
მაგრამ ეს პატარა მოთხრობა, კიდევ ერთი უბ-
რადი ცხოვრებისეული სიუჟეტით, ნათელი და-
დასტურებაა იმისა, რომ ადამიანისადმი სიყ-
ვარული, როცა ის კონკრეტული არსებობდა, დიდ
სულიერ დამახუფლობასა და მსხვერპლსაც კი
მოითხოვს.

ძალდატანებლად და ლაღადა დაწერილი
ნოღარ დუშაძის მოთხრობები, აქ თითქმის
არავის უნარუნია უზარმაზარი რომანული სი-
ყვარის შევებაზე, სიუჟეტის აგებაზე, ნაწი-
ლებს პარამონიულ შეტყუებაზე, დახსიათებთა
დამაქრებლობასა და სისრულეზე და არც იმ
დასკვნათა მნიშვნელობაზე, რომლებიც შეიძ-
ლება ავტორის აზრის ხანგრძლივ და მრავალ-
საუფურობან მსვლელობას მოჰყვებს.

თავიდან ცოტადღეი გეოგრაფიით დავიწყ-
ყოს: „მე, ბებია, ილიკო და ილიაონი“ და
„მე ვხედავ შუეს“. მოქმედების ადგილი სო-
ფელი. შემდეგ „მეინი ლაში“, „ნუ გეშინია,
დედა“, „თერთა ბაიარღები“. თანამედროვე
ქალაქი, უფროს უნტაღ, თბილისი, თავისი
განუხიერებელი კლდობითა და უცხო
თვლისათვის ფარული პარონდემითა და

დრამებით აღსავსე „თერთა ბაიარღების“
შემდეგ დაწერილი მოთხრობებდან „შეიშობ
გამორჩევა ის მოთხრობები, სადაც ნ. დუშაძის
აზრი ძირითადად მათი „სოფელის“ წარმომად-
ველობით განისაზღვრება.

ამ მხრივ „კორიდა“ ნამდვილად მრავლის-
მეტყველი მავალია. თავად განმარტით. თავ-
მომწონე უმაწილა დათო ელვანტური მეგო-
ბრების წრეში ჰყვება, როგორ გაიყოს „ცო-
ცხალი მადონა“ ესპანეთში ტურისტული მო-
გზაურობის დროს. „მადონა“, ზუნებრივად,
ყვარული — „ვივა ზეორიანო“ — კისრზე
ეკიდება მშვენიერი საქართველოს წარმომად-
გენელი. „ვივა, ესპანია! — კოკილე და ახლა
შე ჩამოვიდე ყელზე ცრემლებსომდგარ
ღვთისმშობელს, თქვა დათომ და თვლები და-
ხუტა. «ГОЛЫМ ВАН» — თქვა ლამ და სამა-
რულითა გავიდა. უწყინარი, ნახევრად ინტე-
ლიგენტური ლაუბობა მწერლის მიერ „ლაუ-
ბობის“ ფორმიითვა გადმოცემული. შემდეგ
დათო ჰყვება, როგორ ესწრებოდა მშვენიერი
ქალის თანხლებით კორიდას და როგორ მო-
ხილთა ცნობილი მატადორის, დომინგოს ბე-
ლოცენბი, მაგრამ შერე უცებ ადგა და წამო-
ვიდა მხოლოდ ამიტომ, რომ არინავე გამოსო-
ლობა ხაზმა ის უდრტირეული პარსუტყვი გახ-
სენა, რომელთან ერთად მამამის ალაწის
ველზე ხნული გამოყავდა.

ეს გარდატეხის მომენტია უმაწილისათვის,
რომლის პირითაც ავტორი მოვეთხრობს, და-
თოს ნათქვამის შემდეგ გამოუმისწვების მომე-
ნტი დგება იგი „ბავშვობის ტუბელ მოგონე-
ბებს“ ემშვიდობება. მოთხრობის გმირი ახალ-
გაზრდა ქალიშვილი, რომელსაც დათოს განწ-
ყობილება გადაედო, საოცარ ლექსს კითხუ-
ლობს ხარზე. მეგობრულ შეხვედრაზე კი უცებ
გაუტყობის ზნაირ ჩნდება და ჩვენი გმირი
ახად არის აქტიონდეს მალაზონა დახვებულ-
და საქონლის მორცის დანახვზე და ამის მე-
რე სიზმარში თუდა ესაღბუნება მის გულს
სახამოვნო ზაღებები: „ესპანეთი, ბასკები, ი-
დალუზიური ღამებები და კარმენსიტები“.

მსუბუქი ირონია ქრება და მოთხრობაში
ჩნდება ნახევარტონების გამოხიციხევი პათე-
ტიური დამახუფლობა. ეს დამახუფლობა იქნენ
ცოტა გადაპარხებულად იყოს კონკრეტული
სიტუაციებისათვის, მაგრამ საინტერესოა გმი-
რის ცნობიერებაში მომხდარი გარდატეხა. მ-
სში ქალაქური ყოფის ზედამირული ამოგბა
შეეჩაბება იმ შემაწუბებელ, მკაცრ ყოფას,
რომელიც მოულოდნელად შეგახსენებს თავს
და რომელშიც გაუთანს უსასრულო ხნული გა-
ბუყვს, გუთონსდებდა კი მიძიმედ დაბიჭებს.

გავახსენოთ მთლიანად „ქალაქური“ რომა-
ნების გმირები — თემოცი, ავთანდილიცი, ზა-
ზაც — სიყვარისა და სამარტლიანობისათვის
იბრძვიან. ამ სიმპათიურმა ახალგაზრდებმა

ყოველთვის როდი იციან, როგორ მიადგინონ ამახ. ისინი საკმაოდ გულუბრყვილონიც არიან, ფიცებზე და რეზოლუციებზე დამოკიდებულნიც, მაგრამ რეალუქების მიღმა თქვენ არაერთხელ იგრძნობთ სულის დაფარულ სიძლიერეს, ზნეობრივ ზღვარს, რომელსაც ისინი არავითარ შემთხვევაში არ გადააბიჯებენ. თქვენ იგრძნობთ ფარულ, დაუკებელ ცეცხლს ოდინდელი გლეზბრა სამართლიანობისას. სიზარტლის ეს სიუვარული ავითრდა წაუდის „სოლიონის“ წევრებთან მწვავე შეგანებებისაგან უბიძგებს. მას შეუძლია უმადლესი კერძობების დასაბუთებლად სახე შეუშვიროს მოპაექრის მუსტს. ამაში არის მოჩვენებითი უბრალოების სამოსს ამოფარებული ახალგაზრდა ფიცები უმწველიან ანგარიშითყველობაც და სიჩქურტაც. ამ ახალგაზრდების მსოფლშეგრძნების საყრდენი და საფუძველი იქ არის, სადაც მოქმედებდნენ და პირველ ცხოვრებისეულ გაცეთალებს აღებდნენ ზურკიკლა და სხობი. იქ, იმ შთის პატარა სოფელში, სულით ქანსად, შორსმელ ზალხში, რომელიც ძაღლებით, სტოპიურად გაუძლონ ყოველგვარ გაჭირვებას.

ზახა ნაკაშიძე, თუმცა იძულებით, მაგრამ მაინც თანდათან არჩევს და ვრძნობს თავის გვარდღო. აღმართურ ინდივიდუალობათა მრავალფეროვნებას, რომელთაგანაც თითოეულიან მიღმა შეიძლება იდგეს კეთილი ან მწარე, მაგრამ ზახასათვის აღ მთელი კაცობრიობისათვის, ერთიანად ქეთისასწავლებელი გამოცდილება. ეს ლატერატურული გმირის გარეგანმყაროსთან ურთიერთობების კიდევ ერთი საფეხურია, რომელიც სრულიადაც არ არის ერთფეროვანი და არც თუ ისე ადევილად ხსენის ნაწილისა და მთელის ერთიანობას.

ახ, „კორიდიის“ გმირი დავით კი თავის უხასრულო სამყაროს ერთ-ერთ ნაწილად თვლის, იმ სამყაროსი, სადაც ბრწყინვალე თეთრი ზომილებები და კორიდიის სადღესასწაულო სიპრდიე ვერ ჩრდილავს აღაზნის ველზე ვაღლებულ ხნულს, სადაც ახე მნიშვნელოვანია სხვა ცხოვრებათა არსებობა უზარმაზარ, გონებით ადვილად გადასალახავ სიშორებებზეც.

ის, რომ დავით ყველაზე შეუფერებელ სიტუაციაში ტოვებს კორიდას, რაღა თქმა უნდა, უცაბედ იმპულსს ემორჩილება, მაგრამ თვით ამ იმპულსსაჟ ძალა და მიმართულება არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება შემოხვევითი იყოს.

პირველი რომანის წარმატება უღვეო აღმოჩნდა. შეიძლებადა შეგნებულად შემოგვეფარება გმირების მოქმედების ადგილი და ამით მხატვრული სამყაროსა და ობრბობის ზტილის მაქსიმალური მთლიანობისათვის მიგვედღია. როდარ დუშმაქსთან, რომელსაც აშკარად არ დაუყარავას სოფლური ცხოვრების გემო, ანეთ გზას ლოგეურად უნდა მივეყვა-

ნეთ ლატერატურაში მიადარო ერთგულთა კოლორითი გამორჩეულობა (გამარჯობენ მსგებობა...“). „სოფლელის“ გამჩრქნებელი ცხატანმწერალი ესწრაფოდა, მის მიერ შექმნილი სამყაროს შინაგანი მთლიანობისათვის სხვა გზით მიედღია. ეს განსაკუთრებით მისი მოთბარბების გამოვეყენების შემდეგ გახდა ცხადი.

ჩვენ შევეჩვიეთ იმ აზრს, რომ „ქალაქური“ ცნობიერებისათვის დამახასიათებელია დინამიურობა, ცხოვრების განუწყვეტელი ცვალებადობის შეგრძნება, ზოლო ყოფის მყარა საწყისებისაკენ, წყრილმანი ამოებისაგან განთავისუფლებისაკენ სწრაფა და ზალხური, გლეზური, მკაცრი, ოდინდელი ზნეობრივი კანონების დაცვა კი პირველი, „სოფლური“ ცნობიერებისათვისაა დამახასიათებელი.

„ქალაქური“ და „სოფლური“ საწყისების ურთიერთმოქმედება თანამედროვე რუსულ მაროზაში ზნორად მტანჭველ სულიერ დრამად იქცევა ზოლმე.

ვასილი შუკშინის შემოქმედება, რის შესახებაც როდარ დუშმაქე მუდამ განსაკუთრებულთა მოწინებით ლაპარაკობდა, იმტომაც გახდა ასეთი სულიერი მოკლენა, რომ მასში აიხახა ის მძიმე გარდატება აღმართის ცნობიერებაში, რომელსაც „მარგინალური“ აღმართა უწოდეს. შუკშინის პროზა განგაშია, სასოწარკვეთაა, განმეტყილებს შინაგანი შეგრძნება.

მოთბარობაში „კორიდა“ „ქალაქურის“ დინამიური საწყისი აღმართის ცნობიერებაში თაღსაბინოდ, უშუალოდ ერწყმის „სოფლურს“, რომელიც ცხოვრების, სამყაროს განსხვავებაა და ღრმად ტრადიციულ საწყისებს ეურდნობა. ერთი გამორწმუნებულთა მეორით — მოთბარობის სიღრმეზე და ზედაპირზე ახალგაზრდა ქალაქელების მსუბუქი, უწყინარი ლაქლაქი თაღსა და ხედს შუა გადაზრდება დაშუბტულ სიტყვაში, რომელიც ძალაუნებურად სუნთქვას გიკრავს და ხმენას გიმახვილებს. მსგავსი მუბტების მტარებელთა მოთბარობებში: „უმაღლური“, „დედრო“ და „სინზლი“. ყველაფერი მოძრაობს, ყველაფერი იცვლება ამ სამყაროში, თვით ფრთიანი სიტყვაც მძლავრსა და დაუკებელ მოძრაობას ემორჩილება, მაგრამ როგორც უნდა ვაშალოს ფრთავტორის აზრმა, იგი მაინც მყარად არის მიჩაჭვეული შინსთან ამ სიტყვის პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობით...

„ქალაქურისა“ და „სოფლურის“ საწყისიან დუშმაქის მოთბარობებში ქმნის იმ დაპირისპირებას, რომელიც საერთო კონსტრუქციის სიმყარეს უზრუნველყოფს. ეს არისაც ენება და ფორმასაც (გვიხსენოთ როგორ იცვლება „დედროში“ სიტყვის ფეიერვერკი მძიმე, სასოწარკვეთილი ლოკციოთ, რომელიც უღმობიელი ბუნებისაღმა მიმართული).

ახე იქმნება შინაგანი მარმონის თავისებუ-

რება ქართველი პროზაიკოსის შემოქმედება-
ში...

* * *

მწერლის პროზაში მრავალი თემა, მოტივი,
ხატი გვხვდება. მათ შორის განსაკუთრებული
აღვლითი ენობა დედის ხატს. სწორედ „ხატს“,
სხვათადად ვერც იტყვი, რადგან მწერალი მი-
მართავს მას, როგორც წმინდანს, თავზე რომ
ყოველთვის ნათელი ადგას.

ხანა რამიშვილი დედამ გაზარდა და რაც
უნდა დიდი ყოფილიყო საკეთი, რომელმაც
გადაარჩინა, მის სულში გაჩენილი ბზარი ბო-
ლომდე მანც ვერ გამოეღებოდა. ეს კრი-
ლობა განსაკუთრებული სიმძაფრით იჩენს
თავს ავადმყოფობის დროს, როცა „მარადი-
სობის კანონის“ გმირი მთელს თავის ცხოვრე-
ბას გადაავლებს ოჯახს.

„შენ მე შვირდები დედა! — ამ სიტყვე-
ბით მოთვრდება რომანი ავთანდილ ჭავჭავაძე-
აქვე მოთვრდება მისი მოწიფულობის განსახ-
დრელი, ადამიანური დანაჯარგებისა და მო-
ნაპოვრების ვაცობიერების მასშტაბიც. ზაზა
ნაპოშტის ციხიდან დედაშვილურა სიყვარუ-
ლის უდიდესი ძალი ახსნის. ამ სიყვარულითაა
შთაგონებული შერყეული სამართლიანობის
აღდგენაც.

ნაღელი, რომელიც „სახსლის“ ინტონაცი-
აში იგრძნობა, მეტწილად აქედან მომდინა-
რეობს, რომ ბიჭი ყოველთვის ცდილობს, რა-
ღაც სახაცილო უპოვოს ორივე მოხუცს,
ტყუება მათი დიდი სიყვარულით, მაგრამ ამა-
ვე დროს, რაღაც მაინც აკლია გულს, მის არ-
სებობის ჩრდილი ხდებს თან. მოგონებები და-
ღუპულ მოზობლებზე თუმცა გაკვრიოთაა ნახს-
ენები მოთბობაში, მაგრამ მათზე ფიქრი ერთი
წუთითაც არ ტოვებს ბიჭს.

ეს მოთბობა უნებლიედ გაიძულებს დაუ-
ბარუნდ მწერლის პირველი რომანის თბობის
ხმაურთან სტიქიას, სხვაგვარად შეუფასო ზუ-
რიკელას აღფრთოვანება ბებიათი, ალიკოთი,
ილიარიონით...

საგნებისა და მოვლენებისადმი მწერლის და-
მოკიდებულების ცოდნით აღფრთოვან, უკვე
აღარ გიკვრის მოთბობის „დედას“ პათოსა.
ლოთი, რომელიც ბარბაციო დადის დუქნიდან
დუქანში და მათობორბს, ორმაგად უფრო სა-
ზიზღარია, იმიტომ რომ აგი უკვლავ წმინდა
ადამიანური გრძობებით ეწევა სეკულარუთაბა:

„თბილისის კეთილშობილო მოქალაქენო!
გთხოვთ, გაიღოთ მოწყალეობა და შეუფრთოვოთ
ფულად, ლოსს, წინდაცემულ ნაწარმასა და
საღმარას, კაცს, რომელმაც ერთ კვირა არაუ-
შო გაცვალა კაცობა და ახლა თქვენს წინაშე
დგას ბელგაწვდელი. ეს კაცი მე ვარ. მე შენა-
ტრება ჩემი დედა, დედა, რომელსაც თავსლა-
ფი დავასხი, მე შენატრება იგი, შენატრება,
როგორც საკვადი და მჭირდება დედა. თბი-

ლისის კეთილშობილო მოქალაქენო, გაიღოთ
მოწყალეობა... გემუდარებით...

დაბა, ყალბაა მისი პათოსი. მწერლის
რწმენით, მაინც მოალოება ისეთი სიტყვები
და ცნებები, რომლებიც ადვილად პოულობენ
გზას ყოველი ადამიანის გულიდან.

„მოუხედავად ყალბი პათეტიკურობისა, ეს
შემზარავი მოწოდოვითაბარება ამ გოგონე-
თურ საღმინებელში შეგვივით გავარდა და რა-
მდენიმე წამით, ვიმეორებ, მხოლოდ რამდენ-
იმე წამით, სამარისებური სირწმე ჩამოვარ-
და, სარდაფი გაქვავებულ ზღაპრულ ქალაქს
დაეშვაგვა, ქალაქს, რომელსაც დვითის რისხვამ
სწორედ იმ დროს მოუწერო, როდესაც არაფერ
არ ელოდა და უკვლავ თავის საქმით იყო გარ-
თული“.

აქოთებული, მოგუფუნე სარდაფის სტუმრე-
ბის ვინაობაზე წარმოდგენა გვექმნება იმისდა
მიხედვით, თუ როგორ გვიღებთან ისინი ლო-
თის სიტყვებს, უფრო სწორედ, რას ხედავენ
მისი ნათქვამის მიღმა. ლოთს უკვლავ შეტად
უბრალეო მუშა-ახლდაგრძელები თანუგრძობენ.
ნაღელიც მოლოდინს თანაგრძობებს საქმისგნა-
საგან, რომლებიც ცალ-ცალკე კაბინეტებში
ღრეობენ. ადამიანი მანამდე ინარჩუნებს ად-
მიანურ ღირსებას, სანამ მას ოდნავ მჭირც
აწულებს ფიქრი დედაზე, კერძოდ, ეს ებება
მოთბობის გმირს რომელშიც შეიძლება ოდ-
ნავ კადეც ბუფრავებს ღირსების გრძნობა, მას
რომ თავის თავზე გაამარჯვებინებს. ამ ბუფრავ
სხვიზე მიგვანიშნებს ის გარემოება, რომე-
ლიც ინსტიქტურად ცდილობს გაიქცეს სად-
ღაც სხვა ქალაქში მცხოვრებ დედასთან, რო-
მელიც ერთადერთი ნათელი სხვი და იმედი-
ღაა მის უაზრო არსებობაში.

გარდატეხა ლოთის შეგნებაში მხოლოდ მა-
შინ ხდება, როდესაც მასთან მოხუცი ქალი —
მათხოვარი მოდის და მოწყალეობას სთხოვს,
რათა შვილი (ხილვა ხომ არ არის?) გადაარ-
ჩინოს, მაგრამ როცა ნოდარ დუმბაძის პრო-
ზის მუღამე თემებზე ვლასარაკობთ არ შეიძ-
ლება აქ მოთბობა „დედა“ არ მოვისწინოთ
ყოველი შემთხვევაში, საესებით გასაგებია,
რატომ სციმენ მწერლის მიერ ბოლო ხანებში
დაწერილ მოთბობის „Helladoss“ გმი-
რება — მოზარდები თავყანს დედობის წმინ-
დათაწმინდა გრძნობას. სიტყვა „დედა“ მათ
წინაშე აღმართება როგორც ეკლესია, რომ-
ლის ზღვრულსაც კრძლვის გარეშე უფეს ვერ
გადააბიჭებ.

ობოლი თბილისელი ბიჭი ჭეშალი, რომელიც
1938 წელს თბილისიდან სოხუმში ჩამოვიდა
დეიდასთან საცხოვრებლად, თავისებურ, ხანგ-
რძლივ ომში ჩაებმება იქაური ბიჭების ყო-
ჩის, თოთხმეტი წლის ბერძენი ბიჭის — იან-
გულის წინააღმდეგ. „საოცარი ჩხუბი იყოდა,
ორ-სამ ბიჭს ერთად ისე გაახილაქებდა, ხელს

არ განმტკიცებდა. კატახვით სწრაფი იყო, კაფივით მაგარი და ჭანჭრითელი. ზათარაზუხელ სატინის შავი ხალათით დადიოდა მკერდგადელილი“.

ბავშვობა უველაზე ძვირფასი ხანა ადამიანის ცხოვრებაში. მოგონებებს ბავშვობის წლებზე მოხსრობაში ელვადურია ინტონაციები შემოაკვთ. ეს ფანრის თავისებურებაა! თხელ ბურთში გაბვეულა ძველი, ომახდელი სოხუში. მწერალი კეთილი დამილით გვიყვება იანგულის მამაზე, ქრისტო აღქმანდარდზე, რომელსაც თავისი ჭოროთი მაწონი დააქვს ქალაქში, მუსიკის მანწავლებელზე, რომელთანაც ქმელი დადის თავისი ვიოლინოთი და რომელსაც ისე მობერებია ეს ინტელიგენტური მეცადინეობები, რომ იგი ხრულიად ანგარიშითუცემლად აცვარითუმი სავაზლავს უყრის თევზებს და ამით კავშირს წყვეტს მშვენიერების სამუხა. არსთან, და ბოლოს, რა თქმა უნდა, იგი გვიყვება დეიდაზე, რომელსაც ახეილა უბედურება დაატყდა თავს თავისი მშისშვილის სახით, უკველადღე რომ ეძიჭილაყვება იანგულის. „აქჩრად დეიდაჩემს არ შევუცხადებიავარ. ციხე კომპარსიები დამალო სახეზე. დღითი კი იანგულის მამას ზუსტად ისე დაფუჭუნა მამუნის ქლა თავზე, როგორც იანგულამ მე ვიოლინო და ციხეში ამოღობას დაპირდა მის გათხსირებულ და ხულიგან შვილს საბჭოთა პიონერის ასე უღმერთოდ ცემისათვის“. ქმელინა და იანგულის ომში არის თავისებური დამატკაცა დეეს თვალნათლივი აჩრ: ქმელი იბრძვის დარჩეს ისეთად, როგორიც არის, იანგული კი პირველობისათვის იბრძვის; თბილისელ მოზარდში ბევრი რამაა ისეთი, რაც მოთბრობა „დალის“ გიორის მოგვჭკონებს. იგი შეუთავარებელი უყვრის მკერდს „ოთხმხტი წლის დაქტატორის“ მუჭტებს. მას მისის, უკან გადადგმული ერთი ნაბიჯიც კი უყანდახევას უღრის საერთოდ. როგორი იუმორითაც უნდა იყოს დახატული მთელი ეს სიტუაცია, მაინც ნათლად ჩანს მისი შინაგანი სისხტიკი და უყოშრომისობა.

ორივე მტოქე ბოლომდე გაუტბეულა, თითოველს უფლებდა ჩრება თავისი ადგილი ქულაში თავიდანვე განსაზღვროს. ეს გმირამობრობელისათვის დამსახურებული საზღაურია ამ ომში გამოვლენილი სიბტიციისათვის. მათი მტოქეობა უკვე მზარულ ქლიკს დალანდადარბოს არ სცილებდა. ორივე ათასგვარი შეტახელით ამკობს ერთი მეროც.

ერთი სიტყვით, გამარჯვება დარჩება იმას, ვინც ბოლო სიტყვას იტყვის. მაგრამ ეს ტურნირი ქმელისთვისაც და მკითხველისთვისაც მოულოდნელად წყდება, როცა მოთბრობა, რომელშიც არც თუ იზვიათად ელვადური ნოტებიც ეღერს, თითქოს მშვედობიანად უნდა დამთავრებულყო.

ერთხელაც, შორიგი სიტყვიერე კაქტობის დროს, ქმელს ტრადიციული უკვედების შემდეგ, როცა იანგულის წინაპრებს შინიცა და მანც უმლად კარგად არ იყენენ მოხბენადხული, უმაწვლილი ბერძენი არ პასუხობს ასეთივე ტრადიციული და აზრობრივად შესაბამისი ფორმულით. უბრალოდ, ის შეიტყობს რომ ქმელს არ ჰყავს დედა...

ეს მოთბრობის ის აზრობრივი მომენტია, რომელიც გვაძლუბს უკან მოვიხედოთ და უკვე წყაობული დეტალები ხელახლა გავახვიწოთ. როგორაც აღმოჩნდა რომ ეს შეუთბვარი, პირველობის მოსურნე და არც თუ ისე თავაზიანი სოხუშელი ბერძენი ბიჭი ქმელს ნამდვილ ცხოვრებისეულ გაკვეთილებს აძლევდა თავისი გულბურბულიობით, ჩხუბში პატროსნებით, სხვისი გულბოლის დაფახებით და ბოლოს ამით, რომ არახოდეს გადადიოდა ზღვარს უბრალო ცხოვრებისეულ ამოცანასა და უკველივე იმას შორის, რაც ხელშეუფლები და წმინდათაწმინდა უკველი ადამიანისათვის.

იანგული მძიმე დილემის წინაშე აღმოჩნდება. სოხუშელი ბერძენი ელადში ბტუნდებიან. მათ, როგორც იანგულის მამა ამბობს, წინაპრებს სისხლა, სამშობლოს მიწა ეძახით და ეს ცნებები იანგულის წინაშე წამოიჭრება არა როგორც რაღაც ჩვეულებრივი ან განყენებული რამ, არამედ როგორც კიბხვა, განმსაზღვრელი მთელი მისი ცხოვრებისა.

„მე ჩემი დედა არ მახბოვს, მამა კი მთელი დღე ბოსტანშია, ან საშოვარზე. მე ვინეციის გზატკეცილი ვავიარადე, ქრისტი. ჩემი ელდა, ჩემი სამშობლო სოხუშია, ვინეციის გზატკეცილი, ჩალაბაში, კოკა, პეტია, კურდღლა, ფემა, შავა ზღვა, ჩემი ვიჩი, რკინიგზის ხილი... იანგული შეუყოვნდა. მერე ისევ განაგრძო: — მიდა... მიდა და შენც...“ იანგული აღსარებას ამბობს ქმელის წინაშე. ამ უკანასკნელის რეაქცია გასაგებია: „მე ტანში ურუანტელმა დამოიარა. ასეთი სიტყვები ჩემს სიცოცხლეში პირველად მესმოდა“.

ძვირად დაუქდა იანგულის იმ მიწის სიუვარული, სიღაც დაიხადა და გაიზარდა, მალე, სოხუშის პორტიდან საბერძნეთის ნაბირბისაკენ თოვლავით თერთა ხომალდის „კოსიედონის“ გახვეის შემდეგ, მისი უსიცოცხლო სხეული უკვლის ტალღებში ნაბირზე გამოიყვის. მიუხედავად მთელი ამ დრამატისმისა, ეს უველაფერი ნათელ ფერებშია გადმოცემული... რა მექანიზმი მართავს ადამიანის მოგონებებს? იანგულის ისტორია შექმნილია მწერლის მიერ, რომელსაც ბანანა რამიშვილიან ერთად უკვე განვლილი აქვს რთული ცხოვრებისეული გზა.

გმირი მოთბრობისა—„ნუ გააღებებ“—მშობლიურ სოფელში ხდება ბავშვობის, ახლა

შევე დაეფუძნებულ მეგობრებს, დადის მათთან ერთად სათევზაოდ და მეზობლებთან საუბრით აქავეებს ენას. არაფერი განსაკუთრებული ჭეჭერობით არ ხდება. და აი, ერთხელ, სრულიად შემთხვევით, სოფლის სტენდთან ჩერდება. სტენდზე ოშმა დაღუპულია სურათებია გაკრული. აქედან მოყოლებული ერთხანად, მკვეთრად სწორდება ადამიანური ხსოვნის სპირალი. თითოეული ფოტო, სახელი შევე მიკრონოველა... „პეტრე“, გუშინდელივით მახსოვს, — რამდენს იტყვს ეს ორიოდე სიტყვა ჩვენც ვგახსენდება ის ქარციცხლიანი დღეები და ხალხი, რომელიც დაფიქრება არ უწერიათ და ისღა ვერჩება გვიღიზიანო მთხრობელს მწარე სევდა, შინაგონივლელი ბიჭების გახსენება რომ იწვევს მასში, ბავშვისა, რომელიც ოშმა „ნაბეღას“ დასაყრდენად ხეზე ასულეებს მოუხწროს. სტუდენტოვლოვს, გაიხსენოს თითოეული მათგანი, მოგონებები ეძლევა, მაგრამ ერთხანად უვლადურის გახსენება ძნელია. შერე და შერე ის მხოლოდ მათ სახელს და გვასხა კითხულობს: „ცენტური კელიმე, ხარანა მადულარია, მიწიე გოგობრები, ლადიკო ანთიე, ბუბუცა კალანდამე, ლეოიე ფოტოივილი და... სტენდზე ასორმოცდათი ფოტოსურათი გაშორული...“

ერთი და იმავე ღრის სასაცილოც არის და ამაღლებელიც მიკრო-მოთხრობა კუსურაზე, სოფლის წულის მზიდავსა და სილამაზით გამორჩეულ კაბუზე. ჩვენ არ გვაფიქრდება, რომ მისი სურათიც ჰქონდა სტენდზე, მაგრამ ახლა ის ცოცხალია და თავს აწონებს გოგონებს, რომლებსაც თვლი ვამდაუწუმ მისივე გაურბობა... კუსური ოშის პარკულ დღეს ბაზარში მიდის ერთადერთი მეწველი ძროხის გასაყიდად, რათა ტანსაცმელი უფილოს თავის დას, ნათელას. ცხოველმყოფელადაა დახატული აღებ-შიცემობის ეს სურათი. მყიდველი მალე გამოჩნდა, მაგრამ კუსური ბაზინე უკან უბრუნებს ფულს იმ კაცს, რომელიც კა შეიტყობს, რომ მას ძროხა თურქულ დასაყავად უფილია. ძნელია აქ რაიმეს თქმა, როცა იცი, რომ ბიჭი ქარში მიდის, სადაც თვით ადამიანის საცობელიც კი ერთობ შეფარდებით ცნება ხდება, აქ კი ძროხასაც ვერ იმეტებენ დასაყავად?

კუსურიდან მოგონებთა რგოლი ღოგაეურად ებმის მისი დის — ნათელას ცხოვრებას, რომელიც გვირ-მთხრობელთან ერთად წის შერბზე, ლიტერატურის მასწავლებელი, სიცოვით გათოხილი ქალი კი მასავით სიცივით გათოხლ მოსწავლეებს ღიღის გულდღვინებით უხსნის ლიტერატურული გამოწავრის წინაწინდობას და სხვა ამავევარ საქირბორტო პარობლებს. „დედამან უვებოდა ქოკონდა მასწავლებელი გურული გლეხის და მასავით

მწიერ-მწყურვალი, გაუბეჭდურქმედი... ქელა ტლექისაგან ფილტვებდახუტქმედი... მწიქმეგანს ეგნატე წინაწივლის ცხოვრებას. ისე უვებოდა დალოცვილი, თვითონაც ტიროდა და ჩვენ ხომ გვატირებდა“. ჩასვით ეს სიტყვიერი პასუხი რეალურ ვითარებაში, რეალურ ვარემოში... ერთიშეორეს მიხვევებთან მოვლენები, ნათელას გაცვეთილიდან აძევებენ. მალე მას ჩვენი გვირიც მიხვევა და ისინი კვლავ საუბრობენ ლიტერატურაზე, კამათობენ ახლამან მოსმენილი მოთხრობის ვარშემო და უცებ ნათელას რემლიკას — „ცოტა იმედა მომეცა, თორმე ჩვენზე გაჭირებული ხალხიც უფილია ამ ქვეყანაზე“ — განცვიფრებაში მომყავს მოთხრობელი.

მოგონებები სულ უფრო და უფრო მღორედ მოვლინიბან, ნათელასთან დაკავშირებულა უოველგვარი წვრილმანი თანდათან შეტ მნიშვნელობას იძენს. ატკორის ხმაში სევდა მატულობს, მაგრამ ამავე ღრის სიხვის ნათელიც კრთის. ორი მოზარდის უმწყველო მეგობრობა არის ის, რაც შევე აღაჩანოდენ განმეორდება. „გუბაზოულის მოთიბულ კალაში ვიწქით შე და ნათელა წვივის ქვეშ. შე მას ლექსებს ვუკითხავდი და უცებ ორივეს გვეახლა ისეთი მღელვარება, ისეთი სიშოკა. ლე, ისეთი თავბრუსხვევა და თავზე ისეთი გვირგვინი და მწის თვლი დავედგა, რომ ველარაფერს ვებავდიოთ, გვესმოდა მხოლოდ სურნოცა ერთმანეთის და ხმა ძალიან, ძალიან შორიდან მოსული. შერე ჩვენ დაეკარგეთ ერთმანეთი და უვლადური ფერად სიწმარს დაემსგავსა. საოცრად დამძიმდენ ქუთუთოები და მოვიდა ძალიან ღრმა ძილი...“

აი, ასე ვითარდება ხსოვნის სიღრმეიდან ამოტივადებული ეს რეუგური სიუფეტი და როცა ვგებულობთ, რომ ნათელამ ძიის სიკვდილის შემდეგ სკოლიდან ამოიკვითა ფეხი, იგი ამით მთლიანად ამოწურული გვერვენება. რა არ ხდება ცხოვრებაში? მადლობის შეტი რა გვეთქმის მთხრობელთან? იგი თავს არ გვაბეზრებს და ერთგულების გაქვითილს გვაძლევს, გვიჩვენებს, რომ ხსოვნის ძალედს სიცოცხლის წარმავალი წამები გაახანგრძლივოს.

მაგრამ უვლადური, რაც აქამდე ითქვა შენაველია ძირითადი ამისისა, თუცა მოთხრობის რტეროსპექტული ნაწილი ათქერ აღებატება მის დანერს, რისი გულისთვისაც ეს მოთხრობა დაიწერა.

ერთ მშვენიერ დღეს გვირ-მთხრობელთან, რომელიც დიდი ხნის შემდეგ კვლავ ესტუმრა თავის სოფელს, მოდის ასე, ორმოცდახუთი წლის სანდომიანი მანდილობანი. ზეღში პატარა ბაღურა უჭირავს, რომელიც მოთხრობელის ვარაუდით, ძღვენი უნდა იყოს რამე. ეს ვარაუდი მას აღიზიანებს, რადგანაც იცის, რომ ამ ძღვენს შეიძლება მომყუეს თხოვნა, ვიღაცა

სადღაც მოაწყოს, რაღაც უშვოს. ეტყობა, გმირი ვერ შეჩვევია მსგავს თხოვნებს. როგორც ჩანს იგი ცნობილი ადამიანია, რომელიც საზოგადოებაში დიდი გავლენით სარგებლობს.

— „აღბათ ვერ მიცნით, ნოდარ ბატონო,

— შიობრა მან და ძალზე სევდიანად გაიღიმა.

— გამოგატყდებით და ვერა, ქალბატონო,

— შემტყვია, მაგრამ ტყუილი ვერ ვთქვა.

— არ შეგონა, თუ ვერ მიცნობდით, — შიობრა მან და თავი დახარა.

— რატომ გგონათ, რომ გიცნობდით, ქალბატონო? — გაიღიმა შე.

— ნათელა ვარ შე, ნიფარაძე, კუჭურის დაი,

— თქვა მან.

— ნათელა!“

თურქი პატარა ბელჩინათაში იდო თაფლის ქილა („აგი თაფლი გულის წამალია...“). ისინი საუბრობენ, იხსენებენ რაღაც წვრილმანებს, მაგრამ სინამდვილეში ორივეს აწვალებს ერთი და იგივე კითხვა, — როგორ გაფრინდა წლები, ვის რა მოუტანა დროთა მდინარებამ? „როგორ ხარ, ნათელა?...

...ვარ ისე, როგორც შეეფერება სოფლის დედოფალს.

— გათხოვდი?

— გვიან გათხოვდი, ნოდარ ბატონო...“

და რაც უფრო ბევრს ღაპარაკობენ ისინი ამავეგარ ჩვეულებრივ და წერტილზე რაღაც-რაღაცებზე, მათ უფრო ცხოველყოფილად ვერაზობთ, რომ ამ ერთი შეხედვით უბრალო შიკითხვა-შოკითხვაში ღრმად ცხოვრებისეული, ადამიანური დრამა იმალება. მაგრამ რაში მდგომარეობს ეს დრამა? — იხაზება კითხვა.

ნათელას მოაქვს ძველი, გახუნებული რვეულიანი ფურცლები. ეს ფერადკარგული ფურცლები ავსებულია ლექსებით, რომლებიც ერთ დროს შერხის მეგობარს უძღვნა მოთხრობის გმირმა. სასაცილოა ეს ლექსები, რომლებშიც ურცხვად არის ნახსენება სტრაქონები ვალაკტიონ ტაბიძიდან. ლექსები სასიყვარულოა — ახლი უკვე შეიძლება ყველაფერს თავისი სახელი დავარქვათ.

არავის არასოდეს არ უნახავს ეს რვეული, ნათელას შეიღებხვაც კი... გმირი სულის სიღრმემდგა შეძრული და რაც დრო გადის, მათ უფრო ძალზეად იპურებს მას გაუცნობიერებელი დანაშაულებს ვერაზობა თავისი ბავშვობის მეგობრის წინაშე. იგი პატიებას სთხოვს მას, პატიებას იმისათვის, რომ მას შეეძლო მეორე ადამიანისათვის მიეცა ის, რაც თვითონ ასე უშურველად მიიღო მისგან.

ისინი ძალიან განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ორივენი სხვადასხვა საზოგადოებაში ცველდურებს, რაც ოდენივე მოხდა. სტუმრობისათვის ეს არის რაღაც ისეთი, რაც ადარასოდეს განმეორდება. ნათელასათვის კი წარ-

სული ჯერ არ გამქრალა, იგი მიხრვის გაუ-სურნებელი ტყვილია. ერთმანეთს გვერდით მყოფი ორი ადამიანი დრამის სხვადასხვა განზომილებაში აღმოჩნდებიან. აი, ეს არის სწორედ მოთხრობის სიუჟეტის ნამდვილი კულმინაცია.

სტუმარი გულწრფელია და მოთხრობელი, როცა ომისდროინდელ სოფელს იხსენებს, ფიქრობს, რომ იგი რაღაცნაირად იტყობება ნათელას სულს, ისევე, როგორც საკუთარს.

„ნუ გააღვიძებ“ შეხსენებაა, როგორ უბირთ ადამიანებს გაუგონ ერთმანეთს, როდესაც ბედი მათ სხვადასხვა ცხოვრებით აცხოვრებს...

სწორედ ამ მოთხრობის შესახებ ითქვა ერთ-ერთ შემოქმედებელ განხილვაზე, რომ ეს რომანია მინიატურაში... მართლაც რა არის ეს, კონსპექტი, ესკიზი რაიმე უფრო მასშტაბურისა თუ ლოკალური მონათხრობი ურთიერთშემოხვევაზე?

გმირი სინამდვილეს შეცნობისადმი მრავალსაფეხურადიანი დამოკიდებულების დემონსტრირებას ახდენს. ამავე დროს, მას ახასიათებს თვითშემეცნების წყურვილი. კრიტიკული დამოკიდებულება საკუთარი გამოცდილებისადმი. მოთხრობის მდინარება ერთი ცხოვრებისეული ფენიდან მეორისაკენ, მოზვენებითიდან სინამდვილისკენ, მოკლენათა ზედპირიდან მისი სიღრმისაკენ მოძრაობაა, რომელიც თუმცა პუნქტირობ, მაგრამ მაინც მყენს ნათელას თვით ადამიანური აზროვნების დამოკიდებულებას. შენს წილ სიმოცხლეს — დაღვინებული იქნება ის თუ გამწარებული — ორჯერ ვერ განვლი. კვითხულობთ მოთხრობას და ვერაზობთ, რომ სიმწიფის ასაკი მაინც სიმწიფის ასაკია, თუმცაღა ადამიანის შიერ დაგროვილი გამოცდილებისადმი დამახასიათებელია ფრთხილი დამოკიდებულებით.

ნოდარი — გმირი მოთხრობისა „ნუ გაღვიძებ“, უკვე ცნობილი მწერალია, რომელმაც გულის მძიმე ავადმყოფობა გადაიტანა. ამ მწერალმა თავისი ბავშვობა გურიის სოფელში გაატარა.

პროზის ასეთ ავტობიოგრაფიულობას „ხაზგასმულს“ უწოდებენ.

ნოდარი ერქვა ბავშვ მოთხრობაში „სისხლი“, სტუდენტს მოთხრობაში „ოდრო“. გულისშემძვრელ „Helladoss“-ში გმირს სხვა სახელი ჰქვია მაგრამ მოთხრობელი პირველ პიროვნულ წერს და მწერლის ავტობიოგრაფიის ფაქტები აშკარაა. ფინალში მოთხრობისა „უმაღრო“ კი ნოდარ დუმბაძე წარმოგვიდგება იმ კაცის სახით, რომელიც პირდაპირ გამოთქვამს თავის დამოკიდებულებას რადიოფიციურულ ქელებზე შექმნილი სიტუაციის მორალური მხარის გამო.

დადგა დრო, როცა პროზაიკოსმა გადაწყვიტა პირდაპირ, თავისი სახელით ეხაუბროს მკითხველს.

„1970 წლის 22 ნოემბერს, დღის რვა საათზე გუდუღლი ბერევიანს ახი წიელი შეუბრუნდით“. ზუსტი ცნობა პათეტიკურ-ფილოსოფიურ მოთხრობაში. უფრო მეტიც, ავტორს მოხუცე მიჰყავს კალენდართან და ერთხანად ვაგებთ, რამდენი რამ მოხდარა 22 ნოემბერს. მისი ამოსვლა — ჩასვლა, დღის ხანგრძლივობა და ა. შ. ასევე გვარიაანად არის ცდიტივებული კალენდრის ფურცლის უკანა მხარეც. მხოლოდ სასიამოვნო წერტილებია ვითომ? არა მგონია. მოქმედება ისეთ რეალურ ჩარჩოებშია მოქცეული; რომ მოთხრობის ფინალში თვით მწერლის გამოჩენაც კი არავითარ გამოცხადებს არ იწვევს.

„ეს ამბავი 1941 წლის აგვისტოში დაიწყო და ზუსტად ორი წლის თავზე გათავდა“. — ეს არის პირველი სტრიქონები მოთხრობისა „ძალი“. მასში მოკლედ ნახსენებია პირობები.

„1941 წლის 25 აგვისტოსთვის უკვე დაწყებული გაგვიყოფდა“.

„22 აგვისტოს ღამით სოფელი ძალიან განისხმა შესძრა“.

„უძალიად გათენდა 1948 წლის მარამოხისთვის ჩვენს სოფელში“.

„17 ოქტომბერს მთელი დღე და ღამე ვფიქრობდი, მეოქვამ თუ არა ბაზუსათვის წიხტელობის მომხდარი ამბავი და მხოლოდ გათენებისას გადაწყვიტე არ მეოქვამ“.

„18 ოქტომბერს ბაზუსამ ღოგინიდან ადგომასზე უარი თქვა“.

„20 ოქტომბერს სკოლაში არ გამოვიდა“.

და ასე გრძელდება ბაზუსა სიკვდილამდე, რომელიც ორ ნოემბერს გართყაუზე გარდაიცვალა.

ჩისტვის არის მოხმობილი აშდენი ციფრი? ავტორს სურს, რომ მისი ნათქვამი დამაყრებელი იყოს. მას უკვე სჭირა რომ რეალური ფაქტი, დოკუმენტი სულ უფრო და უფრო ძლიერ პოზიციას აკავებს თანამედროვე ლიტერატურაში.

გამოვიდა ასობით პუბლიცისტური წიგნი, ასობით კინოფილმი, აგებული შეკრებილი მოწინააღმდეგე ფაქტობრივ მასალაზე, არვივებისა და ფილოსოფიების მასალებზე ლიტერატურაში და უკანაზე განუბრტლად იჭრება ახალი სიო, ნაკრანავეი მშრალი, „ბელეტრისტიკული“ სიკეთეებს მოკლებული ფცილოზებული დოკუმენტის მძაღლები.

მოკლედ ნახსენებია მოვდენობი კონტექტი ნ. დუშინაძის არც ისე დიდხინის წინათ გამოკვეთებული ნაწარმოებებისათვის, სადაც ავტორი „როგორც ის არის“, ლიტერატურული გმირი ხორბა. ეს კი სულაც არ გახლავთ მწედა:

„გადაბრუნებული სახლი“ — ერთი ტრიფონოვის ბოლო მოთხრობების ციკლი. ციკლი მერ სოლოუხინის, ფეოდორ ანრაშოვის მოთხრობები, ვლადიმერ კუბინის მოთხრობა „წინადალი“, რომელიც დიდი გამოხმაურება მოკვა და ეს სულაც არ გახლავთ ამჟამინაწარმოებთა სრული სია და არც მხოლოდ რუსული პროზადან, რომლებიც უფლებას გვაძლიევენ შესაძინე და სიმპტომატურ ტენდენციებზე ვლადპარაკით.

ლიტერატურული გმირი, რომლის სახელი და გვარია ნოდარ დუშინაძე მანინ გამოჩნდა, როდესაც იმავ სახელითა და გვარის მწერალმა აგრძელო, რომ უფლებას მოიპოვა, უარი ეთქვა მისთვის აქამდე ჩვეულ თხრობის პირობათხზაზე. ეს იყო დიდი ხნის განმავლობაში შეშინებული სწორი ნაბიჯი.

მოთხრობის ფინალში უკვე ნათელი ხდება, რომ ავტორი და მოთხრობელი ერთი და იგივე პიროვნებაა, ეს ხერხი, რაც მართალია მართალია, საკმაოდ ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს. უნებლიედ იძულებული ხდება თავიდან ბოლომდე კიდევ ერთხელ გაიხსენო მოთხრობა, მისი უკველგვარი წერაღმანი, გმირების საქციელი, მწერალი კი გვთავაზობს მოულოდნელი შეზვედრებით გამოწვეულ განცდებს, ეძებს მოწმეებსაც, თანამოზიარებებსაც ისტორიის ხსოვნაში დამარბული მკვეთრი მოსახვევის წინაშე, ახე, რა თქმა უნდა, თვით ავტორის აზრთა მსვლელობა მკითხველისათვის ადვილად მისაწვდომი ხდება. მწერალი პასუხს აგებს წარმოთქმული ხიტყვისათვის და ეს პასუხისმგებლობა დიდად არ განსხვავდება ჩვეულებრივი, უფრო მაღალი პასუხისმგებლობისაგან, რაც მწერალს აკისრია საერთოდ... ქართულ პროზაიკოსს კარგად ესმის ეს სიმნიელება. როცა ნოდარია და ნოდარ დუშინაძე გამოჩნდებიან ხელმე ნაწარმოებების გმირებად, ისინი არასოდეს კარგავენ არც ზომიერების გრძნობას და არც ჩვეულ ტაქტს...

ხუთი რომანი უსწრებდა წინ იმ ნაწარმოებებს, რომლებშიც მწერალმა გადაწყვიტა მკითხველის წინაშე სხვა სახით წარმოჩენილიყო. ხუთი რომანი, ფიქრი ადამიანური ქცევის მოძრა საპირალებზე, ჩვენი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს და ნაწილთა ურთიერთკავშირზე, ფიქრი იმაზე, თუ როგორ უნდა იარსოს ღირსების გრძნობით ადამიანმა დედამიწაზე. გრძელდება გამოცდილება, რომლის განხარებაც უკველგვარი გარდასახვის გარეშე შეიძლება მოახვედროს.

ეს ის გამოცდილებაა, რომელიც შემდეგში თავისი ხორცშესხმა ბოკვა „მარადისობის კანონის“ მასშტაბურ კონტრასტითაა.

რუსულიდან თარგმნი მიხეილ გმაროვიძემ.

კახა ზამბურია

პოეტი და პიროვნება

უკანასკნელ ოცწლეულში ძალზე ბევრი დაიწერა ტაციან ტაბაძის შესახებ. თითქოს ლიტერატურული საზოგადოება ერთხანად შეეცადა წილობით გაბატონებული დუმილის გამოსყიდვას და ტაციანის რთული, არასწორ, ხაზობრივი, წინააღმდეგობებით აღსავსე შემოქმედების შეფასებასა და დაფასებას. თავდაპირველად ტაციანის პოეზიის სიმბოლისტურია პერიოდი, მთლიანად უგულვებელყოფილი იყო. ლიტერატურული კრიტიკა, როგორც წინა, შემდგომი პერიოდის (1926-1937 წწ.) პოეტური შემოქმედების ანალიზით კმაყოფილდებოდა. ჩვეულებრივ, ტ. ტაბაძის შემოქმედების შესწავლის პირველ ეტაპზე, მისი პოეზიის სიმბოლისტური პერიოდი მოიხსენიებოდა, მხოლოდ გაცერით, როგორც ახალგაზრდული შეცოდება, რომელიც გულმოწყალებდუნდა მიუღუტევით პოეტს.

ქართული ლიტერატურის ისტორიაში თანდათანობით ტაციანის სიმბოლისტურია ლექსებითაც დაინტერესდა. დაიწყო ქართული სიმბოლისტური სკოლის მეცნიერული შესწავლა. ვერსოლუ და რუსულ სიმბოლისტიკის შესარისპირებისას აღმოჩნდა, რომ ქართული სიმბოლისტიკის უადრესად პარობითი ტერმინია და დასვა კიდევ ერთხანს საერთოდ შეიძლება თუ არა სიმბოლისტურ სკოლას მიეკუთვნოს „ციხეტყუანწილთა“ შემოქმედება (თ. ჩხეიძე, ს. ცაიშვილი). ეს საკითხი დღესაც ღიად რჩება, თუმცა ფაქტია, რომ ოსთოდოქს სიმბოლისტიკად ვერ ჩავთვლით ვერც ტაციან ტაბაძის, ვერც პოლონიაშვილს და ვერც სხვა „ყაწილებს“.

უკანასკნელ წლებში ყურადღება მიექცა სიმბოლისტიკის ვერსოფიკაციულ ძიებებსაც. არაერთხელ აღინიშნა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო პოეტური სიახლეების დამკვიდრების სურვილი და ნოვატიციისაკენ სწრაფვა ქართული ლექსის განახლებისთვის ბრძოლაში. დღეს ტაციან ტაბაძის შემოქმედება უკვე

მრავალმხრივ არის შესწავლილი, თუმცა, რასაკვირველია, არა ამომწურავად და არა იმ დონეზე, რომ მიღწეულით სავსებით კმაყოფილი ვიყოთ. ამომწურავად ალბათ შეუძლებელიც არის კვლევითი ხელკვანის შემოქმედების შესწავლა, მაგრამ ტაციანის ლიტერატურულ შემოქმედებაში საკვლევი რომ ჯერ კიდევ ბევრია, უდავო ფაქტად უნდა ჩაითვალოს.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საზოგადოება არასდროს ყოფილა გულგრილი „ციხეტყუანწილებს“ და, კერძოდ, ტაციანის პოეზიის მიმართ. უფრო მეტიც, ტ. ტაბაძის ახლახანს ჩატარებულმა იუბილემ ცხადყო, რომ პოეტის პოპულარობა თანდათან იზრდება და დღეს იგი ჩვენი ხალხის ერთ-ერთი უსაყვარლესი პოეტთაგანია.

სწორედ საიუბილეოდ გამოცა ორი წიგნი, რომლებიც გულგრილს ვერ დატოვებდა ტაციანის პოეზიის თაყვანისმცემლებს. ტ. ტაბაძის ერთგამეფულში (შემდგენილება იზო დობოჯინიძე და რუსუდან კუსრაშვილი) პირველად გამოქვეყნდა სრული სახით (და, რაც უთუოდ მისასაღმებელია — ყველა ხელნაწერის გათვალისწინებით, ყოველგვარა დაშახინების გარეშე) — ტაციანის პოეზია და პროზა და აგრეთვე, რჩეული წერილებიც. ხოლო მეორე წიგნი, „წითელი მთაქის ლეგენდა“, რამელიც ახალგაზრდა მკვლევარმა ლევან ასათიანმა შეადგინა, აერთიანებს პოეტზე დაწერილ მოკონებებს, ლიტერატურულ წერილებსა და ლექსებს. ორთვე წიგნი გამოცემლობა „მერაბია“ დასტამბა და მათი რედაქტირებისა და შემდგენლებისაღმომადლოხს მებრ არაფერი გვეთქმის. თუმცა, სამწუხაროდ, ვერც ერთი წიგნი ვერ გადაურჩა ტექნიკურ ხარვევებს: ერთგამეფულის წინასიტყვაობა გურამ ასათიანის ვრცელი გამოკვლევის შემოკლებული კრიტიკა, თუმცა ეს არხად არ არის წიგნი

აღნიშნული, „წითელი მიხაკის ღიგენდა“ კი მართლაც მშვენივრად არის გამოცემული, მაგრამ სარჩევში ერთ-ერთი ავტორის, აკაკი ვაწარტლიას, გვარია გამოტოვებული.

ამ წიგნში („წითელი მიხაკის ღიგენდა“) თავმოყრილია ქართული და რუსი მწერლების, შეცნიერების მოგონებები, წერილები ტ. ტაბიჭუღ. ფაქტურად შკაობეგელს თვალწინ წარმოუდგება პოეტის შემოქმედების შესწავლის მიზლი ისტორია. ამიტომ ტიციანის შემოქმედების შესწავლის შესახებ ძირითადად ამ წიგნში თავმოყრილი წერილებით ვიმსჯელებთ.

როგორც უკვე ითქვა, ვარკვეული ტენდენციურობით დაიწყო ტიციან ტაბიჭის შემოქმედების კვლევა, რაც, ცხადია, ამ წიგნშიც აისახა „პოეტის შემოქმედებით ბოგრაფიის პირველი ათი წლის მანძილზე მისი უძველესი მხატვრული ნიჭიერება და ღრმა შინაგანი პოეტისა ბელონურად იყო შეზღუდული და განყენებული ფანტაზიური სქემებით, უცხოური ლიტერატურული რეპინისტაციებით, ბოძებური განწყობილებებით, უამრავი სხვა და სასოწარკვეთილების გრძობებით. თუმცა ამ პერიოდის მის ლექსებშიც აქა-იქ ვხვდებით ჭეშმარიტი პოეტური შთაგონების ცალკეულ გამოვლილებებს. იმ მძლავრი და თვითმყოფი პოეტური ინდივიდუალობის პირველ ულოტებს, რომელიც ასე შკაფოდ და მდიდრად გამოვლინდა პოეტის შემოქმედებაში ოციანი წლების მეორე ნახევრიდან“. ბესარიონ ედენტის ეს სიტყვები სწორედ ამ ტენდენციის გამოხატულებაა, რომელიც შეტ. ნაკლებად ახასიათებთ ტიციანის შემოქმედების პირველ მკვლევრებს.

დღეს უკვე ცხადია, რომ პოეტის შემოქმედების შესახებ ამ ნაშნით აღარავინ დაიწყებს და არც ნაკლებ ჩაუთვლის ვინმე ბელოვანს „უცხოურ ლიტერატურულ რეპინისტაციებს“ და უამრავი სხვა და სასოწარკვეთილების გამოხატვას (რამდენად ვადაქარბებულადაც არ უნდა ედერდებს ეს სიტყვები ტ. ტაბიჭის შემოქმედების ნებისმიერი პერიოდისთვის). მაგრამ, როდენ სამწუხარო და გასაკვირც არ უნდა იყოს ეს დღეს, ტიციანის პოეზიას ვაცილებით უფრო შკაფრი და დაუმასხურებელი კრიტიკაც დასტუდოვია თავს. მხედველობაში გვყავს არა მისი ლიტერატურული მოწინააღმდეგე, არამედ ოკევე ავტორი, რომელიც „დიდ პოეტს“ უწოდებს ტიციან ტაბიჭს: „ვადაქრით და სრული რწმენით შეიძლება ითქვას, რომ ასეთ ცალკეულ მიგნებათა და გამოვლილებათა მიუხედავად, ტიციან ტაბიჭის ადრინდელი ლექსების გაცნობა არავითარ ეჭვს არ ტოვებს, რომ მისი პოეტური შთაგონება აუფლებლად განწარული იყო ჩანსობისა და უწყალობისათვის...“

ბ. ედენტის ეს წერილი — „ახალ ცხოვრვ.

ბის ვარ აღავერდის“ — 1968 წელს გამოვეყენდა ვახეთში „ლიტერატურული მემკვიდრეობა“, მაგრამ ზემოთ აღნიშნული ტექსტის გაცილებით უფრო ადრე იღებს სათავეს და ამ წლებში უკვე ინერციითა მდლანდება.

დღეს მხოლოდ დიმილს გამოიწვევს თავად საკთხის დასმა — დანაშაულია თუ არა პოეტისათვის სიმბოლისტობა და გასაკილი და დასაგმობია თუ არა პოეტი ევროპული ლიტერატურის ავანგარდისტული სკოლების მიღწევების ქართულ სინამდვილეში გადმონერგვის სურვილის გამო. თუმც, თავის დროზე, როგორც ჩანს, ახე არ ფიქრობდენ. ლექსის — „ნუ გავერკვეთ“ — შესახებ დევი სტურთა წერს: „ეს ერთი ამ ლექსთაგანია, რომელიც თავ ტიციან ტაბიჭე ანგარიში გაუსწორა თავის მრულე პოეტურ ბიოგრაფიას“.

არც თავის დროზე დაკლებია პოეტს (და სწორედ მოდერნიზმით გატაცების გამო) კრატკული შენიშვნები. მოდერნიზტული პოეტისა საზოგადოების საქაოდ დიდი ნაწილისთვის სრულიად უცხო იყო. თუ დღევანდელი ქართული მწერლობა სარბად ეწაფება უცხოური ლიტერატურის მიღწევებს, საზოცდათოოდ წლის წინ იგივე მისწრაფება ღამის უბედურებად ეთვლებოდა პოეტს. დღეს ზომ უკვე სახსებით ნათელია, რომ „ციხურუანწლებში“ მხოლოდ სიმბოლისტით და სიმბოლისტებით კი არ იყვენ გატაცებულნი, არამედ საერთოდ სასოლო ლიტერატურის კორიფეების შემოქმედებას ითვინებდენ. ისინი გატაცებით კითხულობდენ პოლ ვალერის, ედგარ პოს, ოსკარ უაილდის, კნუტ ჰამსუნის და სხვათა ნაწერებს და, არცთუ უსაფუძვლოდ, ორიენტაციას სწორედ ასეთ ლიტერატურული მწერარულებისკენ იღებდენ. მათი შემოქმედება ამ თვალსაზრისით დღეს ჭერ კიდევ ბოლომდე არ არის შესწავლილი. ამაზე მიუთითებს ვასტონ ბუაჩიძის ახლამანს გამოქვეყნებული წერილიც „ტიციან ტაბიჭე და ლიტერატორი“, სადაც, სხვათა შორის, ავტორი წერს: „ცოხურუანწლებში“ ზომ არ დასჭერიდენ მარტოოდენ ფრანგული სიმბოლისტისა და პოსტიმბოლისტის ათვისებას (რაც ისტორიული ჩამოტრინილობის დაფარვას უდრიადა მათთვის), არამედ უახლოესი მიმდინარეობების, კერძოდ — დაღიშებისა და სიურეალიზმის — ათვისება და სინთეზიც სცადეს“. ამ ედამ კი საზოგადოების ერთი ნაწილის აღფრთობა და რისხვა გამოიწვია. როგორც ჩანს, „ციხურუანწლებში“ მტკივნეულად განიცდიდენ კრატკულ თავდახმებებს.

„დამისხით, ქმებო, დამალეინეთ, ამიესეთ ყანწი წითელ ღვინოთი. საქართველოში ბევრი მაგინეს, მიუმატებენ, რომ ვარ მე ლოთი“ —

წერდა ტიციან ტაბიძე. მისი შეგობარი და თანამებრძოლი პაოლო იაშვილი კი ირონიულად შენიშნავდა:

„ბევრი მაგინეს, მაგრამ, ვიცი, ქებაც ბევრს სურდა და უკაცრავად, თუ თან წამეფა იმათი ზურდა“.

სამწუხაროდ, ეს უსამართლო (კრიტიკული) მიდგომა ვ. წ. სიმბოლიტორი ლექსებისადმი ინტერციით თითქმის დღემდე იწინს თავს, რატომღაც ამ ლექსებს უოველთვის უპაჩისპირებენ ვ. წ. „სახებოთა პერიოდს“ მის შემოქმედებაში. „დეკადენტური მოტივების, ცხოვრებისაგან განდგომის ქადაგების, კოსმოპოლიტური ინტონაციების ნაცვლად ტ. ტაბიძის პოეზიაში დამკვიდრდა ახალი საქართველოს ცხოვრებას დახარბებული პოეტის ოპტიმისტური ხმა...“ (სერჯი ჭილაია).

ძნელი სათქმელია, სად აღმოაჩინა შეკლევარმა „ცხოვრებისაგან განდგომის ქადაგება“ და, მით უმეტეს, „კოსმოპოლიტური ინტონაციები“ ტიციან ტაბიძის შემოქმედებაში მაშინ, როდესაც სავსებით გახედულად შეიძლება ეროვნული თემბატყის თვალსაჩინო ტიციანი დიდი ხლის შემკვიდრებელ ჩავთვალოთ. ამ მხრივ, მისი შემოქმედება არავითარ დავოფას და დანაწევრებას არ ექვემდებარება. ტ. ტაბიძის შემოქმედების ნებისმიერი პერიოდისთვის განსაზღვრული უფროდ ეროვნული ტიპივლები და ეროვნული თვითმყრფადობის შეგრძნების სიმართლე იყო.

„ცხენი ანგელოსით“ და „ქალღვას ქალაქების“ ციკლის ავტორს სრულიად ორიგინალურად და ახლებურად აქვს გააზრებული ქართული შწერლობის უძველესი და უმთავრესი თემა — ქართველი კაცის — ქართველი პოეტის დამოკიდებულება გარეხანამდებლობისთან, კერძოდ, სამშობლოს წარსულისა და აწმუის გააზრება და საქუთარი მოვალეობის შეგრძნება. გურამ ასათიანის სიტყვები რომ გაეიმეოროთ, „ტიციან ტაბიძის ლექსის კონტინის ისეთი გრძნობა გეხადება, თითქოს უშუალოდ ეხება ადამიანის კრილობებს“. მაგრამ რა არის ეს პრილობები? „ილია ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის შემდეგ, მე-20 საუკუნეში მხოლოდ რამდენიმე პოეტმა შეძლო საქუთარი დიდი განცდიით, დიდი აღბატებით, გულითა და ყელის დაღადრული სიმების ხარჯზე, ახლებურად შეიტანა ქართველი მკითხველისთვის ეს გრძნობა:

დავბადებულეარ, რომ ვიყო მონა და საქართველოს შეღას უღელი“.

მაგრამ სამშობლოს თემა ტიციანის პოეზიაში მუდამ შინაგანი დრამატიკაშით არის განპირობებული. სიღამაშით ტკბობას და აღფრთოვანებას, როგორც წესი, თავისებური

ტრაგიაში ამბოვრებს და გახსნილი იარაღებით შტაკუნულად და მწვეველ

„სჯობს, არა მქონდეს სულაც სამშობლო, ანდა არ იყოს ასე ლამაზი“.

ძალზე საინტერესოდ და მართებულად მსჯელობს ამ საკითხზე დევი სტურფა: „როგორც ცნობილია, სიმბოლისტივისთვის ცნება სამშობლო მხოლოდ, ირონიულ ასპექტში იყო გასაგები და ისინი ძალზე შორს იდგნენ როგორც განებათ ურამით გამოვლენის პატაროტიზმისაგან. მართალია, ცისფერუანწებლებიც წერდნენ თავის მანდიფსტში: „ურავეუფთ წარსულს, როგორც მზით განაბებულს, ისე დამეში შეწებებულს...“ მაგრამ ეს სიტყვები შიშველ დეკლარაციას უფრო მგავდა, რადგან საქართველოს ზედის — ანუ თუ ისე გაგებულის — პრობლემა ფაქტიურად მათი პოეზიის ერთერთი მასხარდოვებელი ნაკადი იყო მუდამ, უოველ შემთხვევაში, მათ იმთავითვე ახსათათებათ საქართველოს წარსულის რომანტიკული აღქმა; შემთხვევით როდი შექმნა ტიციან ტაბიძემ „ქალღვას“ ციკლის ლექსები...“ მაგრამ რა განაპირობებს იმ გარემოებას, რომ სამშობლოს თემას ტიციან ტაბიძის შემოქმედებაში რაღაც გაუცნობიერებელი, ტრაგული განწყობილება მსჭვალავს?

„ვიცი, არ მაქვს ხმა მრისხანე ლომის, ვიცი, არ მაქვს ხმა მწივან არწივის; დასაკლავ ხბოს მწით მიწდა ცობღაველო, რომ ეშაფოტზე მეც დამარწვის. და ზღება სული აღაშამამღაშანს, თბილისს რომ სცემდა მრისხანე ტორებს. მეც გამიტოლოთ კრწანისის გმირებს — მირაზდის ვაჟაკ გლიდიატორებს“.

თვით სატრფიადო ღირიკაც კი უშუალოდ არის გაღამბართული ეროვნულ ტიპივლებთან. „საკუთარი ზიოგრაფია თითქოს რომანტიკულ სამუაროშია დანახული და ზაღბის გმირულ წარსულთან დეკავშირებული, — წერს სიმონ ჩიკოვანი, — თითქოს თამუნია წერეთელსაც იმითმ ეტრფოდ, რომ საწერეთლოში „შოდღ.ნახეს“ ციხე არსებობდა და მას შეედლო თავისი სატრფიადო არსება ქართველი ზაღბის მიერ განვლილი ისტორიის ფონზე დაენახა“. მართლაც, ტიციანის შინაგანი სამუაროს ამ საოცარ დრამატიკაში თითქოს სწორედ ის განაპირობებს, რომ ყველა გრძნობა მჭიდროდ ექაჭება ერთმანეთს, თითქოს დამოკიდებულად არც არსებობს მისთვის ინტიმურა, კერძოდ და ეროვნული, მასშტაბური. სიყვარულის გრძნობა და კიდევ უფრო ძლიერ ემოციას აღვიძებს:

„და მოგონება მოასკდება გულს და გრიგალავით სულზე გაღიარს,

ებდავ შებრძოლი სისხლით გათანგულს
და შეყვარებულ ცოტნე დადიანს“.

„შებრძოლი და შეყვარებული“ ისევ ერწყ-
მის ტიციანის პოეზიაში ერთმანეთს, როგორც
სიცოცხლე და სიკვდილი, თითქოს მათ შორის
გაყოფილი მქონა მზლანად წაშლილია. „ტიციან
ტაბიძის პოეზიაში ტრფილიება სულის ამაღ-
ლების რომანტიკული კეთილშობილებასა და
პატრიოტული გრძნობის საფუძველია. პატრიო-
ტული და პატრიარქალ თემაც ერთნაირ რომა-
ნტიკულ სამხედროება ვახვეული“ (ს. ჩიქვანი)
აქ გაცერთ, უკველგვარი შეცნირული ანალი-
ზისა და დანახუთების გარეშე, მხოლოდ ან-
რიორულად შეიძლება ვახსენოთ, რომ ლაღო
ასათიანის პოეზია ერთგვარად, თავისებურად
აგრძელებს თითქოს ტიციანის შემოქმედების-
თვის დამახასიათებელ წოგერთ ტენდენციას.
ლაღო ასათიანის ახევე მძაფრა შინაგანი დრა-
მატიზმით დაუხტული პოეზია ხანდახან ტი-
ციანის ლექსების შორეულ ასოციაციას იწ-
ვევს არა მარტო თემატურად, არამედ არცთუ
იშვიათად პოეტკის თვალსაზრისითაც:

„მინდა მოვიფრთხნა ამ შარავზაზე,
მინდა გავიხსნა გული ალალი,
მე უახლებმა მომკლეს არავაზე,
შენ ჩემ სიკვდილში არ გიღვეს ბრალი“.

ასეთივე მძაფრი ემოციური მუხტით არის
გამწვავებული ლაღო ასათიანის ლირიკული
გმირის ინტიმური საშუაროც:

„მე დაჭრილი ვარ უიარაღოდ,
მე შენს სიყვარულს ვერ გავშეშავი;
ვერ იტყვი, ჩემზე გული არ აქვსო,
მე გული მქონდა და შენ მოგვიცი“.

ახევე გაცერთ, ორიოდ სიტყვით აღნიშნავს
ასეთ თანხედრთა შესაძლებლობებს გიორგი
მარგველაშვილაც: „...ქერ ომი არც იყო დაწ-
ყებული, თუმცა მისი ღრუბლები სულ უფრო
შეჭიდებოდნენ ზეცაზე, როდესაც გმირობასა
და მამულისთვის თავადების მოწვეურებულ
ქაზუებს ლაღო ასათიანის ლექსებმა შეგვაბ-
სენეს ტიციანის ლექსის მეწვერობა და კვლავ
დავადახტურებს გულითადა ინტიმის თავგან-
წირულ სულიკვეთებასთან შერწყმის საღუ-
მლოც...“

უფოოდ ქერ კიდევ შესწავლილი და დასა-
მუშავებელია ტიციან ტაბიძის პოეზიის მი-
მარტება სხვა ქართულ პოეტთა შემოქმედ-
ბასთან. რასაკვირველია, ზემოთ აღნიშნული
თანხედრა საცხებით მოსალღენელია, რომ
მხოლოდ ასოციაციური იყოს, მაგრამ ტი-
ციანის ურთიერთობა სხვა ქართველ პო-
ეტებთან და განსაკუთრებით „არასიმ-
ბოლისტბთან“ საერთოდ გაურკვეველია და
მისმა შესწავლამ შეიძლება გარკვეული სინა-

თელიც შეიტანოს იმ საკითხთა კვლევაში რომ
ლებიც დღემდე საკამათო და გაუხტურელია
ერთ-ერთი ასეთი საკითხის ცეწკაჩორულ
სიმბოლიზში.

ცნობილი იტალიელი ქართველოლოგის ლუ-
იჩი მაგაროტოს აზრით, „ტიციან ტაბიძე წი-
რილში „ციხფერო ყანწუბიო“ პოსტსიმბოლის-
ტია და არც ფუტურისტული ტენდენციებისა-
განაა დაწღვეული. იგი ცნობს ფუტურისზისა
და დაღიზმის მსოფლმხედველობას, თუმცა
მსჭელობისას თანშიმღვევრული არ არის“.

მართლაც, ტიციანი თავის თეორიასა და
პრაქტიკაში საოკრად არათანშიმღვევრულია, არა-
თანშიმღვევრულია; როგორც ყველა ჭეშმარიტი
ხელოვანი და პოეტი.

თეიმურაზ მალღაფეროძის ახლახანს გამოქ-
ვეყნებულ წიერილში „ტიციან ტაბიძე“ პოეტის
შემოქმედება პირობითად სამ პერიოდად არის
დაყოფილი. 1910-1915, 1916-1925, 1926-1987
წწ. რამდენად პირობითიც არ უნდა იყოს ერ-
თიანი მხატვრული მოვლენის ასე ეტაპებად
დაყოფა, ეს მაინც გარკვეულად გამართლებუ-
ლია, რკი შეცნირული შესწავლის დროს
ასეთი დაყოფა ხშირად ააღვილებს კვლევის
პროცესს. იმ ამ „შეორე პერიოდში“ დაწერი-
ლი ლექსები აღიარებულა, რომ ავანგარდის-
ტული სკოლებისათვის დამახასიათებელი მხა-
ტვრული ხერხებით არის შესრულებული. ქერ
კიდევ არ არის საბოლოოდ გარკვეული სიმ-
ბოლიზშია ეს, პოსტსიმბოლიზში, ნეოსიმბოლ-
იზში თუ კიდევ რაღაც სხვა.

„პოსტსიმბოლიზში პირობითი ტერმინია. მას
ქერ კიდევ ბიორის პასტრნაკი იყენებდა. თე-
ორიულ წერილებში ქართველება (ოგულისხმე-
ბა „ციხფეროყანწულები“) ავანგარდისტებად წა-
მსოფველდებიან, მხატვრულ პრაქტიკაში კი —
სიმბოლისტურ ნიღაბს იტყვენ. მათ იყოღენენ,
რომ სიმბოლიზშია დრო მოქამა, მაგრამ ზო-
ლამდე ვერ შეძლეს ახალი მიმართულების გა-
გება და ქველი და ახალი მიმღინარტობის გა-
საუარზე აღმოჩნდნენ. ამიტომაც ბევრის აზ-
რით, ისინი პოსტსიმბოლისტები იყვნენ: ბოლო-
მდე არც სიმბოლისტები და არც ავანგარდის-
ტები, მაგრამ გრძნობდნენ, რომ ავანგარდის
დრო მოვიდა. ქონ ბოულტი ხშირობს ტერმინ
ნეოსიმბოლიზმს, რაც მოვლენას არც ქრონო-
ლოგიურად, არც შინაარსობრივად არ გამო-
სატავს“ (ლ. მაგაროტი).

უაქტია, რომ „ციხფეროყანწულთათვის“ არც
ფუტურისში (განსაკუთრებით თეორიულ ნა-
წერებში) და არც დაღიზიში და სიურტაღიზიში
(უფრო მხატვრულ შემოქმედებაში) არ იყო
უცხო. მართალია, ეს საკითხები ქერ კიდევ სა-
კვლევაა, მაგრამ ვარაუდის სახით შეიძლება
თქვას, რომ საერთოდ „ყანწულები“ და კე-
რძოდ, ტიციან ტაბიძე მარტო სიმბოლისტების
შემოქმედებაზე კი არ იღებს ორიენტაციას,

არამედ მოდერნიზებული სკოლის ყველა ხანტატრესო წარმომადგენელზე. ფაქტობრივად ეს იყო სწრაფვა მსოფლიო ლიტერატურას საუკეთესო მიღწევებისაკენ, ლიტერატურული სიძლიერების წვდომისა და ნოვატიუბის გადმოწერვის სურვილი. ვაჟა-ფშაველასა და აკაკის ლექსის გაკვლევისაგან თავის დასაღწევად ცერკობელი და რუსული მწერლობის მიღწევების ათვისება ალბათ ერთ-ერთი ყველაზე სწორი გზა იყო ქართული პოეზიის წინსვლისა და განვითარებისათვის. ეს შეხედულება საგულისხმო მაგალითებითაა დასაბუთებული სარგის ციხვილის წერაში „ქართული პოეზიის გზა-ვარდენზე“, სადაც დასკვნის საბოლოო ვითარებლობით: „მოძალბებულ ენიგონობასა და პროვინციალიზმთან ბრძოლაში მათ ფართოდ გაიხსნა კარი თანამედროვე მსოფლიო პოეზიის გამოცდილებას და იგი ქართული ლექსის განახლების ერთ-ერთი ფაქტორად მიიჩნევის (გარკვეული სოციალური პირობების გამო არც დეკადენტური განწყობილებები იყო მათთვის მთლიანად უცხო). მაგრამ საგულისხმო ის არის, რომ მათ ეს ძიებები არ შეეყოფარებოდა ერთი სკოლის ფარგლებით და „პარანსივლებიდან“ მოკიდებული მათი დაუნებელი მწერის არეში მოექცა თითქმის ყველა იმხანად არსებული მოდერნიზებული სკოლები“.

რომელი მწერლები ჰყავდა არჩეული ორი. ეტიკობაზე ტიციან ტაბიძემ? შარლ ბოდლერი, პოლ ვერლენი, არტურ რემო, სტეფან მალარმე, ემილ ვერმარნი, კლოდ დელუვი, ეფრემ ლაფორტი სიული პროფესორი, ლიტერატორი, პოლ ვალერი, ედგარ პო, ოსკარ უაილდი, ვალერი ბრაუნსოვი, ანდრე ბელი, კონსტანტინე ბალმონტი, ალექსანდრ ბლუკი, შო. რის პასტერნაკი და სხვანი და სხვანი.

მიუხედავად უღონების აღსრულებისა, ტიციანი მათ ბრძოდ არ ბაძავდა და ღვთის თუ მას ეპაგონობას ვერავინ დააბრალდეს, ამას ის ეროვნული ტიპიულები განსაზღვრავს, ამ „სი-მბოლისტურ“ პერიოდში რომ უმთავრესი თემა იყო ტიციანის პოეზიაში. ოღონდ განსხვავებითაა უაინსკენელი პერიოდის ლექსებისგან, ადრინდელ ნაწარმოებებში ეროვნული თემა ტყა უცნაური ტრაგიკული არის აღბეჭდილი — სამშობლოს სიყვარულს სიკვდილის პათოსით და თავგანწირვით სრულიად ახლებური გაზრება, განსხვავებული ედერადობა ენიჭება.

„მუხრანის ხილზე დასაბრძოლად კიდევ დავდგებით, საქართველოში ცხოვრება ზომითი მიკვლელობაა. ამიტომ გვიყვარს საქართველო ჩვენ თვდადებით, ამიტომ მოგწონს და შეგვიდნობს ჩვენ ეს ობობა“.

სამშობლოს სიყვარულის განწირვით მწერ-გაძნება თითქოს მხოლოდ სიტყვებით „ქმე-ცოცხლის მიწაზე იფეთქებს ზოლზე, ტიციანის პოეზიაში საოცრად ერთვის ერთმანეთს დედუბის პათოსი და სიციცხლიო ტკბობა, ფიციურ ტიპიულებად განცდილი საქართველოს წარსული და აწმყო. „მისთვის პოეზია, პოეტური შთაგონება... უშუალოდ იყო დავა-შირებული სიკვდილთან, კატასტროფასთან...“ გურამ ასათიანის ამ გაკვრით გამოთქმულ მოსაზრებას ემატება თამაზ ვასაძის წერაში „მეწვერი მეწვერს“, სადაც ტ. ტაბიძის პოეზიის ერთ-ერთ ძირეულ იმპულსად გამოყოფილი სიციცხლისადმი თავგანწირული სწრაფვა და მასთან ერთად დამატების პათოსი, თვით. განადგურების ტკბობანარევი განცდა. „ტიციან ტაბიძის პოეზიის მკვეთრად დრამატულ, ხოლო ზოგჯერ სულაც ტრაგიკულ ედერადობას განსაზღვრავს ის, რომ სიციცხლის წინაშე აღტაცების გარდა აქ არის არანაკლებ მძლავრი სამართისპირი ემოციური იმპულსიც — სიკვდილის უმწვერვის განცდა“.

ასე თანდათანობით, ცალკეული შტრახების გამოყოფით, წიგნში „წითელი მისაქის ლეგენდა“ ტ. ტაბიძის შემოქმედების კვლევის საქმად ვრცელი და ნათელი სურათი წარმოედგება. შემოქმედების ძირითადი ტენდენციები და საერთოდ განწყობილება საქმად ზუსტად არის მონიშნული ცალკეულ გამოკვლევებშიც და ძალზე თვალწაოლივ გამოკვეთილი აკაკი გაწერელის ესსეში „ტიციან ტაბიძე“.

ეს არის დიდი პოეტის მოგონებაც და მისი პოეტური შემოქმედების ანალიზიც. პირველი ლექსი, რომლის გახსენებთაც იწყებს ავტორი ტიციანის შესახებ თხრობას, — არის „ჩა. აქრეთ სულში სიონის ზარი“, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე შეტად მძაფრო, ეროვნული ტიპიულებით დახერილი, კემშარტიად ტიციანისეული ლექსია, სწორედ ამ ლექსს ეფუძვება ტიციანის განცობასთან დეკადენტული პირველი ასოციაციები და ამ ესსეშიც ალბათ სწორედ ამიტომ აქცევა იგი ერთგვარ საფუძვლად მსჭელობის დროს.

აკაკი გაწერელია ტიციანის პოეზიის ანალიზს ძალზე ზუსტი და შრავლისმეტყველო მსჭელობით იწყებს: „ტ. ტაბიძე მთელი არსებით აღსრულყოფილი ლექსში დავებოა საყოფარ არსებაში ემოციის თვით ჩასახვის პროცესი, — როცა ჩაიმე გრძობა ზვაევი თ მოსკეო მოდა, ერთუანტელს მოგვარიდა ან წელკავად შეეყრებოდა“ (ზახ. ვასია ყველგან ავტობიუსული). ამ მოსაზრების დასაბუთებლად მკვლევარს მრავალი მაგალითი მოუვას. „მოულოდნელად დაბადებული ემოციის დაუფრთხილებელი ფისასია“ განსაზღვრავს სწორედ ტიციანის ლექსების თავისებურ, წერტილად და დრამატისებულ ხუნებას. როგორც

ა. გაწერელია მიუთითებს, ეს გარემოება უნდა ხსნიდეს ტიციანის ლექსის „არაბულინირე-ბულბას“. მას ხომ მართლაც „სისხლივით სილიდა“ ლექსი „ტ. ტაბიძის ლექსების რი-ტში მრდუდა. — მაგრამ ესაა სისხლის არითობა. მისი სინტაქსი — უსწორმასწოროა, მაგრამ იგი ვნების სინტაქსია. ეს — ჭეშმარიტია პოეზიაა“. ამას ისიც განაპირობებს, რომ შოღერნისტულ-ლი პოეტია და უჩვეულო, ორიგინალური პო-ეტური სახეები ხშირად თითქოს თვით პოეტო-სთვისვე გაუცნობიერებელ, რაღაც ამოუხსნელ, მაგრამ მწვავე ეროვნულ ტიპილს ფარავს:

„სიურშიდან ვისმენ განუწყვეტელ
მე ერთ რეკვიემს,
ვარსკვლავად დასხდნენ ბაყაყები ჭალღვას
ჭალღვას.
მკვდარი ბუხები ობობას ქსელს
გამორკვეის,
ასე მგონია, რომ ეს ქსელი პერანგად
შეცვას“.

ამ უჩვეულო და რთული პოეტური ფერ-მინის მომავალ მკვლევართ ალბათ ერთ-ერთ სახელმძღვანელო დებულებად გამოადგებათ ა. გაწერელიას მითითება: „ტ. ტაბიძის ლი-რიკასა და პაროვნების XX ს. ის. დანარჩენი ქართველი პოეტებისა და მათი შემოქმედები-საგან განსხვავებს უკიდურესი სუბი-ექტივიზმი და გასაოცარი, ფატალური შეგ-ნება გარდფალი ზედრისა, რაზეც ჩვენი პოეტი ალბათ სიურშიდანვე თავის არსებაში ატარებ-და“. ეს გარდაუვალი ზედრის ფატალური შე-გრძნება მის შემოქმედებაში იმდენად ფესვ-გადგმულია, რომ არაერთ მკვლევარს შეუნიშ-ნავს. მასზე გავრით ჩერდება გურამ ასათიანი და შედარებით ვრცლად მსჯელობს თ. ვახა-ძე, როდესაც ეხება ლექსს „მე ყაჩაღებმა მო-მკლეს არაგვე“. ამავე ლექსის გახსენებით აღწევს ლაშა თაბუაშვილი ტრაგიკულობის განცდის ეფექტს თავის ლექსში „ტიციანს“, სადაც ამ პერიფრაზით შთაბეჭდილად არის გამოხატული ჩვენი ახალგაზრდა თაობის — მათი, ვინც ტიციანს ვერ მოესწრო — დამო-კიდებულება მის პაროვნებასთან და შემოქ-მედებასთან.

„გაოცებული გაქრა ნუგეში,
ლაგამს ლოღინდა უფეხო რაში.
კაცები ფოთლებს სწეფდნენ ქუჩებში
და პასტრნაკი ტიროდა ბაღში.
ქ.
მაგრამ ლექსები ვეღარ დარაზეს,
ვერ დაჰკადეს მონერი ნალი,
შენ ყაჩაღებმა მოგკლეს არაგვეზე
და შენს სიკვდილში მე მიღეეს ბრალი“.

ღ. თაბუაშვილის ეს ლექსი ტიციანისებული ტრაგიკული მსოფლგანცდილი არის აღბეჭდილი

და მკითხველსაც ალბათ იმატომ შეტყობს, რომ „პოეზიაში მხოლოდ ერთი სიტყვაა კულის შეგნება მხადენს გაწერ-მეოვრებელ სულიერ კონტრა-პუნქტს“ (ა. გაწერელია).

მაგრამ ამ ეპოქაში, როცა ტიციანს მოუწია მოღვაწეობა, „ტრაგიკულის შეგნება“ ნაკლად ეთვლებოდა პოეტს. მას ეკამათებოდნენ იდე-ოლოგიური პოზიციებიდან. „ჩემს ასთმას სხვა უდებურებაც დეამაბა“, — წერდა ტიციანი პასტერნაკს, — ჩემი ლექსების ზოლოდროინ-დელი წიგნი ამოიღეს ნიშნში და რაპელდების წესზე დამუშავება მოუდომეს...“

დღეს აღარ გვიყვირს, რომ თავის დროზე ქართული ლექსის ნოვატორებს აღიარებასა და დაფასებაზე მეტი წინააღმდეგობა შეხვდათ (განსაკუთრებით პირველ ხანებში). ევროპულ კულტურას ნაზიარებმა ქართველმა ინტელიგენ-ციამ საუკუნის დასაწყისში ერთობ ამაღლა ქართული ხელოვნებისა და მეცნიერების დო-ნე. ჩვენი მწერლების უძლიერესი პლედია-კი მხოლიანად ნოვატორულ გზას ადგა. ბოლო ახლისკენ სწრაფვას კაცობრიობის მოღვაწეო-ბის ნებისმიერ სფეროში საზოგადოების კონ-სერვატიული ნაწილისაგან ათისი დაბრკოლება ზედება ზოლმე წინ.

„წითელი შიხაის ლეგენდა“ პოეტის ცხოვ-რების მრავალ სახანარულო და სამწუხარო ფურცელსაც აცოცლებს. „ცისფერ ორდენს“ თავის დროზე შეუბრალებელი კრიტიკა დაატ-ყდა თავს. ტიციანს არც შემდეგში მოკლება კრიტიკულად განწყობილი ოპონენტები: „შომა-შორთ ეც ქვასროლა თრითინა!“ — თითქოს ახლაც გვესმის ტიციანის განწირული ხმა. თვით ალი არსენიშვილიც თურქმე, რომელსაც ტი-ციანმა თავისი ერთ-ერთი საუკეთესო ლექსი მიართვნა — „ილიალი“ — ბოლო წლებში არცთუ იშვიათად ესმოდდა თავს პარესაში ტ. ტაბიძის, „ათიანი წლებს შუა ხანებში ქუ-თაისში, — გონებს ნიკა აგიაშვილი, — ცის-ფერუანწულია ქვუფმა (ბოლო იაშვილი, ტი-ციან ტაბიძე, სანდრო ცირციძე, ვალერიან გა-ფრინდაშვილი და სხვ.) საკუთარი ძურნალი დეარსა და განიზარება ახალი სიტყვის თქმა. მაგრამ მათ აუმშებრდა ევროპ წოდებული ოპოზიცია, ქალაქის მუშაინობა, „ეშმაკობაში გაწერთიანი ზაღი“. და ათასგვარი ცილის-წამებით ცდილობდნენ ამ ახალგაზრდების „სწორ გზაზე დაუენებას“.

მართლაც, საოცრად რთულია მიმდინარე ლიტერატურულ პროცესებში გარკვევა და ზუ-სტი ორიენტირება მხოლოდ გამორჩეულია ზედრით. მით უმეტეს, როდესაც საქმა-ოდ რთულ და უჩვეულო ლიტერატურულ ფე-ნომენთან გვაქვს, ის, რაც დღეს ლიტერატუ-რის ისტორიის კუთვნილებად ქცეულა, „გაცი-ოებით უფრო მშვიდად, ვნებათაღულებს გა-

რეშე, უფრო და უფრო ობიექტურად ფასდება. ახლა უკვე უფრადდება არა მარტო ტიციანის პოეზიას ექცევა, არამედ მისი მოღვაწეობის სხვა სფეროებსაც.

ტიციან ტაბიძის სახლი გასული საუკუნის ლიტერატურულ ხალხს წააგავდა. ხელმოკლეობის მიუხედავად ტიციანის ოჯახში გამუდმებული სტუმრიანობა, ქართული ღვინო, სამადერა, ლექსები და პოეზიის დღესასწაული აქო! ალბათ არც ერთი ღირსშესანიშნავი პიროვნება არ გაბრუნებულა საქართველოდან ისე, რომ ტიციანის ოჯახში არ მოხვედრილიყო, ლექსებით და პოეზიით არ „გაბრუნებულაყო“. ტიციანს უნდა ვუძღვდოდეთ, რომ არაერთმა ბრწყინვალე მთარგმნელმა მოჰკიდა ხელი ქართული პოეზიის თარგმნას. ჩვენს ერს ბევრი არ ჰყოლია ქართული კულტურის ასეთი პოპულარიზატორი. ნინო ტაბიძის წიგნი „ტიციანი და მისი მეგობრები“ მოგვითხრობს მის შესახებ, თუ როგორ წარუწავდა ტიციანი, რომ საქართველოში გამოჩნეული ხალხი ჩამოეყვანა, უწყობდა მათ აქ ლიტერატურულ ხალხობებს, წარუწავდა, რომ წაუხელოებით საქართველოში დაეცვენათ, თვითონ დაჰყვებოდა თან სტუმრებს, აფალიერებინებდა და უბნინდა. პოეტის მეუღლე იგონებს: „...ტიციანი უნებლიეთ „ქალაქის მერად“ იქცეოდა ხოლმე — იმდენად შენარსიანი და ბევრისმოქმედი იყო მისი კომენტარები მეტრების გუშაბთის, მამადავითის მთის, გრიბოდგოვის აკლდამისა თუ ვენიალურის თვითნასწავლი მხატვრის, ნიკო ფიროსმანაშვილის სურათების შესახებ. სხვა ბევრი რამის შესახებ, მისივე აღმოჩენილის, გულთან ახლოს მიტანილის, პოპულარულის შესახებ უამბუნია ტიციანს თავდაღვიწყებით. მისი ნააზრობი შეიძლებაოდა ლექსად, პოეზიად ქცეულიყო, მაგრამ იგი გულუბრვად არიგებდა დაუბეჭდავ მოგონებებსა და სახეებს. უბაროდა, რომ ახალ ნაცნობებს თავის ერთგულ სიმღირღეს გაანდობდა“.

ტიციანის ერთდღეა და განათლება ანციკ-

ურებდათ იური ტინანოვს, ანა ანმატოვას, აღექსეი ტოლბტოის... მისი წერალები და ნაჩვენებები ნათლად აჩვენებს ავტორის ანტირესთა მრავალმხრივობას. აქ უკვე აშკარად ვლინდება მისი დამოკიდებულება კლასიკურ ლიტერატურისადმი. ტიციანის თეორიული ხანაითის წერალებსა და ნაჩვენებებს ჭერ კიდევ არ დაუქარავთ თავისი მნიშვნელობა და დანანია, რომ პოეტის თხზულებათა სრული, აკადემიური გამოცემა არ გავაპანა (ცხადია, უკანასკნელად გამოცემული ერთობლივად ვეღაფერს ვერ დაიტყვია). ტიციან ტაბიძის პიროვნება და წერალები კიდევ უფრო ნაკლებად არის შესწავლილი, ვიდრე პოეზია.

დაუსრულებლად შეიძლება ვამსჯელოთ ტიციანის ცალკეულ ლექსებზე, მის პოეტურ სახეებზე, უადრესად ორიგინალურ და დახვეწილ ეპოეტიკებზე, შედარებებზე, მეტაფორებზე, მაგრამ მის განუყოფრებელ პოეტურ ოსტატობას ალბათ მაინც ვერ ჩავტევთ მეტყვერული ანალიზის ჩარჩოებში და, როგორც ყველა პეშმარტი ხელოვანის შემოქმედებას, მარტოდენ პოეტტიკის კვლევის მეთოდებით ვერ ამოვწურავთ; რადგან ტ. ტაბიძის შემოქმედება ერთიანი, განუყოფელი და მეტად რთული, მრავალმხრივი ფენოშენია, რომელშიც ყველა პოეტური ნიჟანსი ერთმანეთშია გადამლართული, მუდმივად იხვეწება, ვითარდება, რთულდება და მოლიანობაში ერთ საოცარ, მოლიან პოეტურ საშუაროს ქმნის. „ტიციანი მოლიანი პიროვნება იყო და მისი პოეზიაც თითქოს ერთი მოლიანი ლექსია, ერთი დიდი ფლანშონი“, — წერდა ვიორჯო ლეონიქე.

ტიციან ტაბიძის შემოქმედებას მომავალშიც ბევრი შეკლევარი გამოუჩნდება, ალბათ კვლევაც გაღრმავდება და ხარვეზებიც გასწორდება. „წითელი მიზაის ლეგენდა“ კი დარჩება, როგორც პოეტის თანამედროვეთა გულთბილი მოგონებებისა და ტიციანის შემოქმედების შესწავლის გარკვეული პერიოდის ამსახველი წიგნი.

არქეოლოგიური კვლევა-ძიება არაგვის ხეობაში

არაგვის ხეობა თავისი თვალწარმატებით მუ-
ნებით, ხაარსებო რესურსების სიუხვით, მდი-
დარი ისტორიული წარსულითა და, შესაბამის-
სადა, ისტორიულ-არქეოლოგიურა ძეგლების
სიმრავლით, საქართველოს ცალკეულ კუთხე-
ებს შორის ერთ-ერთი უძველესი უფრო გამო-
ჩრდილია. შიისა და ბარის ურთიერთობის თი-
ოქმის უძველესი საფეხურზე საარაგვის ხეობის
აღბურ სამოვრებს გადამწვევტი მნიშვნელობა
ენიჭებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს მეურ-
ნეობის ერთ-ერთი უმთავრესი დარგის — მე-
საქონლეობის ნორმალური განვითარებისათვის.
არაგვის ხეობის როლისა და მნიშვნელობის
ზრდის იმთავითვე ხელს უწყობდა ისიც, რომ
იქ გადიოდა დიდი სავაჭრო-სატრანსპორტო
გზები, რომელთაგან ერთს — ხევზე გამავალს
— უძველესი დროიდანვე მქონდა საერთაშო-
რისო მნიშვნელობა, ამიტომაცაა, რომ არაგ-
ვის ხეობა ასე ფართოდ აისახა ისტორიოგრა-
ფიაში, მწერლობაში, ზეპირსიტყვიერებაში და
სხვადასხვა პროფილის სამეცნიერო გამოკვლე-
ვებში. თუმცა, აქვე უნდა შეინიშნოს, რომ
ფართო არქეოლოგიური კვლევა-ძიება ამ მხა-
რეში შედარებით გვიან და ისიც მხოლოდ დიდ
ასალმუნებლობებთან დაკავშირებით გაიშალა.

აკად. ივ. ჭავჭავაძის სახელობის ისტო-
რიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინს-
ტიტუტმა ცენტრალური კავკასიონის და მათ
შორის არაგვის ხეობის არქეოლოგიური ძეგ-
ლების შესასწავლად პრაქტიკული ნაბიჯები
გადადგა შიმშილმარტო საუფროსი მ. იანი წლე-
ბის დასაწყისიდან, ეწინააღმდეგებოდა მის
სამრევტო სამუშაოებთან დაკავშირებით
(გ. ვახტანგიშვილი, ლ. წილანაძე), ხოლო
1971 წლის ადრე გაზაფხულზე, როდესაც ამ
პროექტის მიხედვით მუშაობას დაიწყო, მუშაობის
შედეგად მისი არქეოლოგიის განვითარება

ლების ბაზაზე ჩამოყალიბდა ეწინააღმდეგებოდა
არქეოლოგიური კომპლექსური ექსპედიცია, რომე-
ლსაც დაეცალა მუშაობის არეში მოქცეუ-
ლი არქეოლოგიური ძეგლების დაზარალებული
შესწავლა საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ
მიუხედავად წინასწარ ჩატარებულ სადაზვე-
რავო სამუშაოებისა, სავიდე-პრაქტიკული საქ-
მიანობის დროს სამუშაოებლო ზონაში ბევრად
უფრო მეტი არქეოლოგიური ძეგლი აღმოჩნ-
და, ვიდრე ჩვენ გვქონდა შემჩნეული, რამაც,
შესაბამისად, გაიძლიერებოდა მეტი დრო, ეწინააღმდეგებოდა
და სახსრები მოითხოვა, ვიდრე ეს წინასწარ
ყო ნავარაუდები. უნდა ითქვას, რომ განე-
ლილი 15 წლის განმავლობაში ჩვენი რესპუბ-
ლიკის ხელმძღვანელობის გულიანობით დაბ-
მარების შედეგად ეწინააღმდეგებოდა არახ-
დროს არ დაქლებოდა სავიდე მუშაობისათვის
საქარო სახსრები და ტექნიკური აღჭურვილო-
ბა. დიდი მადლიერება უნდა გამოთქვათ, აგ-
რეთვე, დღეშობის რაიონის მოსწავლეებისა და
მშრომლების, „ეწინააღმდეგებოდა“ სამართოე-
ლობის, რესპუბლიკის პედაგოგთა საბჭოს, თბი-
ლისის უმაღლესი სასწავლებლების, ჩვენი რე-
სპუბლიკის სხვადასხვა დაწესებულებისა და
საზოგადოების ფართო წრეების მიმართ ამ
საქმიანი და გულითადი მხარდაჭერისათვის, რაც
ჩვენი მუშაობის განმავლობაში არ მოგვეცე-
მოდა. განსაკუთრებით დიდი და უანგარო ყო-
თბილისის ინდუსტრიული ტექნიკუმისა (დი-
რექტორი ც. აფხაზავა) და თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფა-
კულტეტის (დეკანი ნ. ასათიანი) სტუდენ-
ტი ასალგაზრდობის შრომითი წვლილი,
რომლებმაც მუშაობის მწვავე ნაკლებობის
პირობებში დიდად შეგვიწყობეს ხელი სავიდე
საქმიანობის წარმატებაში. საგრძნობი წვლი-
ლი ეწინააღმდეგებოდა შესწავლაში შეიტა-

ნეს მოსკოვის ლომონოსოვის სახელობის უნი-
ვერსიტეტის აზიისა და აფრიკის ინსტიტუტის
სტუდენტებმაც, რომლებაც ისტ. მეცნ. დოქ-
ტორის ლ. ნადირაძის ხელმძღვანელობით რა-
მდენიმე წლის განმავლობაში ვადიოდნენ არ-
ქეოლოგიურ პარქტყას ჩვენს ექსპედიციაში.

მაგრამ სავლელ მუშაობის უმთავრესი ტვი-
რთი განვლილი წლების განმავლობაში მოთ-
მინებთა და შეზარათებით ატარა ენვალის
ექსპედიციის შრომისმოყვარე და საქმიად
მრავალრიცხოვანმა კოლექტივმა, რომელიც
ჩამოყალიბდა 1972-1978 წლებში და რომლის
ძირითადი ბირთვი დღემდე რუდუნებით შრო-
მობს არაგვის ხეობაში. 15 წლის განმავლობა-
ში გათხრის გზით შესწავლილია 70-მდე არ-
ქეოლოგიური ძეგლი, რის შედეგადაც მათი
ვერცხლია ათეულ ათასობით არქეოლოგიური
ექსპონატი, შექმნილია სავლელ დოკუმენტა-
ციის უმდიდრესი ფონდები (რომელთა შორის
საგანგებო აღნიშვნას იმსახურებს 20 ათას
მეტრზე მეტი კინოფირი), გამოცემულია ან
გამოსაცემად მზადდება არა ერთი სამეცნიერ-
რო გამოკვლევა, შეიქმნა კარგად აღჭურვილი
არქეოლოგიური ბაზა სოფ. შილახვარაისთქარ-
ში და სხვა.

ახლა, როდესაც უკან ჩამოვტოვებთ სამი
ხუთწლიანი და როდესაც სოფ. ენვალის ად-
გილას, ორი არაგვის ხერთვისში, უკვე წარმო-
იქმნა უზარმაზარი წყალსაცავი (დაგუბება და-
იწყო 1985 წლის გაზაფხულზე), ჩვენ შეგვი-
ძლია ერთგვარად შევაქაშოთ ამ „შეზარათუ-
ლი“ შრომის შედეგები. რატიშა უნდა, არაგ-
ვის ხეობის სიძველეთა განწოვადობებულ
კვლევას და სავლელ შრომით მიღწეული შე-
დეგების სპორადო შექაშებას არა ერთი
წელი დასჭირდება. ჩვენი ექსპედიციის სამე-
ცნიერო კოლექტივი მომავალში ყველა ღონის
იხმარს იმისათვის, რომ რაც შეიძლება დრო-
ულად გამოქვეყნდეს არაგვის ხეობის წიაღ-
ღან ამოწურვებულ უძვირფასესი წყარო-
მასალები.

გარდა სავლელ-არქეოლოგიური კვლევა-ძიე-
ბისა, საითვისაც მთავრობული იყო ენვალის
ექსპედიციის უმთავრესი ძალები, დიდი უუ-
რადდება ექსტოდა დუშეთის რაიონის საქმა-
ოდ ვრცელ ტერიტორიაზე მდებარე ისტორი-
ულ-არქეოლოგიური ძეგლების აღრიცხვა.
მასპორტრაციის, რისთვისაც ჩვენ 1978 წ.
ჩამოყალიბებთ საგანგებო მუშერაზი რაზმი,
რომლის ხელმძღვანელობაც დაევალია ამ კუ-
თხის მკვლარს, უნივერსიტეტის კურსდამთავ-
რებულს იე. წიკლაურს. მუშერაზმა რაზმმა წა-
რმატებით განაგრძო ექსპედიციის მიერ აღტრ-
ვე დაწეებული საღაწერვო სამუშაოები, რისი
შეშეგობით დუშეთის რაიონის მიწა-წყალზე
აღირიცხა ათასზე მეტი ისტორიულ-არქეო-
ლოგიური ძეგლი. ამ ძეგლების დიდი ნაწილი

აღტრ სრულად უცნობი იყო მეცნიერებისა.
თვის.

არაგვის აუზის დაწვევით, რომელიც
თვალათივე გვიჩვენა, რომ ცალკეულ დიდ
ხეობათა ისტორიული წარსულის, ეკონომიკურ-
რი შესაძლებლობების, კულტურული სამის,
სოციალური ვითარების თუ მისი წვლილის შე-
სახებ საერთო-სახელმწიფოებრივ მოვლენებში
საერთების გაშუქება სათანადოდ შეუძლებე-
ლია, თუ წიღიწიწით არ იქნება შესწავლილი
ამ დიდ ხეობათა მცირე შენაკადი ხეობები,
სადაც იქნა ძირითადი მწარმოებელი მოსახ-
ლეობა და რომელთა ხელთაც იქმნებოდა ის
მატერიალური სამდიდრე, რაც ერთობლივად
განაპირობებდა ამა თუ ამ რეგიონის მატერი-
ალურ სიმძლავრეს, ერთობლივად წარმოაჩენ-
და დიდი ხეობის საერთო სახეს. დიდ ხეობა,
თა შენაკადი შედარებით მცირე ხეობები წა-
რმოადგენდა „მოკროსაშყაროებს“, თვითმკარ
ეკონომიკურ ერთეულებს, რომლებსაც გაარჩ-
და საყუთარი საარსებო არე. უშუალოდ დიდი
ხეობის კლასიკური, დიდი მდინარეების გასწ-
ვრივ აღმოჩენილი და შესწავლილი ისტორი-
ულ-არქეოლოგიური ძეგლები ვერაფერა შე-
მთხვევაში ვერ შევჯერების ნამდვილ სურათს
დიდი ხეობის პოლიტიკური, ეკონომიკური,
სოციალური თუ კულტურული ცხოვრების შე-
სახებ, თუ სათანადოდ არ იქნება გათვალისწი-
ნებული შენაკადი მცირე ხეობების მასალები.
ამიტომაც ფართო საღაწერვო სამუშაოები
არაგვის აუზის მთელს სისტემაში კვლავაც
გაგრძელდება.

დატბორვის ზონაში ენვალის ექსპედიციის
ფინანსურ ბაზზე განმორციელებდა საქმიად
ფართო ეთნოგრაფიული სამუშაოები (ხელმძღვ.
ი. ჭყონია). საგანგებო უუარადდება მიტეცა
არაგვის ხეობის და, განსაკუთრებით, სამშე-
ნებლო ზონის ტაოჩინიკის (გ. ბორნაული),
საარაგვის ისტორიულ გეოგრაფიას (გ. გვა-
სალია). ექსპედიციაში დაგრძვდა და აიზომა
დიდძალი კრანიოლოგიური მასლა, რომლის
ჭეროვანი ანალიზი, ალბათ, დიდად შეუწეობს
ხელს აღმოსავლეთ საქართველოს მთასა და
მთისწინეთში მიმდინარე ეთნოკური პროცესი-
ბის გამოკვლევას (მ. აბულშეიშვილი, ვ. ახ-
ლანიშვილი). ჩვენი თხოვნით დიდად სასარ-
გებლო მუშაობა ჩაატარა საქართველოს სა-
სოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის მევენახეობის
კათედრამ (რევაზ რამიშვილი), რომელიც ლა-
ბორატორიულად იკვლევს არაგვის ხეობის
გარეულ და გაგრეთვლებულ ვაზის ჯიშებს,
რაც არქეოლოგიურ მასალებთან ერთად ძვი-
რფას ინფორმაციას გვაწვდის მეურნეობის ამ
ძირძველი დარგის ისტორიისათვის არაგვის
ხეობაში. ქრისტიანულა ხუროთმოძღვრული
ძეგლების მხატვრულ-სტილისტური ანალიზი-
სას წლების მანძილზე ჩვენთან ნაყოფიერად

თანამშრომლობდა ხელეცნებათმცოდნე გ. აბრამიშვილი.

მნიშვნელოვანი სამუშაოები ჩაატარა ენვალის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ დატბორვის ზონაში მდებარე ხეროთიშოდვრული ძეგლების გამოხატანად მომავალი წყალსაცავის ფსკერიდან, რაშიც დიდი თანადგომა და დახმარება გაუწიოა ძეგლთა დაცვის მთავარმა სამმართველომ და, კერძოდ, პროფ. ირ. ცაშვილმა. დღესაც ნაყოფიერად თანამშრომლობს ჩვენთან და აგრძელებს დატბორვის ზონიდან გამოჩინებული ძეგლების აღდგენის დუშეთში, შილხვარაიანთკარის არქეოლოგიური ბაზის ეზოში, სადაც უკვე კარგა ხანია საფუძველი ჩაუყარეთ რეგიაონალურ ლაციისქვეშა მცირე მუზეუმს. არქეოლოგიური ბაზის ეზოში გამართული ძეგლთა ექსპოზიცია ერთგვარად დატბორება იმით, ვინც მომავალში დაინტერესდება ენვალის სამართლითა და ნაქალაქარის ხეროთიშოდვრებით, მისწინეთში აღმოცენებული ფეოდალური ქალაქის სამშენებლო ხელოვნებით. განსაკუთრებით იმით, ვისაც არ შეეცა საშუალება თავისი თვალთ ეხილა არქეოლოგთა მიერ გამოვლენილი და აქვამად წყლის ქვეშ მოყოლილი ნაქალაქარი, რომლის საცხოვრებელი უბნები ძალზე შთაბეჭდველი სანახავე იყო. ვარდა რეგიაონალურ ლაციისქვეშა მუზეუმში გადატანილი არქიტექტურული კომპლექსებისა წყალსაცავის ზონიდან გამოტანილი და ახალ ენვალში აღდგენილია ხეროთის ზურგიანი კოშკი და მისი მიმდებარე ძეგლები, ევაკუირებულია განვითარებულ შუასაუკუნეთა ხანის ენვალის დიდი ზურგიანი კოშკის ქვეტი და მიტანილია ქვ. არანისის ბოლოზე, ადგილ თაღთებში, სადაც დუშეთის რაიონლსკომმა გამოყო საგანგებო ფართობი ამ მეთად მნიშვნელოვანი კოშკის აღსადგენად. ვიმედოვნებთ, რომ ძეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველო უკველადიერს იღონებს იმხათვის, რომ სიოცხლედ დაუბრუნდეს ენვალის უზარმაზარ ზურგიან კოშკს, რომელიც წარმოადგენდა ქართულ მეფეთა სახალის ნაწილს ენვალში და სადაც მოპოვებულია გიორგი ბრწყინვალის დროინდელი მეტად საყურადღებო არქეოლოგიური მასალები. გარკვეული ხამუშაო ძეგლთა დაცვისა და კონსერვაციის ხათით ენვალის ექსპედიციამ საკუთარი ძალეებით ჩაატარა შილხვარაიანთკარის სასახლეში და სოფ. ავენიში, სადაც საქართველოს პოლიტიკნიკური ინსტიტუტის სტუდენტთა თავეადებული შრომით დანერგვის ვადარჩა ავენიისსამკვლეისაი ბაზილიკა.

ახლა, როცა თვალს ვავლებთ განვლილ წლებს, პირველ რაგში საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ენვალის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ არაგვის ხეობა-

ში გამოვლენილი და შესწავლილი არქეოლოგიური ძეგლების ქრონოლოგიური განსაზღვრის მოციკეს უზარმაზარ პერიოდს, რომელიც დაწმ მოყოლებული ვადრე გვანია შუასაუკუნეების დასასრულამდე, რაც საშუალებას გვაძლევს შატერიალური კულტურის მეშვეობით თვალთ გვაედევნოთ არაგვის ხეობის ისტორიის თითქმის უწყვეტ სურათს მთელი 7-8 ათასი წლის მანძილზე.

იის გამო, რომ მშენებლობამ მოიცვა არაგვის ხეობის შუა და ქვემო წელი (მთლიანად შეიცვალა ძველი საეკთმობილო გზები, გაჩნდა ახალი დასახლებული პუნქტები და სხვა), არქეოლოგიური ძიება წარმოებდა თითქმის მთლედ არაგვის ხეობაში, შატრამ იმ შრავალ. ციხეობან ძეგლთა შორის, რომლებიც მოკიცა არქეოლოგთა თვალსაწიერში, ბუნებრივია, უმთავრესი იყო ენვალის ნაქალაქარი და მისი შემოგარენი, სადაც მოპოვებულია უკველადე უბვა არქეოლოგიური მასაელი.

მთიულეთისა და ფშვიის არაგვთა ხეობების შესაყარში, უპირატესად არაგვის შატრენა ნაპირზე, საქართველოს საშხედრო გზის გახწყრავ აღმოცენებული, მწვანეში ჩაფლული სოფელი ენვალთ (გინვანი) დატბორვამდე მხაწვალთა უფრადღების უპირატესად იყრობდა რტხოთაელის ეპოქის ისტორიულ ძეგლთა სოფეთ, კლდოვან ქარაფებზე და საკუთრივ სოფელში აშუად წამოკიშული ციხე-სიმაგრეებითა და კოშკებით, ელესიებით, უზარმაზარი ნაქალაქართ. შატრამ არავინ, და მთ შორის მეცნიერებმაც, არაფერი იცოდნენ იმის შესახებ, რომ სოფ. ენვალის წიაღთა დაცული იყო სხვა ისტორიული ეპოქების ამსახველი უმდიდრესი მასალებიც. ენვალში, რომელიც წარმოადგენდა არაგვის ხეობის ბუნებრივ კიშკარს და უადრესად ზელსურედ სტრატეგიულ პუნქტს, სადაც უძველესი დროიდან თანეფრადა სავთროშორისო მნიშვნელობის დიდი სავაჭრო-საქარავნო გზები, მართლაც, გასკვირი არ არის, რომ ცხოვრება ადრევე ჩახახულიყო.

უძველესი კულტურული ფენები, რომლებიც ახახვენ ძვ. წ. VI-IV ათასწლეულებს არაგვის ხეობაში მცხოვრებ მიწათმოქმედთა ისტორიას, აღმოჩნდა რამდენიმე ადგილას: საკუთრივ სოფ. ენვალში, ძველი სამხედრო გზის გახწყრავ, I-VIII საუკუნეთა ხანის საშარკონის ქვეშ „ადგილ „ხეროთისში“, სასოფლო ელექტროსადგურის ეზოში, ახალ ენვალში (ქვემო არანისში), ბოდორნაში, აბანოსხევი და სხვა. სამოთხის შეტრის სიღრმეზე მდებარე ნამოსახლართა ნაშთების ამხანისსამოვებულია ქვის, კუთის, ვულკანური მიწისა და ძვლის იარაღები (მიწის დასამუშავებელი „სახნისები“, თოხები), ნამკლის ჩასართები, ხელსაფეკავთა თუ სანავთა ნატეხები, შინაურ

ცხოველთა ძეგლები და თიხის ჭურჭლის ნატეხება, რაც აშკარად მიუთითებს, რომ არაგვის ხეობის მთიანეთისა და ზარის ბინადარი შო. სახლეობა თავს იჩინებდა მიწათმოქმედებითა და მეხაჭორღობით. ტინვალის ნაშთსაღარაზე აღმოჩენილ ხელსუფლებს აშკარად ემჩვენება ქვის დამუშავების ნეოლითური ტრადიციების გავლენა. გამოჩნდილი არ არის, რომ იმ შო. რეულ წარსულში პირველ მიწათმოქმედთ ათვისებული მქონდათ შთაც. ტინვალის ექსპედიციის მონაშკვართა სახით ადრე სამიწათმოქმედო კულტურის ხანის ძეგლთა წრეს, რომლებიც მანამდე ძირითადად ქვემო ქართლიდან იყო ცნობილი, მიემატა კიდევ ერთი საქმოდ შოზრდელი რეგიონიდან მომდინარე მასალებიც, რომელთა მონოგრაფიული შესწავლაც (გ. ჩაიკოვანი) შუქს მოხდენს იმ ეთნო-კულტურულ პროცესებს, რასაც ადგილი მქონდა შიდა ქართლის მთიანეთისა და არაგვის ხეობაში ძვ. წ. VI-IV ათასწლეულებში.

მასალის საუბრისა და შრავალფეროვნების თვალსაზრისით გაცილებით უფრო საყურადღებო იყო ის ფენები, რომლებიც იძლევა ე. წ. მტკვარ-არაქსული კულტურის შესატყვის მონაშკვარს. არქეოლოგიურად ეს ადრებრინჯაოს ხანა და თარიღდება ძვ. წ. IV-III ათასწლეულებით. არაგვის ხეობა ამ პერიოდში, როგორც ჩანს, განიცდიდა დიდ აღმავლობას. ნასოფლართა სიმრავლისა და არქეოლოგიური მასალების შედგენილობის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მთელს არაგვის ხეობაში ადგილი უნდა მქონოდა ერთგვარ დემოგრაფიულ აფეთქებას, რაც, უძველესი, იშვარებოდა ამ მხარის მეურნეობრივ აღმავლობას და მატერიალურ ადგილობრივ წარღას. არაგვის ხეობაში მხხდლო მიწათმოქმედი მოსახლეობის მეურნეობრივ დაწინაურებაზე, პირველ რიგში, მიუთითებს უმაღლეს დონეზე ნაკურები ღვინო შოჩალისფროდ გამოწვარი უამრავი ჭურჭელი, რომელიც გამოირჩევა ფორმითა დიდ შრავალფეროვნებით. ჩვენის ვარაუდით, არაგვის ხეობის მტკვარ-არაქსული კულტურის გვიანდელ ფენებში აღმოჩენილი საშუალო ზომისა და წვრილი ჭურჭლის დიდი ნაწილი უკვე სამეფოერო მორგევა ამოყვანილი და მეთუნეობა ხელისნობის დამოუკიდებელ და მალადგანვითარებულ დარგადაა მისაჩნვეი. საყურადღებოა, რომ მტკვარ-არაქსული კულტურის მატარებელ ხალხს ათვისებული მქონდა როგორც არაგვის ზარი, ასევე მთიანეთიც, ამასთანავე არა თუ კავკასიონის სამხრეთი, არამედ ჩრდილოეთი ფერდობებიც კი, რაზეც შეტყველებს უკანასკნელი აღმოჩენა სოფ. გიორგწმინდაში, შატლის სახლობლევს. სოფ. გიორგწმინდის ციხეგორის ვრცელი ნაშთსაღარო და იქვე, ციცაბო ფერდობზე მდებარე სამარგვანო, რომელიც შეიცავს უქმლით ნაგებ ცრუ-

თაღან (შესაძლოა, თავის დროზე ნაბეგრად მიწისზედა) აუღდამებს, იძლევიქმედქმედქმედნივთიერ მასალას, რომელთა მრავალი მტკვარ-არაქსულ შრავალფეროვანი თიხის ჭურჭელი. ეს ჭურჭელი თავისი ფორმებითა და ტექნოლოგიით ემსგავსება არაგვის ხეობის მტკვარ-არაქსულ კერამიკას, თუმც მას გააჩნია ზოგიერთი თავისებურებაც, რაც ამ კერამიკას გარკვეულად აახლოებს ჩრდილოეთ-კავკასიურ მასალებთან. დარგალის რიტუალით გიორგწმინდის სამარგვანო ახლო დგას ქართლის სინქრონულ სამარგვანთან, როგორც ჩანს აღმოცენებული და ფასდაუღებელია ამ ტიპის აუღდამითა გენეზისის გარკვევისათვის. ამავე დროს ნაშთსაღარაზე აგრეთვე ხელსაუქვავების სიმრავლე მიუთითებს მიწათმოქმედების დიდ მნიშვნელობაზე მთიან მოსახლეობაში, რაც ერთხელ კიდევ ცხადყოფს იმ თვალსაზრისის სისწორეს, რომ მსგავსად დღესტინისა, ცენტრალური კავკასიონის მთიანეთიც დიდ როლს ასრულებდა მტკვარ-არაქსული საზოგადოების ეკონომიკურ უროვში და შესაძლოა, თვით ე. წ. მტკვარ-არაქსული კულტურის ფორმირებაშიც. იმ დიდ ეთნო-კულტურულ მახვიში, რომელიც მოიცავდა ქართლის ვრცელ ტერიტორიას და აღმოსავლეთ აზიურკავკასიას, ჩანს, ცენტრალური კავკასიის მთიანეთს და საარაგვისაც თავისი საბატო ადგილი ეჭირათ. საკუთრივ ტინვალში უარესად საყურადღებო იყო საყურადღებო ძეგლის, ძველი წარმართული ტაძრის ნაშთების აღმოჩენა მადრისკომპლექსის წყალმიმდებარე ნაგებობის სიახლოვეს (მ. დლონტი), დამრეულ ფერდობზე, სადაც საგანგებო თიხატექნიკით მოდიუნი, კლდის ნატეხი ქვებით ამოშენებული საყურადღებო კედლის წინ, აღმოჩნდა ამ კედლიდან ჩამოვარდნილი უძველესი ღვთაების თიხის ქანდაკება აღმართის პროფილით, თვალის ადგილას მზის სიმბოლოებითა და ზარის შოხლით. ჩვენ დღეს არ ვიცით ძვ. წ. III ათასწლეულის დასასრულთ დამთარღებულ ამ ღვთაებას რა ერქვა, მაგრამ ცხადია, რომ ხეობის შესასვლელში, თანაც ასე თვალსაჩინო ადგილას, შეიქმნებოდა აღმართით მთელს არაგვის ხეობაში გახატონებული ერთ-ერთი უმთავრესი ღვთაებისადმი მიძღვნილი სამლოცველო აღნიშნულ წარმართულ საყურადღებო ღვთაების გამოხატულებით კატასტროფა განუცდია შუაბრინჯაოს ხანაშივე, თუმც გვიანი ბრინჯაოს ხანის კულტურული ფენების არსებობა ამ ტერიტორიაზე იმის მანიშნებელია, რომ საყურადღებო ძეგლი კვლავ განაგრძობდა არსებობას საქმოდ დიდი ხნის მანძილზე.

არაგვის ხეობა შუა და გვიან ბრინჯაოს ხანაში რომ დიდ აღმავლობას განიცდიდა, ეს კარგად გამოჩნდა უკანასკნელი წლების შესაწავნაი აღმოჩენებით სოფ. აბანოსხევეში გა-

თხრილ (გ. გოგოჭური) ენეალი-თბილისის მ. ა. გისტრალურ წყალსადენსა და ტრანსგაზის ხაზებს შორის მდებარე ავარიულ სამაროვანზე ეს ძველი უაღრესად დიდი პერსექტივას გვიწოდებს ძვ. წ. II ათასწლეულში არაგვის ხეობაში მიმდინარე კულტურულ-მეურთვობრივი და სოციალური ისტორიის რიგი საკითხების ახლებურად გარკვევისათვის. მართო ის რად ღირს, რომ სოფ. აბაღოსხევი, მტკვარ-არაქსული კულტურის ნაშთსაბარის ფარგლებში, დადასტურდა ბედენური და თრიალეთური კულტურებისადმი კუთვნილი საყვარელ შიშხმე-დავა კომპლექსები, რომლებსაც თავის მხრივ „ფარავს“ გვიანი ბრინჯაოს ადრეული და განვითარებული ეტაპის სამარხები. ზოგიერთი ნიშნით არაგვის ხეობის შუაბრინჯაოს ხანის თიხის ტურპელო მსგავსებას ამუღავნებს სამცხე-ქაჯავთის ტერიტორიაზე გამოვლენილ შიხივე სანქტონული ურდანებიდან მომდინარე თიხის ტურპელოდან, რაც, შესაძლოა, პროტოკოლბური ტიპების მოძრაობის ერთერთ შესაძლებელ მიმართულებასაც მიუთითებდეს ცენტრალურ ამიერკავკასიაში.

რკინის ფართო ათვისების შემდეგ, ისევე როგორც მთელი მაშინდელი ქართლის, ასევე საარაგვის ფარგლებშიც დიდი ძვრები ხდებოდა. რკინის გაბატონებამ მეურნეობასა და სამხედრო საქმეში საგრძნობლად დააჩქარა ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარება. გამოჩენილია ვარაუდი (ნ. ბერძენიშვილი), რომ ქართლის ტერიტორიაზე მსხდომი საზოგადოების სოციალურ დაწინაურებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა უნდა მოეხდინა სამრეწველო მეცენახეობის განვითარებას. შესაძლოა, „პირველ მამულებს“ მრავალწლიანი კულტურებით დაკავებული ნაკვეთები და, უპირატესად, „კენახები“ წარმოადგენდნენ. დღე-შეუთის ჩათვლით გათხრილი ვარსიანთკარას, არღუნის და ენეალის ხეობის სამაროვნებს მასალების მიხედვით აშკარად ჩანს (გამოხრეული ნ. მუხიგულაშვილი), რომ შიხიწინეთშიც რკინის ინდუსტრიის მძლავრი აღმავლობის ფონზე თავისუფალ მეთემეთა შორის უკვე ადგილი ჰქონია საყვარელ თვალსაჩინო ქონებრივ უთანასწორობას. ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში, რომელსაც ჩვენ ადრეიბერაოლ ხანის ვუწოდებთ, ჩანს, საგრძნობლად გაიზარდა იბერიის მიწა-წყალზე შუოთი საზოგადოების საერთაშორისო როლი და მნიშვნელობა. ბელსაყრელი სტრატეგიული მდებარეობა და მძლავრი ეკონომიკური ბაზისი, მჭიდრო საერთაშორისო ურთიერთობები ერთის მხრივ სამხრეთის ქვეყნებთან, ხოლო მეორე მხრივ — კიმერიულ-სკითურ სამყაროსთან, იძლეოდა ამის შესაძლებლობას, რომ იბერიას უკვე თავისი არსებობის ადრეულ საფეხურზე შეესრულებინა მნიშვნელოვანი ისტორიული მისია.

განსაკუთრებით უზადა სოფ. ენეალში აღმოჩნდა ახ. წ. I-VIII საუკუნეების ამასხუელი არქეოლოგიური მასალა (ოთხი სამაროვანი და ნაშთსაბარები). ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა ენეალის ვრცელი სამაროვანი, რომელსაც მთლიანად ფარავდა თანამედროვე სოფელი (გამოხრეული ვ. ჩიხლაძე). ენეალის ორმოსამარხებსა (ახ. წ. I-IV სს.) და ქვისსამარხებში (ახ. წ. IV-VIII სს.) აღმოჩენილი უმდიდრესი მასალების მიხედვით შეგანისწავლად ჩანს არაგვის ხეობის და, ერთად, ენეალის ძველი მოსახლეობის მატერიალური და სულიერი კულტურის დონე, მისი კავშირები ქართლის დანარჩენ ცენტრებთან და გარე სამყაროსთან. გარდა მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი ადგილობრივ ნაშადი მალაზარიზაციონი თიხის ტურპელობა, ბრინჯაოს, რკინის და ძვლის შროშის და საბრძოლო იარაღებისა, ვერცხლის, რკინის, ბრინჯაოს, ოქროს, ელექტრუმის, ძვლისა და შინისგან ოსტატურად ნაკეთები სამკაულები და უყოთი ნივთებისა, ენეალის სამაროვანზე აღმოჩენილია დიდძალი მონეტები, უტხოური და ადგილობრივი ვაშებით შემკული ბეჭდები და არაერთი იმპორტული ნივთი, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ არაგვის ხეობის კონკრეტულ უკვე ახ. წ. პირველ საუკუნეებში აღმოცენებული იყო ქალაქური ტიპის საყვარელ მძლავრი საზოგადოება, რომელიც მჭიდროდ ურთილა ჩამოშლილი საშინაო და საერთაშორისო აღებ-მოდემობაში. უყოთივე აწის ფონზე დღეს უკვე აღარ გვეჩვენება უცნაურად ის, რომ ვახუშტი ბატონიშვილმა უ ი ნ ვ ა ნ ი შეიტანა „ძველი ქალაქთა“ ხიაში. როგორც ჩანს, მეცნიერ ბატონიშვილს გაჩნდა რეალური ვითარების ამსახველი რეალური ძველი წყარო, რომელმაც ჩვენამდე არ მოაღწია. არქეოლოგიურმა მასალებმა მეცნიერი ბატონიშვილის ეს მინიშნება საყვარელ ცხადად დაგვისაბუთა. იმადროული და ზოგჯერ კიდევ უფრო საუბრადელი ნაშთსაბარები და სამაროვნები აღმოაჩინა ჩვენმა ექსპედიციამ სამხრეთბლო ზონის სხვა პუნქტებშიც: არაგვისპირაში, ახალ ენეალში, თალთებზე, ანანურში, ნეძისში, წიფრანისძირსა და სხვა. აგრეთვე, საკუთრივ ენეალის სხვადასხვა სამაროვანზე (გამოხრეულები: რ. რამიშვილი, ლ. წიფლიანაძე, ც. რობაქიძე, ნ. მუხიგულაშვილი, ი. ბაქრაძე, ი. მომანაშვილი და სხვები).

სოფ. არაგვისპირასა და ახალ ენეალში აღმოჩენილ მდიდრულ სამარხებში ნაპოვნი ვერცხლისა და მონეტის უფთო გარსაკრავება, მხატვრულად შემკული სურბები და თახები, ოქროსა და ვერცხლის ყელსაბაშები, ძვირფასი თვლებით შემკული მუდლიონები, ინსიგნია-ბეჭდები, საუბრები, საჩურები და სხვა საყვარლები, მინის ტურპელო, ოქროსა და ვერ-

ცხლის მონეტები ძლიერ გვაგონებს არმაზის-
ხევის ერისთავთა განსახელებელში ნაპოვნ სა-
გნებს, რაც ერთხელ კიდევ თვალნათლივ მი-
უთითებს, რომ წინაქრისტიანულ ხანაში ცალ-
კუთ პარციონაში და, მთ შორის არაგვის
ხეობაშიც, ადგილობრივი არისტოკრატიული
ოჯახების ეკონომიკურ შესაძლებლობაზე არ-
მაზისხევის მსგავსად, საქართველოს სხვადასხვა
კუთხეში აღმოჩენილი მდიდრული კომპლექსე-
ბის მიჩნეულია სოციალური წვდომის, ერის-
თავებისა თუ ე. წ. პიტახშების კუთვნილებად,
ხოლო მდიდრული კომპლექსების აღმოჩენის
ადგილები კი — მიჩნეულია ამ ცალკეულ ქვე-
ყანათა თუ მიკროპოლიტიკურ ერთეულთა
ცენტრებად, სადაც ამ აღწევებულ პირთა უფ-
ლებები ერთდღობდა და რომელითა შატერია-
აღური კეთილდღეობა მსხვილ მიწისმფლო-
ბელობაზე იყო დაფუძნებული. ენჯალის და
არაგვის ხეობის სხვა სამაროვნების მასალებ-
მიდან ისიც კარგად ჩანს, რომ არაგვის ხეო-
ბის ბარის, მთისწინეთისა და მისი მიმდგომი
მთიანეთის მოსახლეობას ქრისტიანული რე-
ლიგია და დაკრძალვის ქრისტიანული რიტუა-
ლი შეუთვისებია IV საუკუნეშიც. ამ რთულ
პროცესში, ჩანს, ენიჭება ენიჭებოდა განსა-
კუთრებული როლი, რადგანაც 887 წელს თუ
მის მახლობელ ხანაში, როდესაც მცხეთაში
ქრისტიანობა ოფიციალურ სახელმწიფო რე-
ლიგიად იქნა აღიარებული, მთიულეთის ვახა-
ქრისტიანებლად ერისთავისა და ჭარის თან-
ღობით წასული განმანათლებელი იწინა, წყა-
რების მიხედვით, „დადაგა წოებენს“, რომე-
ლიც ამ ბოლო წლებში ლოკალიზებულია ენ-
ჯალის კართან. (იხ. ბედუაძე, ქ. გვასალია).
ამჟამად იმ ადგილას, რომელსაც მოსახლეობა
„წოებენს“ უწოდებს, გაშენდა ენიჯალმიდან გა-
დმოსახლებულია ახალი სოფელი, რომელსაც,
სასურველია, დაერქვას ეს ძველი სახელწო-
ლება.

რომ ქრისტიანული რელიგია ენიჯალის მე-
შვეობით საკმაოდ ღრმად და საფუძვლიანად
შეჭრილია საარაგვის მთისწინეთში და მთაშიც,
ეს არა მარტო სამაროვნების არქეოლოგიურმა
კვლევამ, არამედ ამ მხარეთა ეკლესიათა
ნაწარმოების სამარაველზეც კარგად გვიჩვენა
არქეოლოგიური დაწვერვებით არაგვის ხეო-
ბასა და მის შენაკადებში აღმოჩნდა მრავალი
ათეული ეკლესიის ნაშთი, რომელთა შორის
ერთი ნაწილი სწორედ ადრექრისტიანული ხა-
ნით თარიღდება და მთუთითებს სახელმწიფოს
მიერ ამ მხარეთა ჩატარებულ დიდ ღონისძი-
ებებზე. ცხადია, ადრეული შუახაუკუნეების ეს
ეკლესიები თავისი მრავალრიცხოვანი მომსახუ-
რე პერსონალით წარმოადგენდა სამეფო ზე-
ლისუფლების მტკიცე და საიმედო საყრდენს,
მაგრამ ბარის (ე. ო. სახელმწიფოს) ინტერე-
სების უფრო ქმედით დამცველად და მთის

„მოთვინიერების“ უკვეაზე უფრო მშლავრ
საშუალებად საარაგვის ციხესამარტო ინ-
ტენსიური მშენებლობა უნდა შეიარსოვოს. სხვა-
დასხვაგვარი ციხეგორები, ფიტავის, სიმავრე-
ულას, კართანას, ანატორის და სხვა ციხეები
თუ გამაგრებული სოფლები სწორედ ის საყრ-
დენი პუნქტები იყო, რომლებიც არაგვის ხე-
ობაში და, განსაკუთრებით კი — ისტორიულ
ფოკუსში, ბარის გაბატონების რეალურ პირო-
ბას ქმნიდნენ მთელი ადრეული შუახაუკუნე-
ების განმავლობაში.

თუ ეკლესიათა და ციხე-სამარტოთა სამარე-
ლისა და ისტორიული ფოკუსის ტერიტორიაზე
მათი განლაგების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ად-
რეულ შუახაუკუნეებში ადგილობრივი საერო
და სასულიერო ზელისუფლება ამ მხარის მნიშ-
ვნელოვან ნაწილში მაინც ბარის ტიპისა უნდა
ყოფილიყო. ამ მხრივ განსაკუთრებული მნი-
შვნელობისაა ჩვენს ექსპედიციის მშვერავი
რამის მიერ ანატორის ციხე-სოფლის აღმო-
ჩენის ფაქტი. არღუნისა და მიღმაწულის „ხერ-
თვისში“. პირიქითა ბევსურეთის მონაპირე
მხარეში, ანატორის ხერთვისში, მდლივი ქე-
ლის ფერდობზე მდებარე გამაგრებული ნაო-
ფლარის ციტადელში, აღმოჩნდა ღვთისმშობლის
სახელობის დარბაზული ტიპის მომცრო ეკლესიის
ნაშთი ნაღისებრი მთყვანისაგანის აბსიდით,
საკურთხეველის წინ ჭერის აღსამართავი შეტად
ორიგინალური და ძალზე ადრეული იერის
მქონე შირიმის კვადრითა და ემბაზით, რომე-
ლიც, აგრეთვე, შირიმის მთლიან ქვაშია ამო-
კვეთილი. თვით ეკლესიის უმნიშვნელოვანეს
ნაწილებში გამოყენებული უფლავი შირიმის
კარგად გათლილი ქვები. ამ ძეგლზე არქეო-
ლოგიური კვლევა ბოლომდე არ არის განსო-
რცილებული, რაც უფრო მყარი დასკვნების
გამოტანის საშუალებას არ იძლევა, მაგრამ
წინასწარი ვარაუდით, ეს ეკლესია თუ უფრო
ადრეული ხანით არა, ჩვენ შესაძლებლად მი-
გვანია დაჯოთარდო VIII-IX საუკუნეებით.
ეს ის პერიოდაა, როდესაც აღმოსავლეთ
საქართველოს ზელისუფლება ახალი ძალითა
და ენერჯით უტევს შთას და დიდ ღონისძი-
ებებს ამორცილებებს ჩრდილოეთ კავკასიის
სახლებში ქრისტიანობის გასავრცელებლად.
ანატორის ციხე-სოფელი და აქ არსებული
ეკლესია, ალბათ, არღუნის ხეობაში იმავე მი-
ზნებს იხმავდა, რასაც თითქმის მისივე სექ-
რონული ტუბო-იერარქის ცნობილი ეკლესია
მდ. აბის ხეობაში.

წარმართული კულტურის მსახურთა ფენა,
რომელიც ტრადიციულად მთის თავისუფალ
მეთემთაგან გამოდიოდა და რომელიც ქრის-
ტიანობის გავრცელებამდე თავის ზელში აერ-
თიანებდა საერო და სასულიერო ზელისუფლე-
ბებს, ბუნებრივია, გაფუთრებულ წინააღმდე-
გობას გაუწევდა მთაში ეკლესიების დაარსებას

და მოპარვლებას, მაგრამ იმის გამო, რომ ბარს მეტწილად ძალუძდა „მცირედ მახვილის წარმართვა“, ისინი იძულებული იყვნენ გარეგნულად მონაც შეეგუებოდნენ არსებულ ვითარებას. საკმარისი იყო ბარის (ე. ი. სახელმწიფოს) ოდნავი შენუსტება ან ისეთი დაქვეითება, რომელიც თან მოჰყვებოდა ზოლზე არც თუ იშვიათ მრისხანე შემოსევებს, მაშინვე ირღვეოდა ზოლზე მთავა და ბარს შორის ჩამოყალიბებული წონასწორობა. სახელმწიფო ზეღისუფლების დასუსტებისთანავე, როგორც წესი, მთავი, სადაც შეზღუდული ეკონომიკური რესურსების გამო საყოფიერო ძვირები შეტად სუსტად ზორკიდდებოდა, იწყებოდა ზოლზე პირველ პროცესი: ბარის ანუ სახელმწიფო ზეღისუფლების ემისართა დევნა და იმ დაწინებულებათა „მოგდება“ (ეკლესიების, ციხეების), რაც ბარის ძალა-უფლებას განსახიერებდა მთავი (ამის შესახებ დაწვრილებით იხილეთ ჩვენი „მთისა და ბარის ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი არაგვის ხეობის ახალი არქეოლოგიური მასალების მიხედვით“ კრებულში „ტინვალის ექსპედიციის, მეორე სამეცნიერო სესიის მასალები“, თბილისი, 1980წ.).

ტინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციის მნიშვნელოვან წარმატებად უნდა ჩათვალოს მთის მითოლოგიაში საკმაოდ ფართოდ ცნობილი „დევების“ ნაოსანბლართა და სამაროვანთა არქეოლოგიური გამოკვლევა, რასაც წლების განმავლობაში წარმატებით ამორკიდებებს ჩვენი მეცნიერ თანამშრომელი გ. რჩეულიშვილი. ამ გზით მოპოვებულმა უახლესმა არქეოლოგიურმა მასალებმა არსებითად შეცვალა ჩვენი დამოკიდებულება მთავი მიმდინარე ეთნოკულტურული პროცესების მიმართ და გვაძლავდა უარგვეყო ის დებულებები, რომლებიც ეთნოგრაფიული მასალების საკმაოდ ცალმხრივ ინტერპრეტაციაზე დაფუძნებული და რომლის მიხედვითაც ეს „დევები“ უცხო, არაქართული წარმოშობის მოსახლეობადაა მიჩნეული. დევებთან დაკავშირებული ახალი ნაოსანბლარებისა და სამაროვნების კვლევა ინტერესული ფხვინის ტერატორიაზე კვლავც წარმატებით გრძელდება, რაც კიდევ უფრო მუარ ნიადგს ქმნის ამ რთული პრობლემის კიდევ უფრო გაღრმავებული კვლევისათვის.

ქრისტიანული რელიგიის ოფიციალურად აღიარების შემდეგ, როგორც ჩანს, კიდევ უფრო განზარდა ტინვალის რთული საარავთოს ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურულ ცხოვრებაში, მაგრამ თუ ტინვალის სამაროვნის მიხედვით ვიმსჯელებთ, იქ არსებული ქალაქური ტიპის სამოსახლო თავის არსებობას წყვეტს VIII საუკუნეში, ალბათ, მურვან წარუს გამანადგურებელი ლაშქრობის შედეგად და შედეგად, საკმაოდ კარგ ხნის მანძილზე, ტინვალის არქეოლოგიური მასალებში შეიძინება

ერთგვარი წყვეტილი, რაც ამ დასაბუთებულ პუნქტის დროებით დაქვეითებულ შემთხვევითობაშია.

ტინვალის რთლის დროებითაა შენუსტებამ და, რაც მთავარია, იმან, რომ აღრეული შუასაუკუნეების დასასრულიათვის, ე. ი. VIII საუკუნეში, საბოლოოდ დასრულდა დიდრონი პოლიტიკური ერთეულების, ცალკეული სერისთავების ჩამოყალიბება (მაგ., პანკისის, კვეტრის, არაგვის, ქსნის და სხვა) და ამით ბაზაზე უფრო მოწრდილი „დევების“ (მაგ., კახეთის, კუბეთის და სხვა) შექმნა, ისტორიული ფხოვი აქცია კახეთის მთად და მისი მართვა კახეთის ცენტრებიდან ზორკიდდებოდა. სწორედ ამიტომაც ამ ხანებში ასე ძალუძად შეიჭრა მთავი ქრისტიანული ქართული ზელომომდევრების „კაბური“ ნაკადი.

ახალი ხანა არაგვის ხეობისა და საყუთრივ ტინვალის ისტორიაში დაიწყო მას შემდეგ, რაც საქართველო იქცა ერთიან ფეოდალურ მონარქიად. დავით აღმაშენებლის დროს, როდესაც ჩრდილოეთის დიდი გზა საიწველო და სამშვიდობოდ ამოქმედდა, დაიწყო ტინვალის სწრაფი აღზევება, რაც მისი ხელახალი გაქალაქებით დასრულდა. ქალაქი ტინვანი ამ დროისათვის წარმოადგენდა არაგვის ხეობისათვის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ცენტრს. არქეოლოგიურმა ძიებამ გაღვეილად შეამჩნევდა სურათი საკმაოდ დიდ და ვრცელ ტერიტორიაზე განფენილი ნაქალაქარისა, რომელსაც გაჩნდა თავისი ეკლესიები, სამაროვნები, სასახლები, ციხე-სიმაგრეები, სახელოსნო კარტალები, ვარუდანი, კარიბჭეები და სხვა. ამ ძეგლების გამოვლენაზე დიდი შრომა გაწივს ბ. ჭობენაძემ, მ. მარგველაშვილმა, გ. რჩეულიშვილმა, ზ. კალანდიაძემ, ც. ლომიძემ, ჟ. წიკლაურმა და სხვებმა. ჩვენი საზოგადოებრიობა მალე მიიღებს აქ დასაბუთებული ძეგლების შესწავლისადმი მიძღვნილ რამდენიმე მონოგრაფიას.

ქალაქის სტატუსი ტინვალმა ოფიციალურად მიიღო XII საუკუნის მეორე ნახევარში, თუმცა, არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, იგი XI საუკუნეშიც საკმაოდ მშლავრი დასახლებული პუნქტი უნდა ყოფილიყო.

ტინვალის ნაქალაქარზე გამოვლენილ მრავალრიცხოვან ძეგლთა შორის საგანგებო აღნიშვნის ღირსია დიდი მიწისქვეშა აკლდამა, რომელიც გაითხარა ბ. ჭობენაძის ხელმძღვანელობით ნაქალაქარის სამაროვნის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში. ეს მეფეთა საკადრისი მიწისქვეშა ნაგებობა აგებული ჩანს XII საუკუნის მიწურულს და XIII საუკუნის დასაწყისში და, ჩვენის ვარაუდით, არაგვის საერისთავოს იმდროინდელი გამგებლის განსასვენებელი უნდა იყოს. ამ აკლდამის თავის დონეზე, კლდოვან ქანზე, აღმოჩენილია

რუსუდან დედოფლის სახელით მოჭრილი ვერცხლის იშვიათი მონეტების მცირე განაწი. ის პირველად, ვისთვისაც XIII საუკუნის დამდევს შეიძლება ადგომი ასეთი განადიოწული მიწისქვეშა სამარხავი, გახლდათ კიბერ მანდატორთბუცები, რომელიც 1191 წლიდან განაგებდა არაგვის საერისთავოს. მკვლევართან ნაწილი (მაგ., პროფ. პ. რატინი, იმ. მისი სოხე-ქალაქი ენავალი და მისი მფლობელები თამარ მეფის დროს". — კრებულში ენავალის ექსპედიცია, პირველი სამეცნიერო სესიის ანგარიშები, თბ., 1975 წ.) კიბერ მანდატორთბუცებს შოთა რუსთაველის მძად შიანნებს, ხოლო კიბერისავე ხიგალის ერთ-ერთი ზეღართავ, რომელიც კიბერის მეგვიდრე ენწმე შოთას ეკუთვნის, დიდი პოეტის — შოთა რუსთაველის ფაქსიმალიედ მიანჩია. ამიტომაც აყო, რომ ეს მიწისქვეშა აკლდამა, როგორც უიშვიათესი რელიკვია, ჩვენ გადავიტანეთ მიღსებრიანთკაიის არქეოლოგიური ზაზის ენოში და იქ აღვადგინეთ დიაციისქვეშა მღწეუში. XIV საუკუნის ბოლოს საქართველოს სხვა მხარეებთან ერთად ენავალი საშინლად ააოხრა თემურლენგის ლაშქარმა, რის შემდეგაც ეს მნიშვნელოვანი ცენტრი მოიშალა და დიეცა. ამ ველური ნგრევის კვალ არქეოლოგიური თხრის დროს ნახლად ეტყობოდა ნაქალაქარის ყველა უბანს მდინარის ორსავე ნაირზე.

ენავალის ნაქალაქარის სხვადასხვა უბანზე არქეოლოგიური თხრის დროს მოპოვებულთა ადგილობრივ დამზადებულთა (და ზოგჯერ იმპორტული) კერამიკული ნაწარმი, განსაკუთრებით მოჭიქული კერამიკა, რკინის, ბრინჯაოს და სპილენძის საოქახო ნივთები, საბრძოლო და სამეურნეო იარაღი, არაერთი სამონეტო განაწი, რომელთა შორის ერთი შეიცავს თამარისა და ლაშას სახელით მოჭრილ 1200 მღედ მონეტას. რომ ქ. ენავანი მჭიდროდ იყო ზამშული სავაჭრო ურთიერთობებში, იქიდანაც ჩანს, რომ ნაქალაქარის კარბეჭესთან ვაიოხარის საქარავო სახლის, სატომარის უზარმაზარი შენობა, რომლის ფართობიც (დაახლოებით) 800 კვ. მ. იყო (სიგრძე — 80 მ, სივანე — 10 მ). ნაქალაქარის პარალელურად ექსპედიციამ მებტად ფართო და შრომატევადი სამუშაოები ჩატარა არაგვის ხეობის და, განსაკუთრებით, ენავალის გარშემო მდებარე ნახოფლანების შესასწავლად. საქართველოს არქეოლოგიაში არც თუ ზნორია ისეთი შემოხვევა, როდესაც მთელი სისრულით ვაიოხარა ფეოდალური ნაქალაქარი მისი სამარცვნებითა და სახოფლო.სამეურნეო რაიონით. ნახოფლანებზე, რომელთა კვლევაშიც აქტიურად მონაწილეობდნენ გ. ჩრეულიშვილი, ც. ლომიძე, ე. წიქლარო, კ. წერეთელი, ზ. კალანდძე, პ. წიქლარო და სხვები, სავსებით ცხადედ გამოჩნდა მათი მრავალღარგოვანი მეურნეო.

ბრეო და კულტურული დაწინაურების შიამბეჭდევი სურათი. არაგვის მეურნეობისთვის, ჩანს, წარმოადგენდა ღონებზე მსხვილკვანთიარებულ სოციალურ ერთეულს, რომელშიც გაბატონებული ყოფილა ინდივიდუალური მეურნეობის მქონე ოჯახები. არაგვის ხეობის როგორც ბარის, ასევე შიის სოფლების განვითარებულ შუასაუკუნეებში განაწილდა ქალაქური კულტურისა და ყოფის მძლავრ შემოქმედებას, თუმცე ენავალისგან შედარებით დაცილებულ მაღალმთიან სოფლებში ეს გავლენა გაცილებით უფრო სუსტია.

თემურლენგის მსახვრალ ზეღს, რა თქმა უნდა, ვერც ენავალის გარშემო მდებარე სოფლები გადაურჩა. ნგრევის ველური სენით შეპურბილ მონდოლებს გამარტახებულ სოფლებში (ისევე, როგორც საკუთრივ ენავალში) ყველა სასურსათო ხარო და ქვეყრი ან ქვებით ამოღუსიათ, ან კიდევ დაუზიანებიათ, რომ შემთხვევით გადაჩნნილი მეურნისათვის საბოლოოდ დეკარგათ ძველ ნასახლარზე მობრუნებისა და მეურნეობის აღდგენის ზღისი. ენავალის ექსპედიციის მრავალ მიღწევათა შორის საურბადებლბა ისიც, რომ სადაწვევრო სამუშაოების შედეგად სოფ. ჩინთისა და აბანოსხევის შორის, არაგვის მარცხენა სანაპიროზე წამდგარი ქედების ფერდობებზე, მიკვლეულ იქნა ძველი სარწყავი არხის ნაშთები, არხი, ზღლბური გადმოცემით, გაუტანია თამარ მეფის და ენავალიდან დაწვებული არაგვის წყალი წინაშურ-დებუბის გაცილი ყარაიანის ველამდე ჩადიოდა. არხის შესწავლა „ენავალის“ პროგრამით ჩვენ ვერ შეეძელით, მაგრამ იმის გამო, რომ მომავალი ტრანსკავკასიური რკინიგზის ზაზი ზედ ამ ნაარხალზე იტრება, ჩვენ უახლოეს მომავალში გადაწვებილი ჰქვენ წყალბადენი ტრასის ტროპეოპოთული აწოშვა და მისი ადგილადილ გათხრა.

როგორც ვარაუდობენ (ნ. ბერძენიშვილი, ი. კვიციმე), ენავალის არხი გატანილი იყო თამარის ეპოქაზე გაცილებით ადრე და თუ ზღლის მესხიერებაში ეს გრანდიოზული სამუშაო შანცა და შანც თამარის საბელთანა დაკავშირებულთა, აღნაო, იმტომ, რომ თამარის დროს ამ ძველ ტრასაზე შესრულდა დიდი სარგონსტრუქციო სამუშაოები. სინტერესოა, რომ არაგვიდან გატანილი ენავალის სარწყავი სისტემა მთლიანად ექცევა ძველქართული სტორიული პროვინციის კუბეთის ხანტლებში, რომელიც ადრეფეოდალური თვის დასასრულისათვის უკვე ცალკე ფეოდალურ საერისთავოს ანუ ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა.

კუბეთის საერისთავოს პოლიტიკურ ცენტრს, როგორც ცნობილია, წარმოადგენდა რუსთავენიარაიანის ველით და რუსთავეთბილისის წო. ე. ამასთანავე გვიცე საერისთავო ვიწრო წო.

ლად ვრცელდებოდა დიდუბე-გლდანის მიწარ-
თულებით და ჭერ შტკერის, ხოლო შემდეგ
არაგვის მარცხენა ნაპირით, საფრამო-ბუღა-
ჩაურის გავლით აღწევდა ფინჯალამდე. სწო-
რედ ჩრდილოეთ კუბეთის ამ ვიწრო ზოლში
იყო მოქცეული ხერკას ნაწილი და ისტორიუ-
ლი წოდენი (შხარეც და პუნქტიც). კუბეთის
საერისთავოს ასეთი თავისებური, „უცნაური“
მოხაზულობა, როგორც ჩანს, მრავალი ფაქ-
ტორით იყო განპირობებული (მაგ., მთის სა-
ძოვრებისა და ჩრდილოეთ კავკასიისაყენ გამა-
ვალი ჭრები და სხვა), მაგრამ, ჩვენი აზრით,
უმთავრესი ფაქტორი ამ საერისთავოს არაგ-
ვის ხეობისაყენ ასე ვიწროდ წაგრძელებისა
იყო სარწყავი წყლის ფლობის აუცილებლობა.
არაგვიდან გამოტანილი არხის ნორმალური და
შეუფერებელი ექსპლუატაცია თავისთავად
გულსსმობდა მისი სათავის ფლობასაც. სა-
თავე კი, როგორც ისტორიული წყაროები,
ხალხური გადმოცემები და არქეოლოგიური
ძიება ადასტურებს, მართლაც, თინვალი ან
მის სიახლოვეს არის საძებნი. ამ სიახლეითა
ფონზე ახლა თითქოს ვახაგებია, თუ რატომ
იყო სუბეთის საერისთავოს ტერიტორია ასე
ვიწროდ წაგრძელებული ჩრდილოეთისაყენ და
ისიც, თუ თამარ მეფის უფროსი თანამედრო-
ვე დიდებული ახლუასან იობის¹ რუსთავე-
თან ერთად რატომ ფლობდა „შვიდავე შაჰ-
ლეთს“ და, ცხადია, თინვალსაც.

აღნიშნული არხი, ბუნებრივია, ხელს შეუწ-
ვობდა საერთოვე ჩრდილოეთ კუბეთის გეო-
ნომიურ დაწინაურებას. სწორედ ამიტომაც
ასე უხვადია ამ მხარეში ისტორიული ნაყოფ-
ღარები და დიდი დასახლებული პუნქტების
ნაშთები, რომელთა შორის, არქეოლოგიური
მასალების მიხედვით, ერთ-ერთი უველაზე
უფრო შთაბეჭდავია ახანოსხევის უზარმაზარი
ნაშთსაძლარი, რომელიც, ჩვენი ვარაუდით,
არის ისტორიული წყაროების ხი და რ. ა.
ადრეკისტიანულ ხანაში ხიღარი წარმოად-
გენდა მეტად მნიშვნელოვან სტრატეგიულ და
პოლიტიკურ ცენტრს, რომელიც კონტროლს
უწევდა ქართლიდან ისტორიული კახეთისაყენ
მიმავალ უმნიშვნელოვანეს გზას. ჩვენი ექს-
პლუაციის მეორე აღმოჩენილი ეს დიდი ნაშო.
სახლარი განთენილია თანამედროვე სოფ. ახა-
ნოსხევის ტერიტორიაზე. ამ პუნქტის უადრე-
სობაზე მეტყველებს ისიც, რომ მას თავისი
ხელსაწილი სტრატეგიული მდებარეობის გა-
მო დიდი მნიშვნელობა შეუნარჩუნებდა გვიან
შუასაუკუნეებშიც. ამაზე მიუთითებს საქმიოდ
მოზრდილი, ოთხკუთხა გააღენისა და მარგალი
კოშკების შქონე ციხის არსებობა ნოკორნის-
ხევის მარჯვენა ნაპირზე (გამოხრელები: გ. რჩე-
ულიშვილი, ივ. წიკლაური), რომელიც ღარა-
ქად ედგა ოხაღის-თინვანის გზას და გვის ერთ-

წო. თიანეთისა და კახეთისაყენ გამაღენისა
ტოებას.

საყურადღებოა, რომ არაგვის კალაპოტი
სწორედ ამ მილამოებშია დაიწროებული და
ერთადერთი ადგილი არაგვის კალაში, სადაც
ისტორიულად შეიძლება ვაღებულებო ხი-
ლი, აქ გახლავთ. ცხადია, ამ ისტორიული
პუნქტის სახელწოდება („ქიღარი“, „ნაქიდუ-
რი“) უკავშირდება უძველესი დროიდანვე იქ
არსებულ ხიდს.

გარდა ხიღარისა, აღნიშნულ მხარეში ყურა-
დღებას იქცევს ზემო ჩინთის ნაშთსაძლარი,
რომლის გათხრაც 1988 წლიდანია დაიგეშული.

საქმიოდ მოზრდილ ხელებს შორის, რომელ-
ბიც არაგვს მოერთვის მარცხენა მხარედან, ხი-
ჭველეთმცოდნეთა საგანგებო ყურადღების იქ-
ცევის ახანოსხევის ხეობა, რომელსაც ვახუშტი
ბატონიშვილი წოკო რ მი ხ ს ჯ ჯ ს უწო-
დებს.

უახანსკელ ხანს ჩვენი რესპუბლიკის სამე-
ცნიერო წრეებისა და ფართო საზოგადოებრი-
ოების დიდი ყურადღება მიიპყრო ნოკორნის-
ხევის მდებარე სოფ. დავათის ბუროთმოდვ-
რულმა კომპლექსმა და იქვე, დვთისმშობლის
ეკლესიაში აღმოჩენილმა მხატვრულად შემუშ-
ვლმა სტილებმა, რომლებზედაც დაცულია ასო-
მთავრული შესრულებული სხვადასხვა დრო-
ის რამდენიმე წარწერა, მათ შორის განსაკუ-
რებებით საინტერესოა სტილების ერთ-ერთ წახ-
ნაგზე მოცემული მხატვრული კომპოზიცია შიგ
ჩაწერილი ქართული ანბანით, რომელიც ერთ-
ერთი უველაზე ძველი და სრულია მანამდე
ცნობილია შორის. ჩვენი რესპუბლიკის პრე-
საში ამის შესახებ უკვე დაიწერა (გაზეთი
„კომუნისტი“, 19 მაისი, 1988 წ., № 115). შე-
ძებდა ამ აღმოჩენას არა ერთი ავტორი გამოე-
ხმურა, თუმცა უნდა ითქვას, რომ როდესაც
მკითხველმა პირველი წერილის სახით რამდე-
ნადმე ნაჩქარები ინფორმაცია მიიღო, დავათის
ბუროთმოდვრული კომპლექსის არქეოლოგი-
ური კვლევა მშობლოდ საწყის საფეხურზე იმ-
ყოფებოდა და, ამიტომაც, მრავალი საკითხი ამ
ძველთან დაკავშირებით ბუნდოვანი იყო დღე-
ისათვის, როდესაც საუფლე სამუშაოები ზე-
მოაღნიშნულ ძველზე უკვე ფართოდაა გაშლი-
ლი და როდესაც მოპოვებულია ახალი ფაქტო-
რები მასალა, ადრე გამოთქმული არაერთი
მოსაზრება უკვე საფუძვლიან შესწორებას სა-
ჭიროებს. რა თქმა უნდა, საყურადღო წერი-
ლში მწელია წარმოვადგინოთ გათხრის შედე-
გად მოპოვებული მასალების სრული მეცნიე-
რული ანალიზი, მით უმეტეს, რომ დავათის
დვთისმშობლის კომპლექსის არქეოლოგიური
გამოკვლევა ჭერ კიდევ დასრულებული არ
არის, მაგრამ ახლად მოპოვებული ინფორმა-
ცია იმდენად მნიშვნელოვანია და თანაც ისე
დიდი ჩანს ინტერესი ამ ძველის მიმართ, რომ

საეკლესიო კვლევა-ძიების დასრულებამდე ზოგიერთი მოსახრების საქაროდ გამოტანა უკვე დასაშვებად გვეჩვენება. აქვე უნდა შეინიშნოს, რომ მომავალად კვლევა-ძიებამ, შესაძლოა, გარკვეული კორექტივი შეიტანოს იმ წინასწარულ დასკვნებში, რომლებსაც ამჟამად ვთავაზობთ მკითხველს.

სოფ. დავათი მდებარეობს არაგვის მარცხენა შენაკადს — ახანოსხევის სათავეში, ერწოთიანეთისაკენ მიმავალი გზის სიახლოვეს, ზღვის დონიდან 1050-1100 მეტრზე. ახანოსხევი ანუ ნოკონისხევი, რომლის სიგრძე დაახლოებით 10-12 კმ-ია, თავისი ფართო სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებით, თვალწარმტაცობუნებით, წულის უბეა რესურსებით, ტყითა და მეტად ზელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით, ჩანს, უძველესი დროიდანვე იზიდავდა მიწათმოქმედ მოსახლეობას და, ამიტომაც, იქ უხვადაა აღრიცხული სხვადასხვა დროის ნამოსახლარები და ისტორიული ძეგლები ადრებერძნაჲს ხანიდან (ძვ. წ. IV-III ათასწლეულები) მოყოლებული გვიან შუახალკუნეობამდე. ამ ხეობაში გამოვლინილ ძეგლებს შორის ზოგიერთი უკვე არქეოლოგიურადცაა შესწავლილი. კერძოდ, სოფ. ღაფანანთკარში მდებარე ბაიბრეთკარის ორბანიდანაც გვხვდება (გამოხედილი კ. წერეთელი), რომელიც V-VI საუკუნეებითაა დათარიღებული.

სოფ. დავათის ღვთისმშობლის კომპლექსი, რომელიც მწვერავმა რაზმა (ივ. წელაური) აღრიცხა 1950 წელს, მდებარეობს ამ დასახლებული პუნქტის სამხრეთ-აღმოსავლეთით აღმართულ ტყით დაბურულ მთაზე, ზღვის დონიდან 1408 მეტრზე. დავათის ღვთისმშობლის ეკლესიაში იშთავიოვე საგანგებო უურადდება მიიქცია ეკლესიის საურდენ სვეტში ჩაშენებულმა, მოყვითალო ქვაში ნაკვეთმა სტელის (თუ სტელეობის) მორარდილმა ნაწილებმა, რომელთა ხილულ წახანგებზე გამოსახულია მეტად არქაული იერის მქონე ჯვრები, მცენარეული და გეომეტრიული ორნამენტი და ღვთისმშობლის გამოსახულება ყრბით. ქვის წყობაში ჩაშენებული სტელის ხილულ წახანგებზე შეიშენეოდა რამდენიმე წარწერაც, თუმცე ქვეზე მოღებული სოკო და ხავის მათი სრული აღქმის საშუალებას არ იძლეოდა. არანაკლებ ინტერესს აღვიძირავდა ავარიულ მდგომარეობაში მყოფი თვით ეკლესიაც, რის გამოც ეს ძეგლი დაუფრუებლივე შევტიანეთ არქეოლოგიურად გამოსაკვლევ ძეგლთა სიაში, თუმცე ჩვენმა მოუცლელობამ, რაც გამოწვეული იყო დატბორვის ზონაში გადაუღებელი საშუალებით, ზელი შეგვიშალა ამ ჩანაფიქრის დროულ განხორციელებაში. მხოლოდ 1984 წლის ოქტომბერში, როდესაც ვიღაც მნახველმა დაამხვარა ერთ-ერთი სტელის ნაშთი და

გაიზარდა საშეზრებმა ძეგლის კიდევ უფრო მეტად დაზიანებისა, არქეოლოგიურად შესწავლის დაწყებებმა აღარ შეიძლებოდა. პირველ რიგში ჩატარდა ეკლესიის ნაგებშორისი გამოყოფი ნაგებობის გასწავლა, რაც მიზნად ისახავდა სტელეების გამოვლენას მისი თავდაპირველი ადგილიდან. ქვის წყობიდან გამოთავისუფლებული სტელეობისა და მათი ნამსხვრეების სტაციონალურმა შესწავლამ, რაშიც მონაწილეობა მიიღეს მოწვეულმა სპეციალისტებმა — გ. აბრამიშვილმა და ზ. აღუქსიძემ, ცხადყო, რომ ვაიკლებით უფრო საყურადღებო ინფორმაციას შეიცავდა მათი ადრე უხილავი წახანგები. სწორედ ამ ერთობლები შრომის ნაყოფი იყო გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნებული წერილიც.

თინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციისათვის დიდ სტიმულად იქცა ის, რომ დავათის ახალი აღმოჩენით დაინტერესდა ჩვენი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა და პირადად აშ. ელუარდ შვეარდნაძე, რომლის მხარდაჭერით მაშინვე შექმნიდა დავათის კომპლექსის დაუყოვნებლივი შესწავლისა და რესტავრაციადაციის გეგმა. ამჟამად ამ გეგმის პირველი ნაწილი განხორციელებულია — დავათის კომპლექსი მთლიანად განთავისუფლდა მიწისაგან და ახლოდროინდელი ხეებისაგან, ახლა ჯერო რესტავრატორებზეა.

დავათი, როგორც ისტორიული წყაროების ანალიზი გვიჩვენებს, ერთ-ერთი უძველესი ქართული სოფელია. იგი დაოთის სახელით მოხსენებულაა გიორგი მესამის მიერ 1170 წელს განახლებულ სიგელში, რომელიც თავის დროზე გაუცია კვირიკე კახთა მეფეს. საქართველოს ისტორიაში ცნობილია რამდენიმე კვირიკე, რომლებიც X-XI საუკუნეებში მოღვაწეობდნენ კახეთის სამთავროში. ამთავან კვირიკე I მეფეობდა 898-918 წწ., კვირიკე II — 929-976 წწ., ხოლო კვირიკე III — 1008-1037 წწ. როგორც გიორგი მესამის მიერ განახლებული სიგელიდან ჩანს, კვირიკე კახთა მეფეს სოფ. დავათი (დავათი) და იქ მცხოვრები ვინმე ვაზშამის ძე შეუწირავს „თავისი სულის სამწირველოდ“ შიო მღვთის ცნობილი მონასტრისათვის. სოფ. დავათი რამ X-XI საუკუნეებზე ადრეც არსებობდა, ეს კარგად ჩანს ამ სოფლის ტერიტორიაზე შემონახული ადრექრისტიანული ხანის ძეგლების და, პირველ რიგში, დავათის ღვთისმშობლის ეკლესიის მიხედვით.

დავათის დაწინაურებებს მდიდარ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებთან ერთად ზელს უწყობდა იქ მიმავალი მნიშვნელოვანი გზები. ვარდა ძირითადი მაგისტრალისა, რომელიც ქართლს კახეთთან უმოკლებს გზით აკავშირებდა, დავათზე გადიოდა სხვა გზებიც. ერთი მათგანი დავათს აკავშირებდა სოფ. აბტანთან,

სიღრმე და მისი დასავლეთი ნაწილი ზეცის ქვეშისკენ და, შესაბამისად, მცხეთისაკენ. ამავე ასატნადან, მცხეთის გვერდის ავლით, თქმის ზეობით (ცხვარქაშა-გლდანზე) შეიძლება თბილისთან დაკავშირებაც. მეორე მხრივ, სოფ. დავათი ზიდარის ვადლით ფერთადებოდა თინვალისკენ და მისაქციელ-ძალისისაკენ მიმავალ მაგისტრალებს.

არქეოლოგიური ძიების დაწვებამდე ღვთისმშობლის კომპლექსის ნანგრევები დაფარული იყო ხშირად ბუნქნარითა და ასწლოვანი ხეებით, რაც ართულებდა ამ საურთაღებო ძეგლის აღქმას. სამწუხაროდ, დავათის ღვთისმშობელი მის ასეთ ვახშურებაშივე აღრცევაზეც კი არ იყო აუვანილი.

1985 წლის ზაფხულ-შემოდგომაზე დავათის ღვთისმშობლის ეკლესიის კომპლექსი მთლიანად განთავისუფლდა ნანგრევებისაგან, გამოსუფთავდა ეკლესიებისა და კოშკის ინტერიერები, ნაწილობრივ ჩაიჭრა შუა და ჩრდილოეთი ნაგებობები, მნიშვნელოვანი საშუალებები ჩატარდა ეკლესიის ენოში, განსაკუთრებით ეკლესიის აღმოსავლეთი ფასადის სახედოვებ, სადაც გამოვლინდა სხვადასხვა დროის ქრისტიანული ქვისსამარხები. რადგანაც განჩინებულია დავათის ღვთისმშობლის ადგილზე ა.კონსტანტინოპოლის ოსრის დროს აღმოჩენილ ხა. მშენებელ ქვას ვაგროვებდით ცალკეული ფასადების გასწვრივ, რომ რეტაგრატივებს გაუაღვლედიო მუშაობა. ასევე ცალკეული ფასადების მიხედვით დალაგდა შირაშის ქვისაგან გამოკვეთილი დეტალები და კვადრები, რომლებიც ასე უხვად ყოფილა გამოყენებულნი შთავარი ეკლესიის კედლის წყობაში. ოსრის დროს ნანგრევებს შორის აღმოჩნდა დიდძალი ჩაღვლედიო კრამიტა, რომელთა შორის თითქმის თანაბარი რაოდენობითაა წარმოდგენილი ბრტყელი (გვერდაკეცილი) და ღარბხებრი კრამიტები. სხვადასხვა დროისა და ტიპის კრამიტებს შორის გამოირჩევა რამდენიმე წითლად შედგენილი ნატეხი, რომელიც თავისი იერიითა და კეციით ძალიან მკვანადრეკრატისადაა და მისი საჭარაველოში ფართოდ გავრცელებულ კრამიტებს.

დავათის კომპლექსის უმთავრეს და ყველაზე ძველ ნაგებობას წარმოადგენს ღვთისმშობლის ეკლესია, რომელზედაც განვითარებულ შუასაუკუნეებში დასავლეთიდან მიუშენებოათ შედარებით მოშორდ დარბაზული ტიპის ეკლესია და მომცრო სენაკი, რომელშიც გამოართული იყო საკურთხეველი და განვითარებული შუასაუკუნეებისათვის დამახასიათებელი ერთი თაღიანი აკლამა, ალბათ, ეკლესიის მომსახურება განსავენებლად. კიდევ უფრო მოგვიანებით, შესაძლოა, XIV ან XV ს. უკუნეში, შიშანობის გამო საფუძვლიანად გადაუტოვებოათ ეკლესიაში შესასვლელი, იხა.

ნად უკვე დაზიანებული სამხრეთე რკვეს დაქუწრავი აუშენებოათ ორნამენტული რკვესი ეკლესიაში შესასვლელიც ამ კოშკის პირველი სართულიდან მოუწყვიათ. აღსანიშნავია, რომ კოშკის პირველი სართულის შესასვლელის მარცხენა, კედლის ძირბაზე, აღმოჩნდა მოყვითალო ქვაში გამოკვეთილი დიდი „კვადრია“, საფასადო ნაწილში საფებურავანი პაროქლით. მისი ფასადი შემკულია წერტილოვან წრეში ჩანსმული „ზოლნურა“ ჭრით, ხოლო ქვედა ნაწილში შემონახულია ცუდად დაცული ერთსტრიქოთიანი წარწერა. ეს „კვადრია“ მიიჩნეოთ ერთსტრიქო სტელის ბაზისად. ცხადია, იგი კოშკის მშენებლებს შორიდან არ უნდა მოეტანათ. აღსანიშნავია, რომ სტელის საურდენი ბაზისის ზედა ნაწილი მოგვიანო ხანაში ქამისებურად ამოღდრტიათ და რაღაც საგანგებო მიზეზით დაუდგათ კოშკის კარების მარცხენივნივ.

არქეოლოგიური კვლევა-ძიებით უპირველესად გაირკვა, რომ დავათის ღვთისმშობლის ეკლესია თავისი გეგმით ორნაგონი ბაზილიკა კი არ არის, როგორც ეს აქამდე იყო მიჩნეული, არამედ ეკუთვნის აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ, კახეთში გავრცელებულ სამნაგონი ბაზილიკათა განსაკუთრებულ ჯგუფს, რომლისთვისაც, პირველ რიგში, დამახასიათებელია ის, რომ შუა ნაგე სამხრეთ ნაგონ, მსგავსად ჩრდილოეთი ნაგისა, ღია თაღებით კი არ უკავშირდება, არამედ მთლიან კედლით, რომელზედაც შიგნიდან წყვილი ურთ თაღებია გამოყვანილი. დავათის ეკლესიის სამხრეთ ნაგის შთავარ ნაგონ აკავშირებს მხოლოდ კარის ღიობი, რომელიც ვარდენს ქვიშაქვის კოჭითაა დასრულებული, ხოლო შიგნიდან კი ნახევრადწრიული თაღი აქვს მოწყობილი. შთავარი ნაგის დასავლეთი კედელი სადა და სრულიად ურთა, რაც მიუთითებს მის არქაულბაზე. ჩრდილოეთ ნაგონ შთავარი ნაგე დაკავშირებულია საქმაოდ შაღლით, ნახევარწრიული თრღნავ ნაღისებური მომხაზული რიგის წყვილი გამჭული თაღით, რომლის ქუსლებიც ერთი მხრივ რიგის ქვით ნაგებს ოთხკუთხ სვეტზეა დაფუძნებული, ხოლო მეორე მხრივ — მოპირდაპირე კედელში ჩატანებულ ქვიშაქვისაგან გამოთლილ იპოსტებზე.

განსაკუთრებულ უურაღლებას იქცევს შთავარი ნაგის აღმოსავლეთი ნაწილი, სადაც აღმოჩნდა ახსილის შემადლებული იტაკი, რომელიც საშხაფებურიანი კიბით უკავშირდება ეკლესიის იტაკს, და შირაშის ქვით ნაგები კანკელის ქვედა ნაწილი, რომელიც ახსილის ხაზე კი არ დგას, არამედ ხაზგასმით წინაწამოწეული, რაც აგრეთვე დამახასიათებელია აღრეული ქრისტიანული ზურთომოდერებისათვის. კანკელის ღიობი რამდენადმე მარჯვენაა გადაწეული, ხოლო კიბეების მარცხენივ კანკელ-

უკვე შეიძლება დავას შირიმის ქვაში გამოკვეთილი კვადრი (პ.წისი) სათანადო მოხატვება ღრმულ-ლით; რომელშიც მავრდებოდა საკურთხელების წინ აღმართული ქვარი. ამ ნიშნითაც დავათის ღვთისმშობლის ეკლესია უახლოვდება საქმაოდ არქაულ ეკლესიათა ჩვრებს. აღსანიშნავია, რომ ღვთისმშობლის ეკლესიის სამხრეთი ნაგის ამოწმენდისას აღმოჩნდა მოუვითალო ქვაში გამოკვეთილი დიდი ქვრის ერთ-ერთი შეღავის ნატეხი, რომელიც შესაძლოა, სწორედ საკურთხელების წინ თუ აღმართული. ეკლესიისა და ახსილის იატაკები და ტახტები თავის დროზე მოღესილი უყოფილა მძალდაბრუნებულნი კიარხნარით, რომელიც მხოლოდ ფრანგენტეების სახითა შემორჩენილი. ეკლესიის იატაკი ჩაჭრილია გვიანდელი ქვისსამარხებით. ახსილის კედლებს იატაკის დონეზე შემოსდევს ქვითკირით ნაგები საქმაოდ მძალი ტახტები (სიმაღლე — 0,4 მ), ხოლო თვით ახსილის შუაში შირიმის ქვეშისაგან მტკიცე დუღაბზე ნაგები საკურთხეველია დადგმული. კანკელის ზედა, თადრედ ნაწილი დავრდობილი უყოფილა შირიმისავე რვაწახნავ სვეტებზე, რომელთა ნატეხებზეც საკურთხელების იატაკზე თუ მოწყობილი. რვაწახნავ სვეტების შქონე კანკელის ნაშესვრეებზე აღმოჩნდა ღაფანაწიკარის ეკლესიაშიც, რომელიც, როგორც უკვე აღინიშნა, საქმაოდ ადრეუბაა. ისევე, როგორც კახეთში ვავრცელებულ ბაზილიკათა განსაკუთრებულ ჩვრებს, დავათის ეკლესიის ცენტრალურ ნავს ახსიათებს მძალი აწიღული პრაორციები, რაც აგრეთვე ადრეული ეკლესიებისთვისაა დამახასიათებელი. შუა ნავის განათებას ემსახურებოდა საქმაოდ დიდი, შიგნით გაგანიერებული სარკმელები, რომელთაგან ერთი ახსიდაშია ვაკრალი, ხოლო თითო წვეილი დატანებული ჰქონია შუა ნავის ზედა ნაწილში. სამხრეთი და ჩრდილოეთი ნავების სახურავების ზემოთ სამხრეთ კედელში შეშორჩენილ ამ სარკმელთა წირთხლებში მოპარკეთებული უყოფილა ქვიშაქვის თხელი ფილებით. შიდა სივრცის ბუნებრივი განათების ასეთი გადაწყვეტით და სარკმელთა მოუვანი-ღობით დავათის ეკლესია დიდი მსგავსებას იჩენს ქერემის ნაქალაქრის ადრეულ ეკლესიათა ჩვრეთთან, განსაკუთრებით წვერდობაბლთან.

ღვთისმშობლის ეკლესიის ჩრდილოეთი ნავი, რომელიც საქმაოდ ვიწროა, აღმოსავლეთ ნაწილში შეიცავს მცირე სწორკუთხა სათავსოს — სამკვეთლის, რომელიც ეკლესიის შიდა სივრცის შირიმის თალით გადაყვანილი კართთ უყავშირდება. ამ უახსილ სათავსოს აღმოსავლეთიდან დატანებული აქვს შიგნით გაგანიერებული სარკმელი, რომელიც ვარდენს მსგავსად მთავარი ნავის სარკმლისა, შემკულია ქუსლებგადგმული „წარბით“. ჩრდილოეთ ნა-

ვის იატაკი განვითარებულ შუასაუკუნეებში ჩაუჭრიათ და იქ ვაუმართავრდებენ ქვისსამარხი, რის დროსაც ჩანვრდებულნი უნდა იქნებოდნენ. ზაზე შიდეშლის ტახტი. სამარხის ვამართვის შემდეგ ეს ტახტი აღუდგენიათ, თუმც იგი მკვეთრად განსხვავდება ადრეული ტახტებისაგან, რომლებიც ცენტრალურ ნაწილა შემონახული. ცენტრალურ და ჩრდილოეთ ნავებში, რომლებიც ერთ სივრცობრივ ვარემოს ქმნის, იატაკის და იატაკის ქვეშ ვამართული ქვისსამარხების სახურავების დონეზე ჩნდებოდა კრამიტის, საოჭახო კურჭლებისა და მოყვითალო ქვაში ნაკვეთი სტელების წვრილი ნატეხები. სტელების ერთი მოჩრდილი ნატეხი გამოუყენებია ჩრდილოეთ ნაწილ ადგენილი ტახტის მშენებლებს და იგი შეუძლია სამარხის სახურავის ქვასა და ტახტის საძირკველს შორის. აღსანიშნავია, რომ სტელათა ნატეხების უმრავლესობა, რომლებიც აღნიშნულ დონეზე აღმოჩნდა, მხატვრულ-სტილისტური ნიშნებით აბლოა საურდენი სვეტიდან გამოდებულ სტელეთთან, მავრამ ისინი აშკარად სხვა ეგზეგულიარებს განეკუთვნება, რაც იმის უტყუარი საბუთია, რომ დავათის ეკლესიის უდგელას საქმაოდ მრავალრიცხოვანი სტელები უყოფილა თავმოკრული. ახლად მოპოვებული ნატეხებიდან განსხვავებულია ერთი, რომელზედაც „აზალების“ კომპოზიციისათვის დამახასიათებელი ზეაწეული ხელებია შემორჩენილი, ოღონდ სადა ზედაპირით, უკველგვარი ორ ნაშენტის ან დრამირებული ტანსამოსის ვარეზე.

სამხრეთ ნავს უვითაზე შიდად ეტკობა გვიანდელ ვადკეთებთათა კვალი. ეკლესიის თანადროული ამ ვიწრო და ვრძელი სათავსოს ადრეულ ნატევას, ალბათ, ხელი შეუწყო დამარტივ ფერდობის სიახლოვემ. მოგვიანებით სამხრეთი ნავის სამხრეთი კედელი ვარდენა ვაუმავრებით მომრავლებული კონტრფორსით, ხოლო კოშკის აწენების შემდეგ კი ეს კედელი დამატებით ვაუმლოერებით და ამოუშენებით კოშკიდან ეკლესიისაკენ ვამავალი ვიწრო კორიდორი, რომელიც არც თუ ბარისხანადაა ნაგები. ამავე დროს აშკარაა, რომ ამ ნავს დასავლეთ ბოლოზე ჰქონია თალით ვადავანილი ღია შესასვლელი. ამ თლის ქუსლის ერთი საურდენი ამოსტი მთავარი ნავის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეშია შემონახული. ასეთთვე თალი, შესაძლოა, სამხრეთის ნავს ჰქონოდა სამხრეთი კედლის დასავლეთ ბოლოზეც, მავრამ ამის დამადასტურებელი რაიმე წიწის შიკვლევა ვერ-ვერობით არ მოხერხდა. აღმოსავლეთი მხრიდან ეს ნავი დასრულებულია საქმაოდ ღრმა ნახევარწრიული თუ ოდნავ ნაღისებური ახსილით და შირიმით ნაგები საკურთხევლით. ეს მცირე ახსიდა მოგვიანებით ამოუშენებიათ და მას „შებრტყი-

დებული" მოყვანილობა მიუღია. სამხრეთი ნა-
ვიდან მთავარ ნავეში შესასვლელი კარის მარ-
ჯენა წირთხლის გასწვრივ, ნაყარ მიწა-ღორ-
ღზე, დაფუნქციონირებულია აგრეთვე გვიანდელი ტი-
ხარი. შესაძლოა, თავდაპირველად ეს ნავე
ერთი მთლიანი სათავსო უყოფილიყო, რომელ-
ღაც გადაბურული უყოფილა მთავარი ნავეს
სამხრეთ კედელთან ორგანულად შერწყმული
თალით. ამ თალის საწყისი კარგადაა შემორ-
ჩენილი მთავარი ნავეს კედელში, რაც სრუ-
ლიად ევქოთანელს ხდის იმას, რომ ბაზი-
ლიკის სამივე ნავე ერთდროულადაა ნაგები.
ღვთისმშობლის ეკლესიის ძირითადი წიშებია:
ეკლესიის სიგრძე — 8,2 მ, სიგანე — 9,2 მ.
კედლების სისქე მერყეობს 0,8-1 მეტრს შო-
რის. შუათანა ნავეს სიგრძე ამხილიანად —
6,75 მ, სიგანე — 2,5 მ; ჩრდილოეთი ნავეს
სიგრძე (სამკვეთლოს გარეშე) — 4,2 მ.
სამკვეთლოს სიგრძე — 1,87 მ. ნავეს სიგანე
— 1,5 მ. სამკვეთლოს კარის სიმაღლე —
2,05 მ, სიგანე — 0,72 მ; სამხრეთი ნავეს სი-
გრძე — 6,05 მ, სიგანე — 1,5 მ. მთავარ
ნავეში შესასვლელი კარის სიმაღლე — 2,5 მ,
სიგანე, — 1,2 მ. ეკლესიის დასავლეთი კე-
დლის მიხედვით შესაძლებელია გათვლილი
ღვთისმშობლის ეკლესიის თავდაპირველი სი-
მაღლე, იგი უდრის 8,5 მეტრს, რეალურად
შემონახული სიმაღლე — 7,5 მ მეტრია.

ეკლესიის ცალკეულ ნაწილთა შორის ჩვენი
განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია ნაგებ-
შორისი გამოყოფი თაღების საყრდენმა სვეტ-
მა, რომელიც, მსგავსად მთელი შენობისა, ნა-
გებია კარგად შერჩეულ რიყის ქვით შტიციე
დულაზე. როგორც არქეოლოგიურმა დაკვირ-
ვებამ და სტელების კედლის წყობიდან გამო-
დგება გვიჩვენა, ისინი საყრდენი სვეტის წყო-
ბაში იმთავითვე, მშენებლობის დროსაა გამო-
ყენებული, რაზეც მიუთითებს ერთ-ერთი
სტელის ჩუქურთმისა ჩარჩოს მთლიანი ანა-
ბეჭდი სვეტის წყობის სიღრმეში მდებარე
დულაზე, რაც მხოლოდ მშენებლობის პრო-
ცესში შეიძლება მომხდარიყო, როდესაც
დულაში წყობის შუაგულში ჭერ კიდევ ნედლი
ყო. ჩვენი დრმა რწმენით, საშენებლო მა-
საღის წყობის ხასიათიც სრულიად გამოირცხ-
ვება ამ სტელების ქვის წყობაში მოგვიანე-
ბით ჩართვას. აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშ-
ნოს, რომ შუა და ჩრდილოეთი ნაგების შემო-
რჩენილ კედლებს არსად არ იმჩნევა გვიანდელ-
ი გადაკეთების კვალი.

თავდაპირველი სახით უნდა იყოს შემორ-
ჩენილი შირიშით ნაგები კანკელი, ჭერის აღ-
სამართავი შირიმის კვადრი, ამხილის ტახტები
და საყურბოები. დავათის ღვთისმშობლის
ეკლესიის წყობაში რიყის ქვებთან ერთად ქა-
ლზე უზვადია გამოყენებული შირიმის კარგად
გაფორმებული ბლოკები, ყველა მნიშვნელოვანი

კვანძი (პილასტრები, სარკმელთა კვადრები,
თაღები და წირთხლები, კედლების კვადრები,
კარანჯი და სხვა) ნაგებია ადრე შუახაუროვან-
ტისათვის ამ მეტად პოპულარული სამშენებ-
ლო მასალით, რასაც, აგრეთვე, ერთგვარად
დამათარილებელი მნიშვნელობა ენიჭება. არ-
ქეოლოგიური თხრის შედეგად მოპოვებული
მასალების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დავათის
ღვთისმშობლის მშენებლობის დასაწყისისათვის
მშენებლებს ხელთ მქონათ სულ შტიციე — 6
სხვადასხვა სტელის დიდი-პატარა ნაწილები,
თუმცა, როგორც ადრევე აღვნიშნეთ, ჭერ-ჭე-
რობით ნაპოვნია სტელის აღსამართავი მხო-
ლოდ ერთი ბაზისი. ამკარაა, რომ დავათის
ეკლესიის საყრდენ ბურჯში ჩატანებული სტე-
ლები საიდნაშე, სხვა ადგილადან კი არ უნდა
იყოს მოტანილი, არამედ ისინი აღებულია
ადგილობრივ. ახლა მწელია რამეს დახეჭი-
თებით შტიციება — ეს სტელები ადრე იქვე
მდგომი ეკლესიის (შესაძლოა ხის) ინტერიერში
იყო დაცული თუ ძველი წარმართული სა-
ლოცავის ადგილას აღმართეს ყოველგვარი
შენიშნის („კუბოს“) გარეშე, მას შემდეგ, რაც
ქრისტიანულმა ორგანიზაციამ დაიპყრო ეს
ადგილი, როგორც ძველი კულტმასაზღვრების
სამყოფელი. სტელებისთვის ერთი თვალის შე-
ვლენაც კი სრულიად აშკარად გვიჩვენებს,
რომ საქმე გვაქვს ქართული ხელოვნების მე-
ტად მნიშვნელოვან ძეგლებთან და, ბუნებრი-
ვია ამ სრულიად დამოუკიდებელი მხატვრუ-
ლი ღირებულების შქონე, ნატიფი ხელით შე-
სრულებულ სტელებს, რომლებიც ეკლესიის
ბურჯში არა მარტო სამკაულად, არამედ საშენ
მასალადაცაა გამოყენებული, ხელუროვან გაუ-
ბედადენენ მხოლოდ იმის შეზღვევ, რაცა მათ
პოლიტიკური თუ სოციალური ძვრების გამო
ან თავიბი „ყავილი“ გაუვადოდა (ფუნქცია მო-
ცემულია), ან იმ შემთხვევაში, თუ რამე
არახელსაყრელი ვითარების გამო გამოუსწო-
რებლად დაზიანდებოდა ან დინატყოდა. ერ-
თი სავსელებით ესაბოდა, ეს სტელები ქრონოლო-
გიურად წინ უსწრებს ღვთისმშობლის ეკლე-
სიის მშენებლობას. მართალია, თავისი მხატ-
ვრულ-სტილისტური ნიშნებით ამ სტელების
თარიღზე დამოუკიდებელადაც შეიძლება მსჭე-
ლობა, მაგრამ მაინც მათი ზედა ქრონოლო-
გიური ზღვრის გასარკვევად დიდი მნიშვნე-
ლობა უნდა მიენიჭოს თვით ეკლესიის დათა-
რიდებას.

დავათის ხუროთმოძღვრული კომპლექსის
აღწერისას ჩვენ არაერთხელ გვქონდა მინიშ-
ნებები ამ ნაგებობათა თარიღზე, მაგრამ რო-
დესაც ღვთისმშობლის ეკლესიის აგების დრო-
ის საბოლოო განსაზღვრის ჭერი დგება, ვფი-
ქრობთ, ვადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა მი-
ენიჭოს ამ შენობის გეგმის შედარებით — ტო-
პოლოგიურ ანალიზს. თავისი გეგმარებით და-

ვათის ღვთისმშობლის ეკლესია დიდ ხაზ-
ლოყებს ახლავნებს კახეთის სამეფოში ხაზი-
ლიყების ერთ განსაკუთრებულ ჯგუფთან,
რომელიც კახეთის ზურთომოდებრების შექნა-
ვლისას პირველად გამოყო აკად. გ. ჩუბინაშ-
ვილია და რომლის უკვლავე ტიპური ნიმუშე-
ბია მატნის ცხრაჯარა და ახმეტის ღვთაების
ეკლესია.2 ტაბლოგიური თვალსაზრისით და-
ვათის ღვთისმშობლის ეკლესიასთან განსაკუ-
თრებით ახლო დგას ახმეტის ღვთაების ეკლეს-
სია, რომელმაც მოგვიანო ხანებში დიდა
გადაკეთება განიცადა, მაგრამ თავდაპირველი
გეგმით იგი ანალოგიურია დავათის ღვთის-
მშობლისა. ამ რავის ქველთა მხატვრულ-სტი-
ლისტური და შედარებითი ანალიზი გ. ჩუბი-
ნაშვილს საშუალებას აძლევს პროვინციული
ქრისტიანული ზურთომოდებრული ნაკადის
წიაღში შექმნილი ეს ქველები ძირითადად
დაათარილოს VI საუკუნით. ერთხელ კიდევ
ვიმეორებთ — ბაზილიურ ნაგებობათა ამ გან-
საკუთრებული ჯგუფისათვის დამახასიათებ-
ელი ჩრდილოეთი და ცენტრალური ნაგებობის
სტრუქტურული მთლიანობა და სამხრეთი ნაგი-
ხაგან გამოყოფი კედელი, რომელიც ურთ-
ლებითაა შემკული, აგრეთვე განსაკუთრებით
აქველებული შუა ნავი და სამხრეთ ნავში დია-
თაღებით შესასვლელი. ამ ძირითადი ნი-
შნებით და კიდევ სხვა მრავალი დეტალით,
რომელთა შესახებაც უკვე გვეჩვენა საუბარი,
დავათის ღვთისმშობლის ეკლესია შესაძლებე-
ლია დათარიღდეს VI საუკუნის შუა ხანებით
ან ამ საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისით.

VI საუკუნის შუა ხანები ადრექრისტიანუ-
ლი საქართველოსთვის საკმაოდ მძიმე და
ართული პერიოდია. მზ წელს გურჯან მეფის
მარცხიანი აჯანყების შემდეგ, როდესაც
„მეფობა დახსრულა ქართლს შინა“ და რო-
დესაც „სპარსნი განძღებრდეს“,3 ქართლში
უნდა დაწყებულიყო ერთგული სულთსკეოთე-
ბის ერთგვარი აღორძინება, რის დროსაც სპა-
რსელების მიერ ნაძალადევიდან ერგვილი მუ-
ღეიანობის საპირისპიროდ ქრისტიანობას თან-
დათანობით უნდა შეეძინა ერთგული რელი-
გიის ხასიათი. რა თქმა უნდა, ეს მოძღვრება
საყოველთაო. ერთგულ მოციქულად რამდენად-
ღე გვიან იქცა, მაგრამ VI საუკუნეში ქრის-
ტიანობას უკვე შეეძლო მნიშვნელოვანი რო-
ლი შეესრულებინა ქვეყნის გამოზნისა და
აღორძინების საქმეში. ქრისტიანობის როლის
ზრდას დიდად შეუწყო ხელი სირიელ მამათა
მოღვაწეობამაც, რომლებმაც სწორედ VI სა-
უკუნეში უზარმაზარი სამუშაო გაიწიეს ახალი
ქრისტიანული ცენტრების დასაარსებლად. VI
საუკუნე იქცა სამონასტრო მოძრაობის მძლავ-
რი აღმავლობის ხანად. აქველად, ჩვენ სრუ-
ლიად ბუნებრივად გვეჩვენება ის დიდი სამ-
უნებლო სამუშაოები, რასაც ადგილი ჰქონდა

ქართლში და, განსაკუთრებით კი, აღორძული
კახეთის მიწა-წყალზე და რეკრუქსეუ ლიქა-
ვდა სპარსელების მიერ მოჭმდმძქქრისტეუ-
ლი კერების აღორძინებას, ახალთა შექმნას და
გაძღვრებას.

დავათის ღვთისმშობლის ეკლესიების და-
თარიღებამ (უფრო სწორად, გადათარიღებამ,
რადგანაც სდრე იგი მიჩნეული იყო VIII-IX
საუკუნეების ძველად) თავისთავად წამოიჭრა
აუცილებლობა ერთხელ კიდევ შევბრუნდეთ
თვით სტელიებს თარიღებ. თუმცა, მინამდევ
მინაშეწინააღმდეგადაა მთავარია შეთხვევლს შვე-
თავაზით დავათის სტელების ცალკეულ და-
რონ ნაწილთა თუ ფრამენტთა მოკლე აღწე-
რა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მათი მეშვეო-
ბით არც ერთი მთლიანი სტელის აღდგენა, არ
ხერხდება.

№ 1 სტელის ნაწილი ღვთისმშობლისა
და ურის გამოსახულებით, რომელიც გამოკვე-
თილია წმინდა სტრუქტურის მქონე მოყვითა-
ლო ქვასა, ჩაშენებული იყო საყრდენი
სვეტის ზურჯის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთ-
ხეში. ამიტომაც ჩანდა მისი ორი წმინდა
ორივე ხილული წმინდა დროთა ვითარებაში
შერუქული და საკმაოდ შეღანაწილია, ზედა-
პირი ნაწილობრივ დაფარულია ქვის სოკოთი.
ღვთისმშობლის გამოსახულებით შემკულ სტე-
ლას კვეთში სწორკუთხე მოყვანილობა აქვს
(სტელის ამ ნაწილის სიმაღლე 61 სმ-ია, გვი-
რდის სიგანე — 25 სმ) და უბრალოდ დამუშა-
ვებული ფუძის მიხედვით თუ ვამსჯელებთ,
რომელიც ვაწყურვინილი იყო სტელის აღსაშა-
რთავი ბაზისის ღრმულში ჩასასმელად, ეს
ქვა წარმოადგენს სტელის ქვედა ნაწილს, რო-
მელსაც ზემოდან უეჭვოდ უნდა ჰქონოდა
გაგრძელება. აგრეთვე აშკარაა ისიც, რომ სე-
ურდენი სვეტის წყობაში ჩატანებისას სტელა
უკვე დაზიანებული უყოფიდა და ერთი კუთხე
ჩამომტევეული ჰქონია. წახანავის შუა ნაწი-
ლში ფონის დაღრმავებით მიღებულია წესიე-
რი მოგონი სწორკუთხედი (სიგრძე — 83 სმ,
სიგანე — 18 სმ), რომელშიც საკმაოდ მალაღი
რელიეფით გამოსახულია ფეხზე მდგომი უნი-
შხო ღვთისმშობლის სტატუარი ფიგურა (გა-
მოსახულების სიმაღლე — 80,5 სმ, სიგანე —
10,5 სმ) ხელში ჩვილი ურმით (გამოსახულია
ჩვილი იესოს მშობლივ ბიუსტი), რომელსაც
გულზე მიკრული აქვს კანონთა წიგნი. ჩვილი
იესოს თავი შემკულია განიერი შარავანდე-
დით, ოღონდ მტკად უჩვეულოა ურმის თმის
ვატყბილობა — მას აქვს გრძელი, მხრებზე
დაფენილი თმები. ასევე უჩვეულოა ისიც,
რომ მარიაში გამოსახულია ფეხზე მდგომი,
თანაც შარავანდედის გარეშე, რაც ამ კომპო-
ზიციას უდავოდ დიდ არაკულობას ანიჭებს. ამ
სტელის აღრულობაზე მიუთითებს, აგრეთვე,
ტანისაშობის დამუშავების მანერა, ორივე

შესაძლოა, ამავე სტელის მომდევნო ბლოკი იყოს მოყვითალო ქვაში ნაკეთი კიდევ ერთი მოჭრადლი ნატები, რომელიც აღმოჩნდა ღვთისმშობლის ეკლესიის სამხრეთი ნაღის წმინდისას. ამ ფრაგმენტის მიხედვით კარგად ჩანს, რომ მსგავსად № 1 სტელისა, მასაც ორი წახნაგი მცენარეული ორნამენტით ჰქონია შემკული. საფურადღებოა, რომ იგი ზომითაც ემთხვევა № 1 სტელას (წახნაგის სიგანე — 25 სმ).

№ 2 სტელის ნაწილი ნაკეთია შედარებით ღია ფერის ქვაში, ჩაშენებული იყო საყრდენი ბურჯის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში. მასაც ორი წახნაგი უჩანდა. ამოთვან სამხრეთ ფასადზე (ღვთისმშობლის გამოსახულების სამხრეთზე) უფრადღებან აქცევს სტელის გამოსახულება, რომლის წევრზე გამოკვეთილ სფეროზე დაფუძნებულია მაღალი რელიეფით ნაკეთი ბოლნური ჭვარი. ამავე ქვის დასავლეთ ფასადზე სიგრივ განლაგებულია სიკვდილის ხის სქემატური გამოსახულება და წრეში ჩასმული ორი ჭვარი, რომელთაგან ზედა ბოლნური ტიპისაა. უხეტად იხეთივე ჭვრებიანი სტელეებია ორ ადრე უბილავ წახნაგზეც. იმის გამო, რომ ეს ორი წახნაგი საუკუნეთა განმავლობაში ბურჯის წყობაში იყო ჩაშენებული, გამოსახულებები ახალ ნაკეთებან ჰგავს და დაცულია თივდამირველი ხაკით. ყველა ნიშნით ეს მორუჭურთომებული ბლოკი წარმოადგენს რომელიღაც სტელის ზედა დამამთავრებელ ნაწილს ჭვრის ბუნის ჩასასმელი ოთხკუთხეა ღრმულით. სტელის ამ ბლოკს ფუძეზე ემჩნევა დღუაბის კვალი. სტელის ოთხივე წახნაგი ღრმა ნაკვეთებითაა მონარჩოებული. ბლოკი უბრთეში სწორკუთხეა მოყვანილობისა და უბრთეში ორნამენტირ ორი გვირდო უფრო განიერი აქვს. ამასთანავე იგი წევრისკენ საგრძნობლად ვიწროვდება. ჭვრის ბუნის ჩასასმელ ღრმულს ორი ნაირი ადრევე ჰქონია ჩამოტეხილი. სტელეების გამოღების დროს გამოირკვა, რომ ეს ღრმული იხეთივე დღუაბით იყო ამოვსებული, როგორითაც თვით საყრდენი ბურჯია ნაშენები.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ № 2 სტელის ამ ნაწილზე შემონახულია რამდენიმე წარწერა და ყველა მათგანი ამოკვეთილია იმ წახნაგებზე, რომლებიც ჩანდა, რაც მათ შედარებით გვიანდელობაზე მიუთითებს. ამ მოკლე შინაწერებში მოხსენიებულია სახელები: ცქირი, სტეფანოზი და სხვა, რაც ისოდენ გავრცელებული იყო ადრეული შუასაუკუნეების ქართლში. ზომები: სიმაღლე — 73,5 სმ, განიერი გვირდის სიგანე ფუძეში — 26 სმ, ვიწრო გვირდის სიგანე ფუძეში — 21 სმ, განიერი გვირდის სიგანე სტელის ზედა ნაწილში — 22 სმ, ვიწრო გვირდის — 20 სმ, ჭვრის ჩასასმელი კვადრა-

ტული ღრმულის ერთი გვირდის სიგანე — 18 სმ, სიღრმე — 10 სმ.

№ 3 სტელის ნაწილზე მონარჩოებულია სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი. მასაც ორი წახნაგი უჩანდა. ამოთვან სამხრეთ ფასადზე (ღვთისმშობლის გამოსახულების სამხრეთზე) უფრადღებან აქცევს სტელის გამოსახულება, რომლის წევრზე გამოკვეთილ სფეროზე დაფუძნებულია მაღალი რელიეფით ნაკეთი ბოლნური ჭვარი. ამავე ქვის დასავლეთ ფასადზე სიგრივ განლაგებულია სიკვდილის ხის სქემატური გამოსახულება და წრეში ჩასმული ორი ჭვარი, რომელთაგან ზედა ბოლნური ტიპისაა. უხეტად იხეთივე ჭვრებიანი სტელეებია ორ ადრე უბილავ წახნაგზეც. იმის გამო, რომ ეს ორი წახნაგი საუკუნეთა განმავლობაში ბურჯის წყობაში იყო ჩაშენებული, გამოსახულებები ახალ ნაკეთებან ჰგავს და დაცულია თივდამირველი ხაკით. ყველა ნიშნით ეს მორუჭურთომებული ბლოკი წარმოადგენს რომელიღაც სტელის ზედა დამამთავრებელ ნაწილს ჭვრის ბუნის ჩასასმელი ოთხკუთხეა ღრმულით. სტელის ამ ბლოკს ფუძეზე ემჩნევა დღუაბის კვალი. სტელის ოთხივე წახნაგი ღრმა ნაკვეთებითაა მონარჩოებული. ბლოკი უბრთეში სწორკუთხეა მოყვანილობისა და უბრთეში ორნამენტირ ორი გვირდო უფრო განიერი აქვს. ამასთანავე იგი წევრისკენ საგრძნობლად ვიწროვდება. ჭვრის ბუნის ჩასასმელ ღრმულს ორი ნაირი ადრევე ჰქონია ჩამოტეხილი. სტელეების გამოღების დროს გამოირკვა, რომ ეს ღრმული იხეთივე დღუაბით იყო ამოვსებული, როგორითაც თვით საყრდენი ბურჯია ნაშენები.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ № 2 სტელის ამ ნაწილზე შემონახულია რამდენიმე წარწერა და ყველა მათგანი ამოკვეთილია იმ წახნაგებზე, რომლებიც ჩანდა, რაც მათ შედარებით გვიანდელობაზე მიუთითებს. ამ მოკლე შინაწერებში მოხსენიებულია სახელები: ცქირი, სტეფანოზი და სხვა, რაც ისოდენ გავრცელებული იყო ადრეული შუასაუკუნეების ქართლში. ზომები: სიმაღლე — 73,5 სმ, განიერი გვირდის სიგანე ფუძეში — 26 სმ, ვიწრო გვირდის სიგანე ფუძეში — 21 სმ, განიერი გვირდის სიგანე სტელის ზედა ნაწილში — 22 სმ, ვიწრო გვირდის — 20 სმ, ჭვრის ჩასასმელი კვადრა-

სიმაღლე — 22,5 სმ, ფუძის ზომები — 20,5X21 სმ, ზედა ნაწილისა — 20X20 სმ, ხაყუთობდებით შემკული ჩამოთლილი წახანების სობრტყე ამ კვადრატზე თანდათანობით ვიწროვდება რაც ამის მანიშნებელია, რომ იგი სტელის თიქმის ზედა, უკიდურესი ნაწილია. ამ ბოლკზე, აღმათ, იდგა კვადრი, რომელსაც ექნებოდა ქვრის აღსაშართავი ღრმული.

№ 4 სტელის ნაშთი. სტელის ერთი მორჩილი ნაწილი ჩამოვლია უფილა ხაყრდენი ზურქის კაპიტელს ზემოთ, ორა თადის ქუხლებს შორის ატყარცნილი პილიასტრის ფუძეში. სტელას ქვედა მხარედი ერთი ბილული მხარე და, ჩანს, მასზე გამოხატული სიბუციები იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ იგი უველაზე უფრო გამოხატვად აღვიდა ჩაუხამო. ეს სტელა მოგვიანებით დაზიანებულა, ვიდაცის იგი ნაწილობრივ ამოღებტრევი, მაგრამ სტელის უყანა წახანავ, ეტყობა, მანც გადაჩა, სტელის ამოტრეტირედი ადგილი კი შეუხათაო რუის ქვებით. ეს კვანძი ჩვენ ამ ხანთ ვნახეთ 1960 წ. მოგვიანებით, 1965 თუ 1964 წელს, ვიდაც მნახველს ეს ქვები გამოურია და გამოღებტრევი სტელის ამ წახანგის ნაშთიც, რომელიც კიდეღში იყო შეტრენილი. ჩუქურთმით შემკული ეს ნახატები იქვე იყო ამოხმნული, ბოლო ორიოდ ნახტები დუისმშობლის გამოხატულებით. ნაქტრში ვამოხვეული ხამკვიდლოს ხაყურთხვედღში ადო. სტელის ამ ნაშთის ასეთმა ხელუღოამ ჩვენ გავხებდინა თავდაპირველი ადგილიდან ვამოხვედო დანარჩენი სტელეციც. მოგვიანებით, ამქოლოფობრივ ობარის დროს, ნახტრეებს შორის კიდევ ვიპოვეთ დამხებტრეული სტელის ნაწილები, რამაც ერთობლივად ხაშუაღება მოგვცა ნაწილობრივ მანც ადგვედგინა ამ სტელის უხალავი ფხადის ხაქმოდ დიდი ფრამენტა. სტელის ეს ნაწილიც ნაკვითია მოყვითალო კარქვაში, ზუსტად ასეთში, როგორიც № 1 სტელისთვისაა გამოყენებულა. ამასთანავე № 4 სტელა ორნამენტითაც ძლიერ ესგავცება ქართული ანხანს შემკვიდ სტელის და მათი ხაქმორღობა ეტყვს არ იქვეც, თუმც თვით სტელა თავისი აღნაგობით სულაც არ არის პირველი სტელის სტრეოტაპი.

შემორჩენილი ფრამენტის მხებდევით, რომლის შემოწმებში დიდი შრომა გაიდეს გ. აბრამიშვილი და გ. რუხიშვილია, ჩანს, რომ იგი ერთ მთლიან ქვაში უფილა გამოყვეითილი, მაგრამ ქვედა ნაწილი, რომელზედაც მოცემულია დუისმშობლის მოხარბობული გამოხატულება, შედარებით ვიწრო დაღებტრეით, ბოლო მთავარანგელოზის გამოხატულების შემკვიდრი ზედა ნაწილი კო ოდნავ გავანარტებულა და თითქმის „ქუდივით“ აქვს გადადგარი ქვედა ნაწილს. სტელაზე ხგანგებო

უფრადღებს იმხატურებს დუისმშობლის და ურმის ზუსტად ასეთივე გემოქმედებულებით. როგორიც № 1 სტელაზე გვხვტვ: ქმრტრეუდი, ოდონდ ეს უყანსქენლა 1,2 სმ.ით უფრო მოკლეა. დუისმშობელი გამოხატულია მდღობრე მოხაში, პირისხანთ მნახველისხვენ შარავან. დედის გარეშე, თავზე მოხვეული წამოსახანა. მით. მართალია, მართამის ხაქე დაზიანებულა, მაგრამ ჩანს, რომ მხგავხად ზედიე მაცხოვრისა, მასაც აქვს რელიეფური წრებანი შემკ. ნილი დიდრონი თვალეში. გაცოლებით უყეთაა შემონახული ნიბხინი ურმის ხანე, რომელსაც მიუხებდვად ასეთი მცირე ასაკისა, შეხლე მოჩიზონტალური ხშირი ნაოკებთი აქვს დხებტილი. კარგად ჩანს გრძელი, მხრებზე გაღმოფენილი თმები. კაბის გულისხამი მარა. ამსაც და ურმისაც ზუსტად ერთნაირი აქვს. ხშირი ნაოკებთი გაღმოცემული მამფორღუმის ქვეშ კარგად ჩანს გრძელი კაბის ბოლო, რო. მელეც კოქებაღედა ჩამოსული და ზუსტად ისევეა დაშტრბებული, როგორც კაბის გულისხამი. იესო ქრისტეს ორივე ხელით შეკრდზე შვიდროდ აქვს შეკრული კანონთა წიგნი. მაღალი რელიეფი მიდებულა ფონის გაღრმავებით და აქვს ხწორკუთხა ჩარჩო, რომლის ბრტყელი ნაწილი თვეჯიფტრეი ორნამენტითაა შემკული. სტელის კუხებში გამოყვანილ მხხვილ ლილვერ ამოყვეითია ორი ასომთავრული ასო (წ, ო), რამდენიმე გაურკვეველი ნაშანი ამოყარულია დუისმშობლის თავის მარჯვენა. დიდ ინტრესს იწვევს ამ ფრამენტის ზედა ნაწილი, რომელზედაც შემორჩენილია ფრთოსანი მთავარანგელოზის თავსტრეხილი გამოხატულება და ბრტყელი, რომისხებრი ნახტეებთი შემკული ბრტყელი მანდოტრის ნაწილი. თუ რა იყო გამოხატული ჩარჩოს შიგნით, ეს ხაშუდამოდ უცნობა დარჩა, რადგანაც ვათხრის დროს ამ სტელის სხვა ნაწილები ვეღარ ვიპოვეთ. სტელის ამ ფრამენტის მეორე წახანავი ვიწრო ზოლდადა შემორჩენილი და მთლიანად დაფარულია ისეთივე პალმეტებით, როგორიც № 1 სტელაზეა მოცემული. მთაბლობითი გამოანგარიშებით ამ სტელის ერთი წახანავის ხგანე ქვედა ნაწილში 27 სმ უნდა უფილაიყო, ბოლო ზედა ნაწილში — 29 სმ, რაც ამის მითითებებს, რომ № 4 სტელა თავის დროზე უველაზე დიდი უნდა უფილაიყო. ზომება: ფრამენტის საერთო სიგრძე — 62 სმ, მამხამალური სიგანე — 19,5 სმ, დუისმშობლის სიმაღლე — 29 სმ, ჩარჩოს სიმაღლე — 29 სმ, ჩარჩოს გვერდის სიგანე — 2,9 სმ, წახანავის მთაბლობითი სიგანე — 27 სმ (ქვედა ნაწილში) და 29 სმ (ზედა ნაწილში).

№ 5 სტელის ნაწილები. მთაბლობით, ქვეს ფტრით, ორნამენტის სტელათა და 330-თის მანერით უნდა მთავაუფენოთ № 1 და 4

სტელების ქაღუბს კიდევ რამდენიმე წერილი ნატეხი, რომლებიც აღმოჩნდა ეკლესიის და საკურთხეველის იატაკის ან კიდევ იატაკში ჩაკრილი საშარბების სახურავის დონეზე. ამთ შორის საუბრალებოა ერთი მცირე ფრაგმენტი, რომელიც შემკულია მცენარეული ორნამენტითა და მცირე მედალიონით, რომელიც რტოხა თუ ფოთლის დასაწყისშია გამოკვეთილი.

№ 8 სტელის ფრაგმენტი აღმოჩნდა ღვთისმშობლის ეკლესიის საშარბით ნავის აღმწმენდის დროს მის აღმოსავლეთ ნაწილში, იატაკის დონის სახალოვზე. ნაკეთობა მოკუთხული კირქვით. მიუხედავად იმისა, რომ ფრაგმენტი მცირე ზომისაა, დიდ ინტერესს იწვევს მასზე შემორჩენილი გამოსახულებით. აქ მოცემულია ორი შეაწეული ურთიერთაკედებული ხელი, ზუსტად ისეთი, როგორაც № 1 სტელის ერთ-ერთი წახაგზე, ოღონდ მკლავებია სადაა, (ტანისაშის ან არის დრამირებული). მარცხნივ ჩანს ადამიანის თავის ნაწილი. ჩვენთვის უცნობია, ეს გამოსახულება ეუთუნის საერო პირებს თუ აქაც მოთაჩანდავლოვნობა გამოქანდაკებული. № 1 სტელის მკაღალითი შეიძლება ორთვე ვეფარადლო. მკლავებშორის საბრტყეზე ორი ზუფეზე აღმოკვეთილი ხაზით გამოსახულია ქვარი. მკლავების სიდიდის მიხედვით თუ ვაშსკელებით, რელიეფური ქანდაკება გაცილებით დიდი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე № 1 სტელაზეა. შეიძლება ისიც ვთქვიკოთ, რომ ეს არის სტელის ნაწილი, რომელზედაც ტანისაშისის დრამირება ვერ მოახწრეს, ან კიდევ ქვის კვეთის დროს დაზიანებული და დაუშვარებელი დარჩა. ასეთ შემთხვევაში კი, შესაძლოა, დავუშვათ ამ სტელების ადგილობრივ წარმოების ვარაუდიც კი. ფრაგმენტის ზომები: სიგრძე — 20 სმ, სიგანე — 10 სმ.

იატაკის დონეზე და მის ქვეშ სტელის ნატეხთა აღმოჩენა ერთხელ კიდევ ცხადად გვიჩვენებს, რომ ეს სტელები ადგილობრივია და რომ მომავალი თხრის დროს, განსაკუთრებით იატაკის ქვეშ, შესაძლებელია კიდევ აღმოჩნდეს მსგავსი მასალა.

დავათის სტელების და იქვე არქეოლოგიური თხრის შედეგად მოპოვებული მასალის აღწერიდან და გზადაგზა მოტანილი ზოგიერთი მოკლე შენიშვიდან ჩანს, რომ ისანი ზოგადად ეუსთვინის ხელოვნების ნაწარმოებთა ერთ წრეს, ერთ მილიან ქაღუბს, რომლებსაც ყველაზე მეტა სახლოვე ასახაოებეს ზოლნისის, ქვეშო ქართლისა და აღმოსავლეთ საქართველოს ადრექრისტიანული ხანის შიილ რიგ ძეგლებთან. როგორც საშარბლიანად აღნიშნა ხელოვნებაშიცოდნე გ. აბრამიშვილია, დავათის სტელებში შესაძლებელია გამოიყოს ორი ქრონოლოგიური ქაღუბი, თუმც, ჩვენი რწმე-

ნით, ამ ქაღუბებს შორის დიდი კრისტოლოგიური სხვაობა არ არის საძიებელი. ამიტომ შეგინწოთ, რომ პირველ ქრონოლოგიურ ქაღუბში ჩვენ ვაერთიანებთ სწორედ სტელათა ამ ქაღუბს, რომლებზედაც ჩველიერთი ღვთისმშობელი და მცენარეული ორნამენტებია გამოსახული (სტელები №№ 3, 4, 5). ეს სტელები თავისი მეტად არკაული ზოგიერთი ნიშნით (პალმეტები, მდგომარე უნიშპო ღვთისმშობელი, ყრმის უჩვეულო თმის ვარცხნილობა და სხვა) შესაძლებელია მივაკუთვნოთ უშუალოდ წინაბოლნურ ხანას. ეს სტელები თითქმის შესრულებულია ერთი ოსტების გამოყვანილი ხელით, ერთი მანერით და იყონოგრაფიული პროგრამით და ისეთი შთაბეჭდილება გვარჩება, რომ მასზე ასახულია ქრისტიანული რელიგიის ჩვენში დამკვიდრების ხელოვადრეული საფეხური. მცენარეული ორნამენტის (პალმეტების) ასე უხედა გამოყენებებუნდა მიუთითებდეს ადრესახანური ხელოვნების გარკვეულ გავლენაზე (მაგ., გავისხენოთ არმაზისხევის № 2 საშარბში აღმოჩენილი ვერცხლის თახა პაპიის გამოსახულებით, სადაც უკვე გვხვდება მსგავსი იერის მცენარეული ორნამენტები).⁷ შემდგომ ამ ორნამენტმა საკმაოდ დიდხანს შემოინახა თავი, თუმც ამ მოტივის განვითარების უკანასკნელი სტადიაკად. გ. ჩუხინაშვილის მიხედვით VI საუკუნეზე მოდის. დავათის სტელების მცენარეული ორნამენტის უახლოეს პარალელებს შორის (გრეთის ხანათლავი, წვეროდაბალის სტელა და სხვა) ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებებს იქცევს წვეროდაბალის ეკლესია და იქ აღმოჩენილი სტელა, რომელთა თარიღი, ალბათ, ვერ გადმოსცილდება V საუკუნის მეორე ნახევარს. რა თქმა უნდა, ჩვენ დავათის სტელების შესახებ ამქერად ვერ გავაქოებთ საბოლოო დასკვნას, რადგანაც ძველი კვლავაც არქეოლოგიური შესწავლის პროცესშია, მაგამ წინასწარულად სტელების ქაღუბს ჩვენ ვათარილებთ V საუკუნის დასაწყისით ან, უკიდურეს შემთხვევაში, პირველი ნახევრით. რაც შეეხება დავათის სტელების მეორე ქაღუბს (სტელები №№ 2, 3, 6), რომელთა წახაგებობს დეკორაციულ ნიშნებს გეომეტრიული და მცენარეული ორნამენტი კმნის და რომლებისთვისაც დამახასიათებელია ღრმა რელიეფით ნაკვეთი ბოლნური ქვრები და მედალიონები, სტალიტურ და კომპოზიციურ პარალელებს პოულობს V-VI საუკუნეთა ძეგლებთან (ბოლნისი, წვეროდაბალი, ემანი, ხანდისპა პანტიანი და სხვა), თუმც ყველაზე უფრო ახლოს დავათის სტელების ამ ქაღუბთან ბოლნისის წრის ძეგლებთა, ჩის გამოც მათ წინასწარულად V საუკუნის მეორე ნახევრით ვათარილებთ.

დავათის არქეოლოგიური თხრის დროს აღ-

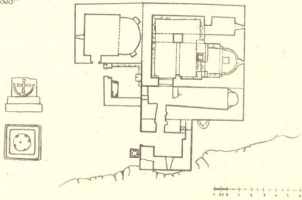
მოხენილი წითელწარწიანი კამიტებიც ჩვენი აზრით, შესაძლოა დათარიღდეს სწორედ IV-V საუკუნეებით.

უნდა ვეპარაუდოთ, რომ დავათის სტელებს და იმ წიგნების (თუცა ასეთი რამ საერთოდ არსებობდა), რომელთაზეც ეს სტელები უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული V საუკუნის ბოლოს, ძნელბედობის ეპოს, არღესაც ვაჭიანგ გორგასლის თავგანწირული ცდა საქართველოს აღორძინებისა მარცხით დამთავრდა და ქართლი სპარსელების ხელთ აღმოჩნდა, შესაძლებელია, დავათშიც განიკადა დიდი წვრცვა, რასაც შეიძლება კადევაც შეეწიარა იქ არსებულ სტელებიც. ამასთანავე VI საუკუნის პირველ ნახევარში, როდესაც შაჰრია სოციალური პილილის ფონზე ქართლში შეფოხა გაუქმდა და ახლგაზრდა ფეოდალური კლასის წი-

აღნი შობდა რეალურ ძალთა გადართობა, შესაძლებელია დავათის მოკლედ არსებული ძალა, რომელიც იქ უზრუნველყოფდა რელიგიური კერის არსებობას და, ამდენად არ არის საკვირველი, რომ „უკიდგასული“ ეს სტელები VI საუკუნის შუა ხანებში თუ მეორე ნახევარში (განსილებულ სოციალურ გარემოში) გამოეყენებიათ აქ ახლად აგებული ღვთისმშობლის ეკლესიის სამკაულად.

ცხადია, თუ დავათის სტელები ღვთისმშობლის ეკლესიის თაღების საყრდენ სვეტში იმთავითვეა ჩასმული, და ჩვენ ამაში ეჭვი არ გვეპარება, მისი უზილავი წახნაგები კედელში ჩადგმიდან, ე. ა. VI საუკუნის მეორე ნახევრიდან, 1884 წლის ოქტომბრამდე არავის არ შეეძლო ეხილა. აღსანიშნავია, რომ დავათის სტელების უზილავი წახნაგები (განსაკუთრ-

ქუთაისის ციხის კედლის ნაგებობა
აბა

(ნახაზი შესრულებულია დ. კვიციანი მიერ)

ბით მეორე წგუფის), რომლებზეც ჩვენამდე მოაღწია შეუღალნადვი სახით, თავისი თითქმის პირველყოფილი სისუფთავით, კედელში ჩატანების დროისათვის არ უნდა ყოფილიყო ძალიან დიდი ხნის წაკეთები. ისინი დაბურულ შენობაშიც რომ მდგარიყვნენ, სეკვეთა, შეენარჩუნებინათ ასეთი თავდაპირველი სისუფთავა.

როგორც უკვე აღინიშნა გაზეთ „კომუნისტში“, დავათში აღმოჩენილ სტელებს და იქ დაცულ ქართულ ანაზს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ქართველოლოგიის წინაშე დასმული არა ერთი რთული საკითხის გადასაჭრელად და რომ ამ საკითხებით დაინტერესებ-

ულ პირთ საშუალება მიეცეს დროულად ისარგებლონ ახალი მასალებით, ჩვენ ვებედავთ ამ წინასწარული მასალების წერილის გამოკვეთნებს. დავათის ღვთისმშობლის ეკლესიაში არქეოლოგიური გათხრის გზით მოპოვებული მასალების სრულ და ამომწურავ მუშაობის კი დრო ესაქარცება, მით უმეტეს, რომ იქ კვლევა-ძიება ბოლომდეც არ არის მიყვანილი.

ერთ-ერთი უმთავრესი მნიშვნელობა დავათის იმ სტელისა, სადაც მოცემულია ქართული ანაზის განდიდება, გახლავთ ის, რომ იმდრ, რომელიც დაცულია იოანე ზოსიმეს მიერ X საუკუნეში არაგვისის გადაწერილ თხზულებაში „ქებხაი და დიდებანი ქართლისა

ენაი", ჩასახულია და განვითარებული ყოფი-
ლა ადრექრისტიანულ ხანაშივე, VI საუკუნის
ნოკრე ნახევარზე გაცოფლებით ადრე. ამიტო-
ნაც დავათის სტელამ, ვფიქრობთ, შუაან ხა-
ტუძველი შეუქმნა იმ შკვლევათ, რომლებსაც
„ქებაა“ მიაჩნიათ ადრექრისტიანული ხანის
ძეგლად.

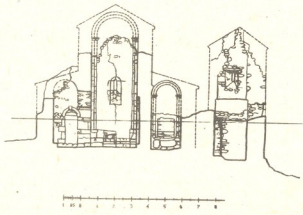
უკვე საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, დავათის
№ 1 სტილის ანბანის შეწყველი წახნავს
კიდევ ის თავისებურება, რომ იქ გამოხატული
ოთხივე ფიგურა კომპოზიციურ შილაანობა-
შია წარმოდგენილი. საერო პირებს, რომლე-
ბიც უნდა რეგისტრირებოდნენ, ანბანის განდიდების
კომპოზიციისავე მიუთითებენ, წარწერა არ
აბლავს და გაურკვეველია, მათი სახით ჩვენს
წინაშე სტელის დაშვებით დიდებულია
წარმოდგენილი თუ ვიღაც ისტორიული პი-
რები, რომლებსაც დიდი დამსახურება მიუძღ-

ვით ქართული ენისა და დახვეწილობის წინა-
შე, მაგრამ ერთი ცხადია, რომ პალეო-კომ-
პოზიციის თავისი ორივე ფორმით ერთი ჩანა-
ფიქრითა და ერთი მანერითაა ნაკეთები და
თუ შთაფარანგლოზების კომპოზიციის ქარ-
თულ ანბანს ჩამოგავიწყობთ, შიგლის გამოსა-
ხულებს მაშინვე გამოცდება აზრი. ეს, ვფი-
ქრობთ, სრულიად გამორიცხავს იმ ეჭვს, რომ
ანბანი ამ კომპოზიციისაში, შეხატლოა, შედარე-
ბით გვიან ჩაეწერათ. ქართული ასომთავრული
ანბანის ასეთი დათარიღება კი ჩვენ ერთხელ
კიდევ შეგვახსენებს, რომ ურყვეთ კრიტიკა-
რუმი პალეოგრაფიული ნიშნებს მიხედვით
ამა თუ იმ ძეგლის დასათარიღებლად ჩვენ
ჭერ კიდევ არ გავაჩნია.

დავათის ანბანი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ,
შესრულებულია ერთგვარი გაცრული, „ეტრა-
ტული“ ხელით. რაც იმაზე მიუთითებს, რომ

სტელის ცენტრის დასახელება
სტელის ცენტრის დასახელება

ტ.დ. ს.დ. დასახელება

პალეოტიპისა და ბოლნისის კლასიკურად გა-
მოყვანილი ასონიშნების გვერდით, რომლებიც
რადაც „საპარადო“, სპეციალური დანიშნულე-
ნით ჩანს შექმნილი, ადრექრისტიანულ ხანა-
შივე არსებულია წერის გაიოდებული ზერბიც,
სადაც ხავადღებულ არ ყოფილია ზოგიერთი
იმ ასონიშნის თავსებურით წერა (მაგ. ბ, თ, უ).
როგორც ეს ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურ-
აშია მიჩნეული ადრეული ხანის ძეგლებისა-
თვის. დავათის ანბანი შარავანდელში ჩაწერი-
ლი უნდა იყოს არა ქვაზე მწერლის, კვისმწერ-
ლის მიერ, არამედ იმ პირის მიერ, რომელიც

მიჩნეული იყო ეტრატზე წერას. ამ თვალსა-
რისით საუფრადღებოა, რომ ანბანში ქ და ჯ
გადაბნით არის ჩაწერილი. ჩვენ არ ვისახავთ
მიზნად დავათის სტელად გამოხატული ანბანის
ანალიზს (ამის შესახებ, ალბათ, სპეციალის-
ტები მოგვახსენებენ თავიანთ აზრს), მაგრამ
მაინც უნდა შევნიშნოთ, რომ დავათის ანბანი,
რომელიც თავისთავად სრულიად უნიკალური
მოყვანაა, შეიცავს ბევრ საიხლეს და თავისე-
ბურებას. მაგ.: სრულიად განსხვავებული მო-
ხაზულობა გაჩნია ჯ.ბ. საგანგებო ყურად-

(გრაფიკული ნახატი შესრულებულია ზელოვ ნებათაშვილმა გ. აბრამიშვილის მიერ)

ღების იმსახურებს წ.ილის ძალზე არქაული გამოსახულება და სხვ.

შევხებოთ კიდევ ერთ მტკად მნიშვნელოვან მომენტს, რომლის შესახებ ქართულ პარსაში უკვე გამოითქვა აზრი. დავათის სტელეზე წარმოდგენილი სხვადასხვა დროის წარწერების და თავით ანზანის წაკითხვის დროს გ. აბრამიშვილმა შეამჩნია, რომ ანზანის სამგრაფეოს — ძ.ს, ტ.ს და შ.ს ზეშოდან დასმული აქვთ ქარაგმის ნიშანი. როგორც ცნობილია, ცალკეულ ასონიშანზე დასმული ქარაგმა მიუთითებს მის რიცხვით მნიშვნელობაზე.⁹ რადგანაც ანზანთაგის მიხედვით ქ უდრის 5000, ს — 800, ხოლო კ — 20, გამოდის რიცხვი — 5820, რომელიც, თუ ქართული კორონიკანული წელთაღრიცხვის

ზეის 582-წლიანი ციკლის მიხედვით ვიანგარიშებთ, შესაძლოა, მიუთითებდეს მეთერთმეტე მოკცევის დასაწყისზე. ანუ ვარაუდს თუ დავუშვებთ და თუ ქართული დასაბამითგანით, ე. ი. 5804 წლიდან ვიანგარიშებთ, მაშინ 5820 წელი შეესაბამება ძვ. წ. 284 წელს, სწორედ იმ ხანას, როდესაც ქართლის სამეფოს სათა-

ვეში ჩაუდგა ფარნავაზიანთა დინასტია და როდესაც სათავე დაედო საქართველოსათვის მტკად მნიშვნელოვან რეფორმებს. ამ რეფორმებს შორის ქართული საისტორიო მწერლობა ასახელებს ქართული დამწერლობის შექმნასაც.¹⁰ დავათის სტელაზე გამოსახული ანზანში შეფარვით მიითვებული რიცხვის ასეთი ახსნა თუ სინამდვილეს შეესაბამება, მაშინ გამოდის, რომ მოსაზრება ფარნავაზ მფის ასეთი დამ-

ეპოქის შესახებ

საბურჯის შესახებ ლეონტი მროველზე გაცალკეებით აღრე. უკვე V საუკუნეში ცნობილი უოფილა სათანადო წარებში. ამასთანავე, თუ დავათის ანხანში მითითებული რაცხვის ასეთ ახსნას გავიზარებთ, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ V საუკუნის საქართველოში უკვე მმარბ-ბაში უოფილა მშ-წლიანი ქორინიკონი, რომელიც იანგარიშებოდა ეროვნული დასახამითგან. დავათის ღვთისმშობელში წარმოებულმა აქქელოგოგირმა კვლევა-ძიებამ შეგვძინა ტეშმარბად საუურადღებო მასალა, რომლის მეცნიერული და კულტურული-ისტორიული მნი-

შენილობა განუზომელია. ანდრე სევერსკის პოეზიული მასალის სათანადო კვლევის პარალელურად ვიზრუნოთ თვით ამ ისტორიული ძეგლის დაცვაზეც. დავათი, როგორც აღრე-ქრისტიანული საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კულტურული კერა, საქართველოს გადუდებელ უურადღებას, სათანადო რესტავრაციას და დაცვას, რომ იგი ზომამოვლობას შევუნახოთ, როგორც შეტად საუურადღებო ძეგლი და ადგილი, სედაც განხორციელდა ამ ბოლო წლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი აქქელოგოგირი აღმოჩენა.

მითითებული ლიტერატურა:

- 1 P. M. Рамишвили, Г. М. Рчеулишвили и др., Основные результаты работ Жинвальской археологической экспедиции. ПАИ в 1980, Тб., 1982, გვ. 58. ტბ. LXXXVIII 2; კ წერეთელი, სტელები სოფ. დავათის ღვთისმშობლის ეკლესიიდან. ძეგლის შეგობარი, № 68, 1984, გვ. 43-48; გ. აბრამიშვილი, ზ. აღუქსიძე, აღმოჩენა არაგვის ხეობაში, დავათის სტელები, ვახუთი „კომუნისტი“, 1985 წ. 19 მაისის ნომერი.
- 2 Г. Н. Чубинашвили, Архитектура Кахети, Тб., 1959, გვ. 48—55 და 71—79.
- 3 მოქცევაა ქართლისაჲ, ძველი აგოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, ი. აბულაძის რედაქციით. გვ. 94.
- 4 Н. П. Кондаков, Иконография Богоматери, ч. I, М., 1916.

- 5 Н. Г. Чубинашвили, Рельеф «Вознесения креста». 5 გ. ნარსიძე — „ქებას ისტორიული პარალელები“, „მნათობი“, 1986, № 4.
- 6 Г. Н. Чубинашвили, Болнисский Сион, Известия пнямк, т. IX, Тб., 1940.
- 7 კ. მაჩაბელი, ძვ. საქართველოს ვერცხლი, თბ., 1983, ტბ. 22, 23; გვ. 99.
- 8 Н. Г. Чубинашвили, Хандиси, Тб., 1972; Табл. 56, 56, 60.
- 9 ც. კანკიევი, დაქარგება V-X სს. ქართულ ეპიგრაფიულ ძეგლებში. პარეოგრაფიული ძიებანი, II, თბ., 1949.
- 10 რ. პატარიძე, ქართული ასომთავრული, თბ., 1980.

ალექსი ლონავი

სიტყვა ქართულ ნეოლატონიზმზე

...ახლა შე ვილაპარაკებ საქართველოში აღორძინების ეპოქაზე, ვილაპარაკებ ქართულ ნეოლატონიზმზე. ვილაპარაკებ იმაზე, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ნეოლატონიზმს ქართული ფილოსოფიისათვის და შეიძლება საქართველოსათვის. ცალკეულ ფაქტებს არ შევხები, ვფიქრობ, რომ ეს ფაქტები თქვენთვის კარგად არის ცნობილი. შე შევეცდები აუხსნა ამ ფაქტების მნიშვნელობა, მათი არა მარტო ქართული ან ზოგადქართული, არამედ უფრო ფართო მნიშვნელობა. ამისთვის საკმარისა ამ საქმეს სრულიად შეგნებულად მივუდგეთ, შე კი, მიუხედავად ამისა, რომ ისეთი ღრმა და ფართო ტერმინებით მომიხდება ამერიკებმა, როგორც აღორძინება ან ნეოლატონიზმი, შეაფარდ და ნათლად უნდა დავახსიათო ეს ცნებები.

შე ვილაპარაკებ ნეოლატონიზმზე, მაგრამ ვაცით თუ არა კარგად, რას წარმოადგენს ნეოლატონიზმი? აღორძინების შემდეგ რამდენაზე საუკუნის განმავლობაში ნეოლატონიზმი ახურად იყო აგდებული, ნეოლატონიზმს აღარავინ ხედავობდა. გვეუბნებოდნენ, რომ ეს უცნაური და ფანტაზიური მიეთხოვითა, რომ ეს არის მოძღვრება მავიანე, რადიკალიზმი მისტა, და სრულიად ივიწყებდნენ მის კუთვნილებას. მხოლოდ XX ს. პირველ ათწლეულებში დაიწყო ევროპაში ნეოლატონიზმის ისე თუ ასე სერიოზული შესწავლა. ამიტომ ჩვენ, რუსებზე და ქართველებზე, ამის გამო რომ ჩვენთვის ნეოლატონიზმს დიდი მნიშვნელობა აქვს, ნათლად უნდა განვსაზღვროთ, თუ რას წარმოადგენს ეს ფილოსოფიური მიმართულება.

როგორც თავად სიტყვა „ნეოლატონიზმი“ გვიჩვენებს, საქმე გვაქვს პლატონიზმთან, მის ერთგვარად ახალ, ქრ ანუ ოფიც

აღორძინებასთან. მაგრამ თვითონ პლატონი. მი რას ნიშნავს? ჩვენ ზომ ამაზე ზნირად საკმაოდ ახურადული და ბუნდოვანი წარმოდგენა გვაქვს? მხოლოდ ამის შემდეგ, როცა ვუბნებთ კითხვას, თუ რაა პლატონიზმი, ჩვენ გვეცოდინება თუ რაა ნეოლატონიზმი, და რას წარმოადგენს კერძოდ, ქართული ნეოლატონიზმი.

ზოგადი აზრით, პლატონიზმი მოძღვრებაა იდეათა შესახებ. კეთილი და პატიოსანი, მაგრამ რაა თვითონ იდეა? იდეა — ეს არის ის, რასაც წარმოადგენს მოცემული საგანი. საგნის იდეა — ეს არის ის, რაც შეიძლება ითქვას მოცემულ საგანზე. იდეა პასუხია კითხვას: „რას წარმოადგენს მოცემული საგანი?“ მხოლოდ იდეის მრავლობით შეგვიძლია განვასხვავოთ მოცემული საგანი ყველა სხვა საგნისაგან. ზემოთქმულიდან ვასაგები უნდა იყოს, რომ მოძღვრების იდეებზე უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ფილოსოფიისათვის. რას შეიცავს ეს მნიშვნელობა? ამას, რომ საკმარისა, უპირველეს ყოვლისა, აისწავს იდეის მატერიალისმი, იდეის საგნებისადმი დამოკიდებულება. და სწორედ ნეოლატონიზმი ის მოძღვრება, რომელშიც აღორძინა იდეების შესახებ პლატონის მოძღვრება. მაგრამ აქვე უნდა ითქვას, რომ პლატონისათვის უპირატესი მნიშვნელობა ჰქონდა იდეების საერთო ფორმას, უპირველესად განზოგადოებულ ფორმას. არისტოტელეს კი უპირატესობა გადააქვს საერთო იდეებისადმი კერძო იდეებზე. მის მიანაშ, რომ საკმარისა წარმოადგენა გვერდებს არა მარტო საერთო იდეაზე, არამედ აგრეთვე ერთკერად იდეაზე, ე. ი. ცალკეული საგნის იდეაზე. ახ სწორედ იდეებზე ეს პლატონურ არისტოტელური მოძღვრება შეითვისა ნეოლატონიზმმა.

ნეოლატონიზმი არა მარტო გაიშვირა, არა-

მედ აღებურად ვაიზრა, ბოლომდე ვაიზრა ეს რთული თერია. და რამდენადაც ნეოპლატონიზმი დაასრულა მთელი ანტიკური ფილოსოფია, იგი წარმოადგენს ღრმა და უვლელაზე უფრო გააზრებულ სისტემას. შიშობება ითქვას, რომ ნეოპლატონიზმი სხვა არაფერია, თუ არა იგივე პლატონიზმი, ოღონდ უფრო ღრმად გააზრებული და რეფლექსირებული.

და აი ამ ნეოპლატონიზმი ფიქვი გაიფიქვა, შეიძლება ითქვას, უვლელა საუკუნეში. არ უკლავია არცერთი კულტურა ნეოპლატონიზმს რომ არ დასესებოდა. იგი წარმოადგენდა განვითარდა თვითონ ანტიკურობაში, არსებობდა შუა საუკუნეებსა და აღორძინების ხანაში, და ახალ ღრმად. საბერძნეთ ვიცოდეთ, რას წარმოადგენს ანტიკურა ნეოპლატონიზმი ცნობილია, რომ ანტიკურობა, როგორც ჩვეულებრივ ვამბობთ, გარკვეულ სახის სტიქიურ მატერიალიზმს წარმოადგენს. საქმე ისაა, რომ იქ უვლელაზე უფრო დასრულებულ უვლელაზე უფრო მშვენიერ და ძირითად უკლავიათ კოსმოსისა მიჩნეული. არა რომელიღაც გაუგებარა კოსმოსი, არამედ მატერიალურ-გარკნიბითი, ხელშეახებები, თვალთ ხილული და უსრთ სმენილი კოსმოსი: აი ეს ვარკველავებთი მოჭედილი ცა, რომელიც გრმბათივით დამსობია უძრავ დედაშიწას, კოსმოსი, რომელიც შევარებულა ანტიკურა ხანის კაცი. საშუაროს ანთონარ გავებას მე ვუწოდებ კოსმოლოგიურ ნეოპლატონიზმს, კოსმოლოგიურს, იმე იგი მატერიალურ-გარკნიბით ნეოპლატონიზმს. ეს არის მოძღვარება იდეებზე, მიმართული იქითკენ, რომ განადიდოს და აბსოლუტად აქციოს კოსმოსი, რომ ეს გარკნიბითი, მატერიალური კოსმოსი ძირითად ყოფიერებად, იდეალურ ყოფიერებად, საბოლოო ყოფიერებად აქციოს.

ამს უპირისპირდება შუა საუკუნეთა ნეოპლატონიზმი, რადგან უკლავია კულტურა, როგორც კი წელში გაიშარებება შეტაკლებად და ნატიფ სტრუქტურულ ძიებთა ტენდენციას გამოამდგენებს, უკლავიის ნეოპლატონიზმს შეერებება... შუასაუკუნეთა ნეოპლატონიზმი საფუძველშივე უპირისპირდება ანტიკურს. ანტიკური ნეოპლატონიზმი ითავყენებოდა კოსმოსს, ორგანიზებულ მატერიას, იმე უნივერსალურ საგანს, როგორცია ვარსკვლავებით მოჭედილი ცა და მის ქვეშ უძრავი დედაშიწა. შუა საუკუნეთა ნეოპლატონიზმი სულ სხვა კატეგორია წარმოაჩინა, კატეგორია, რომელსაც ცუდად ითვებოდა ანთიქსის ვერაფრით ვერ ითვისებდა ანტიკურობა, — პირველების კატეგორია.

ერთია — საგანი, სხვა საქმეა — პირველება. და თუ ანტიკურ კოსმოლოგიზმს საფუძველედ როგორ საგანი, შუასაუკუნეთა ნეოპლატონიზმს საფუძველი პირველება იყო. ის დიდი, აბსოლუტური პირველება, რომელიც უკლავიად ბუნებაზე, უკლავიად კოსმოსზე, უკლავიად რამეზე, რომელიც თავად ბუნების კაცსაც და ბუნებასაც და უკლავიად არებულს. ასეთ ნეოპლატონიზმს მე დავარკვევდა სპირიტუალურ და არა მატერიალურ-გარკნიბით ნეოპლატონიზმს. ეს არის სპირიტუალიზმი, აბსოლუტური სულის ფილოსოფია. არაერთი აბსოლუტური სული არ სცნობდა ანტიკურობა, აბსოლუტური სულის ფილოსოფიამ შუა საუკუნეებში გაიშარება. და აი, ნეოპლატონიზმი იდეებსა და მატერიაზე მთელი თავისი მოძღვრებით მთლიანად დაუქვემდებარებს ამ აბსოლუტურ სპირიტუალიზმს.

აღორძინების ხანის ნეოპლატონიზმი რადან წარმოადგენს? დიდად საინტერესო რამეა. მას შემდეგ, რაც კაცობრიობა მთელი თავისი წლის განმავლობაში თავყანს სცემდა ბუნებას, მას შემდეგ, რაც მომდევნო ხანაში კაცობრიობა მთელი თავისი წელი თავყანს სცემდა აბსოლუტურ პირველებას, აღორძინების ეპოქამ სრულად სხვა პოზიცია აირჩია. მან წინა პლანზე ადამიანი წაიწია. ახლა მიხატვის და მის გამო განხილბოდა სულის პარპლემბიცა და ბუნების პარპლემბიცა. ეს არის, როგორც მე ვამბობ, ანთროპოცენტრიზმი ანუ ფილოსოფია, რომელიც უკლავიას საფუძველად ადამიანის ცნებას მიჩნევს. ადამიანისთვის არსებობს უკლავიური, ადამიანი ბუნებაზე მაღლა დგას, ადამიანი აბსოლუტურ სულზე მაღლა დგას. თვითონ იგია უძეოთის ბუნება, თვითონ იგია უმაღლესი აბსოლუტური სული. და ეს აბსოლუტურიცა ადამიანის პირველებისა არის ის ხიამედ, რისაც აღორძინების ეპოქაში ვხედავთ. ეს — ანთროპოცენტრიზმი.

ამ ქერ კიდევ არა გვაქვს სრული სუბიექტივიზმი, ის უფრო გვიან დაიწება, აღორძინების შემდეგ და იქ ადამიანის როგორც სუბიექტის ისეთი განდებება დაიწყება, ისეთი უკლავია ფსიქოლოგიზმი და სუბიექტივიზმი, რომ, თურმე თვითონ ადამიანის პირველება ხაჯებს უკლავი თავისი არსებობად უკლავიურს: ბუნებასაც და თვით დედაებებს. ასეთი რამეც კი თქვა ფიტეტი XVIII საუკუნის მიწურულს. რას წარმოადგენს საუკუნოდ ქართული ნეოპლატონიზმი? დიდად, ქართული ნეოპლატონიზმიც ანთროპოცენტრიზმს ახარისებებს. აქაც ადამიანია უკლავიურის საფუძველი. აქაც იგივე მიწარაფება ადამიანის გაუკლავიებისა და ამ ქვეყნად მისი განდენიერებისა. მაგრამ აქვე ჩნდება ღრმა განსხვავება ერთი მხრივ, ქართულ ნეოპლატონიზმს, ხოლო მეორე მხრივ, იტალიურ და გერმანულ ნეოპლატონიზმს შორის, აღმოსავლურ და დასავლურ ნეოპლატონიზმს შორის. მათ შორის უზარმაზარი სხვაობაა, რისი შედეგებაც ხაჯს; სხვაინარად ვერ

ერთია — საგანი, სხვა საქმეა — პირველება. და თუ ანტიკურ კოსმოლოგიზმს საფუძველედ როგორ საგანი, შუასაუკუნეთა ნეოპლატონიზმს საფუძველი პირველება იყო. ის დიდი, აბსოლუტური პირველება, რომელიც უკლავიად ბუნებაზე, უკლავიად კოსმოსზე, უკლავიად რამეზე, რომელიც თავად ბუნების კაცსაც და ბუნებასაც და უკლავიად არებულს. ასეთ ნეოპლატონიზმს მე დავარკვევდა სპირიტუალურ და არა მატერიალურ-გარკნიბით ნეოპლატონიზმს. ეს არის სპირიტუალიზმი, აბსოლუტური სულის ფილოსოფია. არაერთი აბსოლუტური სული არ სცნობდა ანტიკურობა, აბსოლუტური სულის ფილოსოფიამ შუა საუკუნეებში გაიშარება. და აი, ნეოპლატონიზმი იდეებსა და მატერიაზე მთელი თავისი მოძღვრებით მთლიანად დაუქვემდებარებს ამ აბსოლუტურ სპირიტუალიზმს.

გავიგებთ, თუ რას წარმოადგენს ქართული ნეოპლატონიზმი, და ვერ გავიგებთ, თუ რაა ქართული აღორძინება.

ის ნეოპლატონიზმი, რომელსაც აღიარებდნენ ქართული აღორძინების ეპოქის წარმომადგენლები — იოანე პეტრიწი და რუსთაველი — აგრეთვე ანთროპოცენტრიზმი, მაგრამ იგი არ ანადგურებს ბუნების ბატონობას, ამ ბუნებისა, რომელსაც ეთაყვანებოდა ანტიკურობა. დიას, იგი ეთაყვანებოდა ბუნებას ამ ვარსკვლავებით, ამ ვარსკვლავიანი ციოთ და ცადაქნილის სწორი მოძრაობით მორტალურ ბუნებას. დიას, ყველაფერი ეს რჩება აქ, ამ ქვეყნად, მაგრამ ერთადერთი აბსოლუტის სახით კი არა, მსგავსად ანტიკური საბერძნეთისა. რჩება აბსოლუტის სახით, ყოფიერების სახით, მაგრამ, ისეთი ყოფიერებისა, რომელიც შინაგანად განადგობს აღმაინის მიერ, რომელიც მოკვდება აქვს სუბიექტურად და მის მიერ შეიგრძნობა როგორც საკუთარი, უღრმესად ინტიმური რამ. ანთროპოცენტრიზმს აქ არ მივუვართ ბუნების განადგურებაში, როგორც ეს იყო დასავლეთში. ბუნება აქ მდიდდება ამის მეშობით, რომ აღმაინა მასთან სუბიექტის მოთხოვნილებებით მივად, ამის მეშობით, რომ აღმაინი იქცა ამ პარაფენად, რომელსაც სურს ყველაფერი შეიგრძნოს, ყველაფერი თავისებურად გადაკეთოს. აქ არ წადგურდება ბუნება ანდა კოსმოსი, პირაქით, წადდება ინტერესი პარაფენების ცხოვრებისაგან, სუბიექტის ცხოვრებისაგან, სუბიექტისა, რომელიც ისევემთ ფერხამდე ჩართულია ამ ბუნებაში.

ბუნება თავისი საკუთარი ცხოვრებით იწყებს სიცოცხლეს. იგი გაშლილია უთვალავი ფერით. ის უბრალოდ ზღაპრული და მარტო ღვთაებრივი კმნილება როდია, არამედ არის ის, რაც კაცის მიერ მთელი გულთი განიცდება, განიცდება გონებრივად, როგორც ისეთი რამ, რაც კაცს შეუძლია თავისი ძალებით შეაფაროს და მოაზროს ბოლომდე.

ქართული ნეოპლატონიზმის სპირიტუალიზმთან მიმართებაზეც იგივე უნდა ითქვას. მეტიმეტად უბეში შეცდომა და ვულგარისაცია იქნებოდა იმის თქმა, რომ ქართული ნეოპლატონიზმი სავსებით აუქმებს ყოველგვარ სპირიტუალიზმს. ამისთვის არ დამწერალია იოანე პეტრიწი და რუსთაველი. ისინი სცნობდნენ ბუნების სულიერ დასახამს, სცნობდნენ მთელი ყოფიერების მიმართ მის ბელმწოდებას. მაგრამ ამდგენდნენ ამას თავისებურად, სუბიექტის ენაზე, სწორედაც რომ ინტიმურად მგრძნობელი სუბიექტის ენაზე გადაქმნდით თავიანთი სათქმელი. ამიტომ არ უკარგა მარტო აბსოლუტისაგან თავიანთი ცემა და მისი მოწოდებლობისა და შეუცნობლობის ქადაგება. არა, ყოფიერების სულიერი საფუძვლი

შეცნობადა, იგი აღმაინურია. იგი აღმაინის სისიცოცხლო მოთხოვნილებას წარმოადგენს. აი, რა არის ქართული ნეოპლატონიზმი — ეტაბლიური და გერმანული ნეოპლატონიზმისაგან განსხვავებით.

ქართული ანთროპოცენტრიზმი არ ანადგურებს ბუნებას და არ ანადგურებს სულს, არამედ ერთსაც და მეორესაც თავის სუბიექტურ, მშობლიურად განსაცდელ თარგზე ძერძავს. ქართულ ნეოპლატონიზმს სურს ბოლომდე მოაზროს ეს აბსოლუტები, რომლებიც არ ყოფიან განცილებილი დასავლეთში და შეტინები აბსტრაქტულობით გამოირჩეოდნენ. ქართულ ნეოპლატონიზმს სურს ყველაფერი ეს ცხოვრებაშიც გამოიყენოს, აქვე განაზოცილოს კაცის იცნება სიცოცხლის დანიშნულებაზე. სახელდობრ, ეს განსხვავებს ქართულ ნეოპლატონიზმს სხვადასხვა ტიპის დასავლური ნეოპლატონიზმისაგან.

ამისათვის რომ გავიგოთ შემოქმედული, უნდა წარმოვიდგინოთ ისეთი მიწიერა კაცი, რომელიც თავის მიწიერ სრულყოფას მიეღობვის, მაგრამ ამას არ აყეთებს აბსოლუტურ საშუალებათა გზით, კმა-სმით და პარწმინდად მატერიალური და ცხოველური მდგომარეობით. არა, მისი ანთროპოცენტრიზმი უღრმესად განსუფიერებულია, უღრმესად ამაღლებული, და რაც მან ცხოვრებას უნდა მოუბეროს ახ არის, რომ ძირფესვიანად, კარდინალურად შეცვალოს იგი, დაუსტრომლად ებრძოლოს ცხოვრების ბნელ მზარებს. იგი ესწრაფვის აღმაინური არსებობის სხვა, უფრო თავისუფალ და იდეალურ ფორმებს. აი ამით მკვეთრად განსხვავდება ქართული ნეოპლატონიზმი. იგი სუბიექტურია და წრფელად შესაგრძნობია, მაგრამ, ამავე დროს, კეთების, სინამდვილის გარდაქმნის, უშაღების სრულყოფისაკენ ღტოვების პრინციპსაც წარმოადგენს.

ამის შემდეგ ვასავები ხდება, რატომ ვაიმარქვა ამ ფილოსოფიამ, ამ ფილოსოფიურმა სისტემამ საქართველოში და რატომ დიდო იგი საფუძვლად აღორძინებად სახელდებულ კულტურულ მიმართულებას. ქართული აღორძინება წარმოადგენელია ნეოპლატონიზმის გარეშე. ამაშიდ ეს უკვე დამტკიცებულია, დამტკიცებულია შეცნერულია თუცა ამ დებულებამ ვერ მოიპოვა სრული აღიარება და ბევრს კიდევ მახინჯი და უზადრუცო წარმოადგენა აქვთ ნეოპლატონიზმზე. სინამდვილეში ნეოპლატონიზმი, რა თქმა უნდა, სულიერი მოძღვრებაა, მოძღვრება სულის ფერისცვალებაზე. მაგრამ რომელი სულისა და როგორ ფერისცვალებაზე? აი ამას არ ითვალისწინებდნენ, როცა ქართულ ნეოპლატონიზმზე ლაპარაკობენ, ხოლო ამ სწორი ვაგებით, რაზეც მე შემიძ

ვიღაპარაკე, ქართულ ნეოპლატონიზმს კოლონატორი მნიშვნელობა აქვს.

არა ხაზს იმაზე ღიარაკე, რომ ჩვენი ახლანდელი მსოფლმხედველობა სრულიად სხვაა, ჩვენ სხვა დანიშნულება გვაქვს, სხვა მიზნები და აზროვნების სხვა მეთოდები. მე სრულიადაც არ ვცდილობ XI-XII საუკუნეების ნეოპლატონიზმი ადვანტიკო საქართველოში. ამისთვის არ გიტარებთ ლექციას. მე მხოლოდ იმის თქმა მინდა, რომ აღორძინების ხანის ქართული ნეოპლატონიზმი წარმოადგენს ერთერთ ნიშნულს, ადამიანური აზროვნებისა და ადამიანური არსებობის ერთერთ ღრმად და ანტიფუნდამენტალურ ნიშნულს, რომელიც მთავარწინა ცხოვრების გარდასაწინააღმდეგ, უკვლევადი დაბრკოლებათა გადასაღებად, რათა მიადგინო უმაღლეს ცხოვრებას. ეს არის უადრესად მიწიერი, მაგრამ ამავე დროს კეთილშობილური და ამაღლებული ფილოსოფია. ეს არის სულობით გასაქვალული ფილოსოფია, რომელსაც მიწიდან მოწყვეტილად სურს რაღაც სხვა რამედ აქციოს ეს ქვეყანა.

ქართული ნეოპლატონიზმი საქართველოს კულტურული განვითარების დიდმნიშვნელოვანი მიღწევაა. და როგორ უნდა აფუაროთ მას გვერდით? ძალიან კარგს შერებიან საქართველოში, რომ აქვეყნებენ თავიანთი ნეოპლატონიკოსების აზრებებს, თარგმნიან და კომენტარებს ურთავენ. მე ვიტყვი, რომ ამ აზრით, საქართველო ის ქვეყანაა, ვისგანაც უნდა ვისწავლოთ, თუ როგორ ვიკვლიოთ ნეოპლატონიზმი.

ჩვენი ხომ ნეოპლატონიზმი ადრე პოპულარული არ იყო. გამოდოდა ცალკეული გამოკვლევები ნეოპლატონიზმის დარგში, მაგრამ ასე ღრმად და უკვლევად ვიკვლია არ იკვლევდნენ ამ ფილოსოფიურ სისტემას. არ არსებობდა მისი ზედმეტად გაგება. და ასეთნაირი გაგება ჩვენ ქართველებსაგან უნდა ვისწავლოთ. და რაც უფრო მეტს ვისწავლით, მით უფრო განმტკიცდება რუს-ქართველთა მეგობრობა.

მაგრამ ისეც არ ამოწურავს სათქმელს. ხაზირა აღნიშნის ნეოპლატონიზმის თანადროული მნიშვნელობა. ხაზი უნდა გავხაზოთ, იმას, რომ თუკაც ეს მსოფლმხედველობა ქრონოლოგიაურად ძალიან დაშორებულია ჩვენგან, იგი დღესაც უადრესად საპატიო საგანია. ქართული ნეოპლატონიზმი, როგორც უკვე ითქვა, ანთროპოცენტრულია. და ეს საკვებით სწორია. მაგრამ ამასთან იქმნება დიდი ხაზირება: — მთელი ობიექტური სამყაროსაგან პიროვნების იზოლაცია, მისი მოწყვეტა ბუნებისაგან, ზღლისაგან, ისტორიისაგან. პიროვნების ასეთი დანაწევრული გაგება არ ამანათებს ქართულ ნეოპლატონიზმს. დიას, ეს ანთროპოცენტრიზმი, მაგრამ იგი არ იმეცხ

პიროვნებას ბუნებისაგან, არამედ რაღაცნაირ პიროვნულ მთლიანობაში ანთროპოცენტრიზმსა და ბუნებას. და აქ უნდა გვეტყოს პიროვნებათა ერთობად წარმოადგინება. ასეთი ანთროპოცენტრიზმისთვის უცხო არ არის ისტორიული პროცესების არავითარი სულიერი მხარე.

შემდეგ ჩვენ ხშირად ვხმარობთ სიტყვებს: „სუბიექტი“, „სუბიექტურობა“, „სუბიექტივიზმი“. უკეთეს ქართული ნეოპლატონიზმი ანთროპოცენტრულია, იგი, რა თქმა უნდა, ადამიანური სუბიექტურობაზე რამენაირ მომდგრებას უნდა წარმოადგინდეს. და მართლაც, აქ ჩვენ საქმე გვაქვს სუბიექტის დიდ კულტურასთან. იგი სუბიექტის მრავალფეროვან სურათს გვაქვს, მაგრამ ამასთანავე გვასწავლავს, როგორ დავადგინოთ თავი სუბიექტივიზმს და ფსიქოლოგურა თავმთიერების მთელ ამ უბედურებას. აქ არა გვაქვს ფსიქოლოგია და განცდების ჩატკარუნება. აქ არის კეთილშობილური კულტურა, გრძნობათა მადლი, ქმედითი კულტურა.

ცნობილია, რომ ანთროპოცენტრული ფილოსოფია ხშირად ადევს ქეშმარიტებათა კვრეტას და, ამ კვრეტაში დანთქმული კაცი უარს ამბობს საქმიეზე, ქმედებზე. ქართული ნეოპლატონიზმი უზაად არის წარმოდგენილი მკვრეტელობა, მაგრამ ამასთანავე იგი გვასწავლის არა მარტო კვრეტაში ვიყოთ დანთქმულნი, არამედ დღემოდამ ვესწრაფოთ საქმეს. ეს არის ანთროპოცენტრიზმი, რომელსაც სურს გარდუვალად შექმნას რამინ, და არა მარტო შექმნას, არამედ გარდაქმნას სინამდვილე. სინამდვილე რომ უნდა გარდაიქმნას — ამის ჩინებულად გრძნობს უველა ქართველი ნეოპლატონიკოსი. ქართულ ნეოპლატონიზმი მკვრეტელობა და სიცოცხლის, როგორც პიროვნული მთლიანობის გაგება ურთიერთთან შერწყმულია და ამ გაგებამ უნდა მივვიყვანოს არსებული მდგომარეობის შეცვლაში. ქართული ნეოპლატონიზმის ამ თავისებურებებს არა მარტო მსოფლიო მნიშვნელობა აქვს, არამედ თანადროული მნიშვნელობაც. რა როგორც არ უნდა განვხვავებოდით ჩვენი მსოფლმხედველობით XI-XII საუკუნეებისაგან. ქართული ნეოპლატონიკოსების ეს ანტიფსიქოლოგია, ანტიფსიქტივიზმი და ქმედითი დასაბამი თანადროულობისთვისაც მნიშვნელოვანია.

თუ, რა მნიშვნელოვან აზრებს ვპოულობთ ქართული აღორძინების ნეოპლატონიკოსებთან ამიტომ მხოლოდ ერთი რამით უნდა დავამთავრო — დე, იდეგარემოს ქართულმა აღორძინებამ და გაუშარქოს ქართულ ნეოპლატონიზმს.

მთარ ტყუველასვილი

თბილისის წარმოქმნა-განვითარება

(ისტორიულ-არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით)

ცხადია, ახსურდული იქნებოდა იმ აზრის დაშვება, თითქმის სპარსულ მოხელეს მცხეთისა და მისი ქვეყნის, უფრო სწორად, ქართლის სამეფოს თავდაცვით-მონარქიანობის განსტაცების მიზნით აეგოს ციხე-სიმაგრე თბილისში. პირიქით, სპარსეთი ქართლის დაპყრობასა და დაპყრობას ელტვოდა. მაგრამ „თბილისის კართა შორის“ აგებული შურისციხე, ჩანს, იმთავითვე გახდა მცხეთისა და მისი შემავალი ქვეყნის თავდაცვითი სისტემის ერთ-ერთი მთავარი რგოლი. შემთხვევითად არ მიგვაჩნია, რომ სპარსელების დამკვიდრებამდე თბილისში უკვე იყო ციხე, შესაძლოა ნაკლებ მნიშვნელოვანი, ვიდრე შემდგომში შურისციხე გახდა, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანი პუნქტი მცხეთისათვის.

ჩანს, სწორედ ამან აიძულა ქართლის მეფე ვარაზ-ბაგურთ, სპარსელებისათვის თბილისის სანაცვლოდ რანი და მოვაკანა დერეფი და, ამავე დროს, ხარკის გადახდაც ეკისრა.

ქართლის სამეფოს მესვეურთათვისაც კარგად უყოფილა ცნობილი თბილისის სამხედრო-სტრატეგიულ მნიშვნელობა (შ. მესხია).

„თბილისი მდებარეობს გზაზე, რომელიც მტკვრის ხეობითა და აღმოსავლეთ ამირკავკასიით საქართველოს აკავშირებდა ირანთან; მდინარის ვიწრო კლდეოვანი კალაპოტი ქალაქთან (იქ, სადაც დღეს მცხეთის ხიდებია) საუკეთესო ადგილი იყო ხიდის ასაგებად, რომელიც ერთმანეთს უკავშირდებოდა შარქენსა და მარცხენა ნაპირის ქართლს, აგრეთვე გზა მიდიოდა ჩრდილოეთ ალბანეთში (ახლანდელი აზერბაიჯანის სსრ); ქალაქის დასავლეთით უშუალოდ მდებარე მადლონი და მდინარის მაღალი, კლდეოვანი ნაპირი ადვილად ჰკეტავდნენ მტკვრის გაყოლებით მიმავალ გზას“ (ს. ქანაშია).

თბილისის ხელსაყრელი სამხედრო-სტრატეგიული და გეოგრაფიულ-ეკონომიკური მდგომარეობისათვის განსაკუთრებული უზრაველი მოქმედება ვახტანგ გორგასანს. ვახტანგის ისტორიკოსი ჭუანჭუჭყაძე წყნობს: „...ვახტანგ აშენებდა ქალაქსა ტფილისისასა და საფუძველი იდენ დაუდგა“.

ამასთან დაკავშირებით შ. მესხია შენიშნავს, რომ „ამ ცნობაში ლაპარაკია არა თბილისის საფუძვლის ჩაყარაზე, როგორც ზოგი ისტორიკოსი ვარაუდობს, არამედ თბილისის ამ ნაწილზე, სადაც საყოთრივ ქალაქი იყო, და მის კიდევ უფრო დასახლებასა და გაშენებაზე“.

თბილისის ამ ნაწილს, ზღუდე (კედლები) არ ჰქონდა და როცა ისტორიკოსი საფუძვლის ჩაყარაზე ლაპარაკობს, მას სწორედ ეს ზღუდე (ქალაქის კედლები) აქვს მხედველობაში“.

აღნიშნული ცნობა მრავალმხრივია საყურადღებო და ამიტომ ზოგიერთი ჩვენი მოსაზრება გვინდა გავუზიაროთ მკითხველს.

საგულისხმოა, რომ ვახტანგ გორგასანს მცხეთა, როგორც სამეფოს დედაქალაქი, დაუწუნებია და მის სანაცვლოდ ახალი დედაქალაქის შენება დაუწყია. საყურადღებოა, რომ უჭარბა, რომელიც ფაქტურად ვახტანგ გორგასანის მიერ იქნა აგებული, საკმაოდ დიდხანს იყო ვახტანგის რეზიდენცია. (დ. მუსხელიშვილი), ამიტომ, საფიქრებელია, რომ ვახტანგს თბილისის სატაქტო ქალაქად ქცევის გადარწმუნებლობა ერთბაშად არ მიუღია. იგი ვარაუდობს ძიებაში იყო. ამის დაზამდატურებელი ჩანს, აგრეთვე, ის ფაქტიც, რომ ვახტანგმა თბილისში ფართო მშენებლობა მეფობის უკანასკნელ წლებში დაიწყო და მისი მთლიანად დამთავრება (ზღუდე-გალავნის დასრულება) ვეღარც შესძლო.

რატომ გახდა საჭირო დედაქალაქის შეცვლა, ან რა ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქ-

ტორებით იყო ეს მოვლენა განპირობებული, საკმაოდ რთული გადასაწყვეტი ჩანს. სამხედრო-სტრატეგიული თვალსაზრისით მცხეთა არც თუ ისეთი მოუხერხებელია და გამოუსადეგარი იყო, რომ მხოლოდ ამიტომ დაქვეითებულიყო მისი მნიშვნელობა (შესაძლოა, სამხედრო აღკუთვლილობასა და თვით ბრძოლის ტაქტიკასა თუ სტრატეგიაში მოხდა ძირეული ძვრები, რის შედეგად მცხეთის თავდაცვისუნარიანობის აღარ იყო საკმარისი); ეკონომიკური თვალსაზრისით, კერძოდ, მნიშვნელოვანი საეკონომიკური კონტროლის მხრივ, არც მცხეთა წარმოადგენდა თბილისზე ნაკლებმნიშვნელოვან პუნქტს; ირგვლივ მდებარე უზენაესი ადგილებიც არ აღემატებოდა დედაქალაქს („მცხეთა I“), და, ვარადა ამის, მცხეთა უკვე საკმაოდ დიდი ტრადიციის მქონე ქალაქი იყო, საუწყურთა მანძილზე წარმოადგენდა მონათმფლობელური ქართლის სამეფოს „დედაქალაქს, დიდს და უადრესად კეთილმოწყობილ ქალაქს, („მცხეთა, I), რაც, აგრეთვე საკმაოდ დიდმნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდა. ასე რომ, ახალი დედაქალაქის ძიება და, ამ თვალსაზრისით, თბილისისათვის უპირატესობის მიჩნევა, ჩანს, სხვა მოვლენებმა განპირობდა. ამ მხრივ საუბრადღებოა, რომ თბილისი, როგორც დიდმნიშვნელოვანი „ქალაქი-ცხენი“, პირველად სწორედ მის შემდეგაა ნახსენები, როდესაც ქართლის სამეფოში ქრისტიანული სარწმუნოება უკვე ოფიციალური რელიგიის წარმოადგენს და საზოგადოებაში ფეოდალური ურთიერთობა შევიდრდება, ხოლო ფეოდალიზმის საბოლოო გამარჯვებამონ ერთად (VI საუკუნეში), იგი ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური ცენტრი, დედაქალაქი გახდა. ამისგან, თბილისის დაწინაურებასა და დედაქალაქად ქცევის საქმეში მთავარ ფაქტორს, ჩანს, ქართლში ფეოდალური ურთიერთობის დამკვიდრება და გამარჯვება წარმოადგენდა; მცხეთა, როგორც მონათმფლობელური ქართლის დედაქალაქი, აღარ ან ვერღარ აკმაყოფილებდა გამარჯვებული ფეოდალური კლასის მოთხოვნილებებს. მათთვის თბილისი აღმოჩნდა უფრო ხელსაყრელი, ახალი კლასის წარმოადგენლებმა თავისი დედაქალაქი გაიჩინეს, ვარდა ამისა, თბილისის დაწინაურების საქმეში სხვა ფაქტორებიც უნდა იქნას გათვალისწინებული. მაგალითად, კარგადანა ცნობილი ვახტანგ გორგასალისა და შიქაველი ეპისკოპოსის შორის მომხდარი კონფლიქტი.

ს. კაკაბაძეს, მაგალითად, სწორედ ეს კონფლიქტი მიანიწია თბილისში სამეფო კარის გადმოტანის ერთადერთ მიზეზად. მისივე აზრით, თბილისი უკვე ძვ. წ. V ს-ში წარმოადგენდა აქტიური სპარსეთის კარანის (მმართველის) რეზიდენციას, რასაც მოწმობს „თბილისის ძველი სპარსული სახელწოდება წარმოადგენდა“.

გენიანი ძველ სომხურში — ფატიჰიანი, ე. ი. კარანის ადგილსამყოფელია „ქალაქი“.

„აღუქმანდრე მკვედონდრან ღრსის კიქსქსქან წლებში ჩვ. ერამდე, თბილისში გაშენებულ იქნა ზედა-ციხე. (ს. კაკაბაძე).

ის ფაქტიც, რომ, ვახტანგის ანდერძის თანახმად, მისმა მემკვიდრემ დანიშნულ „ტფილისი შექმნა სახლად სამეფოდ“, ხოლო მცხეთა ქართლის კათალიკოსს „მიათვლა“, თავისთავად საუბრადღებოა. ჩანს, სამეფო საზღის თბილისში გადმოსვლას ბუნებრივად მოჰყვა აქ მოსახლეობის მოპარაკება, რაც მცხეთის ხარჭე მოხდა (ივ. კაკაბაძე). ამავე დროს, ცნობილია, რომ ახალი, ფეოდალური კლასის წარმოადგენლები მონათმფლობელური სახელმწიფო აპარატის წინააღმდეგ ბრძოლაში აქტიურად იყვნენ ბრძოლაში მათს (ამ შემთხვევაში სპარსეთის სახით), რომელთა ურთიერთშეთანხმებული მოქმედების შედეგად 528 წ. ქართლში მეფობა გაუქმდა. თბილისში სპარსული მოხელე დაქა, სამეფოს მთელი ძალა უფლებდა ფეოდალ-აზნაურთა ხელში გადავიდა, თბილისი კი სპარსული მოხელისა და ქართლის აზნაურთა რეზიდენციად იქცა. სწორედ ამ დროს „მცხეთას მოაკლდებოდა და თბილისი განძლიერდებოდა, არშაზი აღობრებოდა და კალა აშენდებოდა“, „თბილისი კაცნი დასხდებოდეს“.

საინტერესოა ისიც, თუ რატომ „მიათვლენ კათალიკოსს“ მცხეთა დედაქალაქის თბილისში გადმოტანის შემდეგ. იქნებ მცხეთა ამ დროს საეკლესიო მამულია და ვახტანგ გორგასალისა და შიქაველი მცხეთის ეპისკოპოსის კონფლიქტს უფრო დროა ფეხებში აქვს, ვიდრე ამას ვახტანგის ისტორიკოსი ჭუნაშვიტი გადმოგვცემს (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 196-197). მაგრამ არის კი თბილისი სამეფო მამული? ვახტანგ გორგასალისა და დანიშნულ აქ ჩატარებული ფართო მშენებლობა და დედაქალაქის გადმოტანა, თითქმის ამ აზრს უჭერს მხარს. მაგრამ როგორ ავსნათ ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობას იმის შესახებ, რომ თბილისის სიონის ტაძარს „...საფუძველი დაეფუძნა მღვდელმთავარს შენი. დგომად შეასრულა ქერავთან ვინმე და მოქალაქეთა, და მთავარმან ადარანსენი“ („ადურია...“, გვ. 53). რა შუაშია „ქერავი ვინმე და მოქალაქენი?“ ან იქნებ სწორედ ეს ცნობაც იმის მაუწყებელია, რომ თბილისი სამეფო საეკლესიო მშენებლობაში საეკლესიო ხელისუფლებამ არ მონაწილეობდა. და, იქნებ, ესეც ნიშანდობლივია იყო.

ნიშანდობლივი ჩანს ისიც, რომ თბილისი ფეოდალიზმის ჩასახვიდანვე იხსენიება, ფეოდალიზმის გამარჯვებისთანავე კი დედაქალაქი ხდება. მასხადამე, თბილისის სწრაფი დაწინაურების მიზეზი და საფუძველი ქვეყნის ფეოდალიზმის ჩასახვიდანვე იხსენიება, ფეოდალიზმის გამარჯვებისთანავე კი დედაქალაქი ხდება. მასხადამე, თბილისის სწრაფი დაწინაურების მიზეზი და საფუძველი ქვეყნის ფეოდალიზმის ჩასახვიდანვე იხსენიება, ფეოდალიზმის გამარჯვებისთანავე კი დედაქალაქი ხდება.

დალიზაციის პროცესით უნდა აიხსნას ძირითადად.

აქად. ნ. ბერძენიშვილი ხაზგასმით აღნიშნავდა: „...თბილისი ძველი დროის (მონათმფლობელური) ქალაქი, (ცენტრი მისი სამოქალაქოთი) არ შეიძლება არსებულყოფიერ. ის, ძველი თბილისი, მცირე მნიშვნელობას პუნქტი უნდა უოფილიყო და თუ თბილისი დაწინაურდა, მცხეთასაც ეს ზღვია, ეს შედეგი იყო მრავალხედავადსა მოვლენათა: ზღა, ზილი, პოლიტიკა... და, განსაკუთრებით, უმთავრესი იყო ახალი სოციალ-დემოკრატიული ვითარება“.

ჭუნაშვიტისეულ ცნობაში უტრადღებებს იქცევს, აგრეთვე, სიტყვა ოდენ („საფუძველი ოდენ დაედვა“). სულხან-საბა-ორბელიანის, ნ. ჩუბინაშვილისა და ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით „ოდენ“ ტოლფარდოვნების აღნიშვნელი წმინსახართა და ნიშნავს „შხოლოდ, მარტო“. მაშასადამე, ჭუნაშვიტისეული „საფუძველი ოდენ დაედვა“ უნდა გავივით ისე, რომ თბილისში საქალაქო მშენებლობა ვახტანგმა დაიწყო და ამ მშენებლობას შხოლოდ მის დროს ჩაეყარა საფუძველი. ცნობილია, რომ ვახტანგამდე, სულ ცოტა, ერთი საუკუნით ადრე მაინც, თბილისი „ქალაქი-ციხე“ იყო, ე. ი. საფუძველი გაცილებით უფრო ადრე ჰქონდა ჩაყრილი. ამის შესახებ, როგორც უფრო აღნიშნეთ, გამოთქმულია მოხაზრება, რომ „ამ ცნობაში (გუგლისხმება: „ვახტანგ აშენებდა ქალაქსა ტფილისისასა და საფუძველი ოდენ დაედვა“, ო. ტ.) ლაპარაკია არა თბილისის საფუძველის ჩაყარზე, როგორც ზოგი ისტორიკოსი ვარაუდობს, არამედ თბილისის ამ ნაწილზე, სადაც საკუთრივ ქალაქი იყო და მის კიდევ უფრო დასაშლენასა და გაშენებაზე“... თბილისის ამ ნაწილს, როგორც იმავე ისტორიკოსის მოთხრობიდან ჩანს, ზღუდე (კედლები) არ ჰქონდა და როცა ისტორიკოსი საფუძველის ჩაყარზე ლაპარაკობს, მას სწორედ ეს ზღუდე (ქალაქის კედლები) აქვს მხედველობაში. ამის გარდა, ვახტანგ გორგასალს ვაწარახული ჰქონდა სატაბო ქალაქად ამიერიდან თბილისი ვაგება. პოლიტიკური ცენტრი მცხეთიდან თბილისში უნდა გადმოსულიყო. ეს კი ქალაქში ახალ ნაგებობათა აშენებას (მეფის სასახლე და სხვ.) მოითხოვდა. ამრიგად, რეზიდენცია რომ თბილისში გადმოეტანა, წინააღმდეგობა უნდა ჩაეტარებინა, მაგრამ შემდეგ, ვართულებულ ხაჯარეო პირობათა წყალობით (ამ დროს ვახტანგი სპარსეთის მეფის წინააღმდეგ იწუებს ბრძოლას), ქალაქის ახალი მნიშვნელოვანი ნაგებობების შხოლოდ საფუძველის ჩაყრა მოახერგა“.

ეს დასკვნა სრულად უწყობანოდ არის მიღებული. მაგრამ, ამასთან დაკავშირებით, ვფიქრობთ, არც იმის შესაძლებლობაა გამორიცხ-

ხული, რომ ჭუნაშვიტისეული ნაგებობების ნაცვლად თავდაპირველად „საფუძველი ოდენ“ უოფილიყო, მიუხედავად იმისა, რომ „ოდენ“ (ნაცვლად „ოდენ“-ისა) არც ერთ ძირითად ნაგებობაში არაა დაღასტრებული. შესაძლოა აქ ჭუნაშვიტის ტექსტის შემდგომრონიდელ გადამწერთა შეიქნა „ს“ და „ნ“ აღრევის შედეგად იყოს. უოველ შემთხვევაში, რეალურ ვითარებას „ოდენ“-ზე უფრო „ოდენ“ ახასავს, რადგან ეს უკანასკნელი წარსულში, ოდენოვანი წინაო უოველ მიმხდარი ფაქტის აღნიშვნელი წმინსახართა. მაშასადამე, „საფუძველი ოდენ დაედვა“-ს ნაცვლად თუ „საფუძველი ოდენ დაედვა“-ს ფორმას გავიზიარებთ, გამოდის, რომ ჭუნაშვიტისათვის კარგად იყო ცნობილი რომ თბილისის საფუძველი ოდენოვანი წარსულში უოველ ჰქონდა ჩაყრილი და ვახტანგმაც უოველ არსებული ქალაქის ტერიტორიაზე დაიწყო ფართო მშენებლობა, მისი დღედაქალაქად გადაქცევის მიზნით. სხვათა შორის, აქვე ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ იმავე ჭუნაშვიტისათვის თბილისის (და კალას) არსებობა თვით ვახტანგის დროსვე, მაგრამ ფართო მშენებლობის დაწყებამდე, საკმაოდ კარგად უოფილია ცნობილი („შეიბინა“ ფონმა ზედა ტფილისისასა“, „ტფილისი სოფელი და კალაია მოიხრებულ იყო მაშინ“ და სხვ.).

რა თქმა უნდა, აღნიშნული მოხაზრება არ ეწინააღმდეგება ჭუნაშვიტისავე ცნობას: დაჩიბ „განასრულა ზღუდენი ტფილისისანი, და, ვითა: ეტრძინა ვახტანგს, იგი შეიქმნა სახლილ სამეფო-ფოლ“. ამ თვალსაზრისით, სიტყვა „ოდენ“ იქნება თუ „ოდენ“, გადამწვევები მნიშვნელობა არა აქვს. მაგრამ აღნიშნულ ცნობაში სხვა გარემოება იქცევს უტრადღებებს: ვახტანგ გორგასალს თბილისში ფართო მშენებლობას ატარებს. მაგრამ თბილისი დღედაქალაქად ვერ იქცა, რადგანაც „ზღუდენი ტფილისისანი“ დამთავრებული არ იყო, დაჩიბ დამთავრა ქალაქის ზღუდე-გალავნის მშენებლობა და შხოლოდ ამის შემდეგ გახდა შესაძლებელი მცხეთიდან თბილისში სამეფო ტაბატის გადმოტანა. სწორედ ამის შემდეგ დავით მცხეთის მნიშვნელობა და პირველობა თბილისში დაიხსურებოდა.

ამრიგად, გამოდის, რომ ქალაქის გადაქცევა ქვეყნის კულტურულ-პოლიტიკურ-დემოკრატიული ცენტრად (დღედაქალაქად), შხოლოდ მას შემდეგ იყო შესაძლებელი, თუ მას სათანადო ზღუდე-გალავნა ჰქონდა შემოკლებული, ე. ი. თუ იგი სამეფოდ იყო დატული. სხვათა შორის, ეს მარტო ფეოდალური ქალაქისათვის როდი უოფილია დამახასიათებელი. ლეონტი მროველიც ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ფარნავაზ მოზღუდა ქალაქი მცხეთა მტკიცედ, და უოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლ-სახლი მოიხრებულნი აღექსანდრესაჲსაჲნი“. მაშასადამე ზღუდე-გალავნა

ქისათვის საგანგებოდ კეთდებოდა, შიხი ძი-
რითადი ნიშან-სიკრძა იყო და ამიტომაც სა-
განგებოდ აღინიშნებოდა ის მოღვაწე, ვინც
ამგვარ მშენებლობას ატარებდა. მაგრამ ჩვენ
უკვე ვეკონდა აღინიშნული, რომ „საყოფიერ
ტფილისს“ თავისი ზღუდე-გალაქანი (და ცი-
ხეც) ამთავითვე უნდა ქმნილიდა, ყოველ შემთ-
ხვევაში, ვახტანგ გორგასალამდე ერთი (თუ მე-
ტი არა) საუკუნით უფრო ადრე მაინც.

მასხადაბე, უნდა ვიფიქროთ, რომ ან ვახ-
ტანგ გორგასალის დროს „საყოფიერ ტფილისს“
ქველი გალავანი დანგრეული იყო და საჭირო
აშენდა ხელახლა შიხი აშენება, რასაც უფუ-
ლოდ ესმაურება ჭუანჭერისავე ცნობა „ტფი-
ლისის სოფელი და კალაძეა მოობრებული იყო
მაშინ“, ან არა და, ვახტანგის მიერ ფა-
რთო საქალაქო მშენებლობაში, ისტორიკოსი
გულისხმოსის არა „საყოფიერ ტფილისს“, არ-
მედლე უკვე არსებობდა როგორც საქალაქო
დელი მნიშვნელობის „ქალაქი-ციხე“, არამედ
სხვა პუნქტს.

ჭუანჭერი წერს: „ვახტანგ აშენებდა ქალა-
ქსა ტფილისისს (ხაზი ჩემია, ო. ტ.)
და საფუძველი ოდენ დაიდვა“. ისტორიკოსი
თითქოს ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ ვახტან-
გი „ტფილისს“ კი არ აშენებდა, არამედ თხი-
ლისისათვის აშენებს ქალაქს, რომელსაც ხა-
ფუძველი ამ მშენებლობის შედეგად ეყრება.

ჩანს, ვახუშტი ბაგრატიონისაც ამგვარად ეს-
მის ეს საკითხი იგი ვგაყენებ: „...კალაბა და
ტფილისს ჰყოფს სალაღაის — წყალი, გამო-
სდის წყაროსა და კუთრის მთებსა, სამართ
და აღმოსავლით უდის კალს და დასავლით
ტფილისს. არამედ პირველი იყო დაბა“. ე. ი.
ვახუშტის მიხედვით, კალა დაბა იყო და არა
ქალაქი. შემდეგ იგი ვგაყენებ, რომ კალაში
...მთდის ვარაზბაქურის ტაძარს შინა აღმოსავ-
ლით უდის ციხე ერისთავანს სპარსთაშინ. შემდეგ-
მად გორგასალ დადა საფუძველი, დაჩი...
ქმნა ქალაქად და ტახტად შედგოა“. შინისსართი
„ოდენ“ უკვე რეალურ შინაარსს იძენს: კალას
ტერიტორიაზე საქალაქო მშენებლობას ვახტან-
გის დროს ჩაეყარა საფუძველი.

არქეოლოგიური მონაცემებითაც მტკიცდება,
რომ კალას ტერიტორია სწორედ ვახტანგ გო-
რგასალის დროიდან წარმოადგენს „ქალაქს“.

მაგ., ერთდღე შეორეს ხაზ. მოედანზე 1933-
1957 წწ. ჩატარებული არქეოლოგიური გათ-
ხრების შედეგად აღმოჩენილი ოთხი კულტურულ-
ი ფენიდან, ყველაზე ძველი, მეოთხე კულ-
ტურული ფენა ადრეფეოდალური ხანის, კერ-
ძოდ, ახ. წ. V-IX სს. აქნა დოთარადებული. უფრო
ძველი მასალა, მიუხედავად იმისა, რომ თხრა
ზუსტებით გრუნტამდე წარმოებდა, აქ არ აღ-
მოჩენილა (ი. გვილიშვილი, ო. ტყუილადგვილი).

მეორე ფენის ხაზ. მოედანზე მეოთხე კულ-
ტურული ფენაში აღმოჩენილი არქეოლოგიუ-

რი ძეგლების მიხედვით კარგად ჩანს, რომ
კალას ეს ტერიტორია ვაჰარსტეფანისავე იყო
დასახლებული. ამასვე მოწმობს დღევანდელ
ჩაბრუნების ქუჩაზე სტეფანოზ I-ისა (VII ს.)
და სასაურის მონეტის აღმოჩენაც. აქვე იხილ-
უნდა აღინიშნოს, რომ კალას ტერიტორიაზე
შემოხვევით აღმოჩენილ არქეოლოგიურ ძეგ-
ლებს შორის, ჯერ-ჯერობით ადრეფეოდალურ
ხანაზე უფრო ძველი ძეგლები გამოვლენილი
არ არის.

ამ მხრის განსაკუთრებით საუფრადებოა ის,
რომ 1977-1978 წწ. კალას ტერიტორიაზე,
დღევანდელი სამღებროსა და ზოტანიყური
ქუჩების შესაყართან, აღმინისტრაციული შე-
ნობისათვის მოედნის მოსწორების დროს, ზო-
ტანიყური ქუჩის მხარეს, კალას უძველესი გა-
ლავნის ნაშთი აღმოჩნდა, რომელიც თლილი
ქვის კვადრებო, ე. წ. გორგასალური წყობით
იყო ნაგები. ეს გალავანი აშკარად ვახტანგ
გორგასალის დროინდელია, ზუსტად ისეთი,
როგორიც სიონის უძველეს წუობაში იქნა და
დასტურებული და VI ს. დოთარადებული.

ეს ფაქტიც კარგად პასუხობს ჭუანჭერის
ცნობას ვახტანგის მიერ კალაში საქალაქო მშენ-
ებლობის დაწყებისა და დაიბნეო მიერ კალასა-
თვის ზღუდეების მშენებლობის დასრულების
შესახებ.

ზემოთ აღინიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ
იმ დასკვნამდე ვივლივართ, რომ ვახტანგ გო-
რგასალმა ფართო საქალაქო მშენებლობა კალ-
ას ტერიტორიაზე დაიწყო, კალა ტფილისის
„ქალაქად“ ააგო, რომლისც ზღუდე-გალავანს
უდებდა, მაგრამ აღარ დასცალდა.

ამრიგად, VI საუკუნეში „საყოფიერ ტფი-
ლისს“ ახალი უბანი („ქალაქი“) შეემატა კა-
ლას სხვით.

კალას ტერიტორია მოქცეული იყო ლიდა-
თაბევის მარცხენა ნაპირსა, მდ. შტკურისა,
დღევანდელი ბარათაშვილის, პუშკინის, შ. და-
დიანის ქუჩებსა და სოლოლაკის (კომკავში-
რის ხეივანის) ქედს შორის.

„საყოფიერ ტფილისის“ მსგავსად, კალას
ტერიტორიაზე ბუნებრივადაა შემოფარგლული
მდინარეებითა და ხეივანით: მდ. ლიდათაბევი,
მდ. შტკური, სოლოლაკის წყალი, ავანანთ
ხეივანით, და შამტახტის კოშკიდან, სოლო-
ლაკის მთის ფერდობით, თითქმის დღევანდელ
ლერმონტოვის ქუჩამდე — ვახუშტი ბაგრა-
ტიონის თბილისის გეგმაზეც კარგად ჩანს. სო-
ლოლაკის ქედთან ლედათაბევიდან სა-
კმოდ დაქანებული კლდოვანი ფერდობი ეს-
ვებოდა (დღესაც დაახლოებით იგივე მდგომარე-
ობაა, თუ კომკავშირის ხეივიდან ზოტანი-
ყურ მხარე ჩამავად, ჩვენი საუკუნის 80-იან
წლებში გაჭრილ საკლდეებო ვახარ არ მივი-
წყებთ მხედველობაში). მასხადაბე, კალას ტე-
რიტორიაზე ბუნებრივად უკვე იყო შემოფარგ-

ლული. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ აღნიშნული ტერიტორია შემდგომში ზელოვნურად იქნა გაშავებული სათანადო ზღუდე-გალავეთ.

ვახუშტი ბაგრატიონის თბილისის გეგმის მიხედვით აღნიშნული ზღუდე-გალავევის ერთი კედელი თბილისის დედაციხიდან (კალა შო-ღუღა-ნარყალა), დღევანდელი ბოტანიკური ბაღის შესასვლელის მახლობლად იწყება, დედეთაძევის მარცხენა ნაპირს მიჰყვება და მდ. მტკვარს ებჯინება. ამ კედლის პარალელურია მეორე კედელი, რომელიც მაღალი ციხიდან იწყება და აგრეთვე მტკვარს ებჯინება (ამ ორი კედლის გაგრძელებას მტკვარის მარცხენა მხარის შეტვის ზღუდე-გალავენი წარმოადგენს. ამის შესახებ იხ. ქვემოთ). მესამე კედელი მაღალი ციხის გვერდით მდგომი „სტამბოლის გოდოლიდან“ იწყება, რელიეფის შესაბამისად ტბილიად მიჰყვება სოლოლაკის ქედს (დედეთაძევის მხარეს) და „შამ ტახტთან“ მთავრდება. შამ ტახტიდან სოლოლაკის ფერდობზე ჩამავალი ხევის მარჯვენა ნაპირს მიჰყვება ზღუდე-გალავენი სხვა კედელი, რომელიც დღევანდელი დადიანის, პუშკინისა და ბარათაშვილის ქუჩების გასწვრივ მიემართება და მდ. მტკვარს ებჯინება ბარათაშვილის სპ. ხიდთან. როგორც ცნობილია, პუშკინისა და ბარათაშვილის ქუჩებზე უფო სოლოლაკისა და ანანათ ხეებზე გადის. მაშასადამე, ხდრე თბილისის ზღუდე-გალავენი კედელი აღნიშნული ხეების მარცხენა ნაპირს გადის.

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით: „კალა შო-ღუღა მეორე შაბახ, პირველ შემუსვრილი. სამხრეთ მთავალ სალალაკის კლდეზედ: დასავლეთ ქნეს ორი კარი, ჩრდილოთ ორი კარი“ („აღწერა“, გვ. 63).

ვ. ბერიძის აზრით, „ამ გალავნის აგებას ვახუშტი შამ ახას მეორეს მიაწერს („კალა შო-ღუღა მეორე შაბახ, პირველ შემუსვრილი“). შ. მენსია კი ფიქრობს: „ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობიდან ჩანს, რომ კალას კედლები XVII საუკუნის დამდგენისათვის დანგრეული უყოფილა და XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში განუახლებიათ“. ჩვენც იმ აზრს ვიზიარებთ, რომ ვახუშტის ცნობა კალას ზღუდე-გალავენი განახლებას ეხება და არა აგებას. ამას თვის ვახუშტიანვე სიტყვებიც — „პირველ შემუსვრილი“ — მოწმობს. უფრო მეტს თქმაც შეიძლება: „კალა შო-ღუღა მეორე შაბახ, პირველ შემუსვრილი სამხრეთ მთავალ სალალაკის კლდეზედ“ — შეიძლება სულაც ამას გულისხმობს, რომ შამ ახას მეორემ (1649-1667 წწ.) კალას ზღუდე-გალავენი დანგრეული ნაწილები შეაკეთა, ხოლო სამხრეთის კედელი („სალალაკის კლდეზედ“) ზეღაბლა ააგა.

ვახუშტი ბაგრატიონის „აღწერაში“ უფრო

ღებან იქცევს აგრეთვე ცნობა ამის შესახებ, რომ კალას „დასავლით ქმნიეს ერთი ზრდილოთ ორი კარი“. კალას დღევანდელი შეტახტის კოშკიდან პუშკინისა და ბარათაშვილის ქუჩების შერწყმამდე იყო გაუღებელი, ჩრდილოეთისა კი — ბარათაშვილის ქუჩის გაყოფებით მდ. მტკვარამდე. ვახუშტისთელი თბილისის გეგმაზედაც აღნიშნულ კედლებზე ოთხი კარია წარმოდგენილი: ერთი კარი (№ 21 ვახუშტის გეგმის მიხედვით) „კოჭრის კარია“, რომელიც დაახლოებით იმ ადგილას იყო, სადაც დღეს ლესელიძის ქუჩა ფერადება ლენინის მოედანს. „კოჭრის კარს“ მაღლა კარსაც უწოდებდნენ. მეორე (№ 22) „დეღის კარია“, რომელიც პუშკინისა და ბარათაშვილის ქუჩების შესაყართან იყო. მას „შუა კარაც“ ეწოდება. მესამე (№ 23) „შეიღნის კარი ხილით“, რომელიც დაახლოებით დღევანდელი ჩაბრახიასა და ბარათაშვილის ქუჩების კუთხეში მდებარეობდა. ხოლო მეოთხე (№ 24) „ქვეშ კარი“, დაახლ. დღევანდელი შავიფლისა და ბარათაშვილის ქუჩებს შორისაა წარმოდგენილი. ამ კარს „წულის კარი“ და „დაბლა კარაც“ ეწოდებოდა.

გარდა აღნიშნული ოთხი კარისა, კალას ციხე-გალავენი კედელ ორი კარი იყო დატანებული: ერთ მთავანს, „განჯის კარი“ ეწოდებოდა, მეორეს „ახანოს კარი“. ამავე დროს, ჩვენ სრულიად დაუშვებლად მიგვაჩნია, რომ იმ კედელში, რომელიც „შეტემან როტომ ჩამოწდოდა კალას ციხიდან ხიდის უფრამდე და მისცა სპარსთა“, ერთი კარი მაინც არ უყოფილიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სრულიად გაუგებარი ხდება თუ როგორ უკავშირდებოდა სეიდაბაძისა და ამ გალავანს შიგნით მყოფი მოსახლეობა (ვახუშტის სიტყვით „სპარსნი მოჰმადიანნი“) ციხის ანუ თათრის მოედანს, რომელიც „სურსათ-სარევაგის ბაზარი“ იყო, ან ამ მოედნის ახლომახლობლად მდებარე სხვა ნაკვეთ-სახელოსნოებს. ამიტომ სრულიად მართებულია ვ. ბერიძის დასკვნა ამის შესახებ, რომ „დაბლ ციხეში“ (იგულისხმება ტერიტორია როტომის მიერ ჩამოწდულ კედელსა და დედეთაძევის პირას გაშავალ გალავანს შორის, რომელიც დედაციხის დაბლა, ქვედა ნაწილში იყო მოქცეული, ი. ტ.). გეგმაზე ნაჩვენებია მთავარი ქუჩა, რომელიც დღევანდელ რად ჰევის ციხის ერთი კარიდან მეორემდე. პირველი კარი — როტომისებულ „ზღუდეში“ — ციხეს კალასთან აკავშირებს (იგი შეიღანზე გადის). მართალია, ჩვენ არ ვიცით რა სახელი ერქვა ამ კარს, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს კარი არსებობდა.

ამიტომ, XVIII საუკუნეში, ყოველ შემთხვევაში, ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით მანდ, მარტო კალას ციხე-გალავენი, სულ მცირე, შუა კარი უყოფილა დატანებული.

ჩვეთვის მწელია დაბეჭოთებით იმის თქმა, რომ ადრეგეროდორ ხანაშიც კალას ციხე-გალავანში ასევე შვიდი კარი იყო დატანებული. უოველ შემთხვევაში, „დაბლა ციხისა“ და კალას დამაკავშირებელი კარის არსებობა XVII ს. უფრო ადრე გამოიკვდილია. ვახუშტისავე ცნობიდან („დასავლით ქმნეს ორი კარა, ჩრდილოთ ორა კარი“) თითქმის ისე გამოდის, რომ აღნიშნული ოთხი კარი კალას ვალავანის დასავლეთ და ჩრდილო კედელში შამ ახას მეორის დროს „ქმნეს“. ეს კი სწორი არ უნდა იყოს, რადგანაც „...კარებით ამყარებდა ურთიერთობის ქალაქი, ამ შემთხვევაში კალა, გატყუე სამუაროსთან, აქედან შემოქმონდათ საქონელი, აქ ახდენიებდნენ ზავს: კარი ერთი უვლელე ცოცხალ, მოძრა, ხალხმარავა აღავაგანა ქალაქისა“ (ვ. ბერიძე). მაშასადამე, XVII საუკუნეზე ადრე კალას ამ წაწილში რომ კარის (ან კართა) არსებობა უარყოფთ, შეუძლებელია, ქალაქი (კალა) გატყუეამუაროსთან მოწყვეტილი გამოგვავა. ვერც იმ აზრს დატყუეშვებთ, თითქმის ქალაქის კავშირი ვარც სამუაროსთან მარტო „გაქმის კარიით“ ან „ახანოს კარიით“ ხდებოდა XVII საუკუნეზე ადრე. ეს გვა საკმაოდ რთულია და მოსურსებებელი თხილისის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე დაბასოფლებებისათვის, ე. ი. ქალაქის შვევაზე ძირითადი პუნქტებისათვის. ამ მხრის საყურადღებოა, რომ ზაგრატ მეოთხეს, როდესაც იგი „წარმართა ტფილისად... მოგვებნეს ქალაქის ბერნი, დარბაზის უმანი, ცხენოსანნი დიდისა ველსა და ყოველი ერთი ქუჩითი დაკაშუელი... შეიყვანეს და მოვლეს ქალაქი... მორათუნეს კლიერტი ქალაქისანი... დაქდა შეტე ზაგრატ საურავად. აღიხუნა კოშკი კართანი“ და სხვ. (ქართლის ცხოვრება, I).

როგორც ვხედავთ, ზაგრატ მეოთხე (1027-1072 წწ) 1045 წ. დიდის ველიდან თბილისში შემოვიდა, ცხადია, იმ გზით, რომელიც „დაბლის კარს“ (ან, ყოველ შემთხვევაში, კალას დასავლეთ და ჩრდილო კედლებს) ეტყანებოდა. დიდის კარი ზომ იმითვე ერჭვა, რომ აქედან გვა დიდისაკენ მიდიოდა.

ამავე ცნობაში საგულისხმოა ისიც, რომ მრავლობით რიცხვშია ნახაზი „კლიტენი ქალაქისანი“ და „კოშკნი კართანი“. ეს უკანასკნელი სწორედ იმას მოწმობს, რომ ქალაქს რამდენიმე კარი ჰქონდა, ყოველ კარს კი თავისი კოშკი. რაც შეეხება „კლიტენი ქალაქისანი“ (სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით — „კლიტენ... გახალხული კართა“), აქაც ერთი კი არა, რამდენიმე კარი იგულისხმება. ამავე დროს, ანგარიშგასაწევია ის ფაქტი, რომ „კოშკნი კართანი“ და „კლიტენი ქალაქისანი“ იგულისხმება „საყურთიე ტფილისსა“ და კალაში, რადგან „ისწეულია ჩაყურს ზაქი და

არა მოსტეს ისნი“ ზაგრატს (ქართლის ცხოვრება, I).

კიდევ ერთი ცნობა: ჭუმბურ „მცხეთაჲს მწ. ამბებს აღწერს. ზიზანტიის კეისარი ზერაქლე საქართველოში შემოიჭრა. ქართლის ერისმთავარმა სტეფანოზ პირველმა „განამაგრა ციხე-ქალაქნი, და დადგა ტფილისსა შინა. შოვიდა ზერაქლე შეტე და მოადგა ტფილისს. ზოლო სტეფანოზ იყო ქუელი მხედარი და შემართებული; დღეთა ყოველია გამოვიდა კართა ქალაქისათა და ებრძოდის ზერაქლსა“ (ქართლის ცხოვრება, I).

ამ ცნობიდან გარკვევით ჩანს, რომ კეისარი ზოლოდ მოადგა ქალაქს, ჩანს, სამხრეთ-დასავლეთის ანუ კალას მხრიდან. კონკრეტულად თუ ხად იდგა კეისარი თავის დაშტართით, ამ შემთხვევაში გადაწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს. ცხადია, რომ სტეფანოზა ყოველდღე გადიოდა „კართა ქალაქისათა და ებრძოდის ზერაქლსა“.

მაშასადამე, თბილისს (უფრო კი — კალას) VII ს-ის 20-იან წლებში უკვე რამდენიმე კარი ჰქონდა და, რა თქმა უნდა, ყველა კარი ზღუდე-გალავანში იყო დატანებული.

„ქართლის ცხოვრებაში“ არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, რომ აღნიშნული კარები ან ზღუდე-გალავანი სტეფანოზს ან მის უშუალო წინამორბედს ადგათ. „განამაგრა ციხე-ქალაქნი“, ამ შემთხვევაში იმას უნდა, ყველა, რომ სტეფანოზმა თბილისს ზღუდე-გალავანი ააგო. ამას იგი, ჭერ ერთი, ვერც მოასწრებდა, და როცა მოესწრო, ისტორიკოსის უტყველად აღნიშნავდა ასეთ მნიშვნელოვან ფაქტს (ისტეგ როგორც ფარავანისა და დარის მიმართაა ხაგვაშით აღნიშნული მცხეთის, არმანისა და თბილისის მოწოდება).

არაბი ისტორიკოსის ტაბარის ცნობით, 858 წლახათვის (ზულა თურქის შემოსტვის დროს) თბილისს ზული კარი ჰქონდა: „შიადნის კარი, ძველი კარი, მცირე კარი, შუა კარი და სულდაბლის კარი“. შიადნის კარი, აღმათ, იგივე ახანოს კარი უნდა იყოს, „ძველი კარი“, ჩანს, ძველ გალავანში დატანებულ კარს უდრის, მცირე და შუა კარი აქნებ კალას დასავლეთ და სამხრეთ კედლებში იგულისხმებოდეს, იქ, ხადაც შემდგომში კოტრის ანუ შადლა კარის ქვეშეთ მდებარე დიდის ანუ შუა კარი და ქვეშეთ კარი იყო, ზოლო სულდაბლის კარი, ცხადია, იგივე ავლაბარის კარს უნდა ნიშნავდეს.

ამრიგად, კალას ზღუდე-გალავანში თითავითვე რამდენიმე კარი იყო დატანებული, ზოლო თვით ზღუდე-გალავანი იმ დროს იქნა აგებული, როდესაც კალა ქალაქად იქცა.

კალა რომ თავდამირეგლად დაბა იყო და ამა ბილითვე ქალაქი, როგორც „საყურთიე ტფი-

ლისი“, ვახუშტი ბაგრატიონსაც კარგად შეუ-
ნიშნავს. მასხადაძემ, უკვე არსებობდა ქალაქი
ტფილისი“, მის გვერდით კი იყო „დაბა კალა“.

იმის შესახებ, თუ როდის გაჩნდა კალას ტე-
რიტორიაზე ბინადარი მოსახლეობა ან როდის
იქცა იგი ქალაქად, უკვე გვერდნა საუბარი.
ამჟამად ეს ორიოდ სიტყვა სახელწოდება „კა-
ლას“ თარბავს.

ს. ჭანაშიაძე და ზ. მენსიაშვილი, „კალა“
არ უნდა მომდინარეობდეს მხგავის არაბული
„კალა“ (ციხე) სიტყვიდან. ის ამ შემთხვევაში
თბილისის ციხე-სიმაგრის უძველეს გეოგრა-
ფიულ სახელად ჩანს. აქ, ზანაძე არ იზიარებს
ამ აზრს და შენიშნავს, რომ „კალა არაბული
სიტყვაა, ნიშნავს ციხეს, კალა ძველ არაბულ
გამოთქმას გადაწოდებდა. შემდეგში (სპარსულ-
თურქულის გავლენით) იგივე სიტყვა უკლად
იქცა“.

ამვე აზრისაა ლ. ჭილაშვილიც: „კალა... მკ-
რთლაც არაბული სიტყვაა, რომელიც შემდ-
გომში სპარსულ-თურქულის გავლენით „უკ-
ლას“ ფორმა მიიღო, რაც ციხე-სიმაგრეს ნი-
შნავს“.

მაგრამ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში რამდე-
ნიმე ფაქტს უნდა მივუყვებოთ უარადღემა.

როგორც ცნობილია, არაბი ტომების ვერ-
თანება VII საუკუნის დასაწყისში მოხდა.
ამის შემდეგ არაბებმა დაიპყრეს მეფობელი
ქვეყნები, VII ს-ის 40-იან წლებში საქართვე-
ლოში შემოიჭრნენ, ხოლო VIII საუკუნეში
ქართლი დაიპყრეს და თბილისის სამხარო შე-
ქმნეს. მასხადაძემ, VIII საუკუნემდე არაბული
გავლენა და არაბული სიტყვა არ უნდა უკ-
ფილიყო საქართველოში. VIII საუკუნემდე კი
„კალა“ ისტორიულ წყაროში სავსადად ხშირა-
და ნახსენები. მაგალითად, ჭუანჭავის ვახტანგ
გორგასანთან დაკავშირებით რამდენიმეჯერ
ახსენებს „ველსა კალასას“, „ტფილისი სო-
ფლი და კალაიცა, მოხრებული იყო მაშინ“,
ხოლო 826.627 წწ., ბიზანტიისა წინააღმდეგ
ბრძოლის დროს, „ციხესა კალისასა“. ახვევ
კალა და კალას ციხე ნახსენებია „ქართლის
მოქცივის მატანიეში“ და სხვ. ამ თვალსაზრი-
სით საურადაღებოა, აგრეთვე, ვახუშტის ცნო-
ბაც, რომ კალა დაბა იყო.

მასხადაძემ, იქ, სადაც VIII საუკუნემდე
მომხდარ ამბებზეა საუბარი, ვარკვევითაა ნახ-
სენები კალა, როგორც ველი, ადგილი და ციხე-
მართალია, შემოთ აღნიშნული ცნობები გვი-
ანდელ ავტორებს ეყუფვით, მაგრამ ისიც და-
დგენილია, რომ მათი ავტორები ამა თუ ამ
მოკლესის აღწერის დროს ძველი წყაროებით
სარგებლობდნენ. ანუ რომ, თუ კალა ციხისა და
უბნის (ვახუშტისეული „დაბის“, შემდეგ კი
— „კალაქის“) აღსანიშნავად არაბთა ბატონო-
ბის დროიდან და არაბულის გავლენით დამ-
კვიდრდა, ბუნებრივად ისმის კითხვა: რა სა-

ხელი ეტყვა თბილისის ამ უბნისა და ციხეს
არაბებამდე, ან რატომ შედეგად უნდა საბელი
მათ. იმის ვარაუდი, რომ კალა-ტფილისზე
აგებული ციხეს არაბებამდე თბილისის ციხე
ეტყვა, დამაყრებლად ვერ გამოიყურება, რა-
დგან, ჭერ ერთი, ეს ციხე მაშინ „საყუთრივ
ტფილისის“ ტერიტორიაზე უნდა მდგარიყო
და არა „კალაში“; მეორეც, კალას ველი სო-
ხელიც აუხსენელი რჩება; მესამე, თუ XI სა-
უკუნის ისტორიკოსებმა „ცოდნენ, რომ „კა-
ლა“ ციხე-სიმაგრეს ნიშნავდა, რატომღა იხსე-
ნიებენ „ციხეს კალისასა“ და მეოთხეც, კალას
ციხე, ძალიან ხშირად სწორედ XI-XIII სს-
დან იხსენიება, როგორც „ტფილისის ციხე“.
ამ მხრივ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საქა-
რთველოს სინამდვილეში, არაბულ-სპარსულ-
თურქული გავლენის შედეგად, ციხის აღსანი-
შნავად „კალა — უალა“ გვიან ფეოდალურ ხა-
ნაში უფრო ხშირად გვხვდება, ვიდრე ადრე-
მავალითად, გაგას ციხეს XV საუკუნეში უკვე
„აღაჯაული“ (თეთრიციხე) ეწოდება (დ. შუს-
ხელიშვილი). ამვე „საყუთრივ ტფილისს“ სპა-
რსული სახელი „სეიდაბადი“ აგრეთვე გვიან-
ფეოდალურ ხანაში ეწოდა (XVII ს.), ხოლო
თვით „კალაქ“ კალას — ტფილისი დაერქვა,
კალას ციხე კი იხსენიება როგორც „ტფილისის
ციხე“ (და არა კალას ან უალას ციხე). საურა-
დაღებოა ისიც, რომ საქართველოს სინამდვი-
ლეში მრავალი პუნქტი არსებობს, რომელთაც
სხვადასხვა ფორმით „კალა“ ეწოდება და ციხე
კი არაა დამოწმებული. მაგალითად: კალა-
გონი (მეხტიის რ-ნი), კალაეთა (სახეგრის რ-ნი),
და სხვ.

თამარ გამსახურდიას აზრით, „კალა“ არა-
ბული სიტყვა არ არის. ამ სიტყვის პროტო-
ტიპის წარმოადგენს „კალაქი“, რომელიც დღე-
მდღეა შემონახული ა/კავკასიაში, შუა აზიასა და
წინა აზიაში. არ ზერხდება „კალას“ ეტიმო-
ლოგიის დადგენა არაბულ საფუძველზე (ბ. წე-
რეთელი, ს. ფრენკელი, ა. სიდიკინი). ამიტომ,
საფიქრებელია, რომ ეს სიტყვა წინააღმდეგ
წარმოშობისაა და, ჩანს ა/კავკასიაში არაბთა
ბატონობამდე შემოსულ-დამკვიდრებული (თ.
გამსახურდია, საქანდიფიკო დისერტაცია).

აღნიშნული საკითხის გადაჭრასა და საბო-
ლოდ დაზუსტების საქმეში ვადამწყვეტი
სიტყვა დღევანდებს ეყუფვით, თუცა არქეო-
ლოგიურ მონაცემებსაც დიდი ანგარიში უნ-
და გაეწოს, რადგან, როგორც ცნობილია, წი-
ნაფეოდალური ხანის თბილისის (საერთოდ და,
კერძოდ, ამ შემთხვევაში კალას) შესახებ წი-
რილობითი წყაროები ქერჭირობით არ გავაჩ-
ნია. ამ თვალსაზრისით (როგორც აღნიშნუ-
ლი ვუქონდა), შეტად საურადაღებოა ვახუშტი
ბაგრატიონის ცნობა იმის შესახებ, რომ „კალა
დაბა იყო“.

როგორც ზემოთ ითქვა, არქეოლოგიური

ძველების მიხედვით, კალას ტერიტორია ადრე-ფეოდალურ ხანაში უკვე დასახლებულია. მ.გალითად, 1956-1957 წწ. ერეკლე მეორის სახ. მოედანზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი იქნა შრავალრიცხოვანი და შრავალფეროვანი ნივთიერი მასალა, როგორც ქრონოლოგიურად ახ. წ. V.XVIII სს. მიეკუთვნება. ამ შემთხვევაში ჩვენ ერეკლე მეორის მოედანზე აღმოჩენილი უვოლანე ძველი, ანუ IV კულტურული ფენა გვანიტერებს. ეს ფენა V.VI სს. სასაღურო მონეტის, აქაბის ქვის გემპა-საბეჭავის, მიძიების, მშველდ-საქანებისა და სხვა სამკაულების, IX-X სს. არახული ფელებისა და სტრატეგოგოფიული მონაცემების მიხედვით, V-X სს. თარიღდება. ამავე ფენაში, ნაირფეროვანი მოჭიქული და შოუტიკავი თიხის ჭურჭლების გარდა, ქურა-სახელისნოების ნაშთებიც აღმოჩნდა, რის შედეგადაც გაირკვა, რომ აღნიშნული ტერიტორია თიხის ჭურჭლის დამამზადებელ ზელოსანთა საწარმოო უბანს წარმოადგენდა. მასხადაშე, არქეოლოგიური მონაცემებით ირკვევა, რომ კალას ტერიტორია ადრეფეოდალურ ხანაში (VI-X სს.) ქალაქური ტიპის დასახლებას წარმოადგენდა, თბილისის ვანუთოფელი ნაწილი იყო წერტილოვანი წყაროებში დაცული ცნობები იმის შესახებ, რომ „ტფილისს კაცნი დასახლებულნი“, „მცხეთას მოკლდებოდა და ტფილისი განქლიერდებოდა, არმაზი აღობრებოდა და კალა აშენდებოდა“, ჩანს თბილისის ტერიტორიულ ზრდას, კალას ტერიტორიის დასახლებასა და ტფილისისათვის შეერთებასაც გულისხმობს. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა ქუანწერის ცნობა, რომ ვახტანგ გორგასლის მიერ თბილისში ფართო სადედაქალაქო მშენებლობის დაწყებამდე „აიყარა მეთე სპარსთა, და უკუდგა რუსთავად, და გამოვიდეს იგინი ვანთიად და დაგეს ველსა კალისას: რამეთუ ტფილისი სოფელი და კალაიცა მოოხრებულ იყო მაშინ“. როგორც ვხედავთ, ამ ცნობაში, ერთი მხრივ, კალას ველსა მოხსენებული, მეორე მხრივ კი — „ტფილისი სოფელი და კალა“, რომლებიც იმ დროს მოხრებულნი უყოფილან. მასხადაშე, ქუანწერი. სათვის „კალა“ და „კალას ველი“ აშკარად სხვადასხვა პუნქტებია. ამიტომ ვახუშტი ზაგრაძის ცნობა იმის შესახებ, რომ ვახტანგ გორგასლის მიერ ფართო სადედაქალაქო მშენებლობის დაწყებამდე, „კალა“ დაბა იყო, რეალური ჩანს. დაბა მისთვის სოფლის სინონიმი.

როგორც უკვე გვქონდა აღნიშნული, თბილისი IV ს. სემპოდ ძლიერ ციხე-ქალაქად იხსენიება. ზემოთ მოყვანილი ცნობის მიხედვით, ქუანწერის ვახტანგის მეთვლის დროს თბილისი და, მასთან ერთად, კალა, მოხრებულიდ მიაჩნია. როდის ან ვინ მოახრა

თბილისი და კალა, ამ შემთხვევაში ვადაწყვეტილი არაა. მთავარი აქ ისაა, რომ თბილისთან ერთად ზაგასმითა აღნიშნული ქალაქებიც არსებობდა. მაგრამ თუ კალა დაუსახლებელ ველს წარმოადგენდა, მაშინ მისი მოხრების ფაქტის აღნიშვნას აზრი ეკარგება (და არც ისტორიკოსი აღნიშნავდა მას).

მასხადაშე, გამოდის, რომ იყო კალას ველი, ციხე და, აგრეთვე, დასახლებული ადგილი კალა. ქუანწერი, თბილისთან ერთად, „მოხრებულ“ კალაში თბილისის დედაციხეს — კალას რომ გულისხმობდეს, ჩვენი აზრით, იგი უთუოდ ვაშინობდა: ტფილისი სოფელი და ციხე კალასა მოხრებულნი იყო მაშინო (როგორც წესი, ქუანწერი ციხესთან დაკავშირებული ამბების თხრობის დროს ყოველთვის აღნიშნავს „ციხე კალისაო“). როგორც უკვე გვქონდა აღნიშნული, არქეოლოგიური მონაცემებითაც აშკარაა, რომ კალა VI-X სს. დასახლებული იყო.

გარდა ერეკლე მეორის სახ. მოედანზე 1956-1957 წწ. აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალებისა, ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა აგრეთვე, პლ. იოსელიანის ცნობაც იმის შესახებ, რომ კალას ტერიტორიაზე, ერეკლე მეორის სახ. მოედანზე, კერძოდ, ჩახურბაძის ქ. № 6-ში, სახლის სამირკელის თხრობის დროს ქართლის ერისმთავრის სტეფანოსის (VII ს. დასაწყისი) ნ მონეტა აღმოჩნდა. ადრეფეოდალური ხანის გალავნის ნაშთი, აგრეთვე, ამავე ხანის თიხის ჭურჭელი და არახულწარწერიანი ქვა (ამ პერიოდის? ო. ტ.) აღმოჩნდა აგრეთვე კალას ტერიტორიაზე, სამღებროსა და ზოტა-ნეურ ქუჩებზე. გარდა ამისა, სიონისა და ანისხატის ტაძრების აგებაც თავისთავად გულისხმობს, რომ კალას ტერიტორიაზე უკვე შეიძლოა მოსახლეობა იყო.

ამრიგად, ადრეფეოდალურ ხანაში კალას ტერიტორიაზე მოსახლეობის არსებობა საეჭვო არ უნდა იყოს; ამიტომ ბუნებრივია კითხვა: სადღა იყო კალას ველი?

3. ცინცაძეს კალას ველი ადრეფეოდალური ხანის თბილისის რეკონსტრუქციის გეგმაზე წარმოდგენილი აქვს დაახლ. დღევანდელ ვ. გორგასლის მოედნიდან სოლოლაკის წულამდე ანუ დღევანდელი ბართაშვილის, პუშკინის ქუჩებსა და ლენინის მოედანს შორის. აღნიშნულ გეგმაზე ვ. გორგასლის მოედანსა და წყეკისის წყალს ანუ ლეღვთაბევს შორის კალა და ციტადელია წარმოდგენილი, ხოლო წაყისის წყლის მარჯვენა მხარეს — თბილისი, რომელსაც არავითარი ციხე ან ზღუდე-გალავანი არა აქვს. ამავე დროს ვ. ცინცაძე იქვე, ტექსტში აღნიშნავს:

«Естественно предположить, что в этих

городах (გულისხმობს თბილისს და უქარმას — ო. ტ.) в цитадели, помещалась резиденция правителя; на территории, обнесенной крепостными стенами, были размещены жилища знати и богатых купцов. За стенами, вероятно, был расположен пригородный торгово-ремесленный квартал. Несвободные ремесленники должны были жить в ограде, возле резиденции» (Тбилиси, стр. 29).

თუ არ ვცდებით, აღნიშნულ გეგმასა და მსჯელობას შორის ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრებებია წარმოდგენილი.

ქრე ერთი, ვ. ცინცაძე იმავე ნაშრომში იწინააღმდეგება აქედან. ს. ჭანაშვილს, შ. შენგისა და სხვ. აზრს და სრულიად საპართიონიანად აღნიშნავს, რომ VI-VII სს. კალას ტერიტორიაზე სიონისა და ანისხატის ტაძრების აგება თავისთავად ამ უბნის მკვიდროს დასახლებაზე მიუთითებს. შანაშვილმა, ადრეფეოდალურ ხანაში კალას ტერიტორიაზე მოსახლეობის არსებობა ვ. ცინცაძისათვის არ არის საეჭვო. ვეგმაზე კი კალა ველად აქვს წარმოდგენილი. იქვე ვ. ცინცაძე ერთდროულად მეორის სახ. მოედანზე აღმოჩენილ არქეოლოგიურ ძეგლებსაც ეხება. ამ ძეგლების მიხედვით კი ადრეფეოდალურ ხანაში კალას ტერიტორია დასახლებული იყო და თვისს ტუტრულის დამამუშაებელ ხელოსანთა საწარმოო უბანს წარმოადგენდა. ამიტომ ვაუგუბარია ვ. ცინცაძის მსჯელობა ზღუდე-გალაგანს შეიქმნათ მმართველ-ხელისუფალთა რეზიდენციისა და დიდებულთა და მდიდარ-ვაჭართა საცხოვრებლის, ხოლო ზღუდე-გალაგანს გარეთ ქალაქის ვაჭარ-ხელოსნური კვარტალის არსებობის შესახებ, მით უმეტეს, რომ მას არათვისისუფალი ხელოსნების საცხოვრისი ზღუდის შეიქმნათ, მმართველ-ხელისუფლის რეზიდენციის მახლობლად მიაჩნია.

აქედან გამომდინარე, კალას ველის ადგილმდებარეობას ვ. ცინცაძისეული განსაზღვრა არა სწორი ჩანს.

მეფართოთ ისევ ქუანჭერის ცნობებს. ქუანჭერის სპარსეთთან ბრძოლის ამბებს აღწერს. სპარსეთის მეფე დიდძალი ლაშქრით ქართლში შემოიჭრა. ვახტანგ გორგასალმა მრავალრიცხოვანი ლაშქარი შეკრიბა, თან ბერძენთა კუიხარს მიმართა დახმარებისათვის. ბერძენთა ხაზარეთში აჩიან წასული, ამიტომ ვახტანგს მათი დახმარების იმედი არა აქვს და ქალაქის ციხეებს ამაჯრებს. ვახტანგი თავისი ლაშქარი, თურთ „დიდებით ვიღერ ქართლის კართამდე“ დაბანაკდა. „სპარსთა დანიანაყეს ცხენის ტერფითგან ჩადმართ“ (ქართლის ცხოვრება, I).

ამ ცნობიდან გარკვევით ჩანს, რომ ვახტანგი მდ. მტკვრის მარჯვენა მხარეს — დიდოშისა და მცხეთას შორისაა დაბანაკებული, სპარსელები კი — მტკვრის მარცხენა მხარეს, ცხენის

ტერფიდან ქვეით (მტკვრის დინების მიხედვით). ცხენის ტერფი დიდოშის მხარეს იქნებოდა. შედეგ ვახტანგმა მცხეთის მიდამოებულთა გააფართოვა და, ჩანს, ლაშქარი ორად გაუყო: ერთი ნაწილი, რომელსაც მეფე და ქუანჭერი სპარსეთი კარგადადგინდნენ, მცხეთას და აყენა, ხოლო სომხეთისა და ქართლის ლაშქარს, რომელიც „არაშით კერძო დგას“, ნახარა და მარდატ უსარდალა. სპარსელები „არაშით კერძო“ იბრძვიან, ზოგჯერ „მცხეთით განვიდიან“, არაგვთან ადრევე, ზოგჯერ მტკვრის ფონს გადაიან და „შეიბნიან ფონსა ზედა ტფილისისა“. ეს ბრძოლა ოთხ თვეს გაგრძელდა. ვახტანგს ბერძენთა მეფის მოციქული მოუვიდა და დამხმარე ლაშქრის ჯავახეთის მოსვლა აუწყა. სპარსთა მეფე დახვედრის გუნებაზე დადგა და ვახტანგს მოციქულის ხელით სარქვები გაუგზავნა. ვახტანგი დახვედრას დათანხმდა და შეხვედრის დრო დაუნიშნა სპარსთა მეფეს. სწორედ ამის შემდეგ „აიყარა მეფე სპარსთა, უყუდა რუსთავად, და ვაშოვიდეს აგინი განთილ და დადგეს ველსა კალაი. სახა: რამეთუ ტფილისი სოფელი და კალაიკა მოხორბულ იყო მაშინ“. ხოლო მეფე ვახტანგ დადგა ქაქუსს, და შეკრებს მასვე ველსა (ვარიანტით — „მასვე დღესა“. ჩვენი აზრით ეს უფრო სწორი ჩანს, ო. ტ.) ორნივე მეფენი, და მოკითხეს ურთიერთს, და ყვეს აღუქმა თავისთავისა სჭულსა ზედა გარდავულ და მოხადა (ვ. ც. მოიწვია მოხმეო, ო. ტ.) მას დღესა სპარსთა მეფე გორგასალმან ლაშქრითურთ თვისით ტფილისად“ (ქართლის ცხოვრება, I).

ქუანჭერის ეს ცნობა შემდეგნაირად გვემის: დახვედრის მოსურნე სპარსეთის მეფე ცხენის ტერფიდან ანუ დიდუბიდან აიყარა და რუსთავს დაბანაკდა. განთიადისას რუსთავიდან წამოვიდა (უკვე მდ. მტკვრის მარჯვენა მხარეს), წინააღმდეგობის გარეშე გაიარა იმ დროს მოხორბული თბილისი და კალა და კალას ველზე დაიბანაკა. ვახტანგი „დადგა ქაქუსს“, (ქაქუსწყალი ავგლან-გლანის მიდამოებშია), მდ. მტკვრის მარცხენა მხარეს. სწორედ აქ შეხვედა იგი სპარსთა მეფეს. მეფენი დახვედრდნენ. ამის შემდეგ ვახტანგმა სპარსეთის მეფე თბილისში მიიწვია (მოხმეო).

ქუანჭერისეული ცნობებით გამოდის, რომ კალას ველი თბილისისა და კალას დასახლებული ტერიტორიის შემდეგია, მდ. მტკვრის დინების საწინააღმდეგო მხარეს.

ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა თბილისის ტოპონომიკაში არსებული „კალაუბანი“, რომელიც დიდვანდელ კალინინს სახ. რაიონში (ყოფ. გარეთუბანი) იყო, იმ მიდამოებში, სადაც დღეს რუსთაველის სახ. კინოთეატრისა და საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის შენობები დგას. წინათ ამ ადგილს კალაუბნის

წმ. გიორგის ეკლესია იდგა. ამ ეკლესიის აგება და სახელს უკავშირებენ თქმულებას 1888 წ. თემურ-ლენგის მიერ ამ ადგილას არსებულ კალოვზე თბილისელი ზავშუების თავმოყრასა და ცხენებით გადათქრვა. ამოთღების შესახებ შესაძლოა, თემურლენგის შემოსევის დროს ამ ადგილას მართლაც კალოები იყო, როგორც ცნობილია, კალოები ჩვეულებრივად ქალაქისა და სოფლის განაპირა უბნებში იწყობოდა ხოლმე და არ არის გამორიცხული, რომ კალის ველი, კალას უბანი გამზდარიყო, შემდეგში კი — კალოუნად წოდებულყო. სხვათა შორის, ამ თვალსაზრისით ის ფაქტიც საყურადღებოა, რომ ქაშუეთის ეკლესიისა და კაშუეთარების ბაღის მიდამოებში ადრეფეოდალური ხანის სამაროვანია აღმოჩენილი. ესეც ამის მოუწყებელი ჩანს, რომ აღნიშნული ადგილი წარმოადგენდა ველს, რომლის გარკვეული ნაწილი კალოვს ებირა, უფრო შოშორებით კი — კალას მცხოვრებითა თუ. საერთოდ, თბილისელთა სასაფლაო იყო ვაშარული.

ამრიგად, ჰყენ ვფიქრობთ, რომ ქუანშირისეული „ველი კალასის“ მდებარეობა დასაბუღებული პუქტის, თბილისის მეორე უბნის, კალას, ჩრდილო-დასავლეთით, სოლოლაკის წილის ხევის გადაღმა, მარცხენა მხარეს, ამ ნაწილში, რომელსაც გვიანფეოდალურ ხანაში „გარეთუბანა“ ეწოდებოდა.

ერკველ მეორის სახ. მოედანზე 1956-1957 წწ. აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლების მიხედვით აშკარაა, რომ კალას ანუ შემდეგდროინდელი „ტფილისის“ ეს უბანი XI-XV სს. ისევე როგორც ადრეფეოდალურ ხანაში, ზელოსანთა საცხოვრებელ უბნს წარმოადგენდა, სადაც ძირითადად თიხის ჭურჭლის დამზადება ზღებოდა. ქურა-სახელოსნოებისა და საცხოვრებელი ბინების ნაშთების, აგრეთვე, მოქიქული და მოუქიქავი თიხის ჭურჭლეულის მრავალრიცხოვანი და ნაირფეროვანი ნიმუშების აღმოჩენის ფაქტიც სწორედ ამის დაბტურაა (ი. ვაქელაშვილი, ო. ტყეშელაშვილი); საფიქრებელია, რომ XVII ს. 40-იან წლებამდე აღნიშნულ უბანში ისევე თიხის ჭურჭლეულის დამზადება ზღებოდა. XVII ს. 40-იანი წლების შემდეგ კი, კალას ეს ნაწილი როსტომ მეფის მიერ აგებულ სამეფო სასახლის ანსამბლში შედიოდა და, ცხადია, თიხის ჭურჭლეულის დამზადება აქ აღარ ზღებოდა. ის ადგილი, სადაც წინათ ზელოსანთა საცხოვრებელი ბინები და ჭურჭლის გამოხაწვათა ქურა-სახელოსნოები იდგა, დღეობის საჭიროდ სქელი ფენით დაუფარავთ და სამეფო წყალხაღენი გაუმართავთ. აქვე აუჯივთ სასახლის ანსამბლში შემავალი სხვადასხვა ხანითის დამზარე სათავსოები და მოუწყვათ სამეფო მოედანი, რომელსაც „სადაუბო“, „ხატონის“ (მეფის), შემდეგ „გეზარზონის“, „ბებეღისა“ და ზოდოს ერე-

კლეს მოედანი ეწოდებოდა (ი. ვაქელაშვილი, ო. ტყეშელაშვილი).

სამეფო სასახლის აგების შემდეგ ფეოდალებმაც გაიჩინეს ამ მიდამოებში საცხოვრებელი ბინები და ამ უბანში დამკვიდრდნენ. ამრგად, XVII ს. 40-იანი წლებიდან თბილისის პოლიტიკურმა ცენტრმა დედაციხიდან კალაში გადმოინაცვლა.

მაგრამ, ვარდა პოლიტიკური ცენტრისა, „კალა“-ტფილისის“ არა მარტო გვიანფეოდალურ ხანაში, აგრეთვე, უფრო ადრე (და შემდეგშიც) თბილისის სავაჭრო-ეკონომიკურ ცენტრსაც წარმოადგენდა. ძირითადად აქ იყო თავმოყრილი ბაზრები, ქარვასლები, სხვადასხვა სახის დუქან-სახელოსნოები და სხვ. (შ. მესხია, დ. გვრიტიშვილი, მ. დუმბაძე, ა. სურგულაძე, თბილისის ისტორია, თბ., 1958 წ., მ. ბერძენიშვილი, თბილისის გარეგანა სახე XVIII ს., თბ., 1966 წ., ო. ტყეშელაშვილი, თბილისი, მეგზური, 1966 წ. და სხვ.).

IX-X სს. მიჯნაზე იწყება ახალი ეტაპი თბილისის ზრდა-განვითარების ისტორიაში. შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროს დამთავრდა თბილისის, როგორც ფეოდალური ქალაქის, ჩამოყალიბების პროცესი. ქალაქს ახალი, შესამე უბანი (ვახუშტ ბაგრატიონისთვის „ქალაქი“) შეემატა ისან-ავლაბარის სახით. ეს უბანი მდინარე მტკვრის მარცხენა მხარეს მდებარეობდა. ისანი („მიხარ“) არაბული სიტყვაა და ციხეს ნიშნავს. ასევე არაბული სიტყვაა ავლაბარი, რაც სასახლის მიდამოს ნიშნავს (ს. ქანაშია, შ. მესხია, ლ. ქვიციანი, მ. ლორთქიფანიძე ოთ. ცქობაშვილი და სხვ.). ნ. ბაღრიაშვილს ავლაბარი ახსნილი აქვს, როგორც აღმართის აულის შემდეგ „ბარი“, რაც, ცხადია, სრულიად მიუღებელია.

...ადრეფეოდალური ხანის უცანასკნელი მესამე პერიოდი ზელოსნობის ცალკეული დარგებისა და აგრეთვე ვაჭრობის განვითარებისთან ერთად, საქართველოში აღნიშნა, როგორც „ახალქალაქების ხანა“, ახალი ფეოდალური ქალაქების წარმოშობისა და ჩამოყალიბების ხანა. ამ დროს წარმოიქმნენ და როგორც ფეოდალური ქალაქები ჩამოყალიბდნენ დამინის, არტანუჯი, ახალქალაქი, ახალციხე, თმოგვი, თელავი და სხვ. განსაკუთრებით გაზარდა და გაძლიერდა თბილისი, ქუთაისი, არსთავი, სამშვილდე და ზოგადად სხვა ძველი ქალაქი“ (შ. მესხია, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, შეხავალი, გვ. 28).

აკად. ს. ქანაშიათ აზრით, თბილისის, როგორც ფეოდალური ქალაქის, საბოლოოდ ჩამოყალიბების, ტერიტორიული ზრდისა და ეკონომიკური ძლიერების საქმეს განსაკუთრებით უწყობდა ზეღის ის ფაქტორი, რომ არაბების გაყიდვებით ძლიერმა და ორგანიზებულმა სავაჭრო კაპიტალმა, იჯდო რა ზეღში თი-

თქმის შთელი მსოფლიოს სავაჭრო გზები, თბილისი ჩაბა გავლილით უფრო ფართო სერტაშორისა სავაჭრო ქსელში, სადაც თბილისს განსაზღვრული არა მერტებარისხოვანი ადგილი ექვია.

აკად. ვ. ბარტოლდი ბაზგასიით აღნიშნავდა ისლამის პირველ საუწყუნებში საქალაქო ცხოვრების დაწინაურება-აღმავლობის ფაქტს. რომის იმპერიაში გერმანული დაპყრობისა-გან განსხვავებით, არაბთა დაპყრობის შვირე აზიაში მომავლ არამეთუ ძველი ქალაქების ნგრევა-განადგურება, არამედ, ახალი ქალაქების წარმოქმნა. მისი აზრით, არაბთა სამხედრო ბანაკებიდან წარმოიქმნენ ახალი ქალაქები, რომლებიც დიდად აღენატებოდნენ სასანიდური ხანის პროვინციათა ცენტრებს; ძველ ქალაქებში, თითქმის ყველგან, გარეუბნები (რაბადაი), სადაც ბაზრები იყო მოთავსებული, განვითარდა სასანიდური ხანის ქალაქის (შედიან, შაბრისტანი) ბარჯე (ოზ. ტ. VII).

ეს აზრი დღეისათვის საყოველთაოდ არის გაზიარებული.

ისტორიული წყაროებისა და არქეოლოგიური მონაცემების ანალიზის შედეგად, თამაშად შეიძლება ითქვას, რომ ისან-ავღაბარის „გაქალაქება“, თბილისის ერთიან საქალაქო ცხოვრებაში ამ უზნის ჩაბმა, არაბთა ბატონობის შედეგს წარმოადგენს: ისან-ავღაბარი, როგორც გარეუბანი („предместье — Рабад“), მხოლოდ IX საუკუნეიდან იქცა თბილისის ერთ-ერთ „ქალაქად“, მის განუყოფელ ნაწილად.

სხვათა შორის, ამას დამადასტურებლად გამოდგება არა მარტო ამ უზნის სახელწოდება („ისან-ავღაბარი“), არამედ ის ფაქტიც, რომ არაბთა ბატონობის პირველ პერიოდში იგი რაბადს წარმოადგენდა. ცნობილია, რომ 858 წ. ბუღა-თურქის სარდალი აბულ-ყაბასი, ავღაბარში, „რაბადის კართან“ იყო დაბანაკებული. აქვე არსებობდა რაბადის ქუჩა (რომელსაც ამჟამად ი. ფაბრიციუსის სახელი ჰქვია).

ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ არაბებამდე ეს ადგილი დაუსახლებელი იყო. შემთხვევით აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლების მიხედვით (სტაციონარული ვაზობრები ავღაბარის ტერიტორიაზე, ჭერ-ჭერობით არ ჩატარებულა), ნეთლუდ-ისან-ავღაბარის ტერიტორია გიანბარჩენაო-ადრერკინის ხანიდან ჩანს დასახლებული (ო. ტყეშელაშვილი, არქეოლოგიური დაწვრცევა...), არაბთა ბატონობამდე, ჩანს, ამ უზნის ნაწილს „საგოდებელ-საგუდებელი“ ეწოდებოდა, „...რამეთუ შენ არს საუღავეები კაცთა მის ქალაქისათა“. აღნიშნავს ეოანე სახანისძე. IX ს. არაბი ისტორიკოსი ტაბარი საგოდებელ-სუღდაბილში ქალაქის აშენებას ანუშირვანს (საარბეთის მეფე ხოსრო I ანუ-შირვანი — 581-579 წწ.) მიაწერს (გ. წერეთელი, არაბული ქრესტომათია, თბ., 1948).

რაც სათანადო წყაროების კრიტიკული ანალიზის შედეგად, დღეისათვის უარყოფილია (მ. ლორთქიფანიძე, თბილისის „სახანისძე“ იმ-ტორიიდან, „მომომხილელი“, შიხვე, ძველი თბილისის ისტორიული გეოგრაფიიდან, ო. ცქიტიშვილი, ძველი თბილისის ისტორიიდან—ის. ნის საკითხისათვის, საქართველოს მეცნ. აკადემიის მოამბე, № 3, თბ., 1968 და სხვ.).

ვახუშტი მაგრატიონი მეტეტთან (ანუ საგოდებელ-ისან-ავღაბართან) დაკავშირებით თბილისის დროს საქალაქოში შეინაშნავს: „...ტყვიან ამის აღშენებას გორგასალისასა“-ო. („აღწერა...“, გვ. 58).

როგორც ვხედავთ, ვახუშტი ამ შემთხვევაში, სრულიად სამართლიანად, იჩენს დიდ ხიფათხილეს. ჩანს, მას არ ჰქონდა სათანადო საგოდო წყარო ვახტანგ გორგასლის შიერ სანოდებელ-ისან-ავღაბარში ჩატარებული სამშენებლო სამუშაოების შესახებ. ამიტომაც სქოლოში შეინაშნა „იტყვიანო“. ამ „იტყვიანში“ შეიძლება იგი გულისხმობდა იმ ლეგენდას, რომლის მიხედვითაც ოს ბუათართან შერკინებას დროს ვახტანგმა თითქმის ფიცის გატეხის შედეგად მოიპოვა ვაზარტეხის და ცოდვის მოსანაწინააღმდეგებელი მტების სახელობის სამი ეკლესია ააგო საქართველოში, მათ შორის ერთი თბილისში. პლ. იოსელიანიც ვახტანგ გორგასალს მიაწერს მეტეტში მშენებლობის დაწევას, მაგრამ წყაროს არ მიუთითებს (მისი „Описание“).

უფრო მეტიც, მისი აზრით, თბილისი ვახტანგ გორგასალმა დაშრო სამ ნაწილად ცალკის, ტფილისი და სისანი ანუ ისანი“), რომელთაგან ეს უკანასკნელი ქალაქის გარეუბანი იყო.

ცხადია, ამ ცნობების მიხედვით შეუძლებელია დავასკვნათ, რომ ვახტანგ გორგასლის დროს საგოდებელ-მეტეტ-ისან-ავღაბარი ქალაქის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა. როგორც უკვე იყო აღნიშნული, იოანე სახანისძე VIII ს. 86-იანი წლებისათვის ამ ადგილას ქალაქის, ე. ი. თბილისის მცხოვრებთა სასაფლაოს და სადილეგო-საპყრობილის არსებობას მიუთითებს და არა ქალაქური ტიპის დასახლებას. მართალია, ჩვენ არ გამოვრიცხავთ ამის შესაძლებლობას, რომ ეს სადილეგო-საპყრობილე (სადაც ახლ თბილელი ჰუცაფათი და-პატიმრებული), აშვე დროს, თავდაცვითი ნაგებობაც იყო (თუნდაც კახეთში მიმავალი გზისა და ხიდის დამცველი და, შესაძლოა, თვით ვახტანგ გორგასლის შიერ აგებული), მაგრამ ეს კიდევ არ ნიშნავს ამ მიდამოებში ქალაქური ტიპის მოსახლეობის არსებობას.

საგოდებელ-მეტეტ-ისან-ავღაბარი, ჩანს, მხოლოდ IX-X სს. მიჯნაზე იქცა „ქალაქად“, თბილისის განუყოფელ ნაწილად. IX ს. არაბი ისტორიკოსის ტაბარის ცნობით: „...მდინარე მტყვარი... დიდია და ქალა-

ქის შუაგულზე გადის ისე, რომ თბილისი მის დასავლეთ, ზოლო სულდაბლი აღმოსავლეთ მხარეზე არჩებან" (ვ. ნაღბაძე).

ტაბარიან ამ ცნობის მიხედვით სულდაბლი (საგოდებელ-სან — აღაბარ) ისეთივე ქალაქი, როგორც თბილისი. უფრო მეტიც ტაბარიან ცნობით ისე გამოდის, რომ სულდაბლში თბილისის (ქართლის) ამირან სასახლეც დგახ. სხვაგვარად ვერ გავიგებთ მის ცნობას: „...ისან. მაისი ცოლი... სულდაბლში დარჩენილიყო ტფილისის აღმოსავლეთ მხარეს რომ არისო“ (იქვე, გვ. 82).

ამ მხრივ საუბრადღებოა, რომ იოანე საბანისის მიხედვით თბილისის ამირან სასახლე VIII ს. 80-იან წლებში მდ. მტკვრის მარჯვენა მხარეს, თბილისის დედაციხის (კლა-შურის ციხე) ტერიტორიაზეა. მისი ცნობით, ხელ-ფეხ შეხორკილი ახო თბილელი თბილისის საყურო. ბილეთია დაწვევადელი. შეათე დღეს თბილისის ამირან ბრძანებით იგი „გაშოყვანეს ეჭრეთვე ზორკლითა ფერხთა და ხელთათთა; და მიიყვანდა იგი შორის ქალაქსა... და ესრეთ მოიწია იგი კარსა მას მსაჭულისა მის ამირანსა“.

მოტიანილი ცნობიდან კარგად ჩანს, რომ ახოს საყურობილე საქმიოდ დაშორებულია ამირან კარისაგან, ე. ი. სასახლისაგან. საქართველიდან სასახლემდე, ქალაქის შუა დიდი ნაწილია გასავლელი („მიიყვანდა იგი შორის ქალაქსა“).

ქრისტეანულ ხარწმუნოებაზე მტკიცედ მდგომ ახო თბილელს ამირან ბრძანებით თავი მოკვეთეს სასახლის ეზოს გარეთ — „გარეთე კართა, ეზოსა მას ტაძრისაზე“, რომელიც „კართა ზედა იყო წმინდისა ეკლესიისათა, რომელი სახელად წმინდათა ორმოცთა დაფუძნებული იყო“ (ჩვენი საუნჯე, I, გვ. 82-83).

869 წ. წამებულ 40 სებასტიელ მოწამეთა ეკლესია, ანუ „ორმოცთა ეკლესია“ იდგა დღევანდელი სამღებრო ქუჩის დასაწყისში. ეს ეკლესია XIX ს. მეორე ნახევარში ვლად თბილისელმა მოქალაქემ მითთვისა და საცხოვრებელ ბინად გადააკეთა. ამ ეკლესიის ნაშთები 1979 წელს გამოვლინდა სადაზვერვო გახსნების დროს. აქვე აღმოჩნდა ადრეფეოდალური ხანის კერამიკა და არაბულწარწერიანი ქვა. ასე რომ აბქერლოგოვრადედ დადასტურდა ადრე ფეოდალურ ხანაში ამ ადგილას ორმოცთა ეკლესიის არსებობის ფაქტი (ო. ტყეშელაშვილი).

ამირანად, ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ახოს თავი მოკვეთეს ამირან სასახლის კარს გარეთ, რომელიც ორმოცთა ეკლესიის კარს ზემოთ იყო. მაშინადაც, ამირან სასახლე VIII ს. 80-იან წლებში (და ალბათ, უფრო ადრეც). დღევანდელი სამღებროს ქუჩის ზემოთ მდგარა, დედაციხის ტერიტორიაზე.

აკად. კ. კეკელიძე და პროფ. ლ. მეღვინის თეორიები, დედაციხის ტერიტორიაზე, სულდაბლში მდებარე თბილისის ამირან სასახლის არსებობაზე.

ტაბარიან ცნობით, ისე გამოდის, რომ 858 წლისათვის, ე. ი. ბუღა თურქის შენასტევის დროს, თბილისის ამირან ისან-ავლაბარშიც მქონდა სასახლე. სხვაგვარად გაუგებარი რჩება მისი ცნობა დატყვევებული ამირან მიყვანის შესახებ „ქალაქის პირდაპირ, სულდაბლის მახლობლად“, ერთ გორაკზე მდგომ ბუღა თურქთან, ამირანათვის თავის მოყვანა მისთვის კარის წინ და სხუთლის მტკვარში გადაგდება, აგრეთვე ამირან ცოლის დარჩენა სულდაბლში.

ჩვენი აზრით, ისან-ავლაბარში ამირან სასახლის არსებობა უკვე იმის გაუგებრებელია, რომ აქ ქალაქური მოსახლეობაა. ამასვე მოწმობს სახელწოდება „ისანი“, „ავლაბარი“, „რაბადი“ და სხვ.

რომ გამოიწვია დედაციხე კალაღან ამირან გადასვლა ისან-ავლაბარში, ანდა ავლაბარში ახალი სასახლის აგება, ძნელი დასადგენია. იოანე საბანისის მიხედვით ტფილისი-კალას ტერიტორიაზე უამრავი ეკლესია დგახ, ზოლო მოსახლეობის უმრავლესობა ქრისტიანთა (ქართული. ჩვენი საუნჯე, I, გვ. 81-83). შესაძლოა, ამ ფაქტს რაიმე კავშირი მქონდეს X ს. არაბი გეოგრაფის ალი ალ მასუდის ცნობას: „...დღევანდელად თბილისის მუსლიმანებმა უოვილგვარი პატივისცემა დაქარაგნეს ქრისტიანებს შორისო“.

მართალია, ეს ცნობა ბუღა თურქის მიერ 858 წ. თბილისის გადაწვა-აოსრების შედეგად გამოწვეულ ფაქტს აღნიშნავს, მაგრამ თბილისის მოსახლეობას არც მანამდე ანებიერებდნენ არაბი დამპყრობლები; მაშინადაც დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლა ქრისტეან-ქართველებს არსდროს შეუწყვეტილი (იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები).

შესაძლოა, სწორედ ამიტომაც ააგო ახალი სასახლე არაბმა ამირან ისან-ავლაბარში, გარეთუბანში ანუ რაბადში, სადაც არაბთა სამხედრო ბანაკები იყო (შდრ. ვ. ბარტოლდი, ა. აკუბოვიცი და სხვ.).

ვ. ცინცაძის აზრითაც თბილისის გადღეობა ქალაქების პირველი დღიდანვე მდ. მტკვრის მარცხენა ნაპირი დასახლებული იყო, მაგრამ იგი გარეთუბანს წარმოადგენდა და არა ქალაქის განუყოფელ ნაწილს. ქალაქის განუყოფელ ნაწილად ეს უბანი IX ს. პირველი ნახევრიდან იქცა.

ვ. ბერიძის აზრით, ეს უბანი VIII ს. „საგოდებელს“ წარმოადგენდა. აქვე იყო ისან-ტფილისის შემოერთებული ხიდი, სადაც ქვარი იყო აღმართული და „სადიდებო“ („მეტეხი“, გვ. 10). „ისანი, როგორც თბილისის ნაწილი, თუ გარეთუბანი და, ალბათ, როგორც ციხე ჩანს „მატიანე ქართლისაში“, როცა 1045 წ. ბა.

გრატი IV აიღო თბილისი „ისწილთა ჩაგდეს ზიდი და არა მოსცეს ისანი ზეფეს“.

ვ. ბერძენის აზრით, ქალაქური დასახლება, თუ ქალაქის გარეუბანი შეტებნიან-აქლამარში, მხოლოდ XI ს. შუა წლებიდან იჯარაუდებია.

ზემოთ მოტანილი წყაროების მიხედვით კი ჩანს, რომ ეს უბანი IX-X სს. მიწნაზე თბილისის განუყოფელ ნაწილს ანუ ვახუშტისერულ „ქალაქს“ წარმოადგენს. გარკვევით ჩანს, რომ ამ დროისათვის თბილისი უკვე ჩამოყალიბდა, როგორც აღმოსავლური ტიპის ფეოდალური ქალაქი.

აქედ. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, „ფეოდალური ურთიერთობის ხანაში საერთოდ ქალაქი, როგორც მურწინობისა და მოსახლეობის ტიპი, მთავარ ზანუბში ერთნაირი იყო. ეს იყო ქალაქი ნატურალური მურწინების ზატონობის პირობებში; მავრამ ისე, როგორც ფეოდალურ ურთიერთობას, განვითარების რამდენიმე სტადია ჰქონდა აგრეთვე ამ ეპოქის ქალაქებსაც“.

როგორც ზემოთ მოტანილი ფაქტებიდან ჩანს, თბილისშიც განვითარების რამდენიმე უფრო სწორად, სამი სტადია განვლო და, ვახუშტი ზატონობისეული გამოთქმა რომ ვიხ. მართოდ, საბოლოოდ ჩამოყალიბდა, როგორც სამი „ქალაქი“ („სტფილისი, კალა, ისან-აქლამარ“) ადრეფეოდალურ ხანაში.

აღნიშნული პროცესი საერთო მოვლენას წარმოადგენს აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში (ვ. ვ. ბარტოლოდი, ა. ა. იაკუბოვსკი, ე. ვ. ბელაიევი, ნ. ბერძენი-შვილი, შ. მესხია, მ. ლორთქიფანიძე, ლ. ტილაშვილი, ოთ. ცუტიშვილი და სხვა ავტორები, რომელთა შრომები უკვე გვეჩვენა დასახელებული).

რა თქმა უნდა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ფეოდალური ეპოქის შთელ მანძილზე ქალაქი, ამ შემთხვევაში, კონკრეტულად თბილისი, ერთ ადგილას იყო გაყინული და ცვლილებას არ განიცდიდა. ქვეყნის სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის შენაშაბნად ყველა ქალაქი, მათ შორის თბილისიც, განიცდიდა აღმავლობა-ძლიერების ან დაკნინება-დაუქრობების პროცესს. მაგ., განვითარებული შუა საუკუნეების ეპოქაში, კერძოდ, 1122-1228 წწ. შორის, ე. ა. ფეოდალური საქართველოს ძლიერების ზენიტში, თბილისის აღმავლობა და ზრდა-განვითარება სრულიად ბუნებრივი ჩანს.

როგორც ცნობილია, 1122 წ. მეფე დავით აღმაშენებელმა ზრძოლით აიღო თბილისი.

მრავალი წლის მანძილზე უცხო დაშტერობა ხელში მყოფი ქალაქი ისევე ედებოდასომხებს დაუბრუნდა. თბილისი გაზღეს წინააღმდეგობით უმლაიერესი სახელმწიფოს დედაქალაქი. იწყება ფეოდალური თბილისის აყვავების ხანა.

აქედ. ს. ჭანაშის აზრით, ამ პერიოდში „თბილისი წარმოვიდგება ქალაქად, რომელიც გადაქმნილია დიდ სიერცეზე. აქვს მრავალი მოედანი, გამაგრებული კედლები და ციხე-კოშტები, ისენიება ქალაქის ციხეები დარჩელი და ისანი, წყალკანისა და თაბორის ზას. ტიონები, ზიდი შტკვარზე, ისანთან. მთავარი სამეფო სისახლე ისანში იყო... მეფის სასახლე იყო დიდუბეშიც, რომელიც მაშინ ქალაქის ზღუდეთა გარეთ მდებარეობდა“.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ 1045 წ., ხაგრატ მეოთხის მიერ თბილისის აღების დროს, „სამიარაო დარბაზი“ ანუ სასახლე კალას ტერიტორიაზე, დედაციხეში იგულისხმება (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 298). აქვე უნდა ვივარაუდოთ სამეფო სასახლე 1886 წელსაც. თემურ-ლენგმა თბილისის ციხეში იგდო ტყვედ ზაგრატ V, დედოფალი ანა და უფლისწული დავითი (ქართლის ცხოვრება, II, აგრეთვე, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, გვ. 678 და სხვ.). ქართლის მთავრის სტეფანოზ I რეზიდენცია (VII ს. 20-იანი წლები), აგრეთვე, თბილისში, კერძოდ, დედაციხეშია. მის დროს „განძლიერდა თბილისი“ (ქართლის ცხოვრება, I, ჭანაშერი, გვ. 228-224).

ისან-აქლამარის ტერიტორია მოქცეული იყო ძირითადად, დღევანდელი მეტეხის ქუჩის, ღვინის აღმართის, შუაშიანის მოედნისა და ჩეხოვის ქუჩის შორის. ქალაქის ამ ნაწილს, ისევე როგორც „საყურთვ ტფილისს“ და კალას, შემოვლებული ჰქონდა თავისი ზღუდე-გალავანი (შ. მესხიას, მ. ლორთქიფანიძის, ვ. ცინცაძის, მ. ბერძენიშვილის, ოთ. ცუტიშვილის დასახ. შრომები). საყურთა გალავანი ჰქონდა, აგრეთვე მეტეხის პლატოზე მდგარ ისნის ციხესაც. ჩანს, ეს გალავანი კალა-თბილისის ზღუდე-გალავნის უშუალო გაგრძელებასა და ნაწილს წარმოადგენდა (ვ. ცინცაძე, მ. ბერძენი-შვილი).

ამრიგად, ირკვევა, რომ ფეოდალური ხანის თბილისის გარეგანი საზისა და ერთიანი თავდაცვითი სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი ძირითადად IX-X სს. მიწნაზე დამთავრდა და აღმინარებული ადგილი აქ იმთავითვე მთავარმა ციხემ — კალა-შურისციხემ დაიკავა.

გლოვის მგოსანთა პოეზია და სალექსო ფყობა

„ახლა მათ საფლავებს, ვისი წასვლის ტკივილმაც „ამათქმეინა“ თუშ ქალებს მწუხარე სულის ეს სიმღერები, საუკუნო დუშილი და სევდა მპატრონობს. უღრტვანელოდ განისვენებენ ხელმწიდანები, ხელშორაბიანები, მხედარნი, დამხვდურნი, მდედარნი, საველედ შოარუ-ღნი, დაუღლენი, დაუდგარნი, ლაშაიანნი, პიროღლიანნი, შინა და გარეშბრის „ღუგა ვა-ნები“; ქალნი — მოგოგმანენი, ხელწინდიანები, ხელცელიანები, ზურგს აკენიანები, შექხელ-შეჭარენი, შინა და გარეთ დამაშვრალნი. თუშების ორგან ცხოვრების გამო ერთნი თუშეთის „სამაროვანზე“ განისვენებენ, სხვანი — ალვანის სასაფლაოზე. ზოგის სამარეს უწარწერო „ქალღიმა“ ამწვენებს, ზოგისას — ქვაში ნაკვეთი ჩამუხლული ცხვარი ან ფამთამდინარები. ხაჯან ჩამდნარი სათავსონო ხე. ზოგან კი მისანიშნებლად მიწა სიღრმისკენ დაწველა“.

1. ტირიან თუშის ქალებში...

ჩემ ზელო მცირე მოცულობის კრებულია — „მგოსანნი გლოვისანი“, თბილისი, „მეტ-ნიერება“, 1986. ტექსტები შეკრება, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ნანუღი აზიკურმა.

ციტატა, რითაც წინამდებარე წერილის წერა დაიწყო, სწორედ ამ კრებულისაგან არის მოტანილი, დიდი რუდუნებით, სიყვარულითა და გულისუფრით შედგენილი კრებულისაგან.

შეიხვედრის ფაქტინ ქართული ზეპირსიტყვიერების ახალი ფურცლები იშლება.

ტირიან თუშის ქალებში...

ტირიან შენაქოსა თუ ომალღში, დანოსა თუ ჩიღოში, დართლესა თუ ხისოში, დიკლოსა თუ ვაიხშირში, გირცესა თუ ქვარბოსელში, ალვანსა თუ გომეწარში. ტირიან: ქედანო სოფო და ჭერბოთნ მარამი, უხვაჯაის ცოლი და ჭაბუკაიძე სიღო, ზელანთ მარტო და მწაქვეანთ ბერდუდა, სარა ზენუნაიძე და ვარდიზიანთ დიაცო, ქუმელაურელი ქრისტინე და შუბლანთ ქალი. ტირიან: აშაკოს და, მოურავიძე თადოს და, გულუბაიძე შეთეს და, დედებ-ბი — ასათიასა, აღათოსი, ადამიანი, შიოსი, ზურაბოსი, ჩაყანთ ბახილოსი. ტირიან: ხისო-ელი დიაცო, შათიანთ დიაცო, გოგარული დიაცო.

ტირიან თუშის ქალებში... და თუშეცა „ოღუშეთში ნატირაღის საქაროდ განმეორება არ შეიძლება“, მათი ნაგლოვი შინაც შემოჩრა ზაღბის ხსოვნას. ეს, ალბათ, იმიტომ, რომ „ზიით ტირილში“ საჩინოდ ირცლება სრულიად საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი და უმამაკე-ნი ტომის დიდბუღოვნება და ზნეობრივი სისპეტაკე, ამადლებული ადით-ჩვეულებანი და ძველისძველი რწმენანი, ღრმა ადამიანური კეთვანი და ფილოსოფიური შრებები. რაც მთავე-რია, ეს უწველავე პოეზიად არის გარდაქმნილი, ნატიფ, მიზლიან, ქადოსნურ პოეზიად.

ტირიან თუშის ქალებში...

სიკვდილიც არის და სიკვდილიცა. შემზარავია „დაღვია“ — უშეიღმიროდ გაღაგება-კაცო „დაღვია“ ითვლებოდა ამ შემთხვევაშიც, რაცა მხოლოდ ქალაშეაღბის შამა იყო. უფრო დაუგდეთ სევდამწარბულ დედას, ვისაც თოვზე მოკვდომია ობლად გაზრდილი შვი-ლი — „ცხვათ მწვემსად ნაქეგო“, „ღუგამას თვალნადევნი“, ღია ცის ქვეშ „დაღე-ღამე ნე-ტები“, „ბუდა-ნაბდის გამწირველი“, „დაღეული“:

ან ცხვირ ვის ჩაბარე, ან ცხენ ვის ჩაბარე,
ხო არსო უბიწიანებს ეგ მბედარმომცვლარო,
ხო არ დახეშიან ქალღებ შენ თვისა,
ჯობს ჩაბეშიანა შენ ხელში ნაკერსა.

დააკვირდით უღამაზეს პოეტურ ხატს: ქაღლები ჩაბეშიანო (ანდა: ზომ არ ჩაბეშიანო) თვინათი პატრონის, აწ ვარდაცვლილი მეცხვარის ხელში ნაჭერ კომბალს!

ზომ შემაჩრწუნებელთა ეს ხატოვანი წარმოსახვა, „ოკტორებს დედის ტირილის“ ერთგვარი ექსპოზიცია, არანაკლებ წარდამცემთა მომდევნო სურათი. საქმე ის არის, „ქველად თუშეთში ახეთი წესი უოფილა: პატრონივედარ ცხენს, რომლის პატრონიც „დაიღვოდა“... მწყემსი ამხანაგები, ვაზაფხულზე, როცა ცხვარ-ბინათ ბარბან მთაში ავიდოდნენ, შავით შემოსილს, პატრონის ეზოში შეაგდებდნენ და თავს მიინებებდნენ“. ამ ელღიანი მოლოდინს გამოც ძრწის და იმდურება დედის გული და გონების თვალა:

ვაზაფხულ მოდისა, მემცხვარეთ აყრის დრო,
ცხენს მომიყვანენა, ბიჭო, ხეილითა,
გადმოიყრიანა შენ გუდანაბაღსა,
დედა მოგოცდესა, დედა მოგოცდესა,
წყალსამც გამოყოლა, წყალს აღიდებულსა,
გულამც გამხეთქისა, გულიწ არ მისქლებდა...
ცხენს მომიყვანენა სუდარმოვლებულსა,
უხანაგადებულს, ქვევინებჩამოყრილსა.
მოგოცდეს დედა, ჩემ თბოლ ბიჭო.

და ეს მოშამული წარმოდგენა ისევ ქაღლების ავბედითი გოდებით თავდება:

ბინას გაგიწირვენ ბაჭემოვლებულსა,
ქაღლებს გაგიწირვენ თოს უშეილითა.

ამნარი, მართლაც, შთამბეჭდავი პეკარები ხანთლით საძებარი როდია თუშურ ნატირ. ლეზო.

უუბაგაის ცოლი ცრემლად იღვრება — ქალიშვილი დაედუპა:

ალარ შემალბებე ისმითი კარებსავ,
ალარ შემომაყრევი დიიდა თვალებსავ.

დოჭუელი ლეგუშაძე როსტომის ცოლი მოთქმა-ჩივილით ეთხოვება თავის დედისეკ. თა ვებს — „დაღუღლსა“ და „მიწის კედელზე ვჯარდაწერილს“:

პატარლად დუსვიე შევ ნიწის კედელით,
სახანად გადავბურევი ქვაი და ქვიშით.

უვავილის ეპიდემიას დართლოელი ქალის ორი შვილი უმსხვერპლია — ლორსამი და დანოელი:

ქვალი ლორლად ხყრიავ, უღვამ — მუწანილადავ,
დედა მოგოცდესთავ, უღლად დაწყობილნოვ.

ხელანთ მარტო დამხუის ქმს — „ქარის საშკურს“, ლაშქრისა თუ საღბინოდ შეუ-როლი ზალის დამამშვენებელს. და უფერად ეღვასავით შემოგანათებს თამაში, მოულოდნე-ლი, სოცარი ზაღვაც:

უანწო-დ ხელდაო, სტუმართ-წინ სადგმელოვ.

რა შედამტაცი სახეა: კრთანვასა და პურდამვირის, მკვებერეკიის და წუწურაქის, ქვა-ზარშისა და ქვაწეას ანტიპოდი — პურშარლიანთი, ზღვავილია, გულუბვი, უშურკელი. კარდია კავა — სტუმრების წინ დასადგმელი უანწი და ხელადა!

ნუ დაგვაიწუვდება: ეს ტაებები (და მისთანანი) „პოეტურ სიწყურაროვში“, „პოეტურ განშარტოებისას“, „შემოქმედებითი მოცადეობის“ დროს როდ იწერება, არამედ სახელ-დახელოვ, მოუშადებლად, ტირილის ვაშს იხადება, ნათესავების, მეზობლების, მთელი სო-ფლის თანდასწრებით ჩნდება უბედურებისა და მოთქმის წუთებში, როცა —

გლოვის მგონათა წინ ვაგვაი ახენია — ოდესმე „სრიალ-ტრიალა“, „თოფისა კონ-დაში“, „მედროშ-შეაღმე“, აწ „ბუღემოშლილი არწივი“, „ქანდარიდან — ჰერბოში მამაყა.

ცას საძინებელი ადგილიდან — ჩამომხდარი ქორი“, „სოფლის გაღავანი კლიტრადებულო“; გლოვის მგოსანთა წინ ქალი ასენია — „ნამი დიღისა“, „მედურად გამყარარს გუბის წყალი“, „ჩემ წალღ, ვახდებოდავ გავლა-გამოვლაი, ხელში — ჭრელ წინდაი; ცულ — აღლი აშოავ“, „არ მოგატყუნა მინდვრის ქეილებთავ (დამარბულმა ქაბუკეშაო), არ წაგეყვანონა ტყუბ-ტყუბითა“;

გლოვის მგოსანთა წინ ბავშვი ასენია:

იარ, შეილე, იარე, თვარ დავიღამდებავ,
ვბა შორს ოტყეიანე იმ სულეთისასავ,
ხარეც ცუტუნაიე, დავეშინებისაე,
სახლსაც გოგებენა უკარ-უსარკმლოსაე,
დაგაშინებენეც მიწისფერდებულნიე,
დედოც — იძახებად ვეღარ გაგონებავ.

ან:

ერთიმეც მახედოავ შენი მგებრებისდაე,
ცხენი ვისა ჯობდაე, ან მთრახ — ვისოე.

მგებრნი? დედისძმანი ყოფილან. „ხალხური რწმენით, ახალგარდაცვლილს საიქიოში პირველად შეეგებებთან მგებრნი — მისი დედისძმები. იგი მათ მიჰყავთ საიქიოს. მგებრნი ცხენზე ამხედრებულნი ზვდებიან მას“.

ტირიან თუშის ქალები... დაძაბული დუმილითა და უურადღებო უსმენს ყველა: ქალი და კაცი, ხალხი და მოხუცი, ძალგულოვანი და სუსტი. ტკივილიან მელოდიაში გრძნობიერ აზრად (თუ: აზრიან გრძნობად) ანთია საუკუნეთა გრძელ გზაზე მამა-პაპათა ნაანდერძე-დანატოვარი, სულიერ საგზლად გამიწნული საშვილიშვილო წუნე და თემის პირი.

თავშეკავება, თუნდაც უაღრესი შეჭირვებისას, ვაყვაცის ერთ-ერთი ძვირფასი ღირსება. ამიტომ: „კაც არა ყოფილა ჩვენი მარკოზაიე, ქალვით ვცოტირის, ვერას შავრდებისავ“.

„კაცი არ ყველა ზწორია, დიდი მეს კაცთ კაცამდის“, — ვასწავლის ქართული ლექსის ოქროპაპა და თუში დიდოს ამ აზრის ერთგულია ოლითანვე: „ზოგ კაცს ზოგ ნახად ჯობ, ზოგ-ზოგის ნახურიე, ზოგ ქალსაც მანდალ ჯობავ, ზოგ-ზოგის ნახურიე, ზოგ ცხენსაც მთრახ ფქობავ, ზოგ-ზოგის ნაჭერიე, კაც ვან ყველა კაციავ, ვისაც ჯულ ზურავავ“.

პატვი მიივე კაცურად, კაიკაცურად, ვაყვაცურად გარჯილ ადამიანს, ვისაც ჯერ სიზერემ უწია და შერმე საწუთრომ დაამხო: „ქვევა (ხალიჩა) არ გადიგდებ, ქვევა სიძველითავ, კაც არ გადიგდებავ, კაცი სიზერითავ“.

დედობრივი გრძნობა შურისძიებაზე ძლიერია და მაღალი, ვინაიდან ძველსა და რბილში აქვს გამჭვდარი ქალს მარადქალურობის ცნობიერი თუ ქვეცნობიერი ამაღლები, მათ შორის — შემდეგ: სხვაე დედა, თუნდაც მტრისა, მით უფრო — შვილმოკლული. „თუში მოწყლავს დიდოს. თუშებს სისხლი აუღიათ და მტრის მარჯვენა დედისთვის მიუტანიათ. დედან მარჯვენა დიდოელი დედისათვის გაუგზავნია, თან ეს დაუტარია“:

მეგრე რო დიდოაე, ისეცაქ დედაიე,
იმასაცაქ, აქაე გული საგულესაე.

უნებლიედ გაგონდება ამ დედური სამართლის მტანჯველი სიბრძნე „ვეფხვიცა და მოყ-მის ლექსით“ დაწესებული: „ქინეცა ვეფხვის დედა ჩემზე მწარედა სტირისა“.

ტირიან თუშის ქალები...

თანაგანცდით ითვიებ „სხით მოტირალთა“ მწუხარე პქარებს და ერთხელ კიდევ უფიქრებო წუთისოფლის მარადიულ ყველაზე ძნელად გამოსაცნობ ორ გამოცანას, რომელთაგან ერთისათვის სი ცოცხლე დურქმევია ადამის შთამომავალს, ზოლო მეორისათვის — სი ცკვილი.

2. „სხით ტირილის“ პროსოდირული მოდელი

ნაწული აზიკური: „თუშური „ტირილი“... მოიცავს თორმეტმარცვლიან ტაქსს. გამოთავ-ლისს წარმოადგენს ცალკეული მოტირლების შიერ მელოდია მისადაგებული განსხვავებული საღეჭსო ზომა თორმეტი და ექვსი მარცვლის მონაცვლობის, ზოგჯერ ცამეტი და თოხს. მეტი მარცვლითაც კი. ოღონდ ამ შემთხვევაში მოტირალი ტექსტს ისე წარმოთქვამს, რომ თორმეტ მარცვალზე გაანგარიშებულ მელოდიაში ეტევა. ვხვდება ათმარცვლიანი სტირიკონიც, ამ დროს მოტირალი მელოდიას დაქვითინებით ან ამოოტვრით ავსებს. ძირითადად კი თუშური ნატირალის გაყრცელებული ზომა თორმეტი მარცვლი“.

- „—“ — იქტუსი, ანუ შეტრული ნორმით ნავარაუდები ქლიერა მარცხენა
 - „⊥“ — მახვილიანი აქტუსი;
 - „∪“ — ხაზომის ხუსტი მარცხენა.
- არაბული რიცხვებით მიითითებულია აქტუსების ქვარულნი.

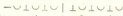
1. ქორეულ-კონსერვი წარება

„ხშირ ტარილის“ პირველ ხაზომს პაროსოდიულ ფუძედ ედება ოთხტერფიანი ქორეულ-მესამეკონსერვი ლოგადი, ანუ ნორტერფი (2+4+2+4) და მისი რიტმული ვარიაციები. თვალსაჩინოებისათვის (ნამუშებო დამოწმებულია სხვადასხვა ტექსტით: „შეცვლილი დედის ტარილი“, „გრიგოლაძე სონას ტარილი“, „დედო ქალის ტარილი“ და ასე შემდეგ):

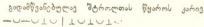
ა) შენაწ ვერა იცო — ზალო აღარა გყავია...	1 3 5 7 9 11
ბ) ჭირი, დასა ჭირი, ჩემ და-მინო, ჭირი...	⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
გ) მეწ ფოთოლ ვარც ქარის მოღებულევ...	⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
დ) ქალო, ქალო ხარც, დავგშინებისავ...	⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ე) თავად გინახვის, ბიჭო, თავის შტერავ...	⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ვ) იქნებ უღობავდა უჩინოში გზასა...	⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ზ) აღარ მომიხეავ, დედა მოგვიკედესავ...	⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
თ) სახლებ გამწირე გულსაბეთქელი...	⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ი)	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
კ) რა ცოდვილა ხარც, რა არავინ გყავია...	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ლ) აღარავინ გყავე თავის ქმარელთავ...	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
მ) შენ მარჯვენა ზელო პირიქითისავ...	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ნ)	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ო) არ გამორეცხა ჩემ ფიდონის სისხლივ...	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
პ) სიქიოსავა არვის ძახებო...	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
ჟ) დავღამდებისავ, დავგშინებისავ...	— ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪

როგორც ვხედავთ, ჩვეულებრივ, შეტრული ნორმით ნავარაუდები ქლიერა ადგილი მახვილიანდება, ხოლო მახვილის გამოტრევა შეიძლება შეეხოს პირველ, მეორე, მესამე ან მეხუთე იქტუსებს.

მარცხ აქვე აღვნიშნავ: „ტარილის“ ტექსტებში ქვარქვარობით არ იქნება მეცხრე რიტმული ვარიაცია, რომელიც სინამდვილეში უნდა არსებობდეს, ვინაიდან მისი გამოყენება, ვფიქრობ, არ დაარღვევდა ხაზომის მელოდიურ სტრუქტურას. შევამოწმოთ ტაბი: „დადად (ზელისმოკედელ) გავაუღებ, შელო, შიოს ცოლსავ“ („ღებუშთ დიაცის ტარილი“) საქმარისია პირობათად. ვადავადგალოთ მარცხენა ნახვარტაქის შემადგენელი სიტყვები, რომ უკრთახვენაში უმაღლე გახმანდეს მახვილთა საძებელი რიცხვ: გავაყოლებ დადად, შელო, შიოს ცოლსავ.

რაც ამ რიტმული ვარიაციის გამო იქვეა, იგივე უნდა გამოვრდეს მეცამეტე რიტმულ ვარიაციაზე. ამჟამად არც ის შეიძინევა განახილველ ტექსტებში, მაგრამ „ტარილის“ მახვილთა მომავალმა ძიებამ, ვგონებ, იცავ გამოავლინოს, ვინაიდან ზუნებრთავდ „ქდება“ ნატარლის მელოდიურ სტრუქტურაში. ვახინჯოთ სტრუქტონი: „გამაწვანებულავ შტროლთას წყაროსკარივ“ („ქანთ მაროს ტარილი“). ერთენებთან კომპოზიტი „წყაროსკარივ“ შემადგენელ ფუძებთად რომ დავგეშალო, სენა მაშინვე დაიქვრდა საძებელ პაროსოდიულ შტრუქტონს:

II. სიმბოლური წარება

„ხშირ ტარილის“ მეორე ხაზომს პაროსოდიულ ფუძედ ედება ოთხტერფიანი ამფობრქი (2+2+2+2). სივალისითვის (ნატყვევებ დიაცის „ზუზუნო“):

- არწიეო, მოგშლია, ვამე ბუღეივ.
- 2 5 8 11
- ⊥ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪

ამვე ხაზომს ეფუძნება შემდეგი ტაბები: მიწასწ არხესავ შენ დების ტარილი („გრიგოლაძე სონას ტარილი“), შენაწ ცრემლ გინდა ციხა ცვრის ოდენივ („დელოელი დიაცის ტარილი“), მოგვიკედეს დედაი, ჩემ ობოლ ბიჭო („ვიქტორის დედის ტარილი“) და სხვანი.

III. ქორეულ-კომუნო ლოგაიდისა და ორტარფიანი ამფიბრაქსი ნაბრთი

„ხმით ტარილის“ შესაშე საზომს პაროსდიულ ფუძედ ედება ექვსმარცვლიანი ქორეულ-მესამეკონური ლოგაიდისა (2+4) და მისი რიტმული ვარიაციების შეერთება ორტარფიან ამფიბრაქსთან (2+3). სანიშნოდ („ხმის ტარილი“, „მავლის დატარება“, „დაშოს დედის დატარება“, „ქაანთ მაროს ტარილი“):

- ა) ობრად, ბენაე, ობრად, მამული ობრისიე...

$$\begin{matrix} 1 & 3 & 5 & 8 & 11 \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$
- ბ) სულწუხიან ზარიე, რაითამ გაზღუბაე...

$$\begin{matrix} - & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$
- გ) ზეჟეე მობრუნდესე ჩეენ ცოდვით ქალაქე...

$$\begin{matrix} \cup & - & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$
- დ) არ ეტუობოდაე ჩემ ფილოს ნაფრენიე...

$$\begin{matrix} - & \cup & - & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$

IV. ორტარფიანი ამფიბრაქსისა და ქორეულ-კომუნო ლოგაიდის ნაბრთი

„ხმით ტარილის“ მეოთხე საზომს პაროსდიულ ფუძედ ედება ორტარფიანი ამფიბრაქსის (2+3) შეერთება ქორეულ-მესამეკონური ლოგაიდთან (2+4) და მის რიტმულ ვარიაციებთან. მაგალითად („გრიგოლაიძე ზონას ტარილი“, „ქედაანთ სოფოს ტარილი“, „ხელაანთ მატროს ტარილი“, „ჭაბუკაიძე სიღოს ტარილი“):

- ა) დაწყეულ გვარიაე — პაპის ნათქვამ ვიცეე...

$$\begin{matrix} 2 & 5 & 7 & 9 & 11 \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$
- ბ) წელ კედელს შიადგდიე, გამაგრება გინდაე...

$$\begin{matrix} \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$
- გ) ნიაღვრად გემცესა ცრემლი ქალ-ზღისი...

$$\begin{matrix} \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$
- დ) ციხეო შილოო, თეწარადსიანო...

$$\begin{matrix} \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{matrix}$$

ახე და ამრიადა, როგორც ირკვევა, საანალიზო მეტრული კომპოზიციის ბალავარია ოთხნაირი საზომის ორგანული ერთობლიობა — „ხმით ტარილის“ რიტმულ-ინტონაციურ ფერადსახეობათა ერთ-ერთი უპირატესი წყარო.

ამ თვალსაზრისით, თუშური თორმეტმარცვლიდი თავისებურად ენათესავება სილაბურ-ტონური ლექსის ერთ ტიპოლოგიურ მოვლენას, როცა ტაქტის გასწვრივ ზუნებრივად იცვლება მეტრულ მახვილთა რაჟი. ეს წესი, მაგალითად, რუსული პოეზიის სილაბურ-ტონურ ნაქაღში ზოგჯერ ახე შედავანდება: ქორეული საზომის ნიშანდობლივ თვისებას (მახვილები კენტ მარცვლებზე) ენაცვლება იამბური საზომის ნიშანდობლივი თვისება (მახვილები ლუნ მარცვლებზე). ამ ზერხით არის დაწერილი, თუ ვნებავთ, კონსტანტინე ბალმონტის ტაქტები, რომელთაც სკანდირების ფონზე ვკითხულობ:

Не кляните мудрые! Что вам до меня?
 Я ведь только облако, полное огня.

$$\begin{matrix} \cup & \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ 1 & 3 & 5 & 8 & 10 & 12 \end{matrix}$$

მართალია, ვიორჯი შენგელი მოცემულ ვერსიფიკაციულ ფაქტს იმით განმარტავს, რომ აქ მარცხენა ნახევარტაქტი „წაგრძელებულია“ („ნარაშენო“), „რაც აუცილებელი არ არისო“, მაგრამ სინამდვილე სინამდვილედ არჩება: მეტრული მახვილება კენტი მარცვლებიდან (ქორეული კანონი), რეალურად ლუნ მარცვლებზე გადადის (იამბური კანონი).

ანალოგიურ და სპირისპირს პაროსდიულ მოვლენებზე ამჟამად აღარ შევჩერდები და სხვა დროს ვავაგრძელოთ შესაფერი სქა-ბაასი.

დავუბრუნდეთ „ხმით ტარილის“ მეტრულ კომპოზიციას: აქ ცეზურა შეეჭვებ-შეშვიდებ მარცვლებზეა გადის და ტაქტს ორ თანაბარ ნაწილად ჰყოფს: მწმ. უველა შემოხვევაში ხავა-ღებულოა ორი მეტრული მახვილი: ცეზურის წინ (შეხუთე მარცვლი) და ტაქტის ბოლოს (შეთერთმეტე მარცვლი). როგორც წესი, ქორეულია ცეზურაცა და კლაუზულაც, ანუ ტაქტის მეტრული დაბოლოება.

„ხმით ტარილის“ მეტრულ კომპოზიციას ოთხი ძირითადი მახვილი ამოძრავებს: ქორეული, ამფიბრაქტული, მესამეკონური და დქორეული.

ახე რომ, შევამჯღია ვეჯარადოთ: თუშური თორმეტმარცვლიდი, პაროსდიული თვალსაზრისით, ნაირტარფიანი, ანუ ლოგაიდური, წყობაა და სილაბურ-ტონურობის ფარგლებში მოქმედებს, ვინაიდან ტარფთა ნაორბის მიუხედავად, ეთანადება მახვილიან და უმახვილო მარცვალთა კანონზომიერი (ან-და: პოტენციურად კანონზომიერი) ჩერეულობას კანონს.

4 გ. შენგელი, ლექსის ტექნიკა, მოსკოვი, 1960, გვ. 97 (რუსულად).

ძვირფასი შენაძენი

წიგნის გარეკანზე გამზარი სისხლის შავი ლაქა და კიდევზე მიმოხეული წვეთების წრეებია გამოსახული. ზედ ვერტიკალურად სამი სიტყვაა ამოტვიფრული: „მტრის ღრუბლიან ცაში“.

გარეკანის მეორე გვერდიდან ძველი ფოტოსურათის რეპროდუქციული ანაბეჭდი შემოგვტყვრით. ახალგაზრდა კაცის უცნობი სურათიდან სიწმინდე და სიფაქიზე გამოკრთის მხოლოდ მკვირცხლი, მამიებელი თვალების შორიერი მხერა გარწმუნებს მასში ჩაყირული სულის სიმტკიცესა და სიმამაცეში.

ასე შემოდის ჩვეს ცნობიერებაში ომამდე-ლი ჩვენი საბჭოთა სტუდენტი ახალგაზრდობის ზოგადპორტრეტული იერსახე. მათ შორის იყო დავით იოსების ძე ჩხიკვიშვილი, რომელიც 1939 წელს მოსკოვის უმაღლესი სასწავლებლიდან მოხალისედ წავიდა სამხედრო სკოლაში. სწორედ იგი — მფრინავის ფორმაცხი ახალგაზრდა, ზემოთ ნახსენებ ფოტოსურათთან რომ შემოგვტყვრის.

დავით ჩხიკვიშვილის საბრძოლო ბიოგრაფიის ეპიზოდები დაფარული არასოდეს ყოფილა. მაგრამ ვერაფერ წარმოიდგენდა, თუ ბატონი დავითი, ახლა უკვე საქვეყნოდ ცნობილი მემკვიდრე და საზოგადო მოღვაწე, შემოქმედებითი შაღლითაც თუ იყო მირანცხებულ.

გასულ, 1985 წელს გამოსული მისი მოგონებებითა კრებულის ყოველ ფურცელში, აღამაწურ გრძნობათა ისეთი გულმხერვალე, წრფელი და უშეაღბობი გამსჭვალული ძლიერი ფეფვა გამოსკვივის, რომელმაც არ შეიძლება არ ვაგიტაცოს და თავის ტყვეობაში არ მოგაქცეოს, რათა კიდევ ერთხელ, გულისტკივილით წარმოიდგინო ომის საშინელებანი, თბილად და სათუთად გაიხსენო მძიმე განსაცდელის ტრას შექანილი განუყრელი მეგობრები, ახლობლებისა და ნათესავების ჭირ-ვაჩამი, ბრძოლაში დაღუპული თანამდგომნი და თანამოღობნი.

საიდან მომდინარეობს გრძნობათა და განცდათა ასეთი მრავალფეროვნება?

სად იღებს სათავეს მისი აწყარა წყარო? — უნებურად გვბადებთ კითხვა და უნებურადვე ჩნდება შესატყვისი პასუხი: საკუთრივ ნანახიდან, საკუთრივ განცდილიდან, საკუთარი გულის ხმიდან, დედისა და მამის შთავგონებიდან,

დავით ჩხიკვიშვილი. მტრის ღრუბლიან ცაში, 1985.

სწავლისა და აღზრდის სისტემიდან, რწმუნისა და მიზნის ურღვევი ერთიანობიდან.

კვლავ დიდხანს ვაგვახსენებს თავს ენათხიზმის, საბჭოთა პატრიოტიზმის, იდეურ-პოლიტიკური მონოლითობის ომის წინა და ომისდროინდელი ხანი.

მეხსიერების ორმოცი წლის „გვიარბში“ ოქროს ზოგად შემინახული ეს ძვირფასი რელიკვია იქცა დავით ჩხიკვიშვილის მოგონებათა წარმატების საფუძვლად. აქ ვაღამწვევტი როლი ავტორის პოზიციამ შეასრულა. მას აურჩევია ამბის თხრობის მარტივი, მაგრამ ყველაზე სწორი და გონივრული ფორმა. მოგვლენების არა განსჯა და შეფასება თანამედროვეობის ინტელექტუალური სიმალეებიდან, არა მოწვევა და „ამოგლეჯა“ წარსული ქარიზმულიანი დროის რეალური სინამდვილიდან, არამედ ისე ჩვენება და ვაღამოცემა, როგორცაღა აღიბეჭდა და შემოიჩა შთაბეჭდილებათა ფარმა „ეკრანზე“, ხანგრძლივად რომ ელოდა გამზინებამ და ვაშღვინებამ. შემოქმედებითი პროცესი ეს ხანგრძლივი დრო დავით ჩხიკვიშვილს ვამოუყენებია ფაქტების აღწესებისა და დაზუსტებისათვის და არა მისი შეღამაზებითათვის.

ასე მივიღეთ ერთ წიგნად შეკრული დოკუმენტური პროზის ცხრა საუცხოო ნიმუში, ცხრა მოთხრობა („თილისმა“, „დედის ხელით შეკერილი პერანგი“, „ახლოდან ნანახი გერმანელები“, „მარინა მასწავლებელი“, „ავიაციის მთავარი მარშალი ალექსანდრე ვოლოვიჩივი“, „ელადიერი კანდელიაი“, „ირა“, „მკვდარი არე“, „ამინდი“, რომელთაც ჩვენი მეთხველი საზოგადოება ვამოქვეყნებისთანავე დიდი ინტერესით შეხვდა.

ამ ნაწარმოებების ყველა მოქმედი პირი რეალურად არსებული აღამაზებია, მაგრამ ისინი აღიქმებიან ლიტერატურულ პერსონაჟებად, გრძნობად-მოკიერი სახეებად, ვარკვეული იდეურ-მხატვრული ფუნქციის ვატარებელ გმირებად. ამიტომ მათი სახება უშეაღბოდ იჭრება მკითხველის სულსა და გულში. ისინი წიგნის დახურვის შემდეგაც რჩებიან მის თანამგზავრებად, მის მშვენიერ ნაცნობებად, მეგობრებად თუ სევილიან ამრდილებად.

ასეთია, მავალითად, ძველი ფრესკებიდან მიწაზე ჩამოსული და ცაში აფრინული ვაქვაცი“ გრაზია ჩიტიანვილი, ლეგენდარული მფრინავი, რომლის შესახებ ქარი კიდევ ომის წინ სასწაულებრივ ამბებს ყვებოდნენ ავიაციის მე-

თართა და რიგოსანთა შორის, ერთ-ერთი საწეროთელი ფრენის დროს დივიზიის მთავარმა შტურმანმა გრიშა ჩიტაიშვილმა ათასი მეტრის სიმაღლიდან ათი საავიაციო ყუმბარა ესროლა მიზანს და პირველი ყუმბარა პოლიტონის ცენტრში ორიენტირისათვის გამოსახულ ჭვარზე მოახვედრა. ეს სენსაციური ფაქტი, როგორც საბრძოლო წვრთნის საუკეთესო გამოცდილება, განზოგადდა და გრიშა ჩიტაიშვილის ჯვარი ჭერ კიდევ ომამდე მთელს ავიაციაში ცნობილი იყო. ლეგენდარული იყო მისი საბრძოლო გაფრენები ომის წლებშიც. საბჭოთა კავშირის გმირის წოდებამაც წარადგინეს.

და საწორედ მაშინ, 1945 წლის აპრილში, როცა ფრონტის ხაზი ბერლინთან ახლოს, ოდერსა და ნაისზე გადადიოდა, შორსმფრენი ავიაციის ერთ-ერთი კორპუსის რამდენიმე თვითმფრინავმა, რომელსაც სათავეში ედგა პოლკოვნიკი ჩიტაიშვილი, ნაცელად კენისბერგის ცენტრისა, დამით ქალაქის გარეუბანი დაბომბა. ეს საბედისწერო შეცდომა იმდამდევე ცნობილი იყო მთავარსარდლობისათვის. გრიშა გადურჩა შეჯერ დასჯას, მაგრამ საბჭოთა კავშირის გმირის წოდების მინიჭებაზე უარი ეთქვა. მრავალი ორდენის კავალერი ომის შემდეგ საშობლოს წინაშე მაინც ვალმოხდელი დაბრუნდა მშობლიურ ქუთხეში. უბედობის მწარე განცდებმა კი დააქაჩარეს მისი სიკვდილი. ასეთია მისი რეალური ბიოგრაფიის შტრახები.

დავით ჩხიკიშვილი ამ შტრახებიდან ვეიხატავს ლიტერატურულ გმირად ქვეული გრიშა ჩიტაიშვილის ჭეშმარიტად ჩაინდულ სულს, მისი ვაჟკაცური ხასიათის შთამბეჭდავ თვისებებს, მის მომხიბლავ ქცევებს და მოქმედებას, რომლებშიც თანხარად იყო შერწყმული მეთაურის ჩინისათვის რამდენიმე უჩვეულო იუმორი, სიხალისე და სილაღე. ასევე ოქმის ნოეიკოვზე, ვეგაოვზე, ავიაციის მარშალ გოლოვინოვზე, მარინა მასწავლებელზე და სხვებზე.

ან ავილით მეორე მაგალითი. შეუძლებელია აუღელვებლად, ტრუნტელის მომგვრელი განცდის გარეშე წაიკითხოთ ნოველა — შოთბრომა „მკედლადი არე“ (გვ. 82-93), რომელშიც, საავიაციო ბრძოლის პირველი დღეების სიმწვლეებისა და რაციონალიზატორული გამოგონების აღწერასთან ერთად, კალმის ერთი მოსმით დახატულია სათადარიგო აეროდრომის სიბელოსნოს ოსტატი ქალის, მალაღო, ჯანაიას, ცისფრათვალმა ოცი წლის ვალიას ძლიერი, კეთილშობილური, დავუწყარი სახე. დავით ჩხიკიშვილი ადვილად ახერხებს ცხოვრებისეულ დეტალს ყოველთვის მინიჭებს მხატვრობის სინტერესო იერს.

ვალიამ გამოსკედა ფოლადის ფერცლისაგან მფრინავთა სიცოცხლის შესანარჩუნებლად თეთრსავეთი ჯავშნის ფარი, მან დადგა თვითმფრინავის კუდში საავიაციო ტყვიამფრევერი,

იგი ხელდახელ, სასწრაფოდ „აეროდრომ“ საჰაერო ბრძოლებიდან დაბრუნებულ მკვლევარ თვითმფრინავებს. და სწორედ ამ დროს, როცა აეროდრომს „ოუნკეტსებმა“ ყუმბარები დაუშინეს, შტრის ტყვეებმა განგებრა უბრალო რუსის გოგონა ვალია. „სამარადისოდ ჩარჩა მუხსიერებაშია მისი სახე, — გვიამბობს წიგნის ავტორი, — ამისდღივით დამეყვება იგი ყველგან. ეჭვი არ შეგარება, რომ მასვეით უბრალო უშიშარი, სუფთა და ნამუსიანი ქალების მადლით ჭერ კიდევ ცოცხლობს ზნეობა ამ ცოდვით საესე მიწაზე“ (გვ. 93). — გულისდაამეყველი, სვედიანი, მართალი და აღმზუნველი სიტყვებით!

არ შეიძლება გულგრილად გვერდი აუარო წიგნის იმ ადგილებს, სადაც აღწერილია ჭერ კიდევ სამხედრო სასწავლებლის კურსანტთა ბათონიდან შორეული რუსეთის ქალაქებში სანახავად არაერთხელ ჩასულ მაასთან შეხვედრის სცენები და ეპიზოდები (გვ. 100-104). მაშინ სულ რაღაც 19-20 წლის ყმაწვილი დავით ჩხიკიშვილი ზომორთევისა და მშობლენის სამხედრო-სავიაციო ნაწილებში მსროლელი-რადისტის „პროფესისა“ ეუფლებოდა. იმდენად დაძაბულ ვითარებებში ტარდებოდა საწეროთელი მეცადინეობები, კურსანტი ოთხი ჯარბუქიანი დღის განმავლობაში მხოლოდ ერთხელ შეხვდა და ისიც მხოლოდ ორი საათით საქართველოდან ჩასულ მოხუც მამის, რომელიც იღუმალად გრძნობდა მოახლოებული ომის საშიშროებას. „მამა ძლიერი კაცი იყო, — წერს ავტორი, — სულგამელი, დინჯი, მძიმე და რთული ცხოვრებით ნაწრთობი. მაგრამ მამასე მისი ცრემლებით, რომლებიც ზელის გულზე დამეცა, ისინი მოურჩენელი ჭრილობებით შემომჩრაა“ („შტრის ღრებლიან ცაში“, 1985, გვ. 101).

დაიბ, შვილის მეხსიერებას შემორჩა მამის ცრემლიანი სახე. ამ წიგნით კი ქართულ შემართულ ლიტერატურას შერჩა ერთი საუკეთესო საგალობელი დედასთან ერთად მამის რაობასა და ხედვრზე, მის როლზე, როგორც შვილების ბრძენ მეგზურსა და ფხიზელ მკვლევრზე, ოჯახისა და საშობლოს საყრდენ კედელზე, წარსულსა და მომავალს შორის უწყვიტი კავშირის განსახიერებაზე, ისეთ კომპასზე რომელიც „გზას უკვლევს შვილებს სინათლისავე ბურუსით მოცულ სამყაროში“. შერჩა ზემოთ მოტანილი ციტატადან ჩვენ მიერ ოდნავ პერფორირებით წამოღებული ორიგინალური გამოთქმა: ზელის გულზე დაცემული მამის ცრემლები!

გ. კ. ქუციკის თავის ცნობილ სკელტანთან წიგნში არსად არა აქვს აღწერილი საპიერო ბრძოლის ეპიზოდი. თვითონ არ იყო მისი მოწმე და მონაწილე. მე ასეთი ბრძოლა არც მინახავს — მიუთითებდა კიდევ ერთ-ერთი მწ-

ტერვიუში. საერთო გამოცდილებიდან ვიცი, რომ ჩრდილოეთ კავკასიის ფრონტზე 1942 წელს მტრის თვითმფრინავების არაერთი თავდასხმა გადაუტანია ჩვენს ქართულ 392-ე მსროლელ დივიზიას, მაგრამ ჩვენს სამოქმედო რაიონში ჩვენი და მტრის თვითმფრინავების შემხის სურათს არასოდეს შევსწრებოვარ.

— ჩაოდენ საყურადღებო, საინტერესო და მნიშვნელოვანია სამხედრო მფრინავის მიერ ასეთი შემზარავი ბრძოლების ნიშანდობლივად, სიკვდილთ და სიზუსტით აღწერა სამამულო ომში ქართველი ხალხის მონაწილეობის ისტორიასათვის. მერედა, როგორც დამაბუღლობა, ნებისყოფა, მისაზრებლობა და გამპრობობა სჭირდება ასეთ დროს განსაუფრთხებთ მსროლელ-რადისტს, რომლის ვაბედულ, ზუსტ მოქმედებაზეა დამოკიდებული წარმატების ბედი. საიყრო ბრძოლაში ზომ წამები წყვეტენ ყველაფერს! არ შეიძლება ამ საშინელი წამების მახლობლობითა კი წარმოადგენა, თუ თვით არა გაქვს ვადაბანილო.

მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საკითხის მერე ასპექტია უფრო ყურადსაღები. ვანა შესაძლოა, თუნდაც ვარაუდად იმის დაშვება რომ ვანწყვეტელი საიყრო ბრძოლების ისეთ აქტიურ მონაწილეს, როგორც დავით ჩხაკი-შვილი იყო, რომლის მერედა ლენინის, სამამულო ომის პირველი და მეორე ხარისხის, წითელი ვარსკვლავის ორდენები ამწვენებენ, დრო და „მოცალეობა“ რჩებოდა პოეტური „მოთხველობისათვის?“ სამხედრო მფრინავ დავით ჩხაკიშვილის მოგონებათა წიგნის უპირველესა ღირსება სწორედ მის რომანტიკულ ფერებსა და სილამაზეშია. აღამიანი არ არსებობს ამ ფერებისა და სილამაზის გარეშე. იგი უნძიშეს ტრაგიკულ წუთებში მსუბუქ ნივად ეკლინება აღამიანს. მის სულსა და გულს, რათა ვაიწმინდოს დარდებისა და ნალევისაგან.

სარეცენზიო წიგნის ავტორი ვადმოგვეცემს რა ვალია მოულოდნელი დაღუპეთ გამოწვეულ შიშიე სულერ განცდებს, 92-ე გვერდზე საესებით ლოგიკურად, დამაყრებლად და ხატონად სწორედ ასეთ წუთიერ, პოეტურ, რომანტიკულ ფერებზე მოვეუბრობს. „შიშიე ნაბიეებით, ღონეშიბილი და გამოფიტული წამოველი სახლისავენ. იქვე ვარვის წინ თვის

ზენთან ჩამოვეცი, ფეხები გავშალე და ზურგიე მას მივერდენი... ავხვედრე ცუტ-ცუტ-მღერთების საბუდარს, ესა — ზეგანე ცუტ-მღერთების სალოცესა და სანუგეშო სავენეს. მას კი შავი ფარდა გადავეროდა, ზნელეს მოეცეი. მხოლოდ აქა-იქ ციმციმებდნენ ვარსკვლავები... ეპ, ეპო, დიღო და უსაზღვრო ცაო... არაფერი მკამს შენი მძელხარ, მძელხარ. შენ ჩემი მეგობრების სასაფლაოდ ვადამცველხარ. თუღმერთი მართლაც ცაში ბუდობს, რატომ არ ვვირის, რატომ არ ბღავის, რომ მის საბუდარში, უყვედების ამ სივანეში — ცაში აღამიანებს კლავენ“.

ეს აალი მწერლერი ნიჭის, წმინდა პოეტური სულის ნავიანევი, მაგრამ ძალოში ვამონათება. უნდა მივესალმოთ, მხურვალედ უნდა ვაველოთ გულის კარი სიხარულის მომნიჭებელ ასეთ მოვლენას. და ჩვენ მთელი არსებით ვუერთდებით პოეტ-ავადემიკოს ირავლი აბაშიძის ათასყერ მართალ სიტყვებს, რომლითაც იგი თვის წინასიტყვაობის ბოლოს მკითხველებს მიმართავს:

„თითქმის მთელი ოთხი ათეული წელიწადი ეძინათ ამ მოგონებებს ავტორის სულსა და მეხსიერებაში. ისინი თითქმის ვაბაძურებას არ ჩქარობდნენ და ჩვენი პერიოდული პრესის ფურცლებზე კანტი-კუნტად ვამოჩენის შემდეგ ავერ, ახლა ამ პატარა წიგნში ამეტველდნენ. როგორც ჩანს, მათ ავტორის ბევი უფიქრია, რა საბით, რა ფორმით მოეწოდებინა ისინი ჩვენთვის, ქართველი მკითხველისათვის და ამ ფიქრის შემდეგ ახლა ომის მონაწილეთა ჩვეულებრივს, ზოგჯერ ზოგადსა და მშრალ მოვანებებს კი არა ვვანან, არამედ უფრო მეტად მხატვრულ ნაწარმოებებს, ნოველებს, მოთხრობებს და ამიტომაც უფრო მეტად იზიდავენ მკითხველის ცხოველ ინტერესს“.

ჩვენ მხოლოდ ერთს დავსძენდით: ვანუხო-მელია დავით ჩხაკიშვილის წიგნის „მტრის ღრუბლიან ცაში“ მნიშვნელობა ახალგაზრდობის იღვეურ-მსოფლმხედველობობობის, პერიოდული და ზნეობრივი აღზრდის დიდი სახელმწიფოებრივი მიზნებისათვის. იგი ძვირფასი შენაძენია ქართული სამხედრო-მემუარული ლიტერატურის საგანძურში.

აკაკი თოფურია

- რედუქციის მხსმართი: თხლისი, რუსთაველის პარსპექტი, № 12.
- ბოლშევიზიზმი: რედუქტორის — 93-55-11, პ/მგ. მდივნის — 93-55-13, ვანყოფილებების — 93-55-15; 93-55-17, 93-55-20.

ვადეცეა ასწფობად 11.06. 86 წ. ზელმოწერილია დასაბუქდად 28. 07. 86 წ. ანაწყობის ზომი 71/4 X 12, ქვალდის ფორმატი 70X108, ფოზიკური ნაბუქლი ფურცელი 11, პირობითი ნაბუქლი ფურცელი 15,5. საადრ.-სავამომცემლო თაბახი 16,58.

უე 10282. ტირაფი 32.000, შუკ. 1453. საქართველოს კ ც-ის ვამომცემლობის სტამბა,

№ 80 333.

62/132

0600660

70128

საქართველოს
ბიბლიოთეკების
საერთაშორისო
სისტემა

«М Н А Т О Б И»

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ